

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ERMENİ DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

**ERMENİCEDEN TÜRKÇEYE YAPILAN ÇEVİRİLERDE
KARŞILAŞILAN ÇEVİRİ SORUNLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Yavuz AYDIN

Ankara – 2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ERMENİ DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

**ERMENİCEDEN TÜRKÇEYE YAPILAN ÇEVİRİLERDE
KARŞILAŞILAN ÇEVİRİ SORUNLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Yavuz AYDIN

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Birsen KARACA

Ankara - 2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ERMENİ DİLİ VE KÜLTÜRÜ ANABİLİM DALI

**ERMENİCEDEN TÜRKÇEYE YAPILAN ÇEVİRİLERDE KARŞILAŞILAN
ÇEVİRİ SORUNLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Birsen KARACA

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...09.../...02.../2008...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....YAVUZ AYDIN.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
Önsöz	V
Giriş	VII
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. Çeviribilimin Temel Araştırma Konusu: Çeviri	1
1.1. Çeviribilimin Temel Kavramları ve Araştırma Konusu Olan Sorunlar	4
1.2. Çeviri ve Çeviribilimin Tarihçesine Kısa Bir Bakış	18
1.2.1. Çeviribilimin Tarihçesi	18
1.2.2. Çevirinin Tarihçesi	31
1.2.3. Osmanlı Devleti Döneminde Çeviri Etkinliği	47
1.2.4. Cumhuriyet Döneminde Çeviri Etkinliği	71

**1.3. Çeviri ve Çeviribilimin, Kütüphane Bilimi, Karşılaştırmalı
Edebiyat Bilimi, Dilbilim ve Genel Edebiyat**

Bilimindeki Yeri 82

1.4. Ermeni Çevirmenler: 89

İKİNCİ BÖLÜM

2. Çeviribilim Kuramları: 106

2.1. Kuram Neden Gerekli? 106

2.2. Çeviri Kuramları 107

2.2.1. Dilbilim Odaklı Yaklaşımlar 114

2.2.2. Çeviribilim Odaklı Yaklaşımlar 132

2.2.2.1. Çoğul Dizge Kuramı 132

2.2.2.2. Erek Odaklı Kuram 135

2.2.2.3. Metin Türü ve İşlevsellik 141

2.2.2.4. Eylem Kuramı 145

2.2.2.5. Bağıntı Kuramı 147

2.2.2.6. Açıklayıcı Bildirişim Kuramı 149

2.2.2.7. Skopos Kuramı 151

2.2.2.8. İşlevsel Kuram ve Normlar	156
2.3. Çeviri Sorunları:	159
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3. Ermeniceden Türkçeye Çevrilen Eserler	165
3.1. Batı Ermeniceden Yapılan Çeviriler	166
3.2. Doğu Ermeniceden Yapılan Çeviriler	176
3.2.1. “Yitik Evin Varisleri”	177
3.2.2. “Abu Lala Mahari”	210
3.3. Medya Araçlarında Yapılan Çeviriler	230
3.3.1. “Bingöl”	231
3.3.2. Yazılı Basın (İnternette Yayın Yapan Gazeteler)	238
3.4. Ermeniceden Türkçeye Çevrilen Eserlerde Transkripsiyon ve Transliterasyon Sorunları	247
3.4.1. Doğu ve Batı Ermenice Transkripsiyonları	250

3.4.2. Doğu ve Batı Ermenice Transkripsiyon

Sorunları	269
------------------	------------

3.4.3. Doğu ve Batı Ermenice Transliterasyon

Sorunları	280
------------------	------------

Sonuç	X
--------------	----------

Kaynakça	XV
-----------------	-----------

Türkçe Özet	XXXIII
--------------------	---------------

İngilizce Özet	XXXV
-----------------------	-------------

ÖNSÖZ

Çeviribilimin, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde büyük bir hızla gelişen ve aynı hızla kullanıma sunulan iletişim araçlarının da motivasyonu ile toplumlar arasındaki diyalogun artmasına paralel olarak önemi çok daha yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Bu bilim dalı, kültürler arasındaki aktarımda vazgeçilmez olan yazılı ve sözlü çeviri ürünlerini, çeviri tarihini, çeviri kuramlarını, çeviri yöntemlerini, çeviri sorunlarını vd. inceleyen bilim dalıdır.

Çeviribilimin önemli olmasının bir başka nedeni de diller ve kültürler arasındaki aktarım aracı olan çevirinin nasıl en az kayıpla gerçekleştirilebileceğini kendisine görev edinmesidir. Çeviri alanındaki binlerce yıllık deneyim göstermektedir ki, çevirinin iletişim dünyası için son derece önemli olan bu işlevi süreç içerisinde toplumlar arasındaki algılama mekanizmalarına olumlu yönde etki etmektedir. Dolayısıyla, böyle bir gelişmenin, aslında birbiriyle hiç de uzak mesafelerde olmayan Türk ve Ermeni kültürleri arasındaki iletişimin kolaylaşmasına ve giderek artmasına yardımcı olacağı yadsınamaz bir gerçekliktir.

Bu tezin hazırlanması ile ilgili tüm aşamalarda mümkün olduğunca birinci el kaynakların kullanımına özen gösterilmiştir. Özellikle Doğu Ermeni edebiyatına ait eserlerin bulunmasında zorluklar yaşanmış, bu sebeple de İstanbul'da yaşayan Ermeni asıllı Türk vatandaşlarıyla temasa geçilerek kaynak toplanmaya gayret edilmiştir. Tez konusunun çeviri sorunları olması nedeniyle Ermeniceden Türkçeye çeviri yapan çevirmenler ve eserlerin düzeltimini yapan kişilerle görüşülmeye

alışılmıştır. Bu girişim sonucunda, günümüzde Ermenice eserler ve zaman zaman da bunların çevirilerini yayınlayan Aras Yayıncılık'tan bir yetkili çevirileri yaptırdıkları kişilerin genellikle emekli veya halen çalışan öğretmenlerden olduğunu ve tercüman-mtercimlik konusunda eğitim görmediklerini açıklamıştır. Çevirmenlerin genellikle bu işi “*ek işi*” kapsamında yürüttüğü gerçeğinden hareketle, Ermenice evirileri kuramlar kapsamında incelemek hedefimiz haline gelmiştir.

Bu alışma sırasında tezimin arka planında sürekli olarak beni destekleyen eşim ve çocuklarıma, yardımlarını esirgemeyen yakın arkadaşlarıma, Aras Yayıncılık alışanlarına, Turkuaz Kitapçılık alışanları Puzant Akbaş ve ortağı Emin Nedret İşli ile Sayat Akbaş'a, tezin başından sonuna kadar her aşamasında bana yardımcı olan değerli hocam Doç. Dr. Birsen Karaca'ya teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Bu tezin başlığı “*Ermeniceden Türkçeye Yapılan Çevirilerde Karşılaşılan Çeviri Sorunları*”dır. Bu başlık altında, Ermeniceden Türkçeye yapılan çeviri metinlerin incelenmesi sonucu rastlanılan çeviri sorunları araştırılacaktır. Tezde hedeflenen amaç ise Ermeniceden Türkçeye yapılan çevirilerde karşılaşılan sorunların genel karakterini tespit etmektir. Tezimiz, konusu ve araştırmalarımızın sonucunda ulaşılarak kullandığımız Ermenice kaynaklar itibariyle Türkiye’de yapılan ilk çalışma niteliğindedir.

Son dönemde Ermeniceden Türkçeye çeviri etkinliği düşünüldüğünde bunun günden güne artan bir ivme kazandığını görüyoruz. Yazınsal alanda yapılan çeviriler yanında basın yayın organları ile medya aracılığıyla toplumların birbiriyle ilişkisinin artmasıyla çevirinin de önem kazandığı reddedilemez bir gerçektir.

Ülkemizde çeviribilime yönelik çalışmaları incelediğimizde, İngilizce, Fransızca, Rusça ve Almanca gibi dillerden Türkçeye yapılan çevirilerle ilgili tarihçe, çeviri yöntemi ve çeviri eleştirisini kapsayan çalışmalar yapıldığı, ancak Ermenice alanında bu tarzda bir çalışma olmadığı bilgisine ulaştık. Daha açık bir ifadeyle, şu ana kadar Ermeniceden Türkçeye çevirilen eserler üzerine, Ermeni edebiyatı seçkileri haricinde kapsamlı bir çeviri tarihçesi ve çeviri eleştirisi metoduyla yapılmış nitelikli bir bilimsel çalışma bulunmamaktadır. Tezimiz için bu konunun seçilmesindeki temel neden budur.

Bu tezde edebiyat ve medya gibi farklı alanlarda yapılan çeviriler incelenecektir. Ermeniceden Türkçeye yapılmış olan çeviri metinler incelenirken çeviri eleştirisi ve metin analizi yöntemi kullanılacaktır. Ayrıca, genel olarak

Osmanlı'dan günümüze farklı dillerden Türkçeye yapılan çevirinin, özelde ise Ermeniceden Türkçeye yapılan çevirilerin tarihçesi, benimsenen çeviri politikaları ve çevirmenler de araştırma kapsamına dâhil edilecektir. Bu bölümde uzmanların görüşlerine ve araştırmalarına başvurulacak, karşılaştırmalar yapılacaktır. Kuramsal bilgilerin aktarıldığı bölümde de değerlendirmelerimiz için karşılaştırma yöntemini kullanacağız ve uzmanların deneyimlerinden yararlanacağız.

Tez Önsöz, Giriş, Sonuç ve Özetler (Türkçe ve İngilizce) bölümlerinin dışında araştırma ve inceleme sonuçlarının sunulduğu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “*Çeviribilimin Temel Araştırma Konusu: Çeviri*” başlığı altında temel çeviri ve çeviribilim kavramlarına yer verilecek, çeviri ve çeviribilimle ilgilenen bilim adamlarının görüşleri incelenecektir. Bu bölümü çeviribilimin ve çevirinin tarihçesi izleyecek, ilk çağlardan itibaren günümüze kadar çevirilerin geçirdiği süreç irdelenecektir. İlk bölümde yapılacak son çalışma ise tarihsel bir sıralama içinde Ermeni çevirmenlerin incelenmesi olacaktır.

“*Çeviri Kuramları*” başlıklı ikinci bölümde temel olarak kuramlara yer verilecektir. Bu bölümde çeviri ve çeviribilimin edebiyat bilimi ve dilbilimdeki yeri, çeviri kuramları ve çeviri kuramlarının uygulama alanında kullanımına yönelik araştırmalar yapılacak, bu konuda uzman görüşlerine yer verilecektir.

Üçüncü bölüm “*Ermeniceden Türkçeye Çevrilen Eserler*” başlığıyla yer alacak ve Ermeni Edebiyatı ve günümüze kadar Türkçeye çevrilen Ermenice eserler hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra Doğu Ermeniceden, Batı Ermeniceden yapılan edebi çeviriler ile basın yayın organlarında karşılaşılan edebi eser ve gazete haberi türündeki çevirilerin incelemesi yapılacaktır. Burada izleyeceğimiz yol,

Ermenice orijinallerini bulabildiğimiz eserlerin çeviri kuramlarına uygun olarak çeviri eleştiri yöntemleriyle incelenmesi olacaktır. Üçüncü Bölümün son alt bölümünde ise “*Transkripsiyon ve Transliterasyon Sorunları*” başlığı altında Doğu ve Batı Ermenice arasındaki farklılıklara, transkripsiyon ve transliterasyon sorunlarına ve Ermenice harfli Türkçe metinlerin incelenmesine yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Çeviribilimin Temel Araştırma Konusu: Çeviri

Çeviri insanların iletişim için öteki dili kullanmasıyla başlamış, zaman içerisinde de ulusal dillerin, edebiyatların ve medeniyetlerin gelişiminde küçümsenemeyecek bir öneme sahip olmuştur.

Çağımızda iletişim imkânlarının başdöndürücü bir hızla artmasına yardım eden medya faktörü ile kültürlerin birbirine daha kolay ulaşabilmesi, çevirinin önemini daha da artırmıştır. İletişim, çok daha özelleştirirsek internet yoluyla edebiyatların birbirine etkileri o kadar fazlalaşmıştır ki, önceki dönemlerde edebi eserlerin diğer kültürlerle ulaşması neredeyse seneler alırken günümüzde bu süre günlere kadar düşmüştür. Hatta bazı yazarlar eserlerini geleneksel yöntemle bir yayınevi aracılığıyla kitap olarak yayınlamaya gerek duymadan internet üzerinden (satış başarısı tartışmalı olsa da) doğrudan okura sunmaya başlamışlardır.

Kuramsal alanda ise çevirinin ne olduğu ve nasıl yapılması gerektiği ile ilgili tanımlamalar şaşkınlık uyandıracak derecede çok ve birbirinden farklıdır. Çok yüzeysel bir araştırma sonucunda bile neredeyse edebiyatla uğraşan her bilim adamının ve pek çok edebiyat kuramcısının çevirinin tanımını yapmış olduğu veya konuya ilişkin görüş beyan ettiği belgeleriyle gösterilebilir. Bu tanımlardan bir kısmı birbirinden o denli farklıdır ki zaman zaman kuramcısı tarafından aynı kavramın tanımlanmadığı kuşkusuna düşmek söz konusu olabilmektedir. Örneğin; “*Çeviri denen uğraş başka bir dilde yeniden yaratmak, yeniden patlatmaktır.*” diyerek Can

Yücel¹ (1926–1999) çeviriyi yaratıcı bir yazınsal süreç olarak tanımlarken bir diğer tanımlama; “Çeviri iki ayrı dil ve kültür arasında, başka bir deyişle uluslar arası iletişimi sağlayan bir uzmanlık alanıdır. Bu açıdan çeviri kendi içerisinde uygulama alanlarına bölünen profesyonellik isteyen ayrı ve özerk bir meslek dalı, zihinsel ve entelektüel bir etkinliktir.”² şeklinde çeviriyi uluslar arası ilişkilerde bir yan alan konusu ve ayrı bir meslek dalı olarak görür. Bunun sebebini her yazarın, her kuramcının, her akademisyenin vd. kendi uzmanlık dalı olan bilim ile çeviri arasında ilişki kurmaya yeltenmesi ve kendi bilim dalının gelişimi için çeviriyi kullanması olarak açıklayabiliriz. Bu karmaşık durum, çelişki gibi görünse de aynı zamanda çeviri tekniklerinin gelişmesine ve çeviribilimin özgün bir bilim dalı olarak bilim dünyasında tartışmasız bir yer kazanmasına yardımcı olmaktadır.

Doğaldır ki, çeviriler sadece çeviri kuramlarını bilen ve Çeviribilim eğitimi almış kimselerce yapılmamaktadır. Bu, gerek dünyada gerekse Türkiye’de hem okur kitlesi sınırlı olan, hem de sınırlı sayıda çevirmen ve yayınevinin ilgi odağında bulunan diller için su götürmeyen bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ermenice yazılmış metinlerin çevirilerini de bu grupta değerlendirmek gerekiyor. Ayrıca çeviribilim eğitimi almadığı halde önsezileriyle uygun süreçleri takip eden ve sonuçta çok güzel ve özgün çeviriler ortaya koyan çevirmen ya da yazarların varlığı da sözkonusudur. Buna örnek olarak Ara Güler³’in “*Babilden Sonra Yaşayacağız*”

¹ Can Yücel (Doğumu: 1926, İstanbul; Ölümü: 12 Ağustos 1999, İzmir), Şair, yazar ve çevirmen.

² Çeviri Etiği tanımı, bkz.:<http://www.ceviridernegi.org/cevirietigi.htm>. (16.03.2007)

³ Ara Güler, (Doğumu: 16 Ağustos 1928, İstanbul), Fotoğraf sanatçısı, foto muhabiri, yazar.

ve Yervant Odyan'ın⁴ (1869–1926) “*Yoldaş Pançuni*” adlı eserlerinin çevirmeni Sirvart Malhasyan gösterilebilir.

⁴ Yervant Odyan (Doğumu: 19 Eylül 1869, İstanbul; Ölümü: 3 Ekim 1926, Kahire, Mısır) Gazeteci, yazar.

1.1. Çeviribilimin Temel Kavramları ve Araştırma Konusu Olan Sorunlar

İlk dönemlerde ebebiyat ve dilbilimin, 18. yüzyıldan sonra da doğrudan çeviribilimin inceleme konusu olan çevirinin irdelenmesi için önce “Çeviri nedir?” sorusuna cevap vermek gerekmektedir.

En basit tanımıyla çeviri, bir aktarım süreci, bir dilin başka bir dile dönüştürülmesidir. Biraz daha geniş açıdan bakarsak çeviri, başka bir dilden veya genellikle artsüremli olarak aynı dilden; kavram, anlam, duygu ve düşünce ile çeşitli imgelerin belirli süreçler takip edilerek bir diğer dile dönüştürülmesi veya aynı dil içinde anlaşılır hale getirilmesi olarak tanımlanabilir.

Bu konuda tanınmış kuramcıların değerlendirmelerine başvurmadan önce çevirinin ansiklopedilerde nasıl tanımlandığını inceleyelim. Çeviri, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi’nde iki başlık altında değerlendiriliyor. Bunlardan birincisine göre çeviri “*bir dilden başka bir dile çevirmek, aktarmak eylemi, dilbilim açısından ise bir dilde (kaynak dil) söylenmiş olanı, anlam ve deyiş eşdeğerliliklerini koruyarak bir başka dilde (erek dil) yeniden söyleme*” olarak tanımlanmaktadır. Yukarıda anılan ansiklopedide çeviri, “*kalkış dilinin (kaynak dil) bir bildirisini varış diline (erek dil) aktarmak*” olarak da tanımlanır. Bu kavram hem ürünü hem de etkinliği, özgün ya da kaynak bildirinin çevirisi olarak erek metni belirler. Dar

anlamda ise yazılı metinleri kapsar. Sözlü çeviri söz konusu olunca dilmaçlık, hatta son dönemlerde ifade edildiği gibi yorumlama (sözlü çeviri-interpreting) anlaşılır.⁵

Bir diğer ansiklopedi, “*The Encyclopedia Americana International Edition*”da⁶; çeviri, “*bir dildeki bir eseri diğerine çevirme sanatı*” olarak ifade edilirken bu sanatın yazılı edebiyatla birlikte başladığı da kaydedilir.⁷

Aslında çeviri insan iletişiminde dilin kullanılmasıyla birlikte başlamaktadır. Bizler konuşmayı öğrendiğimizde çeviri yapmayı öğreniriz. Başka bir deyişle; konuşmayı öğrenme aşamasında her çocuk annesine bir kelimenin anlamını sorduğunda, ondan bilmediği kelimenin kendisinin önceden bildiği benzer kelimelerle çevirisini istemektedir.⁸

Bu konuda uzmanlaşmış bilim adamlarının görüşlerine gelince. Susan Bassnett⁹; çeviriyi; dar anlamda bir dilsel aktivite olarak ele alarak, “*bir dil seti içindeki işaretlerin oluşturduğu anlamın, sözlük ve dilbilgisi kuralları ile dil üstü bazı süreçlerden de yararlanarak bir diğer dil seti işaretlerine dönüştürülmesi*” olarak tanımlar.¹⁰

Çevirinin bir diğer tanımı, “*kaynak dildeki bir iletinin anlamını bozmadan erek dilde eşdeğerini yeniden üretmek*” olarak verilebilir.¹¹ Başka bir çeviri tanımını

⁵ **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, İstanbul, 1986, c.5, s. 2660.

⁶ İngilizce ve Ermenice kaynakların çevirisi aksi belirtilmediği sürece tarafımdan yapılmıştır.

⁷ **The Encyclopedia Americana International Edition**, Connecticut USA, 1980, c.27, s.12.

⁸ Octavio Paz, “Translation: Literature and Letters”, Rainer Schulte, John Biguenet (ed.), **Theories of Translation, An Anthology of Essays from Dryden to Derrida**, Chicago, ABD, 1997, s. 152.

⁹ Susan Bassnett, Profesör, Centre for Translation and Comparative Cultural Studies, Graduate School of Comparative Literary Theory and Literary Translation, Warwick Üniversitesi, İngiltere.

¹⁰ Susan Bassnett, **Translation Studies**, New York, ABD, 2004, s. 21.

¹¹ İsmail Boztaş, Yener Şirin Okyayuz, **Açıklamalı Çeviri Terimleri Sözlüğü**, Ankara, 2005, s.29.

da Jacop Grimm¹²; (1785–1863) yapıyor, Alman bilim adamı; “Çeviri bir aktarımdır.” tanımı ile karşımıza çıkıyor. Burada aktarımdan kasıt bir metnin ana dil açısından yabancı olan bir dile dönüştürülmesidir.¹³

Aynı zamanda yazar, şair olan ve çeviribilim üzerine yaptığı çalışmalarıyla da tanınan Armağan Ethemoğlu¹⁴; “Almanya’daki Türk Çocuklarının Dil Öğreniminde Çeviri Derslerinin Yeri” konulu araştırmasında çeviriyi şöyle tanımlıyor:

“Dil demek bir bakıma insan demek... İnsansız bir dil, bir takım işaretler yığınının başka nedir ki? İnsan konuşabilen tek varlık ve dil insanın aynası, insanın hayat davasındaki vekili gibi bir şey... Öyleyse çeviri de, kelime, cümle veya metinlerin bir başka dile çevrilmesi, daha doğrusu iki dildeki sözcüklerin birbirine aktarılması gibi bir zanaat değil... Tam tersine insanın insana çevrilmesi demek. Çünkü kelimeler duygu ve düşünce kategorilerinin ambalajı veya insanın sarıldığı bir tür kundak... Ambalajı dikkatle açacaksınız, içindekini dikkatlice çıkarıp, başka bir dilin ambalajında yeniden paketleyeceksiniz... Çevirinin zorluğu da buradan kaynaklanıyor zaten; insan ne kadar büyük ve zor ise çeviri de o kadar büyük ve zor.”¹⁵

Edebi çeviri (Literary Translation) için genel olarak farklı bir sınıflandırma yapılıyor. Everymans Encyclopedia’da edebi çeviri, “bir dildeki yazılı eserleri diğer dile aktarma sanatı” olarak tanımlanıyor. Bu çeviri sanatının sadece kelimesi kelimesine çeviri anlamına gelmediği, bir eserdeki duygu, düşünceler ile eserin

¹² Jacob Ludwig Karl Grimm (ya da: Carl), (Doğumu: 4 Ocak 1785, Hanau, Almanya; Ölümü: 20 Eylül 1863, Berlin, Almanya), Alman yazar, bilimadamı ve kütüphane bilimci.

¹³ Oğuz Yücel, **Yabancı Dil Öğretiminde Çevirinin Yeri ve Önemi**, Ankara, 2004, s. 4.

¹⁴ Yrd.Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi.

¹⁵ O. Yücel, 2004, s. 6.

karakterinin de erek metne aktarılması gerektiği ve böylece erek metnin kaynak metinle kalite açısından aynı çizgide olacağı ifade ediliyor.¹⁶ Bu tanıma göre edebi çeviride özellikle de nazım çevirisinde orjinal metnin şekilsel özellikleri ile kafiye ve ölçüsünün de erek metne mümkün olduğunca aktarılması çevirinin güzelliğini ve sadakatini artıran bir husustur.

Çeviri yöntemleri için de çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Örneğin Goethe¹⁷ (1749–1832) üç tür olarak belirlediği çeviri yöntemlerinden birincisini yabancı dilin kendi dilimize tanıtılması olarak tanımlıyor ve erek düzyazı çevirisini buna örnek gösteriyor. Ona göre düzyazı çevirisi, kendi sözleriyle; “...*kaynak metindeki şiirsel sanatın herhangi bir biçimsel şeklinin coşkun dalgalarının sönerek durgun su haline gelmesiyle daha yalın bir deyişle etkisiz hale gelmesine yol açar. Yabancı sanatları doğal milli duyarlılığımızın ortasına, günlük yaşamımıza getirerek bizi şaşırtır ve bize ne olduğunu anlayamadan, hayatımızı daha soylu bir havaya ödünç vererek gerçek anlamda bizi coşturur.*” Goethe, Martin Luther’in¹⁸ İncil çevirisini bu tür çeviri için örnek olarak gösterir. İkinci tür olarak Goethe, yazarın kendisini yabancı duruma taşımaya çalışmasını ancak bunda başarılı olamayarak sadece yabancı fikri kendine mal ederek onu kendisininmiş gibi tasvir etmesini ele alır. Goethe bu tür çeviriyi parodistik¹⁹ bir yaklaşım olarak düşünür ve örnek olarak da döneminde Fransızcaya yapılan şiir çevirilerini verir. Fransızlar yabancı kültürden aldıkları her kelimeyi kendi sesletimlerine uydurmakta, yabancı his ve fikirleri kendilerine

¹⁶ **Everymans Encyclopedia**, London, 1967, c. 12, s. 96.

¹⁷ Johann Wolfgang von Goethe (Doğumu: 28 Ağustos 1749, Frankfurt/Main, Almanya; Ölümü: 22 Mart 1832, Weimar, Almanya); Alman şair, oyun yazarı ve düşündürdü.

¹⁸ Martin Luther (Doğumu: 10 Kasım 1483, Eisleben, Almanya; Ölümü: 17 Şubat 1546, Eisleben, Almanya) Alman din reformcusu.

¹⁹ Parodistic kelimesi İngilizce “*Parody*” kökünden gelmektedir. The Free Dictionary parody kelimesini, a. Bir yazarın ya da çalışmanın karakteristik stilini komik bir etki bırakmak amacıyla taklit eden edebi veya sanatsal eser, b. Bu şekilde eserlerin ait olduğu edebi akım, olarak tanımlar. Prodistik kelimesi komedi anlamında da kullanılabilir.

uyarlamakta, her bir yabancı ürünün kendi topraklarında vekillerini yaratmaya çalışmaktadırlar. Goethe'nin ele aldığı, sonuncu olmakla beraber en yüksek özelliklere sahip olan çeviri türü ise, bir dizi değişimlerden sonra gelinmesi gereken son nokta olarak ifade ettiği ve çevirinin amacı olarak ele aldığı kaynak metindeki kusursuz kimliği ifade etmeyi başaran türdür. Bu türde kaynak ile erek kültür birbirini yok etmez ancak onun yerinde var olur.²⁰

Çeviribilim üzerine 17. yüzyılın son çeyreğinde eğilen ve bu konudaki ciddi çalışmaları ile bilinen şair, oyun yazarı ve çevirmen John Dryden²¹ (1631–1700) da çeviri yöntemlerini üç başlık altında inceleyen bilim adamlarındandır. Ona göre ilk tür yani “*metaphrase*” [**literal translation**: a word-for-word translation of something/aynen tercüme, kelimesi kelimesine çeviri]²² bir başka dildeki yazarın eserini sözcüğü sözcüğüne, satır satır çevirmektir. Dryden, buna örnek olarak Ben Jonson²³, un (1572–1637) Horace²⁴, a (M.Ö. 65–8) ait *Ars Poetica-Art of Poetry* [Şiir Sanatı] eserinin çevirisini verir. Bu arada ilk tür çeviri metodu için Horace'nin çeviride aşırı titiz, aslına gereğinden fazla, bilinçsizce sadık kalınmasına karşı uyardığını da vurgular. İkinci türü Dryden “*paraphrase*” [**rephrase and simplify**: to restate something using other words, especially in order to make it simpler or shorter/Özellikle basitleştirmek ve kısaltmak amacıyla başka sözcüklerle anlatma]²⁵

²⁰ Johann Wolfgang von Goethe, “Übersetzung, Translations”, İngilizceye çev: Sharon Sloan, R. Schulte, J. Biguenet (ed.), **Theories of Translation, An Anthology of Essays from Dryden to Derrida**, Chicago, ABD, 1992, s. 60-61.

²¹ John Dryden (Doğumu: 9 Ağustos 1631-Northamptonshire, İngiltere; Ölümü: 12 Mayıs 1700-Westminster, İngiltere); İngiliz şair, edebi eleştirmen, oyun yazarı.

²² http://encarta.msn.com/dictionary/_metaphrase.html (23.08.2007),
<http://www.cinarsozluk.com/search.php?word=metaphrase> (16.03.2007).

²³ Benjamin Jonson (Doğumu: 11 Haziran 1572, Westminster, Londra; Ölümü: 6 Ağustos 1637 Westminster Londra). İngiliz oyun yazarı, aktör ve şair.

²⁴ Quintus Horatius Flaccus (Doğumu: 8 Aralık M.Ö. 65, Venosa ya da Venusia Kasabası İtalya; Ölümü: 27 Kasım 8, Roma); Horace olarak bilinir. İmparator Augustus döneminde yaşamış bir şair.

²⁵ http://encarta.msn.com/dictionary/_paraphrase.html (23.08.2007)

olarak tanımlar. Bu tür çeviri de serbest çeviridir, çevirmen yazarı görüş açısı içinde tutar, yazar kaybolmaz ancak çevirmen yazarın hislerine sözlerinden daha sadık kalır. Daha açık bir ifadeyle, bu tür çeviri yapılırken eserin yazınsal yönünü erek metin okuyucusuna iletme adına yazarın hisleri güçlendirilebilir ancak asla değiştirilemez. Buna da Waller²⁶'in çevirisiyle Virgil²⁷'in “*Fourth Aeneid*’i” örnek verilebilir. Üçüncü yol “*imitation*” [**act of imitating something**: the act or an instance of imitating somebody or something, or of using something or somebody as a model/Birini ya da bir şeyi taklit etme eylemi veya durumu, bir şeyi ya da birisini model olarak kullanma.]²⁸ ya da taklit ise çevirmenin özgürlüğü tamamen ele geçirdiği türdür. Burada çevirmen yalnız yazarın kelime ve hislerini değiştirmekle kalmaz, özgün eserden sadece bazı genel noktaları alarak kelime ve hisleri değiştirir hatta fırsat buldukça kendi zevkine uygun olarak fikirlerden feragat eder.²⁹

Çeviri ve çeviri yöntemlerini konu alan çeviribilim ise uzun bir dönem dilbilimin hegemonyasından kurtulamamıştır. Örneğin Antoine Berman³⁰ (1942–1991) çeviribilimi; “*çeviri edimi açısından kendi üstüne düşünce üretme ögesini gözler önüne sermek, çevirme eyleminin kendi deneyim özelliğinden hareket ederek kendi üzerine düşünce üretmesi*” olarak tanımlıyor. Başka bir deyişle çevirmen ve çeviribilim uzmanı kimlikleriyle tanıdığımız Antoine Berman’a göre, çeviribilim çeviri deneyiminin düşünsel olarak kendini yeniden ele almasıdır, aksine çeviri

²⁶ Edmund Waller, (Doğumu: 3 Mart 1606, (Coleshill, Hertfordshire), Buckinghamshire, İngiltere; Ölümü: 21 Ekim 1687, Hall Barn, Buckinghamshire, İngiltere) İngiliz şair ve politikacısı.

²⁷ Publius Vergilius Maro, (Doğumu: M.Ö. 15 Ekim 70, Andes köyü, (Mantova) Mantua, Kuzey İtalya; Ölümü: M.Ö. 21 Eylül 19, (Brindisium) Puglia, Brindisi, İtalya) Romalı şair.

²⁸ http://encarta.msn.com/dictionary/_/imitation.html (23.08.2007)

²⁹ John Dryden, “On Translation”, R. Schulte, J. Biguenet (ed.), **Theories of Translation, An Anthology of Essays from Dryden to Derrida**, Chicago, ABD, 1992, s. 17.

³⁰ Antoine Berman (1942–1991) Fransız çevirmen, tarihçi ve bilim adamı.

deneyimini betimleyecek, çözümleyecek ve gerektiğinde yönlendirecek bir kuram değildir.³¹

Fransızca “*traductologie*”, İngilizce ise “*translation studies*” olarak da anılan çeviribilim geniş bir tanımlamayla, çeviri etkinliğinde kalkış dili (kaynak dil) ve varış dili (erek dil) arasında ortaya çıkan sorunları saptamaya ve bunlara çözüm getirmeye çalışan ya da doğrudan doğruya çeviri metinlerin gözlemlenebilir özelliklerini betimleyen, değerlendiren, sınıflandıran, dizgeleştiren bir bilim dalıdır. Çeviribilim; çeviri sürecinin bilişsel boyutunu araştırır, çevirilerin toplumsal ve kültürel yaşamdaki işlevlerini sorgular, bu amaçla da dilbilim, göstergebilim yorumbilim, dil felsefesi, tarih, toplumbilim, ruhbilim, edimbilim, söylem çözümlemesi gibi alanlardaki kuramsal yaklaşımlardan yararlanır.³²

W. Koller³³ (Doğumu 1942) “*Einführung in die Übersetzungswissenschaft*” (Çeviribilime Giriş) adlı kitabında bu bilim dalını yedi ana başlıkta bölümlendirir:

1. *Çeviri Kuramı,*

2. a) *Dilbilimsel-iki dile ilişkin çeviribilim,*

b) *Metne ilişkin çeviribilim,*

3. *Bilimsel Çeviri Eleştirisi,*

4. *Uygulamalı Çeviribilim,*

³¹ Antoine Berman, “Çeviribilim ve Çeviribilimin Görevleri”, Mehmet Rifat (ed.), **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları: 2. Temel Metinler**, İstanbul, 2005, s. 216.

³² Mehmet Rifat (ed.), **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları: 1.Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler**, İstanbul, 2005, s. 103.

³³ Werner Koller, Prof. Dr. (Doğumu: 1942, Zürich) Bergen Üniversitesi Germanistik Enstitüsü, Norveç. (Germanistisches Institut Universität Bergen)

5. Çeviribilim kuramının tarihsel ögeleri,

6. Çeviribilimin çeviri ve alımlama tarihsel ögeleri,

7. Çeviri Didaktiği.³⁴

Roman Jakobson³⁵ (1896–1982) ise hem dilbilimciler hem de dili sadece okuma işlevleri için kullananlar için dilbilimsel her türlü işaretin tanımının daha gelişmiş işaretlerle yapılmasını bir çeviri işlemi olarak tanımlamış ve bu kapsamda yapılan her türlü etkinliği çeviri kapsamına almıştır. Jakobson; çeviri ya da daha doğrusu yorumlamanın (interpreting) üç yolu olduğunu ifade etmiştir: Aynı dil içinde o dile ait başka işaretlerle çeviri, başka bir dile çeviri, son olarak da başka işaret veya sembol sistemlerine çeviri.³⁶

Akşit Göktürk³⁷ (1934–1988), Alman düşünürü ve Tanrıbilimci Friedrich Schleiermacher’in³⁸ (1768–1834), çeviri kuramının gelişmesine büyük katkıları bulunduğunu ifade ediyor. Araştırmacı, bilim adamının 19. yüzyıl başında Berlin’de Kraliyet Bilimler Akademisinde okuduğu “Çevirinin Değişik Yöntemleri Üstüne” adlı incelemesinde çevirilecek metin türü ile uygulanacak çeviri yöntemi arasındaki ilişkiye özel önem verdiğini belirtiyor. Göktürk’e göre, Schleiermacher metinleri sanat metinleriyle bilimsel metinler ve gündelik iş yaşamını ilgilendiren metinler olarak iki gruba ayırmaktadır. İş yazışmalarında kullanılacak metinlerde konu ya da

³⁴ Gürsel Aytaç, **Genel Edebiyat Bilimi**, Say Yayınları, İstanbul, 2003, s. 22.

³⁵ Roman Osipovich Jakobson (Doğumu: 11 Ekim, 1896, Moskova; Ölümü: 18 Temmuz 1982, Boston.) Dil, şiir ve resim sanatında yapısalcı çözümlemenin geliştirilmesinde önderlik yapmış, 20. yüzyıl dilbilimcilerinden birisi olan Rus asıllı ABD vatandaşı dilbilimci.

³⁶ Roman Jakobson, “On Linguistic Aspects of Translation”, R. Schulte, J. Biguenet (ed.), **Theories of Translation, An Anthology of Essays from Dryden to Derrida**, Chicago, ABD, 1992, s. 145.

³⁷ Akşit Göktürk, (1934–1988), Profesör Doktor, Edebiyat eleştirmeni, yazar ve dilbilimci.

³⁸ Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (Doğumu: 21 Kasım 1768, Breslau, Almanya; Ölümü: 12 Şubat 1834, Berlin, Almanya) Alman Protestan din bilimci, filozof ve pedagogu.

nesne öncelik taşıdığı için anlam tek olacak, çeviri yorumlara açık olmayacaktır. Özne bir dil kullanarak oluşturulmuş bilim ve sanat metinleri ise, alışılmış anlam kalıplarının ötesinde anlamları dile getirmeye çalıştığı için çoğul anlamlı iletileri ancak yorumlama yoluyla ve dolaylı olarak çeviriye yansıtılabilecektir. Göktürk, Schleiermacher’ın sanatsal metinlerde metnin özgünlüğünü sağlamak, bu metinlerin dil kalıplarını kırarak yakaladığı canlılığı korumak adına okurun yazara götürülmesinin önem kazanacağını savunduğunu vurguluyor. Araştırmacı, Schleiermacher’ın bunu sağlamak için çevirmenin sadece gündelik dilin iletişim düzeneklerini bilmesinin yeterli olmayacağını, aynı zamanda da kaynak dildeki metnin içerdiği özgün yaratıcılığı, bütün yenilik ve yabancılıkları da kavramasını sağlamaya yetecek bir yorum bilgisi (Hermeneutik) yeteneğiyle donanmış olmasını gerektireceğine inandığını ekliyor.³⁹

Çeviribilimin temel sorunlarından bir diğerini “Çevirmen veya tercüman nedir?” sorusuyla formüle edebiliriz. Bu sorunun cevabı, “*kaynak dildeki bir sözlü ya da yazılı iletiyi anlam ve işlev düzeyinde erek dile aktaran iletişim uzmanıdır.*” olacaktır.⁴⁰ Tercüman kavramının kökeni ise M.Ö. 4000 yıllarına dayanan Süryanice (Akat dilinden gelmiş olabileceğine dair görüşler de mevcuttur.) bir kelimeden gelmektedir. Daha sonra Arapçaya oradan da Türkçeye giren tercüman sözcüğü İtalyanca, İngilizce ve Fransızcada değişerek yer bulmuştur. (İtalyanca “*Dragomanno*”, İngilizce “*Drogman*”⁴¹, Fransızca “*Drogman*” ya da “*Dragoman*”,

³⁹ Akşit Göktürk, **Çeviri: Dillerin Dili**, İstanbul, 1994, s. 18-19.

⁴⁰ İ. Boztaş, Ş. O. Yener, 2005, s. 38.

⁴¹ Drogman ya da Dragoman, Doğu Aramaik dilinden ya da Akat dilinden (Arapçada “ترجمان” *tercuman*), Orta Doğu ülkelerinde çevirmen ya da resmi rehber anlamında kullanılmıştır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunda dragomanlar Hristiyan ülkelerle ilgili Bab-ı Ali’nin diplomatik ilişkilerini yürütme görevlerinde bulunmuşlardır. Daha geniş bilgi için Bkz.: (<http://encyclopedia.thefreedictionary.com/dragomans>, (23.03.2007)) The American Heritage Dictionary of the English Language (Fourth Edition 2000) bu kelimenin açıklamasını şöyle yapıyor:

“*truchement*”.⁴² Araştırmacı Taceddin Kayaoğlu, “*Tercüman*” kelimesinin Pars Tuğlacı’nın⁴³ (1933) Ansiklopedik Sözlüğünden aktarımla Arapça “*t-r-c-m*” kökünden geldiğini vurgulayarak, bir dilde söylenen sözü başka bir dile sözlü olarak çeviren kimse olarak tanımlamaktadır.⁴⁴ Tercüman veya çevirmen, başka bir deyişle iki dil arasında aracıdır. Bu noktada çalışmamız için açıklama bekleyen bir diğer kavram ise dilmaçdır. Bu terimin karşıladığı kavram aynı dili konuşmayan iki ya da daha fazla konuşmacı arasında aracılık görevini üstlenen sözlü iletişim uzmanlarıdır.⁴⁵

Türkçede çevirmen kelimesi için tercüman veya mütercim terimleri de yaygın olarak kullanılmakta, hatta üniversitelerimizin bölümleri tercümanlık mütercimlik olarak adlandırılmaktadır. İngilizcede yazılı çevirmen için “*translator*” kelimesi, sözlü çevirmen için ise yorumlayan, değerlendiren anlamında “*interpreter*” kelimesi kullanılır. Almancada ise sözlü çevirmen için “*Dolmetscher*” ifadesi, yazılı çevirmen için ise “*Übersetzer*” ifadesi geçerlidir. Almancada “*Über-setzen*” kavramı bir yerden kalkıp bir yere gelmek anlamını içerir.⁴⁶

“drag-o-man, isim, çoğul hali **drag-o-mans** veya **drag-o-men**, Arapça, Türkçe ya da Farsça konuşulan yerlerde çevirmen ya da rehber. [Orta Çağ İngilizcesi *dragman*, Eski Fransızca *drugeman*, Klasik Latin *dragumannus*, Klasik Yunancadan *dragoumanos*, Arapçada *tarjumān*, Aramaik dili *targēmānā*, Akadca *targumannu*-interpreter]”. (<http://www.bartleby.com/61/68/D0376800.html>, (23.03.2007)) Aynı kaynak kelimenin “rgm” kökünden geldiğini belirterek EK II’de “rgm” kökünün açıklamasını şöyle yapıyor: rgm-Sami (Semitik) dil kökü, tanımı: söylemek, konuşmak, çağırmak, bağlamak, doğruluğu hakkında tartışmak, iddia etmek. Akadca *ragāmu*, söylemek, çağırmak, doğruluğu hakkında tartışmak ya da daha eski türemiş Semitik **t-rgm* bir diğerine konuşmak, çevirmek. 2. Targum, 2-10 yy. arasında kullanılan Mishnaic İbranicede *targûm*, çeviri, Aramaik dili *targēmā* (<**targumā*), *targēmānā*’dan art yapım.

⁴² F. Sakine Eruz, **Çeviribilim, Çeviriden Çeviribilime**, İstanbul, 2003, s. 17.

⁴³ Pars(eğ) Tuğlacı(yan) (Doğumu: 1933) Ermeni asıllı Türk tarih araştırmacısı, dilbilimci ve çevirmen.

⁴⁴ Taceddin Kayaoğlu, **Türkiye’de Tercüme Müesseseleri**, İstanbul, 1998, s. 21.

⁴⁵ İ. Boztaş, Ş. O. Yener, 2005, s. 97.

⁴⁶ F.S. Eruz, 2003, s. 17.

Günümüzde çevirmen, işlevsel çeviri kuramlarının da etkisiyle kültürler arası aktarımı sağlayan iletişim uzmanı olarak da anılmaktadır. Bu kapsamda Şemsettin Sami⁴⁷ Kamus-u Türkî Lügatında “*terceman*” tanımını “*bir lisandan diğer lisana çevirip maksadı anlatan adam*” olarak yapıyor. Her iki tanım uyarınca iki ayrı dili konuşan kişinin anlaşmasını sağlayarak kültürler arası iletişimi sağlayan kişilerdir çevirmenler.⁴⁸

Akşit Göktürk çevirmenin görevinin tek tek sözcükler ya da tümcelerden çok metinleri çevirmek olduğunu, ancak bunun da sözcük veya tümcelerin önemini azaltmayacağını vurguluyor. Çevirmenin başarıyı ancak çevirmesi gereken metinle ilgili birtakım iletişimsel özelliklerin yakından tanınmasıyla gerçekleştirebileceğini de ilave ediyor.⁴⁹

Çeviride en önemli hususlardan birisi çevirinin hitap ettiği toplum kesimine, yazarın vermek istediği mesajın ulaştırılmasıdır. Bu da okuyucu kitlesi üzerinde yazarın amaçladığı etkinin yaratılabilmesi ile mümkün olur. Bu etkiyi yaratmak için ise çevrilen eserin özelliklerine de bağlı olarak kelimesi kelimesine çeviri, anlamına göre çeviri ya da her ikisinin de kullanılabileceği karma bir çeviri yönteminin seçilmesini gerektirebilir. Seçilecek çeviri yöntemi yanında çevirmenin her iki toplumun kültürel özelliklerini çok iyi bilmesi elzem olan faktörlerden birisidir. Konumuz olan Ermeniceden Türkçeye çevirilerde çevirmenlerin genellikle Ermeni asıllı Türk vatandaşlarımızdan olması, çeviri yapabildiğine göre ikidilli (bilingual) sayılabilecek olmaları, bu çevirmenlerin her iki kültürü de çok iyi tanıyıp buna göre

⁴⁷ Şemseddin Sami, (Doğumu: 1 Haziran 1850, Frashër, Arnavutluk; Ölümü: 5 Haziran 1904, İstanbul) Arnavut kökenli Türk yazar ve araştırmacı.

⁴⁸ F.S. Eruz, 2003, s.18.

⁴⁹ Akşit Göktürk, 1994, s. 17.

çeviri yapmalarını ve hedef okuyucu kitlesi üzerinde amaçlanan etkiyi gerçekleştirebilmelerini kolaylaştırmaktadır.

Bu alt bölümde çalışmamız için ele alınması gereken kavramlardan birisi de çeviri edincidir. Brian Harris ve Sherwood⁵⁰ örneğinde olduğu gibi yapılan araştırmaların ilk safhalarında, çeviri edinci, bir diğer deyişle çeviri bilincinin doğuştan gelen bir yetenek olduğu kanıtlanmaya çalışılsa da Gideon Toury⁵¹ (1942) çeviri edincinin doğuştan gelmekle beraber, çocukluk yaşlarından itibaren işlevsiz bırakılmasıyla köreleceğini öne sürmüştür. Böylece de yaş ilerledikçe istem dışı olarak, çevirmenin toplumsal iletişimi tam ve kusursuz olarak sürdürebildiği sonucu ortaya çıkmıştır. Yani çeviri edinci ancak bilinçli bir eğitim ve deneyimle kazanılabilecektir.⁵²

Çeviribilimin ele alacağımız temel sorunlarından üçüncüsü çevrilebilirlik ve çevrilemezlik sorunudur. Çevrilebilirlik, kaynak metindeki dil öğelerine erek metinde anlatım açısından olduğu gibi yapısal, yazınsal ya da işlevsel açıdan karşılık bulunabilmesi olarak, çevrilemezlik ise özgün metnin dilsel öğelerinin yapısal, çizgisel, işlevsel ya da anlamsal açıdan erek dilde yeterince karşılanamadığı durum olarak belirtilmektedir.⁵³ Çeviribilim tarihi boyunca bu tartışma sürüp gitmiştir.

⁵⁰ 1978’de Brian Harris ve Bianca Sherwood doğuştan iki dil öğrenmek zorunda kalan çocuklar üzerinde yaptıkları araştırmalarda günlük çeviri ihtiyaçları kapsamında çeviri bilincinin inceleyerek “doğal çeviri” kavramını öne sürmüşler, çeviri edincinin doğuştan gelen bir beceri olduğunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Bkz: Marjorie Faulstich Orellana, Lisa Dorner, Lucila Pulido, “Immigrant youth’s work as family translators or “para-phrasers.” Social Problems.” Northwestern University, Evanston, ILLINOIS, ABD, 2003, s. 507-508.

Bkz: <http://www.sesp.northwestern.edu/docs/publications/292364225ebc20f124.pdf> (21.01.2008)

⁵¹ Gideon Toury, (1942), Profesör Doktor, Tel Aviv Üniversitesi Öğretim Üyesi, Itamar Even-Zohar tarafından ortaya atılan “Çoğul Dilge Kuramı”’nı (*Polysystem Theory*) geliştirmiştir.

⁵² Mine YAZICI, **Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları**, İstanbul, 2005, s. 92.

⁵³ İ. Boztaş, Ş. O. Yener, 2005, s. 38.

Örneğin Frederic Turner'ın⁵⁴ (1861–1932), 1982 yılında yayınlanan bir makalesinde bu konuya eğildiğini görmekteyiz. Turner konuyu irdelleyerek, çevrilemezlik kavramında bilimin bize doğal dünyanın yeterli bir çevirisini sunduğunu ancak, kültürel dünyaların birbirine çevrilemeyeceği savını eleştirmiştir. Doğanın kendi açısından insana özgü bir biçimde betimlenebilmesinin olanaksız olduğundan hareketle bilimsel çevirinin olamayacağı fikrini, insanın kültürel deneyimlerinin ise başka insanlara aktarılabilirliğinden hareketle de kültürlerin de çevrilebileceğini savunmuştur. Turner bir orta yol bulmaya çalışarak çevirinin kısmen ya da sınırlı ölçüde mümkün olduğuna karar verilirse, hangisinin çevrilebileceği hangisinin çevrilemeyeceği seçiminin zorluğunu dile getirir. Bu konudaki en saygın yolun her şeyin çevrilebilir olduğunu, başkasının deneyimini anlayamamanın ya da kendi deneyimini anlatamamanın hiçbir özrü olmadığını ve de olamayacağını söylemek olarak açıklar. Bu konudan kaçınmak yerine insan imgelemine ve insan dilinin sonsuz üretkenliğine inanmak gerektiğini, nasıl bir bebeğin doğduğunda bir kelime bile anlayamazken imgelem yüklü karşılıklı iletişimle kendi kültürünün en iyi temsilcisi ve en iyi ifadesi olacağını, bebekle beraber kültürün de büyüyeceğini ifade eder. Turner dil eğitimini yeniden doğmaya benzeterek insanın bir defa daha doğmaya hakkı olduğunu da ilave eder.⁵⁵

Şiirin çevrilemezliği konusunda ise Nermin Menemencioğlu⁵⁶ (1910) bazı şiirlerin çevrilebileceğini, bazılarının çevrilemeyeceğini belirtir. Yazar ve çevirmen kimlikleriyle değerlendirme yapan Menemencioğlu şiir çevirisinde zor olan şeyin bir dildeki başka çağlarda kullanılan dile ya da folklordan gelen dil alışkanlıklarına

⁵⁴ Frederick Turner, (1943), Profesör Doktor, Texas Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi.

⁵⁵ Frederick Turner, “Çeviri Üstüne”, İngilizce’den çev. Yusuf Eradam, **Metis Çeviri**, İstanbul, Yaz 1988.

⁵⁶ Nermin Menemencioğlu (Doğumu: 1910), Yazar, çevirmen.

yönelen dizeler olduğuna dikkat çekerek bu bağlamda nükteye, espriye sözcük oyunlarına yönelen dizelerin çevrilmesinin zorluğundan bahsediyor. Menemencioğlu, şiir çevirisinde ise dikkat edilecek konunun şairin amacından farklı yankıların uyandırılmaması olduğunu vurgulayarak, “*şiirin çeviri kokmamasına dikkat edilirken çevrilen dilde yazıldığı şekilde okunabilmesine dikkat edilmeli*” diyor. Araştırmacı, şiirin öz yapısına sıkı sıkıya bağlı kalan çevirilerin cansız, anti-şiirsel olduğunu, özgür çevirilerin ise çeviriden çok tek sesi sürdürmek için bir araç olduğunu ifade ederken, çevirmenin şiiri değiştirmeden yeniden yaratmaya zorunlu olduğunu belirtir. Şairin şiiri yazarken nasıl bir etki yaratmayı amaçladığını bilerek bunu erek dile aktarırken bazı hususlardan feragat edilebileceğini, çeviri dilindeki anlamı zorlamadan çeviri yapısına uygun uyakların kullanılması gerektiğini söyler. Menemencioğlu’ya göre, bu yapılırken dize düzeni bozulmamalı, sözcüklerin deyimlerin en yakın karşılığı aranmalıdır.⁵⁷

Çeviride eşdeğerlik sorunu: Çeviribilimin temel sorunlarından birisi olan eşdeğerlik (İngilizce “*equivalence*”, Fransızca “*équivalence*”, Almanca “*äquivalenz*”) terimleriyle karşılanır. Eşdeğerlik özgün metnin içerik ve biçim (üslup, söylem) yönünden çevrim sürecinde değerlendirilerek çevirinin kaynak metinle mümkün olduğunca aynı olmasıdır. Dinamik ya da işlevsel eşdeğerlikte kaynak kültürdeki etkinin erek kültürdeki okuyucuya eşdeğer olarak iletilmesi anlaşılır. Çevirmen bunu yaparken yorumlamadan faydalanabilir ve eşdeğerliği sağlamak için dilbilgisi ve kültür bilgisi ile iletişim parametrelerini kullanabilir.⁵⁸

⁵⁷ Nermin Menemencioğlu, “Çeviri Sorunları”, **Metis Çeviri**, İstanbul, Yaz 1988.

⁵⁸ G. Aytaç, 2003, s. 23, İ. Boztaş, Ş. O. Yener, 2005, s. 58.

1.2. Çeviri ve Çeviribilimin Tarihçesine Kısa Bir Bakış

1.2.1. Çeviribilimin Tarihçesi

Antik çağdan itibaren çeviri üzerine düşünsel çalışmaların yapıldığını görüyoruz. Mine Yazıcı'ya göre, eski Yunanlılar diğer kültürlerden çeviri yoluyla aldıkları bilgileri özümseyerek kendi kültürlerinden kaynaklanıyormuş gibi göstermekteydiler. Yazıcı bu savına örnek olarak Platon'un "*İdea öğretisi*" çerçevesinde felsefe konuları arasında nesnenin simgeye dönüşmesinden bahsederken yazıyla ilgili düşüncelerine yer vermesini, çeviriye ise hiç değinmemesini gösteriyor. Bunun da dönemin siyasi anlayışından kaynaklandığını ifade ediyor. Araştırmacı, gene aynı dönemde yazının tam olarak özümselememesi nedeniyle Platon'un yazıyla ilgili düşüncelerinin dolaylı olarak çeviriyle de ilgili olduğunu vurguluyor. Araştırmacı, bu kapsamda sözlü kültürden yazılı kültüre geçişte yazılı kültürün geçirdiği süreçlerin incelenmesinin, hangi bilginin özgün hangisinin çeviri olarak düşünüldüğünün araştırılmasının günümüz çeviri yöntemleri ile ilgili tartışmaların başlangıcı olarak kabul edilebileceğini belirtiyor. Bir başka deyişle, yazılı kültürün incelenmesi, çeviri etkinliğinin hangi süreçlerden geçtiğinin de göstergesi olacak ve araştırmalara yön verecektir.⁵⁹

Araştırmacı Berrin Aksoy⁶⁰, Bassnett, Schulte ve Biguenet'ten alıntı yaparak Roma döneminin çevirinin düzenli bir şekilde yapılması için bir başlangıç olduğunu ifade ediyor. Aksoy, Horatius ve Cicero'dan örnekler vererek Romalıların

⁵⁹ M. Yazıcı, 2005, s. 30.

⁶⁰ Berrin Aksoy, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Öğretim Üyesi.

kendilerinden üstün gördükleri Yunan yazınının çevirisini yaptıklarını, bunu yaparken dillerini ve yazınlarını geliştirmek için ödünçleme sözcükler kullandıklarını belirtiyor. Araştırmacı, bu düşünürlerin çevirilerinde Cicero'nun "*non verbum de verbo, sed sensum exprimere de sensu*" (sözcüğü sözcüğüne değil, anlamın karşılığının aynen yaratılması) öğretisi uyarınca hedef dilde kaynak metnin tüm öğeleriyle yansıtılması yöntemini benimsediklerini ilave ediyor.⁶¹ Yazıcı ise, Roma uygarlığı üzerine yaptığı incelemelerinde yazının içselleştiğini, Yunan uygarlığındaki sahiplik kavramının olgunlaştığını, bilginin Yunanlılardan alındığının kabul edilmesiyle, yazının hem aslının hem kopyasının ya da daha doğru bir ifadeyle hem özgün olanının hem de çevirisinin varlığının doğal olarak kabul edildiğini vurguluyor. Ona göre Romalılarda çevirmenin varlığı kabul edilmekte, çeviri felsefesi ve kuramı konuları baskılanmamakta, çeviribilim sürecinin başladığı düşünülmektedir. Yazıcı buna örnek olarak da tarihte ilk bilinen çevirmen Livius Andronicus'u örnek göstererek Andronicus'un Odyseus çevirisinin kalıcılığı ve çeviri tekniği⁶² açısından çeviribilim için önemli bir çeviri olduğunu ifade ediyor.⁶³

Araştırmacı Douglas Robinson, yazın çevirisi ile ilgili araştırmasında, Cicero ve Horace dönemini incelemiştir. Robinson, Cicero ve Horace'nin edebi çeviriyi kelimesi kelimesine çeviri şeklinde tanımladığını ve bunun da kaynak metindeki kelimelerin tek tek çevrilmeleriyle yapıldığını ifade ediyor.⁶⁴ Yazıcı da Romalılar

⁶¹ N. Berrin Aksoy, **Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi**, Ankara, 2002, s. 14-15.

⁶² Yazıcı, burada önemli olan konunun, İlyada yerine metinsellik kavramının Andronicus tarafından anlaşıldığını düşündüren Odyseus'un seçilmesi olduğunu, çevirinin düzyayı olarak değil zamanın eğlence gereksinimlerini karşılayacak şekilde koşuk biçiminde yapıldığını, özgün eserdeki altılı ölçü biçiminin (hexameter) değil Latinlere özgü ikili ölçünün (satirnius) seçilmiş olduğunu ifade ediyor. Araştırmacı bütün bu faktörlerin çeviri sürecinde erek kültür bağlamına uygun kararlar verildiğini gösterdiğini vurguluyor. Bkz.: M. Yazıcı, 2005, s. 32.

⁶³ M. Yazıcı, 2005, s. 31-32.

⁶⁴ Douglas Robinson, "Literal Translation", **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, New York, ABD, 2004, s. 125.

döneminde çevirmen ve yazar kimliği taşıyan dönemin düşünürlerinin çeviri sorunlarıyla ilgilenmeye başladıklarını vurguluyor. Ona göre; çeviri sorunlarını “*De Oratore*” (Hatip üzerine) adlı yapıtında dile getiren Cicero, söylev sanatının inceliklerini Grekçe metinlerden öğrenmek isteyenlerin karşılaştıkları sorunları ele alıyor. Yazıcı, Cicero’nun “*ut interpretes*” (çevirmen gibi) ve “*ut orator*” (hatip gibi) çeviri kavramlarını öne sürmesiyle de ilk çeviri kuramcısı olduğunu da iddia ediyor. Bu kavramlardan “*ut interpretes*”, aslına sadık kalarak çevirmek, “*ut orator*” ise kaynak metnin anlamına sadık kalınmakla birlikte, sözcükleri erek kitle üzerinde etki yapacak şekilde çevirmek yani anlamı koruyarak özgür çeviri yapmak anlamına gelmektedir.⁶⁵

Yazıcı, Cicero sonrasında ise Horace’ın, Cicero’nun kullandığı terimleri yinelemekle beraber “*Ars Poetica*”da “*fidus interpretes*” (sadık çevirmen) terimini ortaya attığını belirtiyor. O da Cicero gibi bu ifadeyi doğru bulmadığını, felsefi ve edebi eski metinlerin diriltilmesinin ancak çevirmenin dil kullanımında göstereceği yaratıcılığa bağlı olacağını ekliyor.⁶⁶

Çeviribilim üzerine araştırmalar yapan Sakine Eruz, Antik çağda, çeviri eğitimi üzerine düşünsel çalışmaları açısından önem taşıyan düşünürlerden birisi olarak Hieronymus’u (348–423) işaret ediyor. Ona göre Hieronymus “*anlamına göre*” çeviri terimini literatüre kazandıran düşünürdür. Hieronymus, Pammachius’a yazdığı bir mektupta her dilin kendine özgü kuralları olduğunu, bu nedenle de Cicero’nun “*anlamına göre*” çeviri anlayışını benimsediğini ifade etmiştir.⁶⁷ Araştırmacı Akşit Göktürk ve Yazıcı, Hieronymus’un, bu yaklaşımıyla çeviri

⁶⁵ M. Yazıcı, 2005, s. 34.

⁶⁶ İbid, s. 35.

⁶⁷ F.S. Eruz, 2003, s. 24.

sorununa metin türü açısından yaklaşan ilk çevirmen sayılması gerektiğini ifade ediyorlar. Hieronymus, Cicero'nun da etkisiyle, iki çeviri tutumundan söz eder: “*verbum e verbu*” sözcüğü sözcüğüne çeviri, “*sensum exprimere de sensu*” anlamın çevirisi. Göktürk ve Yazar, Cicero'nun çevirilerinde daha çok ikinci yöntemde anlamın özgürce aktarımını benimsemişken, Hieronymus'un, “*Vulgata*” olarak anılan, Kutsal Kitap çevirisi için sözcüğü sözcüğüne, dindışı metinler için ise anlamına göre çeviriyi uygun bulduğunu ifade ediyorlar. Yazıcı'ya göre, Hieronymus, iletişim ve metin türü ilişkilerine göre çeviri anlayışının uygulayıcısı olmuştur. Araştırmacı bu düşüncesini ““*Vulgata*”’nın, *Kutsal kitabın Yunanca çevirisine göre üstünlüğü, çevirmenin çeviriyi doğrudan Yunanca metinden değil, kaynak metinle karşılaştırarak yapmasından kaynaklanır.*” diyerek vurguluyor. Nitekim Hieronymus, çevirisinde özgün metnin Yunanca çevriyazımıyla⁶⁸ yetinmeyip birinci el yani İbranice Eski Ahit'ten karşılaştırarak çeviri yapmıştır.⁶⁹

Akşit Göktürk, çeviribilimde genellikle tartışılan konunun metin türlerinden çok çeviri yöntemiyle ilgili olduğunu ifade ederek bazı çevirmenlerin Cicero'nun “*ut interpre*” dediği sözcüğü sözcüğüne çeviri anlayışına, bazı çevirmenlerin ise “*ut orator*” dediği özgür anlam çevirisine bağlı kaldıklarını, birbirlerine karşı kendi benimsedikleri tutumun doğru olduğunu savunageldiklerini ekliyor. Göktürk, Roma döneminde ortaya çıkan sözcüğü sözcüğüne ve anlama göre çeviri yönteminin günümüz çeviribilim terminolojisiyle bağdaşmadığını ifade ediyor. Ona göre, günümüzde sözcüğü sözcüğüne çeviri anlayışı kaynak metnin biçimsel öğelerinin elden geldiğince korunarak aktarılması, anlama göre çeviri ise kaynak metin

⁶⁸ Çevriyazım: Transkripsiyon, burada erek dilin dilbigisi veya sentaksı ile ilgili yapıların gözetilmeden sadece kaynak metindeki sözcüklerin karşılıklarını yazarak çeviri yapmak söz konusudur.

⁶⁹ A. Göktürk, 1994, s. 18, M. Yazıcı, 2005, s. 36.

yapılarının elden geldiğince, çeviri metin dilinin anlambilimsel, sözdizimsel, biçimsel işleyişine uydurulmasıdır.⁷⁰

Mine Yazıcı ise Hans J. Vermeer'den⁷¹ alıntı yaparak; o dönemde sözcüğü sözcüğüne denildiğinde hem Cicero hem de Hieronymus'un çeviri birimi olarak bir sözcüğün anlam taşıyan en küçük birimi, yani biçimbirimleri ölçüt aldıklarını, anlama göre çeviride ise sözcüklerin ya da dil birimlerinin metniçi bağlamdaki sıralanışına öncelik verildiğini belirtiyor. Araştırmacıya göre, sözcüğü sözcüğüne çeviri yapılırken, erek metnin gerektirdiği sözdizimsel sıralama gözönüne alınmadan ve kelimelerin kaynak metnin sözdizimsel sıralaması değiştirilmeden sadece biçimbirimlerden yola çıkarak aktarılmaktadır. Böyle bir durumda da çevirmen sözcüklerin uzunluğu ve kısalığına bakarak kaynak metnin biçimsel bir kopyasını çıkarmaya çalışır. Anlama göre çeviri ise çeviriyi erek kültürün edebiyat geleneklerine uygun olarak veya metnin dış bağlamını gözetmeden, metin içi bağlamı koruyarak çeviri yapmak olarak benimseniyor. Genel anlamda ise dil düzleminde kaynak metne sadık kalma düşüncesi hâkimdir. Yazıcı, bugünün çeviribilim anlayışında anlama göre çeviri denildiğinde, kaynak metnin kaynak kültür düşünülerek doğru biçimde yorumlanması, kaynak metnin kaynak kültürdeki etkisinin erek kültüre aktarılmasının anlaşıldığını ifade ediyor. Araştırmacı, Vermeer'in fikirlerine uygun olarak yukarıdaki olguları inceleyerek, Cicero ve dönemin çevirmenlerinin anlama göre çeviriden anladıklarının metniçi bağlamın korunduğu sözdizimsel çeviri yöntemi olduğunu, bunun da günümüz anlayışına göre “*sözcüğü sözcüğüne çeviri*” anlayışına karşılık geldiğini ifade ediyor. Yazıcı, günümüz “*kaynak odaklı*” çeviri yönteminin, Roma dönemi çeviri yöntemlerinden

⁷⁰ A. Göktürk, 1994, s. 18.

⁷¹ Hans J. Vermeer, Prof. Dr., Alman dilbilimci ve çeviribilimci.

“anlama göre” çeviriye daha uygun olduğunu, bu terimlerin zaman içinde anlamca değiştiğini ve aynı zamanda “sadık” ve “özgür” çeviri kavramlarını tartışmaya açtığını belirtiyor. Yazıcı görüşünü “*Bu ise, çeviribilim sürecinin Antik çağdan başladığını göstermektedir.*” diyerek vurguluyor.⁷²

Mine Yazıcı, Hieronymus’un metin türüne bağlı olarak anlama göre çeviri terimini kullanmasıyla birlikte, çeviri sürecinde okurla iletişim ve metin türü ilişkilerinin sorgulanmaya başladığını, buna uygun olarak Martin Luther’in (1483–1546) İncil çevirisini Vulgata çevirisini temel alarak yaptığını ifade ediyor. Luther’in bununla ilgili olarak çeviride anlama öncelik verme kaygısında olduğunu, bu amaçla da halkın dili ve kendi imgelem gücünü kullandığını belirttiğini ekliyor.⁷³

Araştırmacı Sakine Eruz, 16. ve 17. yüzyıllarda Yunan ideallerinin önem kazanmasıyla filolojik çeviri yaklaşımlarının öne çıkmaya başladığını, yapıtların kaynağının incelenmesinin söz konusu olduğunu belirtiyor. Eruz, bu dönemde eski Yunancada yazılmış özgün yapıtların öncelik kazandığını, 18. yüzyılda aydınlanma çağıyla başlayan kaynak metnin erek kültürde eritilmesi geleneğinin ilk adımlarının bu çağlarda atıldığını ifade ediyor.⁷⁴

Çeviribilimci Rezan Kızıltan “*Tarihte Çeviri*” adlı makalesinde, 17. yüzyılda İngiltere’de John Dryden’in, Fransa’da ise P. Daniel Huet’in⁷⁵ (1630–1721) kendilerinden sonra yapılacak çeviri çalışmalarını etkileyecek kuramlar oluşturduklarını ifade ediyor. Huet’nin Fransa’da 1661 yılından itibaren çeviri

⁷² M. Yazıcı, 2005, s. 33.

⁷³ M. Yazıcı, 2005, s. 36-37.

⁷⁴ F.S. Eruz, 2003, s. 28-29.

⁷⁵ Pierre Daniel Huet (Doğumu: 8 Şubat 1630, Caen, Normandiya, Fransa; Ölümü: 26 Ocak 1721, Paris, Fransa) Fransız dinbilimci.

üzerinde çalışmaya başladığını, Latince olarak yazdığı “*Kusursuz Çeviri*” ile çeviri anlayışının, kendinden sonra gelen Venzky⁷⁶ (1704–1757) ve Gottshed⁷⁷ (1700–1766) gibi düşünürlerle de ilham kaynağı olduğunu belirtiyor. Kızıltan, Huet’nin çeviri ve yorum (interpretation) kavramlarına değinirken çeviriyi, anlamaya hizmet eden bir aracı olarak tanımladığını, çeviri anlayışına göre nasıl kaynak metne hiçbir şey eklenemez veya çıkarılamazsa erek metin de olabildiğince aslının aynısı olması gerektiği görüşünü benimsediğini belirtiyor. Kızıltan, Huet’nin, görüşünü desteklemek için “*Çevirmen yazarı olduğu gibi bırakmalı, hatta alay konusu edilmesine neden olan hataları bile aynen çevrilmelidir.*” yorumunu yaptığını ekliyor.⁷⁸

Araştırmacı Eruz, Romantik akımın öncülerinden Herder, Schlegel ve Genç Goethe’nin de çeviri olgusunu sorguladığını belirtiyor. Herder’in, dil felsefesinde dili ucu açık bir süreç bağlamında devingen ve kendine özgü bir olgu olarak tanımladığını, Herder’e göre, hiçbir dilin diğerine eşdeğer olamayacağını ifade ediyor. Eruz, Herder’e göre düşünecek olursak bir dilin başka bir dile aktarılmasının mümkün görülmediğini, buna rağmen çevirinin gene yapılabileceğini, Herder’in erek metinde her ne kadar kaynak metin özgün şekilde ifade edilemese de yeni bir metin yaratılarak bu dilin devingenliğine ve gelişimine katkıda bulunulmuş olunacağını düşündüğünü ekliyor.⁷⁹

Araştırmacılar Eruz ve Kızıltan, Schlegel’e göre çeviri sürecindeki en önemli sorunun kaynak metin ile erek metnin aynı zaman dilimi içinde oluşturulamamasında

⁷⁶ Georg Venzky (1704-1757), Alman düşünür, çevirmen.

⁷⁷ Johann Christoph Gottsched (1700-1766) Alman yazar, dilbilimci, eleştirmen.

⁷⁸ Rezan Kızıltan, “Tarihte Çeviri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2002, c-41, sayı-1-2, s. 38-39.

⁷⁹ F.S. Eruz, 2003, s. 29.

yattığını ifade ediyorlar. Schlegel, dilin devingen ve sürekli gelişmelere açık yapısına uygun olarak çevirmenin kaynak metnin aynısını erek metne dönüştürme olanağının bulunmadığını belirtiyor. Romantik akımın temsilcilerine göre olgular zaten yansız algılanamaz, dolayısıyla da çevirmen doğal olarak kaynak metne yanlı olarak yanaşmaktadır. Oluşan metin ise kaynak metne göndermeler yapan yeni bir metin olarak karşımıza çıkar. Bunu destekleyecek şekilde dönemin şairlerinden Novalis⁸⁰ (1772–1801), “Çevirmen aslında “Şairin şairidir.”” diyerek çevirmeni yazardan daha üstün niteliklere sahip olan kişi konumuna yükseltiyor. Eruz, bu yaklaşımlara ters olarak nitelendirilebilirse de, Schlegel’in çevirilerinde kaynak metnin biçem ve dilini yansıtmaya kaygısı ile Almanca’nın dilbilgisi yapısını zorlayan çeviriler yaptığını ifade ediyor.⁸¹

Çeviribilim araştırmacıları, “Çeviribilim” teriminin ilk olarak Friedrich Schleiermacher tarafından dile getirildiği ifade ediyorlar. Gerçekten de Schleiermacher, metin türü ile uygulanacak yöntemle özel önem vermiş, düşünceleriyle çeviri kuramının gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Schleiermacher, 24 Haziran 1813’te Berlin Kraliyet Bilimler Akademisine sunduğu “*Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens*”, (Çevirideki Değişik Yöntemler Üstüne) adlı bildirisiyle 19. yüzyıl çeviri sorununa kuramsal açıdan yaklaşarak yeni bir dönem başlatmıştır. Eruz, Göktürk ve Kızıltan, Schleiermacher sayesinde ilk defa çeviri olgusuna bilimsel bir gözlemlerle yaklaşıldığını, araştırmacının metin türüne göre uygun çeviri tutumunu benimsediğini, edebi eserlerde ve bilimsel metinlerde yazarın

⁸⁰ Georg Philipp Friedrich Freiherr von Hardenberg. (Doğumu: 2 Mayıs, 1772, Oberwiederstedt, Almanya; Ölümü: 25 Mart 1801, Weißenfels, Almanya) Erken Alman Romantizmi’nin temsilcilerinden yazar ve filozof.

⁸¹ F.S. Eruz, 2003, s. 29-30, R. Kızıltan, a.g.m., s. 54-60.

okura, iş hayatıyla ilgili metinlerde ise okurun yazara götürülmesi gerektiğini dile getirdiğini ifade ediyorlar.⁸²

Dilbilimci Mehmet Rifat ve Eruz, 20. yüzyılda hem kültürlerarası hem de uluslar arası ilişkilerde çevirinin öneminin artmasıyla çeviri kuramlarında büyük gelişmeler olduğunu ifade ediyorlar. Bu dönemde bilim dallarının birbirinden ayrılmaya başlamasıyla dilin de ayrı bir bilim dalı olarak incelenmeye başlandığını ekliyorlar. Önceleri araştırmacılar tarafından dilbilim bağlamından kopuk olarak ele alınan dil, 60'lı yıllardaki paradigma değişimiyle, metni ve metni oluşturan etmenler de dikkate alınarak inceleniyor. 80'li yıllarda ise metinbilimsel gelişmeler kapsamında dilin iletişimsel boyutu da inceleme alanı haline geliyor. Bu yıllarda yeni yeni adım atmaya başlayan çeviribilim, dilbilim kavramlarından faydalaniyor, sonrasında ise çeviribilim karma bir bilim dalı olmaktan çok kendi ilke, kavram ve yöntemlerini üretme çabasındaki bir bilim dalı haline geliyor. Özellikle 1940'lardan itibaren dil kuramcıları kuramsal ve uygulamaya yönelik çalışmalar yapmaya başlıyorlar. Örneğin Roman Jakobson, 1959 yılında yayınladığı "*On Linguistic Aspects of Translation*", (Çevirinin Dilbilimsel Özellikleri Üzerine) adlı makalesinde dildeki her çeşit etkinliği çeviri olarak değerlendirerek çeviri işlemleri üzerine düşüncelerini dile getiriyor. Rifat, bu dönemde Jakobson'dan başka dilbilim ve çeviri etkinliğinin gerçek işbirliğini ortaya koyan, yani çeviri işlemleri üzerine düşünceler geliştirerek bir çeviri yöntemi yaratmaya çalışan araştırmacılar da olduğunu ifade ediyor. Bunlara örnek olarak da Rusça yazdığı "*Vvedenie b Teoriu Perevoda*" ("*Çeviri Kuramına Giriş*"-1953) ile A. V. Federov, Çekçe yazdığı edebi çeviri

⁸² F.S. Eruz, 2003, s. 30, A. Göktürk, 1994, s. 18-19, R. Kızıltan, a.g.m., s. 61.

kuramı ve uygulaması konularıyla Jiří Levý⁸³ (1926–1967), Karşılaştırmalı Bıçembilime dayalı bir çeviri kuramı ortaya koyan “*Pour une stylistique comparée du français et de l’allemand*” (Fransızca ile Almanca’nın Karşılaştırmalı Bıçembilimi için–1944, 1961) çalışmasıyla Alfred Malblanc, Jean Paul Vinay⁸⁴ (1910–1999) ve Jean Darbelnet (1904): “*Stylistique comparée du Français et de l’anglais*” (Fransızca ve İngilizcenin Karşılaştırmalı Bıçembilimi 1953–1973) gibi kuramcılarını veriyor. Rifat, Jean Paul Vinay ve Jean Darbelnet’in, bir çeviri yöntemi sunmayı amaçlayan eserini, dilbilim ve çeviribilimin işbirliğinin en belirgin örneklerinden biri olarak gösteriyor.⁸⁵

Eruz, 1960’lı yıllarda dilbilim kavramlarının tartışılmasının sözkonusu olduğunu ve bu kapsamda W. Dressler’in⁸⁶ (1939), çeviride eşdeğerlik konusuna bir eleştiri getirdiğini ifade ediyor. Ona göre, eşdeğerlik çevirinin karmaşık konumu nedeniyle simetrik olamayacaktır. Düşüncesini kanıtlamak için de Dressler’in, “...*dil ve kültürler gereği kaynak ve erek metnin eşdeğer olamayacağı*” sözüne dikkat çekiyor.⁸⁷

Mehmet Rifat, çeviribilim üzerine yaptığı araştırmada 60’lı yıllar sonrasında çeviri üzerine hem bilimsel ve matematiksel anlamda (bilgisayarlı çeviri programlarına yönelik kuramlar) hem de çeviri alanındaki bilgileri düzenli ve sistematik bir biçimde ortaya koymaya çalışan, çeviri olgularını betimleyen, sınıflandırmaya ve irdelemeye çalışan kuramsal çalışmalar yapıldığını belirtiyor.

⁸³ Jiří Levý (Doğumu: 8 Ağustos 1926, Košice, Doğu Slovakya; Ölümü: 17 Ocak 1967, Brno, Güney Moravya, Çek Cumhuriyeti) Çek dil kuramcısı, edebiyat tarihçisi ve çeviri kuramcısı.

⁸⁴ Jean Paul Vinay (Doğumu: 18 Temmuz 1910, Paris, Fransa; Ölümü: 10 Nisan 1999, Victoria, Kanada) Prof. Dr. Dilbilimci.

⁸⁵ M. Rifat, 1998, s. 103-104, F.S. Eruz, 2003, s. 49.

⁸⁶ Wolfgang U. Dressler (Doğumu: 22 Aralık 1939, Viyana, Avusturya) Prof. Dr., Dilbilimci.

⁸⁷ F.S. Eruz, 2003, s. 49.

Rıfat, 1960'lı yıllarda bilimsel düzlemde dilbilimin ve teknik düzeyde bilişimin gelişmesinin çeviri etkinliği konusundaki düşünce biçimlerini etkilediğini, özellikle de dilbilimsel yapısalcılık akımının hem Avrupa hem de ABD'ndeki çeviri kuramı çalışmalarını yönlendirdiğini ifade ediyor. Bu akımdan etkilenen kuramcılardan Eugene A. Nida'nın⁸⁸ (1914) "*Toward Science of Translating*" (Bir Çeviri Edimine Doğru–1964) ve "*The Theory and Practice of Translating*" (Çevirinin Kuramı ve Uygulaması–1969 Charles R. Taber ile birlikte) makalelerini örnek olarak veriyor.⁸⁹

Eruz, özellikle 70'li yılların sonu ve 80'li yılların başında çeviribilimin özgün kuramlarının gelişmeye ve çeviri süreci terminolojisinin oluşmaya başladığını vurguluyor. İlk olarak 1965'te yapılan Uluslar Arası Çeviribilim Toplantısında Otto Kade'nin "*translation*" terimini kullandığını, çeviribilimin özgün kavramlarının yerleşmesinin de bu yıllara rastladığını ifade ediyor.⁹⁰

Araştırmacı Mehmet Rifat, 1970 sonrasında çeviri kuramını bir dilyetisi kuramına bağlama çalışmalarının görüldüğünü ifade ederek bu tarzda faaliyet gösteren kuramcılar arasında özellikle işlevsel dilbilim doğrultusunu benimseyen bilim adamlarının bir listesini veriyor: Georges Mounin (1910–1993): "*Les Belles Infidèles*" (Sadakatsız Güzeller–1995), "*Les problèmes théoriques de la traduction*" (Çevirinin Kuramsal Sorunları–1963), "*Linguistique et traduction*" (Dilbilim ve Çeviri–1976), John C. Catford: "*A Linguistic Theory of Translation*" (Çevirinin bir Dilbilimsel Kuramı–1965), Henri Meschonnic⁹¹ (1932): "*Pour la Poétique II. Epistomologie de l'écriture, Poétique de la Traduction*" (Yazınbilim için II. Yazı'nın

⁸⁸ Eugene A. Nida (Doğumu: 11 Kasım 1914, Oklahoma City, Oklahoma, ABD) Dilbilimci ve İncil çeviri kuramcısı, Dinamik Eşdeğerlik Kuramını geliştiren bilim adamıdır.

⁸⁹ M. Rifat, 1998, s. 105.

⁹⁰ F.S. Eruz, 2003, s. 49.

⁹¹ Henri Meshchonnic (Doğumu: 18 Eylül 1932, Paris, Fransa) Dilbilimci.

Bilimkuramı. Çevirinin Yazınbilimi–1973), George Steiner⁹² (1929): “*After Babel: Aspects of Language and Translation*” (Babil Sonrası: Dilin ve Çevirinin Özellikleri–1975), Louis G. Kelly: “*The True Interpreter: A History of Translation Theory and Practice in the West*” (Gerçek çevirmen: Batıda Çeviri Kuramı ve Uygulamasının bir Öyküsü–1979), Peter Mewmark: “*Approaches to Translation*” (Çeviriye Yaklaşım Biçimleri–1982), “*A Textbook of Translation*” (Çevirinin Elkitabı–1988), Jean-Rene Ladmiral: “*Traduire. Théorèmes pour la Traduction*” (Çeviri Yapmak: Çeviri için Teoremler, 1979–1994), “*Traductologies*” (Çeviribilimlerin Bilimi–1987), “*Sourciers et ciblistes*” (Kaynak Metin Yanlıları ile Erek Metin Yanlıları–1993), “*Le traducteur et l’ordinateur*” (Çevirmen ve Bilgisayar–1994), “*Pour une psychologie de la traduction*” (Çevirinin Bir Ruhbilimi İçin–1996), “*Les 4 âges de la traduction. Réflexions sur une diacronie de la théorie de la traduction*” (Çevirinin 4 Dönemi. Çeviri Kuramının Bir Artsüremi Üstüne Düşünceler–1997), Jaqueline Guillemin-Flescher: “*Syntaxe comparée du français et de l’anglais: problemes de traduction*” (Fransızca ile İngilizcenin Karşılaştırmalı Sözdizimi: Çeviri Sorunları–1981), Antonie Berman: “*L’épreuve de l’étranger. Culture et traduction dans l’Allemagne romantique*” (1984), “*La traduction et ses discours*” (Çeviri ve Çeviri Üstüne Söylemler–1989), “*La traduction et la lettre. Ou l’Auberge du lointain*”(1999).⁹³

Rıfat, son yıllarda ise çeviri kuramlarının daha çok çeviri eleştirisi alanında yoğunlaştığını, araştırmacıların dilbilim yanında felsefe, toplumbilim, göstergebilim, yorumbilim ve edimbilimden de yararlandıklarını vurguluyor. Bu alanda da iki yaklaşım gösteriyor: Çevirilerin eleştirisini konu alan ve niteliksel bir değer yargısına

⁹² (Francis) George Steiner (Doğumu: 23 Nisan 1929, Paris, Fransa) Edebiyat eleştirmeni.

⁹³ M. Rifat, 1998, s. 106-107.

dayanan yaklaşım ile gözlemlenebilir olguların dizgeleştirilmesine dayanan yaklaşım. Bunlardan birinci yaklaşımı benimseyen değerlendirme yanlısı kuramcıların Walter Benjamin'in (1982–1940) "*Die Aufgabe des Übersetzers*" (Çevirmenin Görevi–1923) başlıklı yazısında ortaya koyduğu ölçütleri benimsediğini ifade ediyor. Benjamin'in doğal dillerin ötesinde bir dilyetisi arayışı içinde çeviriyi, yabancı dil aracılığıyla hem anadilini dönüştüren hem de özgün yapıtı değişikliğe uğratan bir değişim olarak gördüğünü açıklıyor. H. Meschonnic ve A. Berman'ın da çalışmalarıyla Benjamin'e katıldıklarını ekliyor. Rıfat, bu yaklaşımı benimseyenlerin daha çok nitelikli bir çevirmenin ölçütlerini tanımlamayı amaç edindiklerini, ikinci yaklaşımı benimseyenlerin ise çeviri metinlerin yansız gözlemlenmesine yönelerek çevirmenlerin çeviri sürecindeki değişmez öğeleri tanımlamaya çalıştıklarını açıklıyor. Araştırmacıların tümdengelimli yaklaşımla yaptıkları çalışmaların toplumbilim, çeviri tarihi ve dilbilim olarak sayılabilecek üç alanda etkili olduğunu vurgulayan Rıfat, Gideon Toury'nin "*In search of a Theory of Translation*" ("*Bir Çeviri Kuram Arayışı*"–1980) makalesini örnek olarak gösteriyor. Buna ilave olarak Tel Aviv Okulu'nun Toplumbilimsel yaklaşımı ile José Lambert'in tarihsel yaklaşımının ağırlığı betimlemeye verdiğini ve çeviri metinlerin oluşturduğu bütünü göz önünde bulundurduğunu ekliyor. Ona göre her iki araştırma alanı da dil kuramının dışında yer alıyor. Buna karşılık J. Guillemin-Flescher'in yaklaşımının bir dil kuramı içinde sayıldığını ve yalnızca çeviri metinleri değil aynı zamanda özgün metinleri de inceleme alanına aldığını belirtiyor. Rıfat, J. Guillemin-Flescher'in de yaklaşımını betimlemeye dayandırıldığını ancak öncelikle bu süreçten bir kuram çıkarmaya gayret ettiğini ifade ediyor.⁹⁴

⁹⁴ İbid, s. 107-108.

Sonuç olarak çeviribilim, antik çağda yapılan düşünsel çalışmalar göz önüne alındığında bir hayli yol katetmiştir. Günümüzde her ne kadar dilbilim ve edebiyat gibi bilim dallarıyla yakın ilişkisini korusa da bu alanlardan kendisini kopararak bağımsız bir bilim dalı olarak ortaya çıkma aşamasındadır. Pek çok ülkede ki buna ülkemiz de dâhildir, çeviribilim üzerine araştırmaların hızla devam etmesi, üniversitelerde birbiri ardınca çeviribilim bölümleri kurulması, çeviribilim ile ilgili kuramsal makaleler, kaynak kitaplar, ansiklopediler ve sözlüklerin kitap raflarında boy göstermesi bunun en önemli kanıtıdır.

1.2.2. Çevirinin Tarihçesi

Yazı insanoğlunun dört milyon yıllık varlık tarihi içerisinde altı bin yıllık bir geçmişe sahiptir. İlk kez Mezopotamya’da Sümer, ilerleyen dönemlerde de Mısır ve Çin alfabeleri bulundu.⁹⁵

Çevirinin Antik Çağda doğadaki nesnelerin sese, yazılı simgeye, resme ve dansa dönüştürülmesiyle başlayan bir etkinlik olduğu bilinmektedir. Roman Jakobson’un sonradan adlandırdığı şekliyle çeviri kavramının göstergelerarası aktarımla başladığı söylenebilir. Sokrates’in⁹⁶ (M.Ö. 470–399) ve öğrencisi Platon⁹⁷,un (M.Ö. 427–347) öğretileri çerçevesinde çevirinin gerçeğin bir kopyası olarak düşünülmesi nedeniyle pek de saygın bir yer tutmadığı düşünülse de Pisagor⁹⁸

⁹⁵ N. B. Aksoy, 2002, s. 14.

⁹⁶ Sokrates (Doğumu: M.Ö. 470, Alopeke; Ölümü: M.Ö. 399, Attika, Atina) Yunan düşünür ve anlambilimci.

⁹⁷ Plato ya da Eflatun (Doğumu: MÖ 427; Ölümü: MÖ 347) çok önemli bir Antik Yunan düşünürü.

⁹⁸ Pisagor ya da Pythagoras (Doğumu: M.Ö. 580; Ölümü: M.Ö. 500) Yunan düşünür ve matematikçi.

(M.Ö. 580–500), Thales⁹⁹ (M.Ö. 624–546) ve Platon gibi dönemin önde gelen düşünürlerinin Mısır’da bir süre kalıp oradaki bilgi kaynaklarını Antik Yunan’a taşıdıkları kanısı yaygındır. Antik çağdan başlayarak başta yazı olmak üzere sayı, aritmetik, geometri ve astronomi gibi alanlarda temel bilgilerin Babil ve Mısır’dan Yunan kültürüne çeviri yoluyla aktarıldığı bilinmektedir. Ayrıca dönemin ticaretindeki Yunanlıların aktif rolü, ülkeler arasında yoğun olarak yaşanan savaşlarda askerler arasındaki iletişim gereklilikleri yazılı ve sözlü çeviri etkinliğinin bulunduğunu göstermektedir. Bütün bu faktörler Antik çağda çevirinin amaç olarak olmasa da araç olarak yer aldığını ifade eder.¹⁰⁰

Araştırmacı Sakine Eruz’a göre tarihte çeviri etkinliği, sözlü çeviriler ile başlamış olup bu tür çeviriler tarihin çok eski dönemlerine kadar gitmektedir. Eruz, iki dil arasında iletişimin çeviri etkinliğini de kendiliğinden ortaya çıkardığını vurguluyor. Eruz, çeviri tarihi denilince ilk akla gelen imgenin Babil Kulesi olduğunu belirterek Babil’i, aslında Eski Ahit’te de anlatıldığı şekliyle Tanrı’nın Babillileri Tanrı’ya ulaşacak bir kule yapmalarından dolayı cezalandırmasından daha çok, M.Ö. 2000 yıllarında çok dilliliğin hâkim olduğu yoğun bir ticaret merkezi olarak öne çıkan çok kültürlü bir kent olarak tanımlıyor. İlk yasa kitabını kaleme aldırın Hammurabi’nin¹⁰¹ (M.Ö. 1810? – 1750) hüküm sürdüğü kentte çok dilliliğin, yalnızca ekonominin gelişmesine katkıda bulunmadığını, aynı zamanda arkeologlar

⁹⁹ Thales (Doğumu: M.Ö. 624 Milet; Ölümü: M.Ö. 546) Yunan gökbilimci, düşünür, matematikçi, devlet adamı, mühendis ve şehir planlamacısı.

¹⁰⁰ M. YAZICI, 2005, s. 29.

¹⁰¹ Hammurabi (Doğumu: M.Ö. 1810? – Ölümü: M.Ö. 1750) Babilin altıncı kralı.

tarafından bulunan Sümerce ve Akadca¹⁰² iki dilli sözlüklerin kanıtladığı gibi çeviri kültürünü de beslediğini ilave ediyor.¹⁰³

Tarihte bilinen ilk yazılı çeviri etkinliğinin belgeleri (M.Ö. 4500 yıllarında çok dilliliğin hâkim olduğu) Mezopotamya’da çivi yazısıyla yazılmış iki ve üç dilli kil levhaların bulunmasıyla ortaya çıkmıştır. Bunlar içinde Sümerce ve Eblaitçe sözcükleri içermekteydi.¹⁰⁴

Sakine Eruz, M.Ö. 3000 yıllarında eski Mısır’da diğer ülkelerle ilişkiler nedeniyle çeviriler yapıldığını söylüyor. “*Dragomane*” denilen çevirmenler kervanbaşı veya ticari görüşmeler yürüten uzmanlar olarak görev yapıyorlardı. M.Ö. 2000–1000 yıllarında ise çevirmenlik esirlerin işi oldu. Aynı dönemde, asil kişilerden de çevirmenler çıkıyor, bunlar toplumda yazılı ve sözlü çeviriler dışında halkla kralın ve ölümlülerle tanrıların arasında arabuluculuk gibi saygın işleri yürütüyorlardı. Değişik kaynaklarda Kapadokya’da M.Ö. 1800 yıllarında “*targumannu*” denilen çevirmenlerin faaliyet gösterdiğini yazmaktadır. Çevirmenlerin yoğun olduğu yerlerde çevirmen locaları gibi teşkilatlar da kurulmuştu. M.Ö. 1200 yıllarından

¹⁰² Sâmi dil ailesinin 1. grubunda yer alan bir dil. Sâmi dillerinin ana dili asıl Sâmicedir. Bugün bu dilden iz kalmamıştır. Bu dilin alt gruplar Akadcadan başka 2. grup Kenanca, 3. grup Âramca, 4. grup Güney Arapçası ve Habeşçe, 5. grup da Kuzey Arapçasıdır. Akadcaya ait en eski kitabeler, milattan yaklaşık 2500 yıl önce Agada Hükümdarı olan Şargani Şari, yani Sargon tarafından yazdırılmıştır. 1901 yılında Sûse’de bulunup bugün “Louvre” Müzesinde korunan ve Hammurabi’nin meşhur kanun metnini içeren tek parça taş, milattan 2250 yıl önce kazınmıştır. Akadların yazısı çivi yazısı olup Sümerlerden almışlardır. Akadlar yazı olarak Sümer yazısını kullansalar da dilleri Sümerce değildir. Daha geniş bilgi için bkz. Avram Galanti, Sadeleştirenler; Nurettin Ceviz, Musa Yıldız, “Türkiye ve Sâmi Dilleri”, **Nüsha, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl IV, Sayı 15, Güz 2004, s. 99.

¹⁰³ F.S. Eruz, 2003, s. 23.

¹⁰⁴ Bu levhalar 1975 yılında İtalyan arkeologlar tarafından Ebla’da (Kuzey Suriye’de Halep’in 55 km. güney batısında eski bir şehir) bulunmuştur. Tabletlerde 300 Sümerce kelimenin Eblaitçe karşılıkları yer almaktaydı. Tabletlerde kaynak dil Sümerce erek dil ise Eblaitçedir. Daha geniş bilgi için bkz.:M. John Mongwe, “The Role of South African National Lexicography in the Planning and Compilation of Multifunctional Bilingual Dictionaries” **Yüksek Lisans Tezi**, Stellenbosch Üniversitesi, Matieland, Güney Afrika Cumhuriyeti, 2006, s. 65.

kalma iki dilli (Hititçe ve Eski Mısır Dili) bir sözleşme metni de dönemin yaklaşımlarını anlamaya yardımcı olmuştur.¹⁰⁵

M.Ö. II. Yüzyılda yazılan üç dilli “*Rosetta Taşı*”nın¹⁰⁶ çevirisi çeviri tarihi olduğu kadar medeniyet tarihinin çözümünde de önemli rol oynamıştır. Taşın üzerinde eski Mısır Kralına üç dilde övgüler bulunmaktadır. Bu yazılardan birisi olan Eski Yunancadan hareketle bilim adamları, Eski Mısır’ın hiyeroglif yazısını çözmüşlerdir.¹⁰⁷ Eski Yunan medeniyetinin sadece kendi dilini önemsemesi ve diğer komşularını barbar olarak görmesi nedeniyle çeviri etkinliği olmamış ve tek dillilik, tek kültürlülük hâkim olmuştur. Oysa Roma İmparatorluğu iki dilliydi. Kültürlü olarak nitelendirebileceğimiz kişiler özellikle de devlet adamları Latince’den başka Yunanca da konuşmaktaydılar.¹⁰⁸ Resmi toplantılarda herkes Yunanca anlamasına rağmen yine de çevirmen bulundurulmaktaydı.¹⁰⁹ Bu dönemde evrensel bilgiye erişmede ve kültürel kimliğin bulunmasında en etkin konumda çevirinin yer aldığı ve yoğun bir çeviri etkinliğinin başladığını görürüz.¹¹⁰ Tarihte bilinen ilk çevirmenler Gnaeus Naevius¹¹¹ (M.Ö. 270–200) ve Livius Andronicus¹¹² (M.Ö. 284–204)’tur.¹¹³ Andronicus, M.Ö. 240 yılında yaptığı “*Odyseus*” çevirisiyle Romalılara Yunan

¹⁰⁵ F.S. Eruz, 2003, s. 23.

¹⁰⁶ M.Ö. 196 yılında yazıldığı tahmin edilen bu taş adını bulunduğu Reşit (Rosetta) kasabasından almaktadır. Taşın üzerindeki diller: Demotik (Mısır’da halkın kullandığı dil), Hiyeroglif ve Antik Yunancadır. Üç dilde yazılmasının ana amacı Mısır halkı, asiller ve Yunanlıların metni okuyabilmelerini sağlamaktır. Yüzyıllar boyunca çözülemeyen bir sır olarak kalan Hiyeroglif, Napolyon’un 1798 yılındaki Mısır Seferi sırasında bulunan bu taşın yardımıyla çözülmüştür. 1822 yılında Fransız Egyptologist (Mısır Bilimci) Jean François Champollion (1790–1832), Antik Mısırlıların Hristiyan torunları olan Mısırlıların dili Coptic dili yardımıyla hiyerogliflerin fonetik karşılıklarını bulmuştur. http://en.wikipedia.org/wiki/Rosetta_stone, (12.03.2007).

¹⁰⁷ F.S. Eruz, 2003, s.23, N. B. Aksoy, 2002, s. 14.

¹⁰⁸ **The Encyclopedia Americana International Edition**, 1980, c.27, s. 12.

¹⁰⁹ F.S. Eruz, 2003, s. 24.

¹¹⁰ M. Yazıcı, 2005, s. 31.

¹¹¹ Gnaeus Naevius (Doğumu: M.Ö. 264, Capua, Campania, İtalya; Ölümü: M.Ö. 201, Utica, Tunus), Romalı epik şair, tiyatro yazarı.

¹¹² Lucius Livius Andronicus. (M.Ö.284–204) Yunan asıllı Romalı tiyatro yazarı.

¹¹³ D. Robinson, 2004, s. 125.

edebiyatını tanıtmıştır. Andronicus bu çevirileri koşuk biçiminde yapmış, onun çevirileri diğer çevirilere göre daha kalıcı olmuş, hatta Horace da bu çeviriyi kullanmıştır.¹¹⁴ Bu çağda yapılan çeviriler uyarlama şeklindedir. Roma’da Cicero¹¹⁵ (M.Ö. I. yy- 106–43) gibi devlet adamları da yoğun bir şekilde çeviri etkinliğinde bulunmakta ve Yunan kaynaklarından yararlanmaktaydılar. Horace gibi yazar ve şairler Yunancadan yaptıkları çevirilerle Yunancaya özgü edebi türleri Latin Edebiyatına aktardılar. Bunun amacı ise Yunan kültürünü öğrenmek ve kendini geliştirmektir. Bu dönemde Yunanca okunup Yunan felsefe ve hitabet sanatı öğrenilmeye başlamıştır, bunun devamında da çevirileri artık yabancılar değil, Romalıların kendileri yapmaktadır.¹¹⁶ Çevirmenler ise çeviri yaptıkları eserden daha üstün bir yapıt yaratmaya ve bu yaklaşımlarını anlatan metinlerle çeviri tutumlarının gerekçelerini belirtmeye çalışmışlardır.¹¹⁷

Eugene A. Nida¹¹⁸ (1914), İncil’in Eski Ahit (Tevrat-Old Testament), Yeni Ahit (New Testament) ve Apocrypha olmak üzere üç kaynaklı olduğunu ifade ediyor. Araştırmacı, İncil çevirisinin de Greko-Roman dönemi (M.Ö.-200-M.S.-700), Reformasyon dönemi (16. ve 17. yy.) ve Modern dönem (19. 20. yy.) olmak üzere üç dönemde yapıldığını belirtiyor. Nida, Eski Ahit’in Judaism öğretilerini kapsayan çoğunluğu İbranice, birkaçı Aramaik dilinde 39 kitap olduğunu, Yeni Ahit’in M.S. 50–100 yılları arasında Yunanca yazılmış 27 kitaptan oluştuğunu ifade ediyor. Araştırmacı, Apocrypha’nın ise Erken Roma Kilisesi’nin Tevrat’a ait Yunanca 12

¹¹⁴ F.S. Eruz, 2003, s. 24, M. Yazıcı, 2005, s. 31.

¹¹⁵ Marcus Tullius Cicero (Doğumu: M.Ö. 3 Ocak 106, Arpinum, İtalya; Ölümü: 7 Aralık 43, Formia, İtalya), Romalı devlet adamı, bilgin, hatip ve yazar.

¹¹⁶ M. Yazıcı, 2005, s. 34.

¹¹⁷ F.S. Eruz, 2003, s. 24.

¹¹⁸ Eugene A. Nida (Doğumu: 11 Kasım 1914, Oklahoma City, Oklahoma, ABD) Dilbilimci ve İncil çeviri kuramcısı, Dinamik Eşdeğerlik Kuramını geliştiren bilim adamıdır.

kitabı olduğunu ve Ortodoks Yahudiler tarafından kanonik olarak kabul edilmediğini, “*deuterocanonical*” olarak da adlandırılan söz konusu kitapların Roma Katolikleri tarafından kabul görürken Protestan Kilisesince doktrin olarak kabul edilmediğini vurguluyor. Nida’ya göre Greko-Roman dönemde Eski ve Yeni Ahit, başta Latinceye olmak üzere Orta Doğuda Asurice¹¹⁹, Koptik¹²⁰ dilinin iki diyalektiği, Ermenice, Gürcüce, Etyopya dili, Arapça, Farsça ve Gotik¹²¹ dillerine çevrilmiştir.¹²²

Klasik dünyada ilk önemli çeviri sayılabilecek çalışma, “*Septuaginta*” denilen ve 72 din adamı tarafından yapılan İbraniceden Yunancaya yapılan çevirilerdi. (M.Ö. 1–3 yy) Bu çevirilerin ana amacı ise ana dillerini unutmuş olan Yahudilerin Eski Ahit’in Yunancasına ihtiyaç duymalarıydı. Çevirmenlerin çok da iyi bir ebebi kültüre sahip olmaması nedeniyle de Sami dili yapılarından etkilenmiş zayıf ve eski bir Yunancayla yetinmek zorunda kalmışlardı.¹²³ Eruz, bu ilk İncil çevirisinin eski dünyaya ait bu yapısının, Kral James¹²⁴ (1566–1625) sürümü¹²⁵ de dâhil olmak üzere tüm çevirileri kötü yönde etkilediğini savunuyor. Din bilimciler için dilsel

¹¹⁹ Afro-Asyatik dillerin, Semitik (Sami) diller grubu, Arami kolunda bir dil.

¹²⁰ Afro-Asyatik dillerin, Mısır dilleri grubunda, 17. yüzyıla kadar konuşulmuş, şu anda unutulmuş bir dil.

¹²¹ Gotlar tarafından konuşulan günümüzde unutulmuş bir Doğu Alman Dili.

¹²² Eugene A. Nida, “Bible Translation”, **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, New York, ABD, 2004, s. 22-23.

¹²³ **The Encyclopedia Americana International Edition**, 1980, c.27, s. 12.

¹²⁴ James VI ve I (Doğumu:19 Haziran 1566, Edinburg, İskoçya – 27 Mart 1625, Cheshunt, İngiltere) İskoçya Kralı James VI, İngiltere ve İrlanda Kralı olarak da James I olarak anılır.

¹²⁵ **Authorized King James Version of New Testament**. Kral James ya da Onaylanmış İncil Sürümü, ilk defa 1611 yılında basılmış olan İngilizce İncil çevirisidir. Yeni Ahit (New Testament), Yunanca metinlerin Textus Receptus (Received Text-Alınmış Metin) denilen zamanının genel anlamda kabul görmüş ve o güne kadar gelebilmiş sürümünden çevirilmiştir. Eski Ahit (Old Testament) ise Mesoretik İbranice metinlerden çevrilmiştir. Kral James çevirisi, İngiliz edebiyatı üzerinde derin etkiler bırakmıştır. John Milton, Herman Melville, John Dryden ve William Wordsworth gibi ünlü yazarlar bu çeviriden etkilenmişlerdir. Her ne kadar adı Kral James sürümü olarak bilinse de Kral James’in çevirideki katkısı, İncilin çevirisine karşı uygulanan ölüm cezasını kaldırması ve çeviri sürecine yanlı (subjektif) bilimi (partisan scholarship) ve dipnot uygulamasını yasaklaması gibi bazı yönergeler getirmiş olmasıdır. Bu İncil çevirisi ABD’de Kral James sürümü olarak adlandırılırken İngiltere’de daha çok Onaylanmış Sürüm (Authorized Version) denir. Daha geniş bilgi için bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/King_James_Version_of_the_Bible, (06.03.2007)

mükemmeliyetten çok yalın anlamın önemli olması ve çevirmenlerin patronlarının da bu kişiler olması nedeniyle İncil çevirilerinin anlamı yansıtacak şekilde yapılması tercih edilmiştir.¹²⁶

Roma Kilisesi, Eski ve Yeni Ahit'i İbranice ve Yunanca'dan çevirmesi için Hieronymus'u¹²⁷ (M.S. 347–420) görevlendirmiştir. Hieronymus'un "*Vulgata*" adıyla tarihe geçen bu çevirisi, Hristiyan dünyasının tek kutsal kitabı olarak 16. yy'a kadar kabul görmüştür. Hieronymus, Kutsal Kitabın çevirisini, İbranice Eski Ahit ve Yunanca Yeni Ahit'i karşılaştırarak yapmıştır. Bu çevirinin üstün olmasının nedeni çevirmenin çevrilecek eseri sadece Yunanca çevirisinden değil, asıl kaynak metin olan İbraniceden karşılaştırarak yapmasıdır.¹²⁸ Nida, Hieronymus'un çeviribilime, İbranice İncil ve ana Apocrypha kitapları çevirisinde anlamın şekilden daha fazla önceliğe sahip olması konusundaki tutumu ve söylemleri ile katkıda bulunduğunu vurguluyor.¹²⁹

Müslüman dünyasındaki ilk ciddi çeviriler ise Yunan dünyasını işgal eden Araplar tarafından yapılmıştır. Araplar büyük bilimsel ve felsefi eserlerin Arapça uyarlamalarını gerçekleştirmişler, bu eserlerin Yunanca orijinalleri nadiren bulunabildiği için de Orta Çağlarda bu eserlerin Latinceye çevirileri Arapça'dan yapılmıştır. Bu etkinlik yoğun olarak Cordoba'da gerçekleşmiştir.¹³⁰

Yukarıda çeviri tarihiyle ilgili bilgi ve görüşlerine başvurduğumuz Sakine Eruz, geçmişte çeviri etkinliği ile ilgili çalışmasında, 7. yüzyılda Doğu'da Araplar ve

¹²⁶ Eruz F.S. 2003, s. 24, **The Encyclopedia Americana International Edition**, 1980, c.27, s.12.

¹²⁷ Jerome (Doğumu: M.S. 347 Stridon, Dalmasyon (Bugünkü Hırvatistan); Ölümü: 30 Eylül 420, Bethelam, Judea (Yahuda) Bugünkü Filistin; Latince adı: Eusebius Sophronius Hieronymus) İncili Yunanca ve İbranice'den Latinceye çeviren çevirmen, Hristiyan din savunucusu.

¹²⁸ F.S. Eruz, 2003, s. 24., M. Yazıcı, 2005, s. 35.

¹²⁹ E. A. Nida, 2004, s. 23.

¹³⁰ **The Encyclopedia Americana International Edition**, 1980, c.27, s.13.

Yahudilerin yoğun olarak çeviri etkinliğinde bulunduklarını, Hintçe, Farsça ve Yunanca'dan birçok bilimsel yapıtı Arapçaya çevirdikleri bilgisini veriyor. Eruz, ilk dönemlerde İskenderiye'de yoğunlaşan çeviri faaliyetlerinin sonralarda Bağdat'ta devam ettiğini, İskenderiye'nin 8. yüzyılda Roma İmparatorluğu'ndan Araplarca alınmasından sonra çeviri etkinliğinin yeniden başladığını ifade ediyor. Bağdat'ta ise 8 ve 10. yüzyıllar arasında Abbasiler döneminde Bilim Evi anlamına gelen “*Beytü'l Hikme*”de, felsefe, fen bilimleri ve edebiyat alanında pek çok eser Yunanca, Hintçe, Farsça ve İbranice'den Arapçaya aktarılmıştır. Aynı dönemde 8-15. yüzyıllar arasında İber yarımadasında hüküm süren Endülüs Devletinden kalan kitaplar, özellikle de 12. yüzyılda İspanyolların egemenliğine geçen Toledo'daki sayısız Arapça kitap kilise tarafından Latince ve Katalanca gibi dillere çevirtilmiştir. Eruz, bu çevirilerin, Batı bilimsel düşünce ve fikir hayatının gelişmesinde büyük rol oynadığını, 284'e değin süren yoğun çeviri çalışmalarının yalnız Batı dünyasında bilimin kapısını aralamakla kalmadığını, bu dönemde İspanya'nın, Musevi, Hristiyan ve Müslüman bilim adamlarının çeviri için bir araya geldikleri bir merkez haline geldiğini ifade ediyor.¹³¹

Mine Yazıcı, 13. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasında geçen zaman süresince, Yunanca ve Latince ile Arapça arasında yer bulan çeviri etkinliğinin dönemin bilim adamlarının düşünce yapısını da geliştirdiğini, düşünürlerin çeviriler sayesinde eytişimsel (diyalektik) düşünme yetisi kazandığını öne sürüyor. Bu görüşünü Yunanca ve Latincenin bilim dili olarak öne çıkması, çeviri sürecindeki sorgulama,

¹³¹ F.S. Eruz, 2003, s. 25-27.

karşılaştırma, açıklama ve çözümleme unsurlarının düşünür ve bilim adamlarını soyut ve eleştirel düşünmeye zorlaması örnekleriyle savunuyor.¹³²

Eruz, çeviri etkinliğini artıran ve kitapların daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayan faktörleri, 16. yüzyılda baskı tekniğinin gelişmesi ve Johannes Gutenberg’in¹³³ (1398–1468) hareketli parçalı matbaayı bulması olarak gösteriyor. Çevrilen bilimsel kitapların yaygınlaşmasıyla bilim adamları araştırmaya yönelmişler, araştırmaları sonucunda yeni eserler vermişlerdir. Eruz araştırmasında, “Çeviri çok dişli çarkların dönmesini ve bilim ile yazın alanında ilerlemelerin kaydedilmesini sağlayan bir etkinlik olarak tarihin bu kesitinde de yerini aldı.” ifadesini kullanıyor.¹³⁴ Bir başka deyişle bilim hayatının gelişiminde çeviri önemli bir rol oynamaya bu dönemde başlamıştır.

Nida, Reformasyon döneminde, İncil’in neredeyse tüm Avrupa dillerine çevrildiğini ve bu konudaki en önemli katkının Martin Luther (1483–1546) tarafından yapıldığını savunuyor. Ona göre, Luther’in Almanca İncil çevirisi ve çeviri prensiplerini savunduğu kitabı bu alanda eşdeğerliğe yeni bir bakış açısı getirmiştir.¹³⁵ Araştırmacı Mine Yazıcı da, 16. yüzyılda reformasyona en önemli katkının Martin Luther’in İncil çevirisi ve bunu izleyen tartışmalarla yapıldığını vurgularken Eruz, Luther’in, “*Eski (1534) (Tevrat) ve Yeni Ahit*”i (İncil) 1522’de Almancaya çevirerek bu kitapları halkın kendi konuştuğu dilde anlamasını

¹³² M. Yazıcı, 2005, s. 65-66.

¹³³ Johannes Gensfleisch zur Laden zum Gutenberg. (Doğumu: 1398, Mainz, Almanya; Ölümü: 3 Şubat 1468, Mainz, Almanya) Alman demirci ustası ve hareketli parçalı matbaanın mucidi.

¹³⁴ F.S. Eruz, 2003, s. 27.

¹³⁵ E. A. Nida, 2004, s. 23.

sağladığını ifade ediyor. Ona göre Luther, yaptığı çeviride birkaç Alman lehçesini birleştirerek bugünkü modern Almanca'nın da temellerini atmıştır.¹³⁶

Nida, William Tyndale¹³⁷'in (1494–1536) aynı dönemde “İncil”i İngilizceye çevirdiğini ifade ediyor.¹³⁸ Roger Ellis ve Liz Oakley-Brown, Tyndale'in Desiderius Erasmus'un¹³⁹ (1466/1469–1536) Yunanca İncil sürümü çevirisinin onu izleyen diğer İngilizce çevirilerle birlikte yasaklanması üzerine, Avrupa'ya geçerek bastırıldığını, (1525'te çeviri yapılmış, 1526'da Köln ve Worms-Almanya'da basılmıştır. 1534'de yeniden elden geçirilmiştir.) bu İncilin 1526'da İngiltere'ye kanun dışı yollardan girerek yaygınlaştığını vurguluyorlar. Araştırmacılar, bu çevirinin bunu izleyen pekçok çeviriyi (John Rogers'ın¹⁴⁰ (1505–1555) İncil çevirisi ve 1611 Kral James sürümü örnek verilebilir) etkilediğini ifade ediyorlar. Araştırmacılar, Tyndale'in 1535 yılında Belçika'nın Antwerp şehrinde yakalanarak işkence gördüğünü ve sonunda Kiliseye karşı gelmek suçundan 1536 yılında yakılarak ölüme mahkûm edildiğini belirtiyorlar.¹⁴¹

Araştırmacı Myriam Salama Carr¹⁴², Fransa çeviri tarihini incelediği araştırmasında bize dönem hakkında genellenebilecek bilgiler sunuyor. Ona göre, 16. yüzyılda Rönesans'ın etkisi ve baskı tekniğinin gelişmesiyle çeviri sayısında büyük

¹³⁶ M. YAZICI, 2005, s. 66, F.S. Eruz, 2003, s. 28.

¹³⁷ William Tyndale (Tindall ya da Tyndall olarak da okunur) (Doğumu: 1494, Dursley, Gloucestershire, İngiltere; Ölümü: 6 Ekim 1536, Vilvorde Kalesi, Brüksel, Belçika) 16. yüzyıl Protestan reformcu ve bilim adamı.

¹³⁸ E. A. Nida, 2004, s. 23.

¹³⁹ Desiderius Erasmus Roterodamus (Rotterdam'lı Desiderius Erasmus) (Doğumu: 27 Ekim 1466/1469 Rotterdam, Hollanda; Ölümü 12 Temmuz 1536, Basel, İsviçre) Hollanda'lı hümanist ve dinbilimci.

¹⁴⁰ John Rogers (Doğumu: 1505, Birmingham, İngiltere; Ölümü: 4 Şubat 1555, Smithfield, Londra, İngiltere) papaz, İncil çevirmeni ve eleştirmen. I. Mary döneminde Kiliseye karşı gelme suçundan ilk defa yakılarak ölüme mahkum edilen kişidir.

¹⁴¹ Roger Ellis, Liz Oakley-Brown, “British Tradition”, **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, New York, ABD, 2004, s. 337-338, s. 347.

¹⁴² Myriam Salama Carr, Prof. Dr. Salford Üniversitesi, Çeviribilim Bölümü.

bir artış yaşanmıştır. Carr, klasiklere duyulan ilginin yeniden canlanmasının Hümanistlerin özgün kaynaklara yönelmesini ve Ortaçağ Skolastik düşüncesinden uzaklaşmalarını sağladığını, Rönesansla tetiklenen bilginin din hakimiyetinden kurtulmasıyla da çevirinin daha fazla kitlelere ulaşabileceği konuşma diline yöneldiğini ekliyor. Ayrıca bu dönemde bilimsel içerikli çevirilerin de arttığını, mimari, tarım, doğa tarihi ve tıp gibi alanlarda pek çok klasik eserin çevirisinin yapıldığını ilave ediyor.¹⁴³

Harald Kittel¹⁴⁴ ve Andreas Poltermann¹⁴⁵, 17. ve 18. yüzyılların Kıta Avrupa'sında Aydınlanma çağı ile birlikte, Fransa'nın politika, sanat ve bilimde önemli bir rol oynadığını ifade ederek, çevirmenlerin ve bilim adamlarının Fransızca ile Fransız kültürünün doğal üstünlüğü konusunda ortak bir inancı paylaştıklarını vurguluyorlar. Bu inanç nedeniyle de çevirmenlerin çevirilerinde Fransızcanın gramatik, leksikolojik ve anlamsal (semantik) normlarını yansıtmayı ve Fransız edebiyatının tipolojik, genel ve estetik modellerini benimsediklerini belirten araştırmacılar, Almanya'da çevirmenlerin eserlerin orjinallerinin mevcut olduğu durumlarda bile Fransızcalarının kaynak metin olarak tercih edildiğini ifade ediyorlar.¹⁴⁶

Harald Kittel ve Andreas Poltermann'a göre, 18. yüzyılın ikinci yarısında, Almanya'da İngilizceden yapılan çeviriler öne çıkar, özellikle de Shakespeare'den (1564–1616) yapılan çeviriler onun Alman yazınında önemli bir yer edinmesini

¹⁴³ Myriam Salama Carr, "French Tradition", **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, New York, ABD, 2004, s. 410-411.

¹⁴⁴ Harald Kittel, Dr., Göttingen Üniversitesi öğretim üyesi.

¹⁴⁵ Andreas Poltermann, Dr., Göttingen Üniversitesi öğretim üyesi.

¹⁴⁶ H. Kittel, A. Poltermann, "German Tradition", **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, New York, ABD, 2004, s. 421-423.

sağlar. Herder¹⁴⁷ (1774–1803), Goethe, Jakop Michael Reinhold Lenz¹⁴⁸ ve Friedrich Schiller¹⁴⁹ gibi yazarların mensup olduğu “*Sturm und Drang Akımı*”¹⁵⁰ dönemi etkiler. Eruz, bu dönemde Herder’in, İtalyanca, Yunanca ve Dancadan¹⁵¹ pek çok eseri Alman yazınına kazandırdığını, dil ve edebiyat bilimci yazar August Wilhelm Schlegel’in¹⁵² (1767–1845) de, Dante¹⁵³ (1265-1321), Calderon¹⁵⁴ (1600–1681) ve Shakespare’den çeviriler yaptığını vurguluyor.¹⁵⁵

18 ve 19. yüzyıllar çeviri açısından tartışmaların yoğunlaştığı dönemlerdir. Eruz, Schleiermacher ile aynı dönemde yaşayan Romantik ve Klasik akımın temsilcisi Johann Wolfgang von Goethe’nin de çeviri üzerinde çalıştığını, özellikle de kaynak ya da erek odaklılık sorunu üzerinde durduğunu ifade ediyor. Araştırmacıya göre, Romantik akım süresince özgün yapıtın oluştuğu kültür ortamına önem verilmiş, bu anlamda da çeviri etkinliğine ikilemli olarak yaklaşmıştır. Çünkü o dönemin anlayışında kaynak kültürdeki bir yapıtın erek kültürde aynı şekilde anlaşılmasına imkân olmadığı düşünülmektedir. Bu dönemde de bundan önceki dönemlerde olduğu gibi değişik çeviri yaklaşımları birbirine koşut varlıklarını

¹⁴⁷ Johann Gottfried Herder (1774–1803), Alman şair, Tanrıbilimci, eleştirmen ve filozof.

¹⁴⁸ Jakob Michael Reinhold Lenz (Doğumu: 23 Ocak 1751, Sesswegen, Livonia (şimdiki Cesvaine, Letonya; Ölümü: 4 Haziran 1792, Moskova, Rusya) Sturm und Drang hareketine mensup Alman yazar.

¹⁴⁹ Johann Christoph Friedrich Schiller (Doğumu: 10 Kasım 1759; Ölümü: 9 Mayıs 1805) Romantik felsefe akımının önemli düşünürü, şair, oyun yazarı ve tarihçi.

¹⁵⁰ 1767–1785 yılları arasında Almanya’da gelişen bir edebiyat akımı. Hayal gücü ve duygu dünyasına önem verilmiş, Rousseau’nun doğalcılığına sempati duyulmuştur. Bu akım akılcılığa dolayısıyla Aufklärung, Rokoko ve Klasisizme karşıdır. Bkz. Gürsel Aytaç, **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi**, İstanbul, 2003, s. 230.

¹⁵¹ Danca Danimarka’da konuşulan, İskandinavca olarak da bilinen Kuzey Cermen dil ailesinden bir dildir.

¹⁵² August Wilhelm von Schlegel (Doğumu: 8 Eylül 1767, Hannover-Almanya; Ölümü 12. Mayıs 1845, Bonn-Almanya) Alman edebiyat tarihçisi, çevirmen, yazar, düşünür, Hint kültürü (Hindoloji) uzmanı.

¹⁵³ Dante Alighieri (Doğumu: 1 Haziran 1265, Floransa, İtalya; Ölümü: 13 Eylül 1321, Ravenna, İtalya) İtalyan ozan ve politikacı.

¹⁵⁴ Pedro Calderón de la Barca (Doğumu: 17 Ocak 1600, Madrid, İspanya; Ölümü: 25 Mayıs 1681, Madrid, İspanya) İspanyol oyun yazarı.

¹⁵⁵ F.S. Eruz, 2003, s. 29, H. Kittel, A. Poltermann, 2004, s. 422-423.

sürdürmüşlerdir. Harald Kittel ve Andreas Polterman’a göre, Schlegel, Shekespeare çevirileriyle Ludwig Tieck¹⁵⁶ (1773–1853) ile beraber çeviri prensipleri belirlemişler, Herder’in de katıldığı sanatsal metin çevirilerini şekil ve içeriğe sahip yaşayan organizmalara benzetme fikrini benimsemişlerdir. Schlegel, çeviride yapılacak bir değişiklik ve bozulmanın “*çeviri organizmasını*” yok edeceğini öne sürmüştür. Eruz’a göre ise, Wilhelm von Humboldt¹⁵⁷ (1767–1835) dil kültür bağlantısı ile tüm dönemi etkilemiştir. Schleiermacher ise sözlü (“*Dolmetschen*”) ve yazılı (“*Übersetzen*”) çeviri ayrımlarını kullanmış, sözlü çeviriyi daha çok günlük yaşamda kullanılan metinlerin, yazılı çeviriyi ise felsefe ve edebiyat alanındaki metinlerin çevirileri olarak nitelendirmiştir. Dil-kültür bağlantısı nedeniyle kaynak eseri kaynak kültür ve ait olduğu tarihsel özelliklerden koparma düşüncesinde “*çevrilemezlik*” kaygısı bu dönemde dile getirilmiş ve sözcüğü sözcüğüne kaynak metne sadık çeviriler yapılmıştır. Buna karşı olarak serbest çevirilerin de bu dönemde yer aldığını görüyoruz. Humbolt’un çeviri kuramlarıyla ilgili tartışmalarıyla konu derinlik kazanmıştır. Gene bu dönemde C.M. Wieland¹⁵⁸ (1733–1813), ve J. C. Friedrich von Schiller (1759–1805) gibi pek çok yazar, yabancı dillerden Almancaya çeviriler yapmışlardır. 18 ve 19. yüzyıllarda Almanya’da her ne kadar Fransızca egemenliğini korumuşsa da 20. yüzyıla gelindiğinde felsefe ve edebiyat alanına diğer dillerden de pek çok eserin Almancaya çevrildiğini görürüz.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Johann Ludwig Tieck (Doğumu: 31 Mayıs 1773, Berlin, Almanya; Ölümü: 28 Nisan 1853, Berlin, Almanya) Romantik akıma mensup Alman şair, çevirmen, editör, yazar ve eleştirmen.

¹⁵⁷ Friedrich Wilhelm Christian Carl Ferdinand von Humboldt, kısaca: Wilhelm von Humboldt, (Doğumu: 22 Haziran 1767, Potsdam, Almanya; Ölümü: 8 Nisan 1835, Tegel; Almanya) Alman filozof, dilbilimci ve devlet adamı.

¹⁵⁸ Christoph Martin Wieland (Doğumu: 5 Eylül 1733, Oberholzheim, Baden-Württemberg, Almanya; Ölümü: 20 Ocak 1813, Weimar, Almanya) Alman şair ve yazar.

¹⁵⁹ F.S. Eruz, 2003, s. 30, 31., H. Kittel, A. Poltermann, 2004, s. 423.

Sakine Eruz araştırmasında, 20. yüzyılda çeviri tarihini 18. yüzyılın sonlarında İngiltere’de başlayan sanayi devrimi ve bu kapsamda oluşan toplumsal gereksinimler dâhilinde incelemenin gerekli olduğu sonucuna varıyor. Ona göre, bu dönem ve izleyen 19. yüzyılda bilimsel ve teknik alanda büyük gelişmeler yaşanmış, 20. yüzyıldaki I ve II. Dünya Savaşları sonunda dünya yeni bir düzene geçmek zorunda kalmıştır. Bu düzende artık çeviri birçok metin türünü kapsayan acil bir gereksinim halini almıştır. Daha önce de bu metin türleri çevrilmektedir ancak çeviri etkinliği bu dönemde neredeyse elle tutulur bir somutluk kazanmaya başlamış, günün koşulları gereği çevrilmesi gereken yeni metin türleri türemiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika, Fransa ve Rusya’nın Almanya’ya girmesiyle çeviri gereksinimi artmış, bu gereksinim karşılıklı sözleşme metinleri ile kısıtlı kalmamış, Nazilerin yargılandığı Nürnberg mahkemelerindeki sözlü çeviriler de bu ihtiyacın içinde yer almıştır. Eruz, ilk defa bu mahkemelerde sözlü çevirmenlerin medyada görünmeye ve duyulmaya başladığını, çeviri görüntülerinin önceleri sinema aralarında verilen haber bültenlerinde yer alırken, sonraları televizyonla birlikte doğrudan oturma odalarına kadar girdiğini ifade ediyor. Harald Kittel ve Andreas Poltermann’a göre, bu dönemde çevrilecek metinlerin işgaller nedeniyle erişilemez hale gelmesi ve savaşın doğurduğu sansür politikaları çeviri etkinliğini derinden etkilemiştir. Bu olgu zaman içinde etkinliğini kısmen kaybetse de iki kutupluluğun hâkim olduğu 1990’lı yıllara kadar hüküm sürmüştür.¹⁶⁰

Eruz, her iki dünya savaşı, özellikle de II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan çeviri ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla öncelikle savaştan dolayı çevirinin odağı olan Almanya’da, Avrupa’da ve tüm dünyada, üniversitelere bağlı özerk

¹⁶⁰ F.S. Eruz, 2003, s. 47., H. Kittel, A. Poltermann, 2004, s. 424.

bölmelere dönüştürülecek çeviri enstitülerinin kurulmaya başlandığını belirtiyor. Eruz, Birleşmiş Milletler'in 1945'te temellerinin atılması sonrasında oluşturulan diğer uluslar arası kuruluşların da çeviri etkinliğinin önem kazanmasında etkin rol oynadığını vurguluyor. Bu dönemde edebi metinlerin çevirisine yoğun bir uzmanlık alanı çevirisinin eklendiğini ve kuruluşlar ve uluslar arası şirketlerin bünyelerinde çevirmen çalıştırmaya başladıklarını ekliyor.¹⁶¹

20. yüzyılın son döneminde, özellikle Türkiye'de I. Körfez Savaşı döneminde halk simultane çeviri ile tanışır. Simultane çeviri bir tür sözlü çeviridir. O dönemde ABD'nin uluslar arası yayın organı CNN International savaşı canlı yayından verirken, sözlü çevirmenlerin bu yayınları anında Türkçeye çevirdiklerini görürüz.

Eruz, 1952'de temelleri atılan ve doksanlı yıllarda artık “*Avrupa Birliği*” diye anılan kuruluşun çeviri gereksinimlerinin üye ya da aday ülke sayısının artmasıyla olağanüstü boyutlara ulaştığını belirtiyor. Araştırmacı, bünyesinde özel bir “*Yazılı ve Sözlü Çeviri Organize Bölümü*” barındıran Avrupa Birliğinin çok sayıda çevirmen çalıştırdığını buna ilave olarak da gerektiğinde dışardan da çevirmen kiralandığını ifade ediyor. Araştırmacı, bu birim tarafından 2001 yılında 1.268.255 sayfa çeviri yapıldığını, bu çevirilerin % 80'inin kadrolu çevirmenlerce geri kalanının ise kurum dışı çeviri bürolarınca yapıldığını belirtiyor. Eruz, günde yaklaşık 50 toplantı yapılan Avrupa Birliği'nin 450 kadrolu sözlü çevirmeni olduğu, ihtiyaç olduğunda ise 2000'e yakın sözlü çevirmen kullanıldığı bilgisini veriyor. Çevirilen metin türlerinin ise

¹⁶¹ F.S. Eruz, 2003, s. 47-48.

hukuk alanında yoğunluk kazanmakla beraber, diğer metinlerin de çeviri dağarcığında yer aldığını ekliyor.¹⁶²

Avrupa Birliği'nin çevirmen ihtiyacı, günümüzde de hızla artmaya devam etmektedir. Avrupa Birliği, dil ayrılığı ve bunun meydana getirdiği kültürel zenginliğe son derece önem vermekte, bunun işareti olarak 2001 yılından itibaren 26 Eylül tarihi "*Avrupa Dil Günü*" olarak kutlanmakta, Avrupa Birliği başkenti Brüksel'de çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir.¹⁶³ Son dönemlerde yapılan araştırmalara göre Avrupa Birliğine yeni üye olan her ülke, dolayısıyla yeni her dil için 80 yeni çevirmen ihtiyacı bulunmaktadır.¹⁶⁴ Ayrıca Türkiye ile Avrupa Birliği arasında uzun süre alacağı neredeyse kesin sayılan müzakere süreci için binlerce AB uzmanına ve dolayısıyla çevirmene ihtiyaç olacaktır. Bunlara ilave olarak Türkiye ile müzakerelerde görüşülen konuların, Türkçeden AB'nin resmi dillerine çevrilmesi gerekecektir. Günümüzde 23 adet olan bu diller İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, İspanyolca, Bulgarca, Danimarkaca, Yunanca, Felemenkçe, Portekizce, Fince, İsveççe, İrlanda dili, Çekçe, Estonya dili, Letonca, Litvanya dili, Macarca, Malta Dili, Lehçe, Romence, Slovakça, Slovencedir.¹⁶⁵ AB'nin kurumları ve özellikle Avrupa Parlamentosu'nda alınan kararların Türkçeye çevrilmesi için de nitelikli çevirmenlere ihtiyaç artmış durumdadır.

Çeviri ve çevirmen gereksinimine sadece uluslar arası kuruluşlarda rastlamıyoruz. İthalat ve ihracatla uğraşan her türlü şirketin, çeşitli devlet kuruluşlarının, günümüzde çevre ülkeleri ile işbirliğini geliştirme çabasında olan

¹⁶² İbid, s. 48.

¹⁶³ Bkz: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/1385&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>. (05.04.2007)

¹⁶⁴ Bkz: <http://www.ntvmsnbc.com/news/400886.asp> (05.04.2007)

¹⁶⁵ Bkz: http://ec.europa.eu/dgs/translation/enlargement/overview_en.htm (05.04.2007)

Silahlı Kuvvetlerin ve başta Dışişleri Bakanlığı olmak üzere tüm hükümet kuruluşlarının çeviri ve çevirmen ihtiyacı bulunmaktadır. Bu kuruluşların ihtiyaçları da genellikle üniversitelerin çevirmenlik bölümleri öğrencilerinden karşılanmaktadır.

1.2.3. Osmanlı Devleti Döneminde Çeviri Etkinliği

Araştırmacı Mine Yazıcı, Osmanlı Devleri döneminde çeviri etkinliği ve yapılan çevirilerin Türkçenin gelişim sürecine yaptığı etkiyle ilgili ilginç bir tespitte bulunur: Eğitim düzeni ve dolayısıyla çeviri, Batıdaki gibi Osmanlının kimliğini bulmasına ve ulusal dilin gelişmesine katkıda bulunmak bir yana, Osmanlının Arap ve Fars kültürüne yakınlaşmasına yol açmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi Osmanlının İslam ülkelerinin önderliğini yapma amacını gütmesidir. Osmanlıların Farsça, Arapça ve Türkçeden oluşan yapay bir dil olan Osmanlıca'yı kabul etmeleri, Arap ülkeleri ve İran gibi İslam dinini paylaşan ülkeleri Osmanlı yönetiminde birleştirmek amacını gütmektedir. Bu, her ne kadar ilk dönemlerde birleştirici bir güç olarak görülse de 16. yüzyıldan itibaren başlayan düşünsel ve bilimsel alandaki gelişme, Osmanlının hem kültürel hem de siyasi alanda geri kalmasına neden olmuştur. Buna ilave olarak Arap dünyasının 9. ve 11. yüzyıllar arasındaki çeviri etkinliği ve bilimsel alandaki yükselişi yerini 12. ve 18. yüzyıllar arasında duraklamaya bırakınca bundan Osmanlılar da olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Yazıcı, Arapçanın bilim dili olması ve İslamiyetin kabulüyle birlikte medreselerde ilgi alanının Tasavvuf'la ilgili konulara kayması nedeniyle Bağdat okulundaki Türk bilginlerinin çeviri ve eserlerine bile önem verilmez hale geldiğini ifade ediyor. Ona göre, bunun sonucu olarak bu dönemde Osmanlıcaya yalnızca mantık,

matematik, fizik, tıp gibi doğa bilimleriyle ilgili konular, din ve tasarruf büyükleriyle ilgili hikâyeler ile siyaset ve ahlakla ilgili öğütleri barındıran yapıtlar çevrilmiştir.¹⁶⁶

Saliha Paker¹⁶⁷ tarafından yapılan araştırmanın sonuçları incelendiğinde, çeviri etkinliğinin Osmanlı öncesinde, Selçuklular döneminde başladığı görülür. Selçuklular döneminde resmi tercümanlar hükümdar fermanıyla atanır ve yüksek itibar görürlerdi. Tercümanlar o dönemde yerlilerle yabancılar arasındaki ilişkilerden sorumluydular. Bu tercümanlar yargılamalarda davacı ve davalılar için yorumlama (interpreting) yaparlar, çeviriler kâtipler tarafından kayıt altına alınırdı. Alâeddin Keykubat döneminde bu şekilde atanmış iki resmi çevirmen ve iki özel çevirmen kâtibî vardı.¹⁶⁸ Osmanlıda ise, günümüz koşullarına yakın çeviri etkinliğinin, öncelikle 18., 19. ve 20. yüzyıllarda çağdaşlaşma ve eğitim atılımları kapsamında gelişmeye başladığı görülür. Bu dönem öncesinde, 15. ve 16. yüzyıllarda ise, Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman'ın¹⁶⁹ kurdukları medreselerde fen, tıp ve felsefe gibi konularda eğitim, Arapça ve Farsça özgün yapıtlar üzerinden veya başka dillerden bu dillere çevrilmiş kitaplardan verilmekteydi. Saliha Paker okurlarına Türkçenin Osmanlı entelektüellerinin yaşantısındaki yeriyle ilgili fikir verebilmek için ilginç bir örnek sunuyor: 14. yüzyılın önde gelen doktorlarından Hacı Paşa olarak da bilinen Celaleddin-i Hızır¹⁷⁰ (1335–1421) yazdığı Türkçe kitabın

¹⁶⁶ M. YAZICI, 2005, s. 45.

¹⁶⁷ Saliha Paker, Prof. Dr. Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümü Öğretim Üyesi.

¹⁶⁸ Saliha Paker, "Turkish Tradition", Mona Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, New York, ABD, 2004, s. 571.

¹⁶⁹ I. Süleyman, (Doğumu: 27 Nisan 1494, Trabzon – Ölümü: 7 Eylül 1566). Kanuni Sultan Süleyman olarak anılır. 10. Osmanlı padişahıdır. Saltanatında Osmanlı İmparatorluğu en yüksek dönemini yaşamıştır.

¹⁷⁰ Celâlüddîn Hızır bin Ali el-Konevi (Doğumu: 1335, Konya; Ölümü: 1421, Birgi, Ödemiş, Aydın) Anadolu'nun İbni Sina'sı olarak bilinen tıp ve fıkıh bilgini. Daha geniş bilgi için bkz: A. Süheyl Ünver, **Hekim Konyalı Hacı Paşa**, İstanbul Üniversitesi, 1953.

kısaltılmış sürümü olan “*Teshil-uş Şifa*”nın¹⁷¹ (İyileştirmeye Yardım-bazı kaynaklarda “*Teshil-üt-Tıb*” olarak da yer almaktadır.) önsözünde herkesin anlamasını sağlamak amacıyla Türkçe yazdığını vurgulayarak okuyuculardan özür dilemiştir.¹⁷²

Eruz’un görüşüne göre ise sonraki yüzyıllarda tıp eğitiminin salt dini konuları kapsayacak şekilde yozlaşması ve çağının gereklerine uymaması, 18. yüzyıldan başlamak üzere bu alanda reformlar yapılma ihtiyacını doğurmuş, padişah fermanlarıyla yeni okullar, yüksek okullar kurulmuş, çeşitli eserler ders kitabı olarak Osmanlıcaya çevrilmeye başlanmıştır.¹⁷³

Araştırmacı Mine Yazıcı, 17. ve 18. yüzyıllarda çeviri etkinliğinin ölü ve verimsiz bir dönem yaşadığını, bunun da kültürel hayata olumsuz etkiler yarattığından bahseder. Hatta daha da ileri giderek, bu verimsizliği kültürel hayatta gözlemlenen gerilemeye neden olarak gösterir.¹⁷⁴

Bu verilerden çıkan sonucu şu şekilde özetlemek mümkün: Çeviri etkinliği İslam âleminde 7. yüzyıldan itibaren başlamış, bu etkinlik diğer kültürlerin İslam kültürü içinde özümsemiyle sonuçlanmış, Selçuklular döneminde ise Farsça, Arapça ve Yunanca’dan yapılan çevirilerle yazın ve bilimsel alanda gelişme kaydedilmiştir. Batıda özgün kaynaklardan çeviriler yapılırken, Osmanlıda eğitimin anadil olmayan Arapça ile yapılması nedeniyle çeviri devreye sokulmadan doğrudan kaynaklarından bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Ancak kaynak metinleri Arapçaya

¹⁷¹ Adı geçen kaynakta bu eserin tam sürümü “*Müntahab-üş-şifa*” (Seçme Reçeteler) olarak anılmakta, “*Teshil-uş Şifa*”nın bu eserin teorik kısımlarının çıkarıldığı sürümü olduğu ifade edilmektedir.

¹⁷² S. Paker, M. Baker (ed.), 2004, s. 575.

¹⁷³ F.S. Eruz, 2003, s. 31.

¹⁷⁴ M. YAZICI, 2005, s. 46.

çevirmek konusunda da yetersiz kalınmış, böyle olunca da bilgiye erişim kısıtlandığı gibi Arapça ve Farsça öğrenmek için vakit kaybedilmiştir. Sonuçta, bilimin anadilde olmaması bilimsel gelişmenin tetiklenmesini ve yazılı kültürün gelişimini engellemiş, statik bir konuma geçirmiştir. Bu da hızla ileriye giden Batı ülkelerine nispetle her alanda geri kalmış bir Osmanlı devleti ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Batılı kaynaklardan bilimsel anlamdaki ilk çeviriler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılmaya başlanmıştır. İlk dönemde tarih, fen, askerlik ve tıp konularında çevirilere ağırlık verilmiştir. Edebiyat alanındaki çeviriler ise Tanzimat döneminde (1860–1896) başlamıştır. Edebi çeviriler tiyatro gibi yeni türlerin Türk yazın geleneğinde yer bulmasına yol açmıştır. Tiyatro dışında ise Pétis de la Croix’un¹⁷⁵ “*Les mille et un Jours*” (“*Binbir Gece Masalları*”, 1710–1712), Abbe Fénélon’un¹⁷⁶ “*Télémaque*” (1699) ve Daniel Defoe’nun¹⁷⁷ “*Robinson Crusoe*” (1719) gibi eserleri Türkçeye çevrilmiştir. Bu eserlerden ilki Ali Aziz¹⁷⁸ tarafından 18. yüzyıl sonunda, son ikisi ise 1862 yılında çevrilmiştir. “*Télémaque*” ise iki ayrı çevirmen tarafından farklı yöntemlerle çevrilmiştir. İlki Sadrazam Yusuf Kamil Paşa¹⁷⁹ tarafından saray edebiyatı saygınlığına uygun olarak bazı bölümleri çıkartılarak, düzyazı koşuk biçiminde çevrilmiştir. Bu erek dizge odaklı çeviri 1862, 1863, 1867 ve 1870 yıllarında basılmıştır. Aynı eser 1881’de Ahmet Vefik Paşa (1823–1891) tarafından tam olarak çevrilmiştir. Ayrıca ikinci roman çevirisi sayılan

¹⁷⁵ François Pétis de la Croix (Doğumu: 1653, Paris, Fransa; Ölümü: 1713) Fransız doğu bilimcisi.

¹⁷⁶ François de Salignac de La Mothe-Fénélon (Doğumu: 6 Ağustos 1651, Fenelon Şatosu, Périgord, Fransa; Ölümü: 7 Ocak 1715, Cambrai, Fransa) Fransız yazar, şair ve Roma Katolik dinbilimcisi.

¹⁷⁷ Daniel Defoe. (Doğumu: 1660, Londra, İngiltere; Ölümü: 24 Nisan (?) 1731, Londra, İngiltere). İngiliz gazeteci, yazar.

¹⁷⁸ Giritli Ali Aziz Efendi. (18. yy.) Yazar, şair mutasavvıf ve elçilik görevlerinde bulunmuş bir devlet adamı. Başlıca eserleri arasında Muhayyelat, Varidat, Mısır Şehzadesi, Simyacı’nın Sırrı ve Mühür ile Türkçe ve Farsça şiirleri bulunmaktadır.

¹⁷⁹ Yusuf Kamil Paşa (Doğumu: 1808, Arapkir, Malatya–Ölümü: 1876 Üsküdar, İstanbul) Sultan Abdülaziz Han devri sadrâzamlarındandır.

Victor Hugo'nun (1802-1885) “*Sefiller*”i, “*Mağdurin Hikâyesi*” adıyla Ruzname-i Ceride-i Havadis'te 1862 yılında yayınlanmıştır. Bu edebi çeviriler genellikle özgür ve öykünme şeklinde çevirilerdir.¹⁸⁰

Felsefe alanında ise 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra olmak üzere genellikle açıklamalı derleme şeklinde çeviriler yapılmıştır. İngilizce olan eserler ise Fransızca ikinci dilden çeviri şeklindedir. Örneğin; William Draper'in¹⁸¹ (1811–1882) aslı İngilizce olan “*History of Conflict between science and Religion*” (“*Din ve Bilim Arasındaki Çekişmenin Öyküsü*”) adlı yapıtı Fransızcadan 1875'te “*Nizam-İlm ü Din*” adıyla Ahmet Mithat¹⁸² (1844–1912) tarafından çevrilmiştir.¹⁸³

Mine Yazıcı'nın araştırma sonuçlarına göre, Osmanlıda çeviri etkinliği;

- 1) Bürokratik Kurumlarda,
- 2) Elçilikler Bünyesinde,
- 3) Mühendislik ve tıp okullarında,
- 4) Tercüme bürolarında ve
- 5) Azınlık okullarında yürütülmüştür.¹⁸⁴

Osmanlının ilk çeviri gereksinimi uluslar arası ilişkilerde yaşanmıştır. Bu da çevirinin kurumsallaşmasında büyük rol oynamıştır. 18. yüzyılda elçiliklerin

¹⁸⁰ M. Yazıcı, 2005, s. 44-47, F.S. Eruz, 2003, s. 32, s. 36, S.Paker, M. Baker (ed.), 2004, s. 577.

¹⁸¹ John William Draper (Doğumu: 5 Mayıs 1811, St Helens, Merseyside, İngiltere; Ölümü: 4 Ocak 1882, Hastings, New York, ABD) Amerikalı (İngiltere doğumlu) kimyacı, botanikçi, tarihçi ve fotoğraf sanatçısı.

¹⁸² Ahmet Mithat Efendi (Doğumu: 1844, İstanbul; Ölümü: 1912, İstanbul) Yazar, yayıncı. Halkı eğitmek için yazdığı didaktik eserleriyle tanınır. Daha geniş bilgi için bkz: Behçet Necatigil, “*Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*”, Varlık Y., İstanbul, 1980 s. 19-20.

¹⁸³ M. Yazıcı, 2005, s. 44-47, F.S. Eruz, 2003, s. 32, s. 36, S. Paker, M. Baker (ed.), 2004, s. 577.

¹⁸⁴ M. Yazıcı, 2005, s. 47.

kurulmasıyla birlikte diğer ülkelerle ilgili siyasi işlemlerde çeviri birinci derecede öncelikli hale gelmiş, askeri başarısızlıklar ise bilgi alışverişinin eğitim kurumlarına girmesine ve çeviri büroları açılmasına neden olmuştur. Azınlık okulları ise yabancıların Osmanlıdaki ticari ve yasal konulardaki gündelik işlerinin yürütülmesi amacıyla kurulmuştur.¹⁸⁵

Kayaoğlu, 16. yüzyıldan itibaren gelişme gösterdiğini ifade ettiği Osmanlı çeviri kurumlarını dört ana grupta inceliyor. Bunlar;

- 1) Divan-ı Hümayun tercümanları,
- 2) Eyalet Tercümanları,
- 3) Askeri ve Eğitim Müesseselerinde Kullanılan Tercümanlar (18. yüzyıl),
- 4) Yabancı Elçilik ve Konsolosluk tercümanları.¹⁸⁶

Aşağıda, bu mantık sırasını bozmadan, Osmanlıda çeviri kurumları için çevirmen ihtiyacını karşılamak için nasıl bir çözüm yolu bulunduğunu inceleyeceğiz.

1) Divan-ı Hümayun tercümanları: Osmanlıda “*Saray Çevirmenliği*” kavramı ilk olarak Vezir-i Azam Fazıl Ahmet Köprülü Paşa’nın¹⁸⁷ (1635–1676) Girit seferindeki (1666–1669) katkılarından dolayı Rum kökenli, sonradan Müslüman olarak Yunus Bey (Ölümü 1551) adını alan Panayotis Nicosias’ı baş tercüman (Babîâli Tercümanı) olarak atamasıyla başlamıştır. Onu Padau’da tıp eğitimi almış

¹⁸⁵ İbid, s. 48.

¹⁸⁶ T. Kayaoğlu, 1998, s. 22., Erüz F.S., 2003, s. 32.

¹⁸⁷ Fazıl Ahmet Köprülü Paşa (Doğumu: 1635, İstanbul; Ölümü: 1676, Edirne) Osmanlı Vezir-i Azamlarından.

Rum kökenli Alexander Mavrocordato¹⁸⁸ takip etmiştir. Mavrocordato'nun Babîâli'ye Tercümanbaşı olarak atanmasıyla birlikte bu görev resmi bir nitelik almış, bu makam bu tarihten sonra İstanbul Fener'de yaşayan Rum kökenli ailelerin tekeline girmiştir.¹⁸⁹

Saray çevirmenleri arasında sayılabilecek bir diğer şahsiyet ise Macar asıllı Murat Bey'dir. Murat Beyin Macarcadan başka, Arapça, Türkçe, Farsça, Hırvatça ve az da olsa Latince bildiği kaynaklarda geçmektedir. Yazıcı'ya göre, bu kişilerin eğitilmeden bu mesleği sürdürdüklerinden hareketle o dönemde bir çeviri edincinden çok çeviri edinçsizliğinden söz etmek mümkündür.¹⁹⁰

Taceddin Kayaoğlu, araştırmasında, 16. ve 17. yüzyıllarda Divan-ı Hümayun tercümanlarının sonradan Müslümanlığı seçmiş kişilerden seçildiğini ve bunlara tımarlar verildiğini, 18. yüzyıldan 19. yüzyılın ilk yarısına kadar Divan-ı Hümayun tercümanlığının Fener Rum ailelerin eline geçtiğini ifade ediyor. Bu ailelerden İskerletzade, Yanakizade, Drakozade, Kalmakizade, İpsilantizade, Mihalzade ve Sarıbeyzade ailelerini sayarak bu ailelerden İskerletzade ailesinin en ünlülerinden birisi olduğunu ve 18. yüzyılın ortalarına kadar saray çevirmenliği görevini sürdürdüklerini ekliyor. Kayaoğlu, tercümanlara, diğer Hristiyan azınlığa

¹⁸⁸ Kont Alexander Mavrocordatos (Doğumu: 1636 – Ölümü: 1709), Yunanca: “Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος”, Aleksandros Mavrokordatos, Romence: Alexandru Mavrocordat, Türkçe: Aleksandro Mavrokordato; yunanlı Fener Rumlarından Mavrakordato ailesinin bir mensubu olup Sultan IV. Mehmet'e çevirmenlik yapmıştır. (1673) Habsburg Hanedanlığı ile 1667–1683 yıllarında yapılan ve Büyük Türk Savaşı olarak adlandırılan savaş sonrasındaki görüşmelerde büyük rol oynamıştır. 1699 yılında Karlofça Anlaşması metnini hazırlamasıyla ünlüdür. Daha geniş bilgi için bkz: http://www.christopherlong.co.uk/gen/mavrogordatogen/fg12_216.html, http://en.wikipedia.org/wiki/Alexander_Mavrocordatos.

¹⁸⁹ M. YAZICI, 2005, s. 48.

¹⁹⁰ M. YAZICI, 2005, s. 49, F.S. Erüz, 2003, s. 32, S. Parker, M. Baker (ed.), 2004, s. 573.

tanınmayan sakal bırakmak, ata binmek, kürk giymek ve vergi vermemek (cizye) gibi ayrıcalıklar tanındığını da ekliyor.¹⁹¹

18. yüzyılda askerlik ve toprak vergisi muafiyeti ile konsolosluk, liman, tersane tercümanlığı gibi gözde meslek imkânları yaratması nedeniyle çevirmenlik azınlık aileleri arasında revaçta bir meslek haline gelmiştir. Bu dönemde çevirmenlerin elde ettikleri yüksek ve avantajlı görevlere bir örnek olarak Nikolas Starlatos verilebilir. Starlatos, 1709 yılında Moldavya ve Eflak valisi olarak atanır. Baştercümanlar bu dönemde Vezir-i Azam’a çevirmenlik görevleri sebebiyle de devlet sırlarına hâkim hale gelirler.¹⁹²

Saray çevirmenliği görevi, 1821 Rum ayaklanmasına kadar Rum kökenli özellikle de Fener Rum ailelerinin tekelinde kaldıysa da bu dönemde tercümanlar yetkilerini kötüye kullanmaya başladılar. Son tercümanbaşı Stavraki Aristarchi’nin (Ölümü 1821) ayaklanmacılarla işbirliği yaptığı gerekçesiyle idam edilmesinden sonra çevirmenlik işi gene köken olarak Rum Musevi olan ancak Müslümanlığı kabul eden İshak Efendi’ye¹⁹³ ve sonrasında da Müslümanların eline geçer.¹⁹⁴ Yazıcı, İshak Efendi’nin¹⁹⁵ (1748–1835) eğitmen ve çevirmen görevlerini beraber

¹⁹¹ T. Kayaoğlu, 1998, s. 22-23.

¹⁹² S. Paker, M. Baker (ed.), 2004, s. 572.

¹⁹³ Bazı kaynaklarda Stavraki’nin idamından sonra, Askeri Mühendislik Okulunda öğretmenlik yapan bir Yunan dönmesi olan Yusuf Efendinin baştercümanlığa atandığı belirtilmektedir. Bkz.: S. Paker, M. Baker (ed.), a.g.e., 2004, s. 573.

¹⁹⁴ M. Yazıcı, 2005, s. 50.

¹⁹⁵ Başhoca İshak Efendi (Doğumu: 1748; Ölümü: 1835), sonradan Müslüman olan bir Musevi mühendisin oğlu olup, bir çok dil bilen bu matematik bilgini Mühendishane-i Berri Hümayün’da matematik öğretmenliği ve rektörlük yapmıştır. Osmanlı matematikçilerinin öncüsü sayılır. Başlıca eserleri: “*Külliyatı umumi riyaziye*” (dört cilt, 1831-1834), “*Aksül meraya fi ahzi’z zevaya*” (“*Ters açılı prizmalar*”, 1835), “*Kavaid-i Ressamiye*” (“*Resimlemenin kuralları*”), “*Risale-i Ceyb*” (“*Sinüs Makalesi*”) sayılabilir. Ayrıca “*Mecmua-i Ulum-i Riyaziye*” (“*Matematik bilimleri Dergisi*”) adıyla 1831-34 yıllarında 4 cilt olarak İstanbul’da basılan ve 1841-45 yıllarında Kahire’de 2. baskısı yapılan eseri, matematik, fizik, kimya, astronomi, biyoloji, botanik, zooloji, mineraloji, gibi birçok tabii ve riyazi bilimlerin basılı Türkçe metinlerini bir arada sunan ilk kitap, ilk teşebbüs olması bakımından

yürüttüğünü, tercüme odasında çeviri edinci açısından resmi yazışmalarda çeşitli dillerde koştur metinlerden yararlandığını belirtiyor. Buna ilave olarak çeviri yapan ekibin aynı zamanda öğretmen olmasının odanın bir dil eğitim merkezine dönüşmesine neden olduğunu ekliyor. Odanın eğitici vasfı sayesinde Ali Saffet Paşa, Münif Paşa¹⁹⁶ (1830–1910), Ahmet Vefik Paşa, Şinasi¹⁹⁷ (1826–1871), Namık Kemal¹⁹⁸ (1840–1888) gibi Tanzimat döneminin önde gelen şahsiyetlerinin Fransız kültürüyle tanıştıklarını, Fransız edebiyat ve felsefesi hakkında bilgi edindiklerini belirtiyor.¹⁹⁹

2) Eyalet Tercümanları: İmparatorluğun genişlemesiyle birlikte uluslar arası ilişkiler yanında Rumeli’ndeki eyaletlerin yönetimi için çevirmen ihtiyacı doğmuştur. Bu görevlerin yerine getirilmesi için gerekli tercümanlar da Osmanlı geleneğine uygun olarak devşirme yöntemiyle sağlanmıştır.²⁰⁰

3) Askeri ve Eğitim Müesseselerinde Kullanılan Tercümanlar (18. yüzyıl): Osmanlının bu kurumlarda özellikle Batı tarzında yeni kurulan ordunun eğitiminde gündeme gelmiştir. Örnek olarak Levent çiftliği kışlasındaki Nizam-ı Cedid askerlerinin eğitimleri için Fransa’dan getirilen eğitim uzmanlarına verilen ve “*müessese tercümanı*” olarak adlandırılan çevirmenlerdir. Bu kişilerin de yerli

önemlidir. Daha geniş bilgi için bkz.: http://www.hkmo.org.tr/meslegimiz/turk_haritacilik_tarihi.php, http://www.turkishtime.org/sector_3/54_tr.asp.

¹⁹⁶ Mehmet Tahir (Doğumu: 1830, Ayıntap (Gaziantep); Ölümü: 1910, İstanbul) Tanzimat devri devlet adamı, gazeteci, öğretmen, şair ve yazar.

¹⁹⁷ İbrahim Şinasi. (Doğumu: 5 Ağustos 1826, İstanbul-Ölümü: 13 Eylül 1871, İstanbul.) Gazeteci, yazar, oyun yazarı.

¹⁹⁸ Asıl adı Mehmed Kemal’dir. (Doğumu: 21 Aralık 1840, Tekirdağ; Ölümü: 2 Aralık 1888, Sakız Adası) Gazeteci, şair ve yazar.

¹⁹⁹ M. Yazıcı, 2005, s. 50-52.

²⁰⁰ İbid., 2005, s. 75-76.

azınlıklardan ve sonraları yabancıların ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla İstanbul'da açtıkları okulların mezunlarından sağlanması muhtemeldir.²⁰¹

4) Yabancı Elçilik ve Konsolosluk tercümanları: Bayezid II²⁰² (1447/48–1512) döneminden başlamak üzere Venedik Dükaliğine elçi olarak gönderilen şahısların dil bilenlerden seçilmesi bu çevirmen kaynağına örnek olarak verilebilir. Ca Foscari di Venezia Üniversitesinden Maria Pia Pedani, “*In nome del Gran Signore. Inviati ottomani a Venezia dalla caduta di Costantinopoli alla Guerra di Candia, Venezia*” (Büyük Hükümdar adına. O İstanbul'un düşüşünden Candia/Venedik Savaşına kadar Osmanlıları Venedik'e gönderdi.) adlı eserinde Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik arasındaki diplomatik ilişkileri ve Venedik'e gönderilen Osmanlı elçilerini incelemiştir. Bu eserde elçi olarak gönderilen imparatorluk çevirmenlerinin listesi ve görev yaptıkları yıllar şu şekilde verilmiştir: Ali Bey (1514 ve 1517'de iki defa), Abdurrahman oğlu Yunus Bey (Zante'den bir dönmedir, 1518, 1522, 1529, 1533, 1537, 1542), İbrahim bey (Leh Joachim Strasz, 1555, 1567), Cafer Çelebi (1546), Ali (1581), Mahmud Bey (1570 yılında Fransa Kralına elçi olarak gönderilmiştir, Kıbrıs savaşı başladığında Venedik'te bulunduğu Venedikliler tarafından tutuklanarak savaş sonuna kadar Verona'da bulunan San Felice sarayında tutulmuştur.), Kubad Çavuş (1567, 1570, Çerkez asıllıdır.).²⁰³

²⁰¹ M. Yazıcı, **Çeviri Etkinliği**, İstanbul, 2004, s. 76-77.

²⁰² II. Bayezid. (Doğumu: 3 Aralık 1447/48, Dimetoka, Yunanistan; Ölümü: 26 Mayıs 1512, Havsa, Edirne) *II. Beyazıt* olarak da anılır. 8. Osmanlı padişahıdır.

²⁰³ Maria Pia Pedani, **In nome del Gran Signore. Inviati ottomani a Venezia dalla caduta di Costantinopoli alla Guerra di Candia, Venezia** (Deputazione editrice) 1994., daha geniş bilgi için bkz.: <http://venus.unive.it/mpedani/biblio/016.htm>

Bu kapsamda tarihten verilebilecek örneklerden bir diğeri de, Osmanlı Devleti ile Polonya-Litvanya Krallığı (1386–1795) arasındaki ilişkilerin başladığı döneme rastlar. 1414'te Macar Kralı Sigismund'un Leh kralına gönderdiği bir rica mektubu, Polonya-Litvanya Krallığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin yeni bir dönemini başlatmıştır. Kral Sigismund mektubunda, Osmanlılar karşısında Lehistan kralından yardım istemektedir. Leh kralı Jagiello ise Macar Kralına askeri destek vermek yerine Sultan I. Mehmet Çelebi'ye²⁰⁴ (1389–1421) Skarbek z Gory (Gura'lı Skarbek) ve Grzegorz Ormianin (Ermeni Gregor) adlarında iki sefir göndermiştir. Bu ilk sefaret, Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan-Litvanya Krallığı arasındaki resmi ilişkilerin başlangıcı olarak düşünüldüğü gibi, bu kişilerin çeviri faaliyetlerinde bulunmaları da ihtimal dâhilindedir.²⁰⁵

Gene Lehistan Krallığı ile ilişkiler anlamında Kanuni Sultan Süleyman döneminde çevirmenlerin siyasi, ticaret, kültür ve dil ilişkileri alanlarında önemli faaliyetlerini görmekteyiz. 1551'de Joachim Strasz (?–571) İbrahim Bey adını alarak Kanuni Sultan Süleyman'ın Lehçe ve Almanca tercümanı olarak çalışmaya başlamıştır. Leh-Osmanlı ilişkileri konusunda büyük etkisi olan İbrahim Bey, 1568–69'da sefir olarak Lehistan'a gönderilmiştir. Lehistan kralı da, Osmanlıca öğrenmesi amacıyla Krzysztof Dzierzek'i 1587'de İstanbul'a elçi olarak göndermiştir. Elçi, İstanbul'da altı yıl kalarak Osmanlıca konuşmayı ve yazılı dilini mükemmel şekilde öğrenmiş, Lehistan'a döndükten sonra kralın baş tercümanı olarak çalışmıştır. Aynı

²⁰⁴ I. Mehmet (Doğumu: 1389, Bursa – Ölümü: 26 Mayıs 1421, Edirne) Çelebi Mehmet veya Mehmet Çelebi olarak anılır. 5. Osmanlı Sultanıdır.

²⁰⁵ <http://www.polonya.org.tr/sec1-relations.html>.

zamanda da yeğenlerine Osmanlıca dersleri vererek çevirmenlik işinin ailesinde kalmasını garanti altına almıştır.²⁰⁶

Dil alanında, Lehistan kralının tercümanı, Fransız asıllı François Mesgnien-Meninski'nin (1623–1697)'nin çalışmaları vardır. Uzun yıllar Lehistan'da yaşayan Meninski Lehçe üzerinde çalışarak 1649'da Leh Dili gramerini yazmıştır. Daha sonra İstanbul'da Osmanlıca öğrenmiş ve Lehistan sefiri olarak çalışmıştır. Birkaç yıl süren araştırmaları sonucunda günümüzde de Türkçe için çok önemli bir kaynak sayılan “*Thesaurus linguarum orientalium Turciacae, Arabicae, Persicae*” (“*Türkçe, Arapça ve Farsça - Şark Dillerin Sözlüğü*”) adlı eseri ve Türk Dili gramerini yazmıştır. Bu iki eser, 1681'de Viyana'da yayınlanmıştır.²⁰⁷

Aynı dönemde, İstanbul'da Ali Ufki²⁰⁸ (1610?-1675) olarak bilinen, Polonyalı bir içöğlanı olan Wojciech Bobowski, Osmanlı müziğinin çeşitli parçalarını, Avrupa müzik sistemine geçirmiş, 1670–71 arasında İkinci Tercüman görevinde bulunmuştur.²⁰⁹ Ali Ufki'nin, Türkçe'nin yanı sıra Yunanca, Latince, Arapça, Lehçe, Almanca, İtalyanca, Fransızca bildiği, “*Kitab-ı Mukaddes*”i Türkçe'ye çevirdiği ve İslamiyet'i anlatan latince bir kitap yazdığı kaynaklarda kaydedilmektedir.²¹⁰

²⁰⁶ Dariusz Kolodziejczyk. **Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century). An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents**. Leiden, Boston & Köln: Brill, 2000, s. 178-179., den aktaran <http://www.polonya.org.tr/sec1-relations.html>.

²⁰⁷ İbid.

²⁰⁸ Wojciech Bobowski/Albertus Bobowius. (Doğumu: 1610, Lemberg (Lvov), Polonya–Ölümü: 1675, İstanbul) Divan-ı Hümayun ikinci tercümanı. Daha geniş bilgi için bkz.: Cem Behar, **Ufki ve Mezmurlar**, İstanbul, 1990., <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=90>.

²⁰⁹ Dariusz Kolodziejczyk, **Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century). An Annotated Edition of 'Ahdnames and Other Documents**., Leiden, Boston & Köln: Brill, 2000, s. 184., den aktaran <http://www.polonya.org.tr/sec1-relations.html>.

²¹⁰ Bkz.: <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=90>.

Verilerden elde edilen bilgiler özetlenecek olursa, Osmanlı döneminde çevirmen ihtiyacının başlangıçta devşirme yoluyla sağlandığı görülmektedir. Bunun ilk örneği de Fatih Sultan Mehmet döneminde Venedik'e gönderilen elçi, Rum kökenli Lütfü Bey (1479) olmuştur.²¹¹ Gene İstanbul'un fethi sonrasında esir düşen Georgios Amirukis²¹² (ölümü 1475), Fatih Sultan Mehmet'e akademik konularda tercümanlık yapmıştır.²¹³ Amirukis tarafından Fatih'in emriyle çevrilen önemli eserlerden birisi Batlamyus'un (M.S. 150 yılları) "*Coğrafya*" adlı eseri olmuştur.²¹⁴ Ancak Fatih'in, siyasî ve askerî hedefleri doğrultusunda Dünya coğrafyasını bilmek için yaptırdığı bu çeviri amaca hizmet etmemiştir. Çünkü 1) İslâm Dünyası'nda daha önce Arapça'ya tercüme edilmiş olan bu eserdeki bilgiler nispeten eskidir, 2) 15.

²¹¹ M. Yazıcı, 2004, s. 75.

²¹² Rumca adı Amirukis olan ve 15 yüzyıl başlarında Trabzon'da doğan Georgios Amirutzes'in hayatı hakkında en güvenilir bilgi "*Yunan Ansiklopedisi*"nde ("*Enkylopedikon Lexicon*") bulunmaktadır. Amirutzes filoloji, felsefe ve özellikle de ilahiyatta ün kazanmış bir bilim adamıdır. Temel felsefe olarak Aristotelesçidir. 1461'de Trabzon imparatoruyla birlikte Mehmet II.'ye esir düşmüştür. Bir rivayete göre padişahla Hristiyanlık inançlarına dair bir tartışmadan sonra Müslüman olmuş ve 1475 yılında İstanbul'da ölmüştür. Daha geniş bilgi için bkz:

<http://www2.let.uu.nl/Solis/anpt/ejos/pdf7/Unat-fin.pdf> (23.01.2008), (Adnan Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Geliştirilmiş IV. Basımı Hazırlayanlar: Aykut Kazancıgil, Sevim Tekeli, İstanbul 1982, s. 34-35; **Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi-OCLT**, Cilt I, s. 12-13'den aktaran Yavuz Unat, "Mustafa İbn Ali el-Muvakkât ve İ'lâm el-'İbâd fî A'lâm el-Bilâd (Şehirler Aleminde Mesafelerin Bildirimi) Adlı Risâlesi," **Electronic Journal of Oriental Studies-EJOS**, VII (2004), No. 10, s. 2-3.).

²¹³ S. Paker, M. Baker (ed.), 2004, s. 571.,

²¹⁴ Fatih Sultan Mehmet 1465 yıllarında, Bizans'tan kalan kitaplar arasında Batlamyus'un "*Coğrafya*"'sını bulmuş ve bu eserin Arapça'ya çevrilmesini Amirutzes'e emretmiştir. 1465 yılının yazını bu eser üzerinde çalışarak geçiren Amirutzes ve oğlu Mehmed, hem kitabı "*Tercüme-i Kitâb-ı Batlamyûs bi'l-Arabîyyeti fî Tafsîl el-Âklîm el-Ma'rîfet-i bi'l-Coğrafyâ*" adıyla Arapçaya çevirmişler hem de muhtemelen Rumca ve Arapça isimlerle yazılmış olan dünya haritasını Fatih'e takdim etmişlerdir. Ancak bu harita mevcut değildir. Batlamyus'un "*Coğrafya*"'sının Arapça çevirisi, Ayasofya Kütüphanesi'nde iki nüsha olarak 2610 ve 2596 numaralarda kayıtlıdır. Ayasofya arşivi 2610 numarada kayıtlı nüsha, Fatih döneminde istinsah edilmiş (elle yazma) orijinal nüshadır. Eserin başında bir Dünya haritası bulunmaktadır. Giriş kısmında harita çıkarma yöntemine ilişkin kısa bir bilgi yer alır. Metinde 54 harita ve şehirlere ilişkin enlem ve boylam tabloları yer almaktadır. Batı'da ise Batlamyus'un "*Coğrafya*"'sının Yunanca'dan Latince'ye tercümesi, 1409'da Giacomo d'Angelo (Jacobus Angelus) tarafından yapılmış, ilk basılı nüshası 1475 yılında Hermann Liechtenstein tarafından çıkarılmıştır. Haritalı ilk "*Coğrafya*" ise Lapis tarafından Bologna'da 1477 yılında yayımlanmıştır. Daha geniş bilgi için bkz:

<http://www2.let.uu.nl/Solis/anpt/ejos/pdf7/Unat-fin.pdf> (23.01.2008), (Adnan Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Geliştirilmiş IV. Basımı Hazırlayanlar: Aykut Kazancıgil, Sevim Tekeli, İstanbul 1982, s. 34-35; **Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi-OCLT**, Cilt I, s. 12-13'den aktaran Yavuz Unat, "Mustafa İbn Ali el-Muvakkât ve İ'lâm el-'İbâd fî A'lâm el-Bilâd (Şehirler Aleminde Mesafelerin Bildirimi) Adlı Risâlesi", **Electronic Journal of Oriental Studies-EJOS**, VII (2004), No. 10, s. 2-3.).

yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalı denizcilerin yapmış oldukları coğrafi keşifler sonucunda bilinen Dünya'ya ilişkin bilgiler büyük ölçüde değişmiştir. Fâtih'in Yunanca'dan tercüme ettirdiği bir başka eser de Plutarkos'un²¹⁵ (M.Ö. 46–127), “*Meşhur Adamların Hayatı*”²¹⁶ adlı yapıtıdır.²¹⁷

Osmanlıda çevirmenlerin devşirmelerden sonraki ikinci kaynağını Osmanlı uyruğu Hristiyan azınlıkları, üçüncüsünü ise komşu ülkelerden kaçarak Osmanlıya sığınan Alman, Macar, İtalyan kökenli kimseler olarak saymak mümkündür. Son olarak da uluslar arası ilişkiler bağlamında elçiliklerin kurulmasıyla birlikte teknik konularda yetiştirilmek üzere dışarıya gönderilen öğrenciler de çevirmen ihtiyacını karşılamışlardır.²¹⁸

Osmanlılarda ilk toplu çeviri etkinliği III. Ahmet²¹⁹ (1673–1736) veya Lale Devri'nde (1718–1730) başlamıştır. Bu dönemde Damat İbrahim Paşa²²⁰ (?–1730) her eser için birer heyet kurarak pek çok bilimsel yapıtın Osmanlıcaya çevrilmesini

²¹⁵ Mestrius Plutarchus (Plutarkos, Plutarchos, Plutark veya. Plutarch diye de bilinir), (Doğumu M.Ö. 46, Chaeronea, Boeotia, Yunanistan-Ölümü M.Ö.127, Delphi, Phocis, Yunanistan) Yunan filozof, ahlakçı, tarihçi, biyografi ve deneme yazarı.

²¹⁶ Plutark'ın “*Asil Yunanlı ve Romalıların Hayatları*” (“*Lives of the Noble Greeks and Romans*”) ya da “*Mütevazı Hayatlar*” (“*Parallel Lives*”) veya “*Hayatlar*” (“*Lives*”) olarak da anılan bu çalışması ünlü kişilerin biyografilerinin ve karakterlerinin iyi ve kötü yönlerinin karşılıklı olarak alt alta sıralandığı bir eserdir. Eserin günümüze kalabilmiş kısımları 23 çift her biri bir Yunanlı ve bir Romalı olacak şekilde biyografilerden oluşur. Dört adet de tek biyografi bulunmaktadır. Eser zamanının şahsiyetlerinin karakterlerine ve iyi kötü yönlerine ait bilgiler yanında döneme ait tarihi bilgilere de yer verir. Örneğin eserde geçen Büyük İskender'e ait bilgiler günümüze ulaşabilmiş beş ikincil ya da üçüncül kaynaktan birisidir. Eserin çeşitli dönemlerde çevirileri yapılmıştır. Bunlardan en önemlilerinden birisi Dryden'in başkanlığında bir ekip tarafından İngilizceye çevrilmiştir. 17. yüzyıla ait bu çeviri The Massachusetts Institute of Technology (MIT) internet arşivinde yer almaktadır. (<http://classics.mit.edu/>) Bir diğer önemli çeviri ise Harvard Üniversitesi yayınlarından Loeb Klasik Kütüphanesinde bulunan Bernadotte Perrin (yayın tarihi 1914-1926) çevirisidir. (<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Plutarch/home.html>) Daha geniş bilgi için bkz:http://en.wikipedia.org/wiki/Parallel_Lives#endnote_unpaired

²¹⁷ Melek Dosay Gökdoğan, Yavuz Unat, **Fatih Dönemi (1451 – 1481) Bilim Anlayışı ve Bilim Adamları**, İstanbul'un Fethinin 55. Yılı Anı Kitabı, İstanbul'un Fethinin 550'nci Yıl Dönümü Paneli, 29 Mayıs 2003, Ankara Üniversitesi 100. Yıl Salonu, Tandoğan/Ankara, 2004, s. 35-46.

²¹⁸ M. Yazıcı, 2005, s. 48.

²¹⁹ III. Ahmet (Doğumu: 30 Aralık 1673 – Ölümü: 1 Temmuz 1736) 23. Osmanlı padişahıdır.

²²⁰ Nevşehirli Damat İbrahim Paşa. (Doğumu: ?, Nevşehir-Ölümü:1 Ekim 1730, İstanbul) Sultan III. Ahmet döneminde 9 Nisan 1718 - 1 Ekim 1730 tarihleri arasında sadrazamlık yapmış Osmanlı Devlet Adamı.

sağlamıştır. Eruz'a göre, bu sayede Arapça, Farsça ve Yunanca'dan tıp, tarih ve fizik alanlarında çeşitli kitapların çevirisi yapılsa da, bu etkinliğin önceden saptanan gereksinimler doğrultusunda yapıldığı söylenemez. Lale Devri'nde başlatılan asıl etkinlik ise ordu ve donanmanın güçlendirilmesinde faydalı olan eserlerin çevirilmesidir. Nitekim bundan sonra 18. yüzyılda açılan mühendislik okullarında Macar ve Fransız asıllı tercümanlar görev yapmışlar, 1805'te açılan ve kısa süre sonra kapatılan, 1826, 1867'de yeniden açılan tıp bölümlerinde de İtalyanca ve Fransızca çeviriler aracılığıyla eğitim yapılmıştır.²²¹

Sonraki dönemde çeviri etkinliği elçiliklerin açılmasıyla devam etmiştir. Elçiliklerden gönderilen raporlar doğrultusunda dışarıya öğrenci gönderildiği gibi, dışarıdan getirilen kitapların çevirisi için aktif bir çeviri etkinliği başlatılmıştır. Örneğin Batı kaynaklarının çevirisine Hüseyin Rıfkı Tamani'nin²²² (Ölümü 1817) 1795 yılında açılan Mühendishane-i Berr-i Hümayun'daki baş hocalığı döneminde başlanmıştır. Tamani, bu kitapları Mühendishane-i Berr-i Hümayun'un matbaasında bastırarak bilginin paylaşımı ile çevirinin bilgi üretimindeki öneminin anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Bunların yanında derleme eserler de yazılmıştır. Örneğin: Osmanlıcaya Hoca İshak Efendi'nin matematik ve fizik konularında yaptığı çeviriler, Batı bilimsel yazınının Osmanlıya tanıtılmasında ve dile yeni terimler kazandırılmasında büyük rol oynamıştır. Bu dönemde eğitim dili olarak Fransızca ve İtalyanca seçilmiştir: Tercüman yetiştirmek amacıyla Mektep-i Tıphane-i Amire'de eğitim verilmeye başlanmış, ancak başarı sağlanamayınca devlet eliyle tekrar çeviri

²²¹ F.S. Eruz, 2003, s. 34-35.

²²² Hüseyin Rıfkı Tâmanî. (Doğumu: ? Tâman, Kırım-Ölümü: 1817) Sultan III. Selim Dönemi'nde kurulan Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn'un ilk başhocası. Daha geniş bilgi için bkz: http://www.hkmo.org.tr/meslegimiz/turk_haritacilik_tarihi.php.

büroları kurulmaya başlanmıştır. Kurulan tercüme büroları, Encümen-i Daniş (1851-1862), Telif ve Tercüme Heyeti (1865) ve Daireyi İlmiye (1870) olarak sayılabilir.²²³

Bunlardan Encümen-i Daniş (Bilimler Akademisi), yükseköğretim kurumu olan Darülfünun'a ders kitapları hazırlamak için, başta Ahmet Cevdet Paşa (1822 – 1895) olmak üzere 33 kişiden oluşan resmi bir bilim kuruluşuydu. Bu kuruluş eğitim reformu çerçevesinde pek çok yapıtın çevrilmesini ve yeni yapıtların yayınlanmasını sağlamıştır. Encümen-i Daniş'in üyeleri arasında Ahmet Vefik Paşa, Hayrullah Efendi (1820–1869), Hoca İshak Efendi gibi Osmanlı bilim adamlarının yanında J.V. Hammer²²⁴ (1774–1856), James Redhouse (1811–1892) ve Thomas X. Bianchi (1783–1856) gibi doğubilimci, tarihçi yabancı uzmanlar da bulunmaktaydı. Bu kurumda toplam 21 kitap yayınlanmış olup bunlardan 15'i çeviri eserlerdir. Ahmet Cevdet Paşa'nın bu akademinin kurulmasında güttüğü amacı Türkçe sözcüklerin Arapça ve Farsçadan daha fazla yer aldığı bir bilim dili yaratmaktır. Bu kurumun yayınladığı eserlerden James Redhouse'ın İngilizce-Türkçe sözlüğünde Anadolu'da yerleşik halktan topladığı kelimeler yer almıştır. Eruz, Bu yolla da daha önce yazılı edebiyata girmemiş olan halkın dilinin yazılı dil haline gelmesi için bir başlangıç yapıldığını ifade ediyor.²²⁵

Osmanlı tarihinde ilk Ermeni tercümanlara bu akademide rastlanır. Jean-Baptiste Say'ın (1776–1832) “*Catéchisme d'Economie Politique*” (1852) adlı eseri ve önde gelen Avrupa Devlet adamlarına ait biyografik sözlük Abro(yan) Sahak Efendi (1823–1900) tarafından çevirilerek yayınlanmıştır. Ayrıca Yunan Felsefe

²²³ F.S. Eruz, 2003, s. 35, M. Yazıcı, 2005, s. 53-54.

²²⁴ Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall (Doğumu: 9 Haziran 1774, Graz, Steiermark, Avusturya; Ölümü: 23 Kasım 1856, Viyana, Avusturya) Avusturyalı diplomat, tarihçi ve şarkiyatçı.

²²⁵ F.S. Eruz, 2003, s. 35, M. Yazıcı, 2005, s. 53-54.

tarihi “*Abrégé de la Vie des Plus Illustres Philosophes de l’ Antique*” ilk olarak Kirkor Çumaryan (?) tarafından Türkçeye çevrilerek 1854 yılında İzmir’de yayınlanmıştır. Yayında orijinal dil Fransızca ve Türkçe paralel metinler halinde yazılmıştır.²²⁶

Encümen-i Daniş’in fen bilimi alanındaki eksikliğini gidermek için Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye (1861–1867) adlı bir dernek daha kurulmuştur. Bu derneğin kuruluşuna Petersburg Elçisi Halil Bey öncülük etmiş, başına da medrese çıkışlı olmasına rağmen Batı bilimiyle de yetişme fırsatı bulan Münif Efendi²²⁷ (1828–1910) getirilmiştir. Bu derneğin Encümen-i Daniş’ten farkı medrese çıkışlılara yer vermemesi olmuştur. Dernek Fransızca çevirilere ağırlık vermiş, 1862’de Mecmua-i Fünun adında 1849’da Mektep-i Tıbbiye-i Şahane tarafından çıkarılan “*Vakayi Tıbbiye*” dergisinden sonra ikinci bilimsel dergi çıkarılmıştır. Bu dergide sanayileşmiş bir toplumun kuramsal altyapısının oluşturulması için gerekli iktisat, felsefe, coğrafya ve fen bilimleriyle ilgili çeviri düzyazılar yer almıştır.²²⁸

Bundan sonra kurulan Telif ve Tercüme Cemiyeti, Maarif Nezaretine bağlı olarak çalışmış ve genel olarak halk için çeviri ve telif yayınlar yapmayı amaçlamıştır. Bir bakıma Encümen-i Daniş’in akademik kesimle sınırlı erek kitlesini yayarak bilginin tabana erişimi hedeflenmiştir.²²⁹

Bu dönemde, “*Servet-i Fünûn*” dergisinin sahibi Ahmet İhsan Tokgöz (1868–1942) “*Matbuat Hatıralarım*” adlı eserinde, Beyazıt’taki tramvay durağı civarının

²²⁶ S. Paker, M. Baker (ed.), 2004, s. 577.

²²⁷ Mehmet Tahir Münif Efendi ya da Münif Paşa. (Doğumu: 1828, Gaziantep; Ölümü: 1910, İstanbul) Tanzimat döneminin önde gelen bilim, kültür ve siyaset adamı. Daha geniş bilgi için bkz.:http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/pasa_dogan.htm., Abdülbaki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal, **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Y., 2002, s. 1451.

²²⁸ M. Yazıcı, 2005, s. 54-55.

²²⁹ İbid, s. 54-56

batı dillerinden çevirilen polisiye kitapların basımı ve satışı için bir merkez olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca bu türden çok satan kitapların çevrilmesi Mekteb-i Mülkiye gibi yabancı dil eğitimi veren okullarda okuyan öğrenciler için bir gelir kaynağı olmuştur. Hüseyin Cahit Yalçın (1874–1957) “*Edebiyat Anıları*” adlı eserinin “*Mülkiye Okulunda*” başlıklı bölümünde “*Larousse*” ansiklopedisini satın alabilmek için kitapçı Karabet’e üçbinbeşyüz sayfa polisiye roman çevirdiğini söyler.²³⁰ Bülent Kale, çevirisi yapılan polisiye romanların sarayda tutku halinde bunlara bağlı olan bir okura gittiğinden bahseder: Bu okur Sultan Abdülhamit’ten başkası değildir. Kitapçı Karabet, sayfası kırk paraya çevrilen kitapları saraya götürmekte ve ödemeyi altın olarak almaktadır. Kitapçı Karabet’in Hüseyin Cahit’e ödemeyi ansiklopedi olarak yaptığını ekler. Hüseyin Cahit 3500 sayfa cinayet romanı çevirisine karşılık 17 ciltlik Larousse almıştır.²³¹

1870 yılında ise yine Maarif nezaretine bağlı olarak kurulan Daireyi İlmiye’nin amacı Avrupa’daki üniversitelerle akademik iletişim kurmak olmuştur. Bu kurum sayesinde yabancı devletlere (Paris’e 1864–1876) öğrenciler gönderilmiştir. Ahmet Mithat’ın (1844–1913) kurucusu olduğu dernek, kurucusunun tesiriyle Yunanca ve Latince’den de çeviri yapılmasından yana bir tutum sergilemiştir. Önceki derneklerde üyelik koşulu olarak Arapça ve ya Farsçaya ilave olarak bir Batı dilinin bilinmesi yeterliyken bu dernekte Yunanca veya Latince bilmek koşulu aranmıştır. Bu derneğe verilen Telif ve Tercüme nizamnamesi hazırlama göreviyle de ileriye dönük olarak yayıncılık ve telif hakları konusunda bir başlangıç yapılmıştır. 1914–1919 yılları arasında görev yapan ve çeviriyle ilgilenen

²³⁰ Ayşe Altıntaş Balcı, “Türklerin Sherlock Holmes’ü Amanvermez Avni”, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2005, s. 13.

²³¹ Bülent Kale, “Türkiye Çeviri Tarihinden Kesitler ve Bugün”, **Birgün Gazetesi**, 14.11.2006., bkz.: <http://www.cevbir.org/kesit.html>

bir başka kuruluş da Telif ve Tercüme Dairesi olmuştur. Telif ve Tercüme Dairesi de hem okullar için hem de halk için yapılacak çevirilerin yönlendirilmesi amacıyla kurulmuştur. Bu dairenin yayınladığı çeviri eserler arasında tıp, zooloji, kimya, ziraat, tarih, coğrafya, hukuk ve iktisat gibi konulara yer verilmiştir. Ayrıca ilk defa kadın ve çocuklara yönelik çeviri yayınlara yer vermesi de dikkat çekici olmuştur.²³²

Osmanlı döneminde çeviri etkinliğinin kurumsallaşmasında etkin olan bir diğer kurum da azınlık okulları olmuştur. Bu okullar daha çok diğer devletlerin Osmanlı ile ticari ilişkilerinden doğan gereksinimler sonucunda kurulmuştur. Bu kapsamda ilk azınlık okulu İstanbul'da Venedikliler tarafından 1551 yılında kurulan “*Dil Oğlanları*” (Giovanni della Lingua)’dır. Bu okulu Fransız Marsilya Ticaret Odasının isteğiyle aynı adla 1669’da kurulan bir çevirmenlik okulu izlemiştir. Bu okul faaliyetlerini İstanbul’da Kapüsen rahiplerinin 1622’de İngiliz, Fransız ve Venedikli tüccar ailelerin çocukları için açılan bir okulda sürdürmüş, okulun faaliyetleri dâhilinde Osmanlı İmparatorluğu’nun ilk dizgesel çeviri eğitimi burada verilmiştir. Özellikle bu okul çevirmenlik ve misyonerlik faaliyetlerini bir arada yürütmüştür. Okulda Latince, Yunanca, Türkçe ve Arapça olmak üzere çok dilli bir eğitim hedeflenmiştir. Fransızların kurduğu “*Dil Oğlanları*” girişiyle Türkçe-Fransızca sözlükler oluşturulmuş, Batı dilinde Doğu’ya yönelik ilk çalışmaların öncülüğü yapılmış ve Paris’te “*Yaşayan Doğu Dilleri Okulu (1795)*”’nin temelleri atılmıştır.²³³

Osmanlı dönemindeki ilk çeviri kuram çalışması diyebileceğimiz çalışmalar, Batı dünyasında olduğu gibi kutsal metinler üzerinden yapılmıştır. 13. yüzyıldan

²³² M. YAZICI, 2005, s. 57, F.S. Eruz, 2003, s. 36.

²³³ M. YAZICI, 2005, s. 59. F.S. Eruz, 2003, s. 33.

itibaren öncelikle Arapça ve Farsçadan halk için faydalı görülen metinlerin çevirileri yapılmıştır. Kutsal kitap “*Kur’an*”ın çevirisi de önem arz eden konulardan birisi olmuştur. Kuramsal anlamda “*Kur’an*”ın çevirilebileceği düşünülür, ancak sadece ve sadece sözcüğü sözcüğüne çeviri anlayışına uygun olarak. Parker’in araştırma sonuçlarına göre, “*Kur’an*”ın Anadolu Türkçesiyle ve el yazması olan ilk çevirisi 14. yüzyılda yapılmıştır. Yukarıdaki kaynaktan öğrendiğimize göre, bunun öncesinde de Orta Asya Türklerinin toplu olarak Müslümanlığı seçmesi üzerine 10. yüzyılda Doğu Türkçesinde “*Kur’an*” çevirileri yapılmıştır. Parker bu çevirilerde kullanılan yöntemleri dört gruba ayırıyor: Birinci yöntemde Arapça kelimelerin üzerine daha küçük formda 45 derece açıyla Türkçe karşılık gelen kelime veya söz öbeğinin yazılması yoluna gidilmiştir: Araştırmacı bu yöntemin kutsal metinlerin çevirisinin sözlü dönemine işaret ettiği görüşündedir. İkinci yöntemde ise anlam ifade eden Arapça kelime grupları, bir grup Türkçe kelimeyle çevrilerek kitaba referans verilir, bu çeviri de yazılı Türkçenin gramerine, sentaksına ve yazın düzenine uygun olarak yapılır. Parker’in işaret ettiği üçüncü yöntem ise eklektik bir karakter taşır. Bu tür çevirilerde yukarıda anılan her iki yöntem karma olarak uygulanır. Dördüncü grup çeviri yöntemi yaygın değildir ama örnekleri mevcuttur. Nadir de olsa 14. ve 15. yüzyıllarda üç dilli çeviriler görülmüştür. Burada uygulanan yöntem şöyledir: Bu çeviriler Arapça, Farsça (yukarda gösterdiğimiz kaynağa göre ilk çeviriler 10. yüzyılda yapılmıştır) ve Türkçenin alt alta yazılması şeklinde yapılmıştır.²³⁴

Saliha Parker, çalışmasında edebi çeviri etkinliğine de yer vermiştir. Araştırmacı Türkçeye çevirisi yapılan ilk edebi metinleri örneklemek için 14. yüzyılda Gülşehri (?) ve Ahmed-i Dai tarafından yapılan çevirileri seçmiş ve çeviri

²³⁴ S. Parker, M. Baker (ed.), 2004, s. 573.

metinlerin analizini yaparak değerlendirmiştir. Parker, Gölşehri'nin Fars şair Feridüddin-i Attar'ın (1120–?) başyapıtı olan “*Mantiku't Tayr*” (“*Kuşların Dili*”- Mistik birlik arayışındaki kuşların hikâyesinin anlatıldığı alegorik bir masal) çevirisini özgün ve mükemmel olarak nitelendiriyor ve bunun nedenini de şöyle açıklıyor: Gölşehri çevirisinin başarısını, aslında Gazali'nin Arapça “*Risalat al-Tayr*” (“*Kuşların öyküleri*”) eserinin şiirsel bir detaylı yeniden yazılması olan eserin çevirisinde, diğer kaynaklardan masallar ve kendi kompozisyonunda başka materyallerle katkıda bulunarak yakalamış ve bunu yaparken de Attar'ın çalışmasının bütünlüğünü bozmamıştır.²³⁵ Burada dikkat edilecek konu, Gölşehri'nin ortaya koyduğu eserin orjinali Arapça olan bir eserin çevirisi esnasında genişletilerek yeniden yazılan bir eserin ikinci kaynaktan üzerine eklemeler yapılarak tekrar çevrilmesidir. Sonuçta ortaya çıkan eserde hem Gölşehri'nin sanatı yer bulmuş hem de orjinalinin edebi özellikleri kaybolmamıştır.

Paker, bir diğer edebi çeviri incelemesini Ahmed-i Dai (?–1421'den sonra) üzerine yapmıştır. Edebiyat tarihinde Arapça ve Farsça iki şiir seçkisiyle şair ve bilim adamı olarak bilinen Dai, yaptığı dokuz Türkçe çeviri çalışmasıyla çevirmenlik adlandırmasını da hak etmiştir. Yaptığı çeviri çalışmaları arasında çok sayęı gören Ebu'l Leysi Semerkandi'nin Kur'an yorumu, bunu izleyen referanslarla açıklaması yapılmış olan Ayet-el Kürsi çevirisi sayılabilir. Dai'nin çeviri stratejisi hakkındaki tartışmaları çok bilgi vericidir. Parker, Miftahü'l Cennet (Cennetin Anahtarı) kitabının önsözünde, yazarın metni Arapça orjinalinden farklı bir formda sekiz bölümde yeniden oluşturduğunu ifade ettiğini aktarıyor. Gene Feridüddin-i Attar'ın Tezkiretü'l Evliya (Evliyaların Biyografileri) çevirisinin önsözünden örnek veren

²³⁵ İbid, 2004, s. 573-574.

Paker, yazarın metni çok beğenerek daha önce Farsçadan Türkçeye çevrilmiş olmasına rağmen çevirmekten kendini alamadığını ifade ettiğini, çevirinin Doğu kültüründe yerleşik bir gelenek olan “*yeniden yazma*” şeklinde çeviri yapıldığını belirtiyor. Dai bu çevirisi ve bunu izleyen diğer çevirilerini “*tercüme ettiğini*” ifade etmiş, eserlerin bazılarını nazım şeklinde yazdığı önsözlerinde, kullandığı kaynak metni, varsa diğer ilave metinleri niçin tercüme ettiğini yazmış, kendi adını veya mahlasını eklemiş, kitabı çevirten kişilerin ve kitapların kimlere ithaf edildiğini ilave etmiştir. Dai’nin şiir çevirilerinden en ilginç 650 beyitlik kafiyeli Arapça-Farsça sözlüktür. Bu sözlük satır aralarına Türkçe yazılma yöntemiyle tercüme edilmiş Reşidüddin-i Vatvat’ın “*Ukudul Cevahir*” (“*Mücevher Dizgisi*”)’in kısa sürümüdür. Dai’den başka o dönemde Kul Mesud’un orijinali Sanskritçe yazılmış, Farsçadan Arapça’ya tercüme edilmiş, “*Kelile ve Dimne*” (fabl, hayvan masalları) çevirisi, Şeyhoğlu’nun “*Marzuban-name*” (“*Marzuban’ın Kitabı*”, Fars hayvan hikâyelerinin kral ve filozofların hikâyeleriyle zenginleştirilmiş sürümü), Mercimek Ahmet’in “*Kabus-name*” (“*Kabus Kitabı*”) çevirileri sayılabilir.²³⁶

Paker, Dai ve çağdaşlarının yaptığı çevirilerin henüz gelişme aşamasında olan Türkçenin zenginleşmesine yol açmasına rağmen, 16. yüzyılın sonlarına doğru edebiyat dilinin büyük ölçüde Farsçaya kaydığını ifade ediyor. Paker’e göre başlangıçta Anadolu Türkçesini edebi dil haline getirme çabasının ürünleri olan ve 14. ve 15. yüzyıllarda mükemmel ürünler veren çeviriler de bu dil değişiminde rol oynamıştır.²³⁷

²³⁶ İbid, 2004, s. 574-575.

²³⁷ S. Paker, M. Baker (ed.), 2004, s. 575.

Şu ana kadar saydığımız örneklerde olduğu gibi, sonraki dönemlerde de çeviri kuramı olarak nitelendirebileceğimiz bilimsel bir çalışmaya rastlamıyoruz. Bu durum 19. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu dönemde yapılan edebi çeviriler Türkçenin edebiyat dili olarak gelişmesinde uzun soluklu bir başlangıç yaratmış, ayrıca Türk edebiyatının yeni yeni türler kazanmasına yardımcı olmuştur. Örnek olarak Batılı anlamda şiir, felsefi diyalog ve roman türü bu dönemde edebiyatımıza girmiştir. Yapılan çevirilerde daha çok yenilikçi biçim ve izlekler benimsenmiştir. Dönemin gazetelerinde çıkan ve birçoğu sonradan kitap haline getirilen çeviri serileri mevcuttur: Viktor Hugo'nun "*Sefiller*"ı (1862), Chateaubriand'ın "*Atala*"sı (1869), de Saint-Pierre'in "*Paul et Virginie*"ı (1870), Voltaire'in "*Micromégas*"ı (1871), Dumas Père'in "*Le Conte de Monte Cristo*"ı (1871) gibi. Paker, çeviride uygulanan çeviri stratejilerinin çevirmenlerin normları ve karşılaştıkları sorunlar için ortak bir bilinç oluşmasına yardım ettiğini ifade ediyor.²³⁸

Çeviri dünyasında yaşanan bu gelişmeleri takip ederken bilgi birikimi ve deneyim olarak çalışmamız için ilginç olabilecek veriler bulduk, örneğin: Recaizade Ekrem (1847–1914) "*Atala*" adlı çeviri kitabının (1874'te kitap halinde basılmıştır.) önsözünde modern Türkçe nesrinin çevrilecek metinleri karşılamadaki yetersizliğine dikkat çekmiştir. "*Micromégas*" (1871) ve "*Les Misérables*" (1879) Ahmet Vefik Paşa ve Şemseddin Sami tarafından yeniden çevrilmiştir. Şemseddin Sami gibi sözlükbilimci (leksikolog) olan Ahmet Vefik Paşa "*Les Aventures de Télémaque*"ı (1881) yeniden çevirmiş, yeni çeviride Yusuf Kamil Paşa'nın aksine edebi ve doğru tercüme yapmak ile okurun anlayabilmesi amacıyla daha basit söz dağarcığı ve sentaks kullanmıştır. "*Les Misérables*" adlı eserin çevirisinde sözcüğü sözcüğüne

²³⁸ İbid, s. 578.

çeviri anlayışına gereğinden fazla bağlı kaldığı için eleştirilen Şemseddin Sami, kullandığı çeviri yöntemini yeni fikirlerin geleneksel Osmanlı stiliyle aktarılamadığını ve kaynak metne sıkı bağlılık ve basit nesirin kullanımının Türk dilinin tam potansiyelini göstermek açısından bilinçli bir hareket olacağını söyleyerek savunmuştur. Öte yandan Ahmet Mithat Efendi Fransızcadan çevirdiği klasik ve popüler kitaplarında birkaç yaklaşım uygulamıştır. Bu kitapların önsözlerinde sözcüğü sözcüğüne çeviriden kaynak metin gibi okunamadığı için hoşlanmadığını ifade etmiş, “çeviri”, “yorumlama”, “uyumlandırma” terimlerinin de ayrıntılı bir eleştirel/kuramsal açıklamasını yapmıştır.²³⁹

Suat Karantay, yaptığı çeviri tarihi araştırmasında, 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde çeviriler açısından genel durumu şöyle özetliyor:

“Çeviri yöntemlerini belirleyecek belli çeviri normlarının olmaması tam anlamıyla akademik anlamda çeviri yapılmasını engellemiştir. Genel olarak tam çeviriye hemen hemen hiç rastlamıyoruz, metinlerin büyük bölümünün atlandığını, kısmen özetlemelere dayanan çeşitlemelerin yer aldığını görüyoruz. Bazen de bir metnin anlamını içeren ahlak dersi, başka kaynaklardan alınan konuya ilişkin alıntılarla pekiştiriliyordu. Çevirilerin genellikle gazetelerde seri yazılar şeklinde verilmesi nedeniyle özgün metne bağlılığa çoğunlukla uyulmuyordu. Zaman zaman yapıtın başlığı bile uyarlanıyor, yazının çeviri olduğunu belirten bir açıklama olmaksızın yayın yapılıyordu.”²⁴⁰

²³⁹ S. Paker, M. Baker (ed.), 2004, s. 578.

²⁴⁰ Suat Karantay, “‘Tercüme Bürosu’: Normlar ve İşlevler.”, **Metis Çeviri Dergisi**, İstanbul, 1991, Sayı 16, s. 96-97.

Sonuç olarak, tüm bu çabaların ürünü olan çalışmaları araştırırken bir yandan Türk okurun Batı edebiyatının türleriyle tanışmasındaki başlangıç tarihine ait eser örneklerini bulduk, diğer yandan bu örnekler aracılığı ile o dönemde uygulanan çeviri yöntemleri, çevirmenlerin benimsedikleri çeviri normları ve karşılaştıkları sorunları tanıdık. Bu bilgi birikimi ve deneyimin günümüzde yapılan çeviriler için zemin oluşturduğunun altını çizmekte yarar vardır. Çünkü bugün yapılan çevirileri değerlendirirken bu gelişim evresini yok saymak çevrinin değil yapılan araştırmanın kusuru olacaktır.

1.2.4. Cumhuriyet Döneminde Çeviri Etkinliği

20. yüzyılın başında I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti, çeşitli alanlarda anlaşmalar imzalamak zorunda kalmış, anlaşmaların imzalanmasında ortaya çıkan çeviri ihtiyacı devlet adamlarınca karşılanmıştır. Kurtuluş Savaşı sonrasında da çeviri sorununu çözmek için aynı yöntem kullanılmıştır. Devlet adamları diğer sorumluluklarının yanı sıra, gerek duyulduğu zamanlarda askeri ve siyasi alandaki çevirileri de gerçekleştiriyorlardı.²⁴¹

Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte başlayan çeviri seferberliği ile çeviri etkinliğini 18. yüzyılda Tanzimat dönemiyle başlayan bir sürecin sonucu olarak değerlendirmek gerekir. Tanzimat döneminde görgül (ampirik, deneysel) bilimlerle ilgili çeviri yapıtların Antik Yunan ve Roma kaynaklarından, edebiyat ve felsefe alanındaki çevirilerin de Arapça ve Farsçadan yapılması hedeflenmiştir. Cumhuriyet döneminde ise Antik Yunan ve Roma'dan kalan yapıtlardan çok Batı kaynaklı

²⁴¹ F.S. Erüz, 2003, s. 58.

yazınsal metinlere ağırlık verilmiştir. Cumhuriyetin ilk döneminde ortaya çıkan hukuk alanındaki boşluğu tamamen çeviri etkinliği doldurmuştur. Hukuk metinlerinin büyük bir çoğunluğu hukuk fakültesi öğretim üyelerince çevrilmiştir. Söz konusu çeviriler incelendiğinde, bu süreçte zamanın oldukça kısıtlı olması, kaynak metnin yanlış anlaşılmasından doğan bazı çeviri hataları görülmektedir.²⁴²

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde özel bir basımevi olan Remzi Kitabevi, 1924 yılında “*Dünya Yazarlarından Çeviriler*” adıyla bir çeviri etkinliği başlatmış ve yayınlamıştır. Aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde “*Orijinal ve Çeviri Eserler Komisyonu*” kurulmuştur. 1928 yılında Latin alfabesinin kabulünden sonra, 1932 yılında yeni harflerle “*Kur’an*” çevirisi basılmıştır.²⁴³

Cumhuriyet döneminde çeviri politikasına değinecek olursak Hasan Ali Yücel’in²⁴⁴ (1897–1961) Milli Eğitim Bakanı olmasıyla birlikte başlatılan ve 1940’lı yıllardan 1960’lara kadar süren bir çeviri seferberliğinden bahsetmek gerekir. Yazıcı’ya göre bu çeviri seferberliğinin iki önemli amacı vardır: “*Bunlardan birincisi, Antik Yunan ve Roma’dan kalma yapıtların çevrilmesine ağırlık verilerek evrensel kültüre ortak olma kaygısı; ikincisi ise, Harf Devriminin 1928’de kabul edildiği gözönüne alınacak olursa, sözlü kültürden yazılı kültüre geçişte özellikle yazınsal metinlerin çevirisine ağırlık vererek ulusu biraraya getiren en önemli etmen ortak resmi bir dilde anlaşmak ve o dilde düşünüp yazan yerleşik bir toplumun alt yapısını kurmaktır.*” Yazıcı araştırmasına devamla bu seferberliğin, okur-yazarlığın ve evrensel bilginin Milli Eğitim Bakanlığı başkanlığında Tercüme dergileri ve

²⁴² F.S. Eruz, 2003, s. 58, M. Yazıcı, 2005, s. 59.

²⁴³ S. Paker, M. Baker (ed.), 2004, s. 578-579.

²⁴⁴ Hasan Ali Yücel. (Doğumu: 17 Aralık 1897, İstanbul; Ölümü: 26 Şubat 1961, İstanbul) Milli Eğitim Bakanı, öğretmen, gazeteci yazar.

Daha geniş bilgi için bkz.: <http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/yazilardansecmeler/anaindex.html>.

yayınları aracılığıyla halkın tüm kesimlerine yayılmaya çalışılması; çeviri etkinliğine devlet eliyle bir ortam hazırlayarak bilgi aktarımını hızlandırılması; çevirmenlere maddi olmasa da, saygın bir kimlik kazandırılması olarak nitelendirilebilecek üç alanda kazanç sağladığını ifade ediyor.²⁴⁵

Konunun diğer boyutunda çeviri edimiyle ilgili özel olgular vardır: Çevirmenlerin aynı zamanda yazar olması nedeniyle her ne kadar genellikle kaynak kültür odaklı çeviri yapma yönünde genel bir eğilim doğduysa da erek dil ve kültüre de önem verilmiştir. Bu etkinlik sadece kitap çevirileriyle sınırlı kalmamıştır. Batı dünyasındaki bilimsel gelişmelerin de etkisiyle çeviri etkinliği iki alanda kendini göstermiştir: Bunlar çeviri dergilerinde ve üniversitelerde yapılan çevirilerdir.²⁴⁶

Bu dergilerden biri 1940 yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak kurulan Tercüme Bürosu'nun çıkardığı “*Tercüme Dergisi*”’dir. Yaklaşık yedi yıl basımı sürdürülen derginin 7 ciltte 42 sayısı bulunmaktadır. Bu dergilerde dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel’in önderliğinde Batı’da aydınlanmaya yol açtığı düşünülen eserlerin çevirileri yapılmıştır. Dergide buna uygun olarak da öncelikle Yunan ve Latin dünyası, daha sonra da Fransız ve İngiliz klasik sayılan eserlerin çevirileri yer almıştır. Dergiler sayesinde dönemin ünlü yazar ve çevirmenleri bir araya gelerek çeviri yöntemi konusunda düşüncelerini yazıya dökmüşler, konu üzerinde bilimsel tartışmalar gerçekleştirmişlerdir. Örnek olarak dergide klasik yapıtların karşılaştırmalı çevirilerinin yanında Ezra Erhat (1915–1982), Orhan Burian²⁴⁷ (1914–1953), Nurullah Ataç²⁴⁸ (1898–1957) gibi döneminin

²⁴⁵ M. YAZICI, 2005, s. 59.

²⁴⁶ M. YAZICI, 2004, s. 183-187, M. YAZICI, 2005, s. 60.

²⁴⁷ Orhan Burian Prof.Dr. (Doğumu: 1914, İstanbul; Ölümü: 5 Mayıs 1953, Ankara) Deneme ve eleştiri yazarı, çevirmen.

önde gelen çevirmen ve yazarlarının düşüncelerine yer verilmiştir. Böylece çevirinin sadece Osmanlı döneminde kabul gördüğü gibi sadece mekanik bir işlev olmadığı, ulusal benliği ve dil ile beraber yazını da geliştireceği düşüncesi önem kazanmaya başlamıştır. Derginin ilk dönemlerinde kaynak odaklı çevirilere yer verilirken sonraki sayılarda erek odaklı çeviriler artmıştır. Derginin son sayılarında çağdaş yapıtların çevrilmesine yönelik karar alındıysa da 1947 yılında yayım sona ermiş ve aynı kalitede devletin desteğini alan bir başka dergi daha olmamıştır.²⁴⁹

80'li yıllarda ise aynı geleneği sürdürmeye çalışan iki dergiden, “*Yazko Çeviri Dergisi*” (1981–) ve “*Metis Çeviri Dergisi*”’nden (1987–1992) söz edilebilir. Bu dergilere ilave olarak 1994 yılında yayına başlayan Ankara Üniversitesi bünyesindeki “*TÖMER Çeviri Dergisi*”, “*Yeni Dergi*”, “*Yeni Ufuklar*”, “*Çeviri*”, “*BSF*”, “*MEB*” de önde gelen çeviri dergilerindendir. Bunlardan başka çevirmenlik mesleğini ele alan “*Çeviri Haber*”, “*Çeviri Bülteni*” ve “*Kongre*” gibi sözlü çeviriye yönelik dergiler de sayılabilir.²⁵⁰

Üniversitelerde çeviri etkinliğine gelirse: Yazıcı, 1910’lardan 1933 yılına, yani Darülfünun’dan başlayarak 1933 Üniversite Reformu’na kadar giden çeviri etkinliği sürecinin çağdaş üniversitelerin kurulmasında büyük bir katma değer oluşturduğunu belirtiyor. Ona göre, bunda I. ve II. Dünya Savaşlarının ardından Nazi Almanya’sından kaçarak Türkiye’ye sığınan bilim adamlarının başlattığı çeviri sürecinin katkısı da vardır. Özellikle Atatürk tarafından ülkemize davet edilen Alman

Daha geniş bilgi için bkz.: <http://www.ykykultur.com.tr/yazar/yazar.asp?id=631>

²⁴⁸ Nurullah Ataç (Doğumu:1898, İstanbul-Ölümü: 17 Mayıs 1957, Ankara), Yazar, çevirmen ve eleştirmen. Daha geniş bilgi için bkz.:<http://www.ykykultur.com.tr/yazar/yazar.asp?id=337>, <http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=1171>

²⁴⁹ M. YAZICI, 2005, s. 61.

²⁵⁰ İbid., 2005, s. 60-61, S. Paker, M. Baker (ed.), 2004, s. 579, F.S. Eruz, 2003, s. 145.

profesörlerin 1933'ten başlayarak İstanbul Üniversitesinde verdikleri dersler çeviri aracılığıyla öğrencilere aktarılmıştır. Araştırmacı, bunun bir yansıması olarak savaş öncesinde ve sonraki belli bir dönemde bilim adamlarının çevirmen kimliğine büründüğü savından hareketle, çeviri sürecinin uzun ve zahmetli olduğunu da dikkate alarak, Türk bilim adamları tarafından araştırmaya dayalı bilimsel çalışmalar için ayrılacak zamanın çeviriyle harcanmasını olumsuz bir yan etki olarak değerlendiriyor. Yazıcı, diğer yandan bilim adamlarının uzun bir süreç dâhilinde kaynak kültürde düşünmeye zorlanmasının da, erek dil ve kültürden uzaklaşmalarına da yol açtığını belirtiyor. Araştırmacı, tüm çabalara karşın bilimsel eser çevirilerinin edebi eser çevirileri kadar başarılı olamadığı değerlendirmesinde bulunuyor.²⁵¹

Araştırmacılara göre, 1960 ve 1980'li yıllar arasındaki dönem çeviri etkinliğinin akademik çevreden dışarı açıldığı dönemdir. Bu dönemde ekonomik liberalleşme ile beraber bilim adamları da kültürler arası bilgi alışverişinde bireysel bir yarışa girmeye zorlanmışlardır. Bu da bilgiyi bir tüketim aracı haline getirmiş, erek dil ve kültürü öne çıkaran seçiciliğin bir kenara bırakılmasına yol açmıştır. Sonuç olarak bu dönemde yayınevlerinin kâr politikaları ile birlikte ülkenin kültürel gereksinimleri ya da eksiklikleri hiç gözetilmeksizin plansız bir şekilde çeviri furyası başlamıştır. Böyle olunca da 70-80'li yıllarda yaşanan siyasi ve ekonomik krizlerin sonucu olarak çeviri etkinliği bilim adamlarından yayınevlerine kaymıştır. 80'li yıllardan günümüze kadarki dönemde ise kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve küreselleşmenin etkisiyle dışarı açılmak kaçınılmaz olmuş ve çok dilli çeviri etkinliği işlevsel açıdan önem kazanmıştır. Bu dönemde çeviriler irdelenip sorgulanmaya başlanmış ve küreselleşmeye karşı çoğulculuk anlayışı, çevirinin ulusal kimliği ve

²⁵¹ M. YAZICI, 2005, s. 62.

dili geliştirmedeki rolünü yeniden gündeme getirmiştir. Bütün bu faktörlerin sonucunda da çeviri konusu bilimsel olarak üniversitelerde ele alınmaya başlanmış, 80’li yılların ortalarından itibaren de üniversitelerde ilgili bölümler yer almıştır. (Lisans seviyesinde Boğaziçi Üniversitesi/İstanbul, Hacettepe Üniversitesi/Ankara, lisansüstü seviyede ise Boğaziçi Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi/İstanbul, Bilkent Üniversitesi/Ankara) Yayınevlerinde ise bu bölümlerden yetişen kişilerin yer aldığı çevirmen, editör/yayımcı kadroları boy göstermeye başlamış, bu alandaki gereksinim akademik alanla uygulama alanı arasında köprü kurma gereğini ortaya çıkarmıştır.²⁵²

Paker, üniversitelerimizde yapılan kuramsal çalışmalar için 1980’li yıllardan itibaren Boğaziçi Üniversitesi’nde çeviri üzerine genellikle Çoğul dizge (Polisistem) Teorisi tanımlayıcı/analitik kuramsal çalışmalar yürütüldüğünü ifade ediyor. Hacettepe Üniversitesi’nde de Dilbilim ve Pedagoji çalışmalarının yapıldığı ve 1992 yılından itibaren “Çeviribilim ve Uygulamaları” adlı bir yayın yapıldığı, TÖMER Bursa şubesinin ise Çeviribilim serisi dâhilinde bir kitap yayınladığını ekliyor.²⁵³

Boğaziçi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde uygulanan program hakkında Boğaziçi üniversitesi internet sitesinde yer alan tanıtım bilgisi, üniversitenin bölüm ve kuruluş amaçlarını yansıtmaları açısından güzel bir örnek teşkil etmektedir.²⁵⁴

“Türkiye’nin lisans düzeyinde eğitim veren ilk Çeviribilim Bölümü 1983’de Boğaziçi Üniversitesi’nde kurulmuştur. Toplumumuzda yüzyılların köklü çeviri

²⁵² M. Yazıcı, 2005, s. 61-64, F.S. Erüz, 2003, s. 58, S. Paker, M. Baker (ed.), 2004, s. 580.

²⁵³ S. Paker, M. Baker (ed.), 2004, s. 580.

²⁵⁴ Daha geniş bilgi için bkz.:http://www.tanitim.boun.edu.tr/pages/akademik/fakulte_ve_yuksekokullar/fen_edebiyat_fakultesi/ceviribilim_bolumu.php

geleneginden kaynaklanan mütercim ve tercüman terimleri, sırasıyla yazılı ve sözlü çeviriye işaret eder. Bölümümüzde yazılı ve sözlü çeviri alanında verilen eğitim, öğrenciyi hem uygulamaya, hem de çeviri üzerine düşünmeye ve araştırma yapmaya hazırlar. Eğitim programımız çeviribilim alanındaki en yeni gelişmelere göre düzenlenmiştir. Başta İngilizce ve Türkçe olmak üzere iki dilde çeviri-amaçlı nasıl düşünülür? Çeviri-amaçlı yazılı/sözlü anlatım ve iletişim becerileri nasıl geliştirilir? Çeviri sürecinde yetkinlik kazandıracak yol ve yöntemler nelerdir, nasıl uygulanır? gibi önemli konulara yönelik bir eğitim verilir ve çevirinin kültürlerarası iletişim boyutu üzerinde önemle durulur. Öğrencinin Fransızca veya Almanca da alarak kendini birden fazla yabancı dilde geliştirmesi beklenir. Çeşitli dallarda “çeviri piyasasına” hazırlanması, değişik bilim alanlarında bilgisini ve terminolojisini geliştirebilmesi amacıyla öğrenciye BÜ’nün Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Ekonomi, Sosyoloji, Batı Dilleri ve Edebiyatları ve daha birçok bölümünden ders alma olanağı sağlanır. Bu yalnız Boğaziçi Çeviribilim Bölümü’ne özgü bir uygulama olup öğrencilerimizin özellikle yararlandığı bir ayrıcalıktır. Bölümümüzde farklı alanlarda sunulan çeviri dersleri, öğrencilerin başka dallardan da edindikleri birikimlerle zenginleşir.

Yoğun bir eğitim programının uygulandığı ve öğrencilerden beklentilerin yüksek olduğu bölümümüzde tam ve yarı zamanlı olmak üzere 9 öğretim üyesi ve 21 öğretim elemanından oluşan 30 kişilik öğretim kadrosu bulunmaktadır. Tam zamanlı kadromuzun sekizi doktoralarını, çeviribilimi, edebiyat bilimi, dilbilim ve siyaset bilimi gibi değişik disiplinlerden almışlardır. Sözlü çeviri derslerini üstlenmiş olan yarı-zamanlı kadromuz da, hepsi alanında deneyimli, seçkin profesyonel

çevirmenlerden oluşur. Öğretim elemanlarımız, öğrencilerle yakından ilgilenebilmelerini sağlayan ortamlarda çalışırlar.

Bölümümüzde öğrencileri en yeni dil teknolojileri ve çeviri programlarıyla tanıştırmak, bu araçları uygulamalı olarak kullanma fırsatını vermek için Çeviri laboratuvarı; aynı anda 4 dilde çevri yapılabilmesine izin veren ve çeviri performansının kaydedilerek akıcılık, dil kullanımı, konuşmacı ve çevirmen arasındaki zaman aralığı gibi ölçütler temelinde değerlendirilmesine olanak sağlayan Konferans Çevirmenliği laboratuvarı; dil teknolojileri endüstrisi ile işbirliği yaparak, bu teknolojilerin geliştirilmesine katkıda bulunan Dil Teknolojileri laboratuvarı bulunmaktadır.

Mezunlarımızın bir bölümü çevirmenlikten başka medya, reklamcılık, halkla ilişkiler, bankacılık, sigorta, finans gibi farklı iş kollarında görev almakta, bir bölümü ise yurt içinde/dışında siyaset bilimi, kültürlerarası iletişim, sosyal antropoloji, Avrupa Birliği araştırmaları gibi çok çeşitli dallarda lisansüstü araştırmalar yapmaktadır. Üstün nitelikleriyle ülke çapında tanınan mezunlarımız iş bulmakta zorluk çekmemektedir.

Araştırma konuları:

- *Çeviri Teknolojileri,*
- *Çevirinin Toplumsal Bağlılıkları,*
- *Çeviri ve Kültürlerarası İletişim,*
- *Çeviribilim Araştırmaları,*

- *Göstergebilim Açısından Çeviri,*
- *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Çeviri Tarihi,*
- *Toplumbilimsel Açıdan Konferans Çevirmenliği,*
- *Toplum Çevirmenliği. ”*

Üniversitelerimizde yapılan çeviri ve çeviribilim konularındaki sempozyumlara gelirsek, ilk olarak, çeviribilimin bağımsız bir bilim dalı olarak uluslar arası alanda kabul görmeye başladığı 1970’li yıllarda, Türkiye’de uluslar arası “*Birinci Çeviribilim Sempozyumu*” düzenlenmiş (1979) ve bu sempozyumda çeviribilim alanında çalışmalar yapılmıştır. Bundan başka Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim bölümünün 14-15 Kasım 2005’te düzenlediği, “*Kavramlar Çevrildikçe: Çeviri Düşüncemizi Biçimlendiriyor (Mu?)*” adlı ulusal sempozyum, Hacettepe Üniversitesi mütercim tercümanlık bölümünün 11-12 Mayıs 2006’da düzenlediği “*Çeviribilimde Yeni Ufuklar*” adlı uluslar arası sempozyum da sayılabilecek örnekler arasındadır.²⁵⁵ Güncel bir gelişme olarak, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü ile Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çeviribilim Bölümü’nün ortaklaşa organize ettikleri ve 1-2 Haziran 2007 tarihleri arasında yapılan “*Çevirmenleri ve Yayıncılarıyla Türk Edebiyatı I. Uluslararası Sempozyumu*” anılmaya değer çalışmalar arasındadır.²⁵⁶

Çeviri ile ilgili uluslar arası faaliyetlerden birisi de “*Afette Rehber Çevirmenlik-ARÇ*” çalışmasıdır. Bu çalışma hakkında Eruz, 17 Ağustos 1999

²⁵⁵ Sabri Gürses, “Şair Kadar Çevirmen Var”, **Varlık Dergisi**, Haziran 2006, s. 4.

²⁵⁶ <http://www.kultur.gov.tr/TR/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF2B81939FD5B60AFA0382B6B91BA7DB45>

depreminde Almanca Mtercimlik Tercümanlık, Alman Dili Eēitimi, Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Amerikan Dili ve Kültürü Anabilim Dalı ve İngiliz Dili Eēitimi Anabilim dallarından mezun ērencilerin deprem mahallinde gönüllü çevirmenlik yaptıklarını ifade ediyor. Bu faaliyet esnasında, çevirileri yapan çevirmenler, mezunlar ve ēretim yeleri bir araya gelerek bunun bir uzmanlık dalı olduēu onusunda hemfikir olmuşlar ve bu doērultuda bir eēitim programı hazırlamışlardır. Bu eēitime de dünyada “*Community Interpreting*” (“*Toplum evirmenliēi*”)’nin bir türü de sayabileceēimiz “*Afette Rehber evirmenlik-AR*” adı verilmiştir. Eruz, bu eēitimin yabancı dili olan herkesin katılabileceēi bir eēitim olduēunu ve Sivil Savunma, Silahlı Kuvvetler, Valilik, eviri dernekleri gibi kurumlarla iřbirliēi çerçevesinde gerekleřtirildiēini ifade ediyor. AR eēitimi, halen İstanbul niversitesi ve Hacettepe niversitesi tarafından verilmekte, konu olarak da ilkyardıma aktivitelerinden başlayarak arama-kurtarma, deprem, jeoloji, psikoloji gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.²⁵⁷

AR’i herhangi bir afet durumunda gönüllü olarak çalışacak çevirmenlerin önceden hazırlanmasına, örgütlenme ve koordinasyonuna yönelik program olarak nitelendiren Gürses, yukarıdaki bilgilere ilave olarak bu faaliyette “*eviri Derneēi*”’nin katkısından szederek, program çerçevesinde yalnız Türkiye’de deēil, dünyanın çeşitli bölgelerindeki afet durumlarında gönüllü çevirmenlerin faaliyet gsterdiēini ilave ediyor.²⁵⁸

Son olarak internette bulunabilecek eviribilim üzerine yayın yapan ve dergi olarak da adlandırılabilir internet sayfalarından bahsetmek gereklidir. Bu türde

²⁵⁷ F.S. Eruz, 2003, s. 143-144.

²⁵⁸ S. Gürses, a.g.m., 2006, s. 4.

yayınlarla, Sabri Gürses'in (1972-) yayın haklarını elinde bulundurduğu ve “<http://ceviribilim.com>” adresinde yer alan Çeviribilim Dergisi²⁵⁹ ve “<http://www.lingoturk.com/article/default.asp>” adresinde yayın yapan çeviridergisi.com adlı e-dergi örnek verilebilir. Ayrıca çeviri uygulamalarıyla ilgili haberler, çeviri yöntemleri, çeviri araçları, çeviri kuramları hakkında bilgiler sunan, önceden yapılmış çevirilerden örneklerin de yer aldığı bir yayın, “<http://www.metiskitap.com/Scripts/Catalog/Periodical/Default.asp?ID=10>” adresli internet sitesi Metis yayıncılığın internet sayfası olarak görev yapıyor. Söz konusu sayfa basımı devam etmeyen “*Metis Çeviri Dergisi*”nin eski sayılarından bazılarında erişim sağlıyor. Bunlardan başka, Bilkent Üniversitesinin Uygulamalı İngilizce Türkçe Çevirmenliği Bölümünün (English and Translation Studies - ETS) çeviribilim dergisi, (“<http://www.bilkent.edu.tr/~ets/ceviridergisi.html>” adresinde yayın yapıyor.) Kitap Çevirmenleri Meslek Birliği'nin yayın organı ve diğer adı da “*Çevbir*” olan “<http://www.cevbir.org/>”, adresinde yayın yapan internet sayfaları anılmaya değerdir. Ayrıca, çevirmen üyelerden oluşan bir katılımcı kitlesine sahip “<http://www.ceviridernegi.org/>” internet sitesi özellikle Afette Rehber Çevirmenlik bölümüyle, örnek olarak gösterilebilecek internet sitelerinden birisidir.

Sonuç olarak ülkemizde, Cumhuriyetin kuruluş yıllarından başlamak üzere başta Atatürk olmak üzere, devlet ve bilim adamlarının katkısıyla çeviri etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. Yeni Türk Devletini her yönden muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkarmayı hedefleyen bu çalışmalarda ilk dönemlerde bilimsel eserlerin çevrilmesindeki eksiklik ve hatalar görülse de son 20 yılda yapılan çalışmalarla bu

²⁵⁹ Söz konusu internet sitesinde dikkat çekici bir özellik, “Çeviribilim” başlığının Ermenice'nin de dahil olduğu çeşitli alfabelerle yazılmış olmasıdır.

kusurlar hızla giderilme yoluna gidilmiş, ülkemizde de eğitim kurumlarında çeviribilim üzerinde kuramsal alanda çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

1.3. Çeviri ve Çeviribilimin, Kütüphane Bilimi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Dilbilim ve Genel Edebiyat Bilimindeki Yeri

Çeviribilim, tarihsel açıdan çeviri etkinliğine paralel olarak gelişmemiş olması nedeniyle diğer bilim dalları yanında geçtiğimiz yüzyılın son yarısına kadar bir bilim dalı olarak yer edinememiştir. Oysa uygulama alanında tarih boyunca çeviribilimin temel konusu olan çeviri ya da çevirinin nasıl yapılması gerektiği açıklanmış, temel kavramlar ve düşünceler ortaya atılmıştır. Her bilim dalı gibi çeviribilimin de bir çıkış noktası, gelişimi ve olgunlaşma dönemi vardır. Çeviribilimin gelişme dönemi diyebileceğimiz 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu bilim dalıyla ilgilenen akademisyenlerin kuram çalışmaları olmasına karşın bu çalışmalar başlangıçta diğer bilim dallarına mensup bilim adamlarınca yapılmıştır. Bu kuram çalışmaları ilk dönemlerinde diğer bilim dallarıyla ilişkilendirilmiş, daha da kötüsü o bilim dallarının gölgesinde kalmıştır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeviribilim kendi kimliğini kazanmış ve olgunlaşma yönünde eğilim göstermiştir.

1970’li yıllarda James S. Holmes²⁶⁰ (1924–1986), çeviri üzerindeki çalışmalara başka bir yönden bakarak tanımlamalarını yeniden yapmış ve bu yeni bilim dalının temel kavramlarını oluşturmaya çalışmıştır. Holmes “*The Name and*

²⁶⁰ James Stratton (Jim) Holmes (Doğumu: 2 Mayıs 1924, Collins, Iowa, ABD; Ölümü: 6 Kasım 1986, Amsterdam, Hollanda). Çeviribilim kuramcısı, yazar.

Nature of Translation Studies” (“Çeviri Araştırmalarının Adı ve Doğası”–1972) adlı çalışmada bu bilim dalının adını koyarak onu bölümlerine ayırmıştır.²⁶¹

Sabri Gürses, çevirinin diğer bilim dallarıyla ilişkisi için güncel gelişmelere de atıfta bulunarak “ ... *edebiyat dergilerinde, kitap tanıtımlarında, günlük gazete köşelerinde çeviriden bahsederken, toplumbilimcilere, ekonomi uzmanlarına, iletişimcilere atıfta bulunduğumuz gibi, çeviribilimcilere de atıfta bulunmamız gereken bir dönem yaşıyoruz.*” yorumunu yapıyor.²⁶² Bu da çevirinin konusu olduğu çeviribilim yanında toplumbilim, ekonomi ve iletişim bilimleri ile yakın ilişkide bulunduğunu kanıtlayan düşüncelerden birisidir.

İlişkili olduğu bilim dalları incelendiğinde çevirinin ilk olarak Antik çağdan başlamak üzere kütüphane bilimiyle paralel bir gelişim gösterdiği görülür. Kütüphaneler o dönemden itibaren yalnızca bir toplumun ana belleği olma özelliği olmakla kalmamış aynı zamanda evrensel bilginin yakalanması amacıyla çeviri etkinliğinin yürütüldüğü alanlar olagelmıştır. Kütüphane ve çeviri etkinliği, bilginin dağılıp yayılmasında belirleyici rol oynarken, bilginin süreklilik kazanmasında ve uluslar arası kültürel iletişimde büyük önem kazanmıştır. Kütüphane bilimi üzerindeki bilimsellik tartışmalarına H. J. Vleeschauwer²⁶³, (1899-1986) “*Library Science as a Science*” (“*Bir bilim olarak Kütüphane Bilimi*”) yapıtında bilimi, “*temel bir araştırma nesnesi çevresinde gruplandırılabilen iyi tanımlanmış olgular düzeninin bilimsel bir yöntemle ele alınması*” tanımlamasıyla katılmıştır. Kütüphane

²⁶¹ Ayşe Nihal Akbulut, **Söylenceden Gerçekliğe**, İstanbul, 2004, s. 15.

²⁶² S. Gürses, a.g.m. 2006, s. 4.

²⁶³ Herman Jean de Vleeschauwer. Prof.Dr. (Doğumu: 9 Temmuz 1899 in Dendermonde, Flanders, Belçika-Ölümü 16 Ağustos 1986, Güney Afrika Cumhuriyeti) Kütüphane bilimci ve filozof. Daha geniş bilgi için bkz.: <http://www.unisa.ac.za/contents/publications/docs/KLEIO34.pdf> (23.01.2008) Archie L. Dick, “Scholarship, identity and lies: the political life of H.J. de Vleeschauwer”, 1940-1955, University of South Africa, 2002, s. 5-25.

bilimi ile çeviribilimin ilişkisine gelince, bu ilişkinin sadece uygulama alanıyla sınırlı olduğunu belirtmek gereklidir. Her iki bilim dalının da ortak paydası bilgi olmasına rağmen özellikle çeviribilimin bilginin toplanma, düzenlenme ve yayılmasından çok kültürler arasında en iyi aktarımında dilsel ve ekinel farklılıklarla ilgilendiğini görüyoruz.²⁶⁴

Bu farklı düşünceleri yanyana getirdiğimiz zaman şöyle bir tablo oluşuyor: Araştırmacı Mine Yazıcı; “Çeviribilim, Çeviri Etkinliği” adlı çalışmasında her iki bilimin de çeviri kaynaklı bilginin düzenli bir biçimde toplanıp teknolojik gelişmelere bağlı olarak yayılmasında katkıda bulunduğunu, çevirinin bilgi birikiminin sağlanması yoluyla özgün bilginin üretiminde rol oynadığını belirtiyor.²⁶⁵

Berke Vardar’a göre dilbilim genel olarak dil olayını inceleyen, özel anlamıyla da doğal dillerin belli evrelerdeki işleyiş düzenlerini, hem de çeşitli evreler arasındaki değişimlerini inceleyen bir insan bilimidir. Vardar, dilbilimin “*yinelenebilir gözlemlerden ya da mantıksal gelişimi izlenebilir usçul varsayımlardan kaynaklanan evrensel geçerlilik taşıyan sonuçlara ulaşması bu bilim dalının bilimselliğine katkıda bulunmuştur,*” diyor.²⁶⁶

Prag okulundan Roman Jakobson, Humboldt’un dilin doğası gereği üreticiliği ve yaratıcılığı üzerindeki düşüncesinden ve K. Bühler’in (1927) bildirilişinde öne sürdüğü dilin konuşucu, dinleyici ve iletiye dayalı işlevinden yola çıkarak çeviri araştırmalarına girmiştir. Jakobson, Bühler’in öne sürdüğü üç öğeye; “*ilişki, yazımsal ve üst dilsel*” olarak üç öge daha eklemiş, yapısal dilbilimde göstergelerin,

²⁶⁴ M. YAZICI, 2004, s. 20-22.

²⁶⁵ İbid, s. 36-42.

²⁶⁶ Vardar Berke, **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, İstanbul, 1988, s. 16.

gösteren ve gösterilen yönü arasındaki nedensizliği dillerarasında uygulayarak çeviride biçim yerine töze yönelmesine neden olmuştur. Bu nedenle çeviride söz düzeyinde eşdeğerlik çalışmalarına katkıda bulunmuştur.²⁶⁷

Gürsel Aytaç, Çeviribilimin Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi ile ilişkisine Jiří Levý'den atıfta bulunarak örnek veriyor. Çek yapısalcılardan olan Jiří Levý, dil ürünlerinin biçim ve içerik konusundaki özellikleri üzerinde durarak karşılaştırmalı edebiyatın iki farklı dil sisteminin ve iki farklı estetik yapının bir arada incelenmesinin sadece dil düzleminde mümkün olmadığını ifade ediyor. Aynı zamanda, edebi eserin güzelliğini de incelemek gerekeceğinden hareketle karşılaştırmalı edebiyatın çeviri kuramları ile somut bir hale geleceğini ilave ediyor. Aytaç'a göre, Levy bu kuramlarını “*Çeviride Çek Kuramları*” (Prag, 1957) ve “*Çeviri Sanatı*” (1963) eserleriyle, uygulama alanında da kanıtlamakta başarılı olmuştur. Aytaç, çeviribilimi çeviride kaynak ve erek diller arasındaki ilişkileri konu alması ve edebi metinlerin çevirisi üzerinde çalışması nedeniyle dilbilim ve genel edebiyat biliminin alt birimi sayıyor. Bu nedenle de genç bir bilim dalı olarak ifade ettiği çeviribilimi dallar arası bir konumda niteleyerek bu bilimin kendi yolunu bulduğunu ifade ediyor.²⁶⁸

Fransız dilbilimci ve çeviri kuramcısı Jean René Ladmiral (1942) “*Fransız Dilinde Çeviribilimin Otuz Yılı*” adlı makalesinde çeviriyle ilgili beş bilgi alanı tanımlamıştır. Bunlar çeviribilimin bilimsel, kültürel, mesleki, öğretimsel ve teknolojik alanlarıdır. Ladmiral, çeviribilimin ilk alanı olarak tanımladığı bilimsel alanda dilbilimi yönlendirici olarak ele almış, bu bilim dalının gereksinimi olan

²⁶⁷ M. YAZICI, 2005, s. 78-79.

²⁶⁸ G. Aytaç, **Genel Edebiyat Bilimi**, 2003, s. 21-22.

terminolojiyi ve yöntembilimsel yaklaşımı sağladığını belirtmiştir. Ladmiral, dilbilim kuramcılarının yönlendirmesiyle çeviribilim faaliyetlerinin Uygulamalı Dilbilim başlığı altında yürütüldüğünü ifade etmiştir. Bunun yanında yeni bir araştırma alanının ortaya çıktığını, bunun da “*Bilişsel Ruhbilim*” adıyla çevirmenlerin kafasında olup bitenleri, özellikle de sözlü çevirmenlerin çeviri esnasında geçirdiği ruhbilimsel süreçleri çözümlemeyi amaçladığını da ilave etmiştir.²⁶⁹

Ladmiral çevirinin kültürel boyutu olarak çevirilerin kültürlü geniş okur çevresi diye adlandırılan toplum kesimindeki etkilerini inceleyerek toplumbilim ile ilişkisini ortaya çıkarıyor. Dilbilimci Ladmiral çeviribilimi, yapılan felsefi ve psikanaliz metnlerinin çevirilerinin yarattığı sorunları ele alan tartışmaları konu alması nedeniyle de bu bilim dallarının ilgi alanlarıyla ilişkilendiriyor. Ladmiral, çevirinin mesleki alanı olarak teknik çeviri, çeviribilim terminolojisi, uluslar arası ilişkilerde çevirinin kurumsal özellikleri ve tercümanların çalışması ve üzerindeki yayınlar şeklinde irdeliyor. Öğretimsel anlamda ise çevirmenlerin yetişmesi ile dil eğitiminde çevirinin işlevleri ve her iki konunun birbiriyle ilişkisini inceliyor.²⁷⁰

Ladmiral’e göre, çeviriyle ilgili tekno bilişimsel alan, otomatik çeviri (bilgisayar destekli çeviri) ve çevirmenlere çeviri sürecinde kolaylık sağlayabilecek kelime işlem programları ve sözlü çeviriler için bilgisayar destekli çalışma kabinlerinin kullanılmasını kapsar.²⁷¹ Ladmiral 1979’da yayınlanan “*Traduire: théorèmes pour la traduction*” (Çeviri Yapmak: Çeviri için Teoremler) adlı eserinin ikinci baskısının ön sözünde, çevirinin Eugene A. Nida ve Charles R. Taber (1837-

²⁶⁹ Jean René Ladmiral, “Fransız Dilinde Çeviribilimin Otuz Yılı”, Mehmet Rifat, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları: 2. Temel Metinler**, İstanbul, 2005, s. 199-200.

²⁷⁰ İbid, s. 200-201.

²⁷¹ İbid, s. 202-203.

1898) gibi bilim adamlarınca bir toplumun ve bir dönemin bağlamı içinde yer alması nedeniyle “*etnososyolojik*” yapısıyla incelendiğini, bu kapsamda çeviribilimin toplumsal bilimlerin uzantısında yer bulduğunu ifade etmiştir. Çeviri yapma biçimlerinin tarihi ve hatta coğrafyası ile de bu bilim dalları ile ilişkileri, etnoloji ve Georges Devereux’un²⁷² (1908-1985) da belirttiği gibi etnopsikiyatri ile bağlantıları ele alınmıştır. Kutsal metinlerin çevirileri kapsamında teoloji ve yorumbilim de çeviribilimin yakın ilişkide bulunmasını gerektiren bilim dalları olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kuram ortaya çıkarmak amacıyla, çeviribilimin temelini oluşturan düşünce yapılarının oluşturulması için felsefe ile ilişki söz konusu olmuştur.²⁷³

Ladmiral’e göre dilbilimin son dönemlerde dil(yetisi) bilimleri olarak adlandırılan daha geniş bir araştırma alanı içine girmesiyle çeviribilim de bu alanda kendi yerini bulmuş, hatta daha da ileri giderek bilişsel bilimlerle birleşme yolunu tutmuştur.²⁷⁴

Çevirinin diğer bilim dallarıyla ilişkisi yukarıdaki açıklamalarla sınırlı kalmıyor. Ali Baykan²⁷⁵ “*Sosyal-Kültürel Faktörlerin Çevirideki Rolü*” adlı makalesinde, günümüzde çevirinin tanımını, çeviribilimcilerin dışındaki bilimadamlarının (Dilbilimciler, Edebiyatçılar-Yorumbilimciler, Teknik Uzmanlar vs.) çeviri işlemini kendi dallarıyla özdeşleştirmeyi amaçlayarak yapmakta

²⁷² Georges Devereux, asıl adı György Dobo (Doğumu: 13 Eylül 1908, Transilvanya, Macaristan; Ölümü: 1985, Paris, Fransa) Etnopsikanalist, müzisyen, şair, kitapçı, kimyacı, matematikçi ve sosyolog. Daha geniş bilgi için bkz.: <http://www.answers.com/topic/devereux-georges?cat=health>.

²⁷³ Jean René Ladmiral, “Çeviri Yapmak: Çeviri İçin Teoremler, II. Baskıya Önsöz”, Mehmet Rifat, **Çeviri Seçkisi-2, Çeviri(bilim) nedir? Başkasının Bakışı**, İstanbul, 2004, s. 213-216.

²⁷⁴ Rifat Mehmet, 2005, s. 206.

²⁷⁵ Selçuk Üniversitesi Fen-edebiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi.

olduklarını ifade ediyor. Çünkü birçok bilimadamı, çeviribiliminin bütün bilimlerle iç içe olduğunu kabul etmektedir. Bunu da Hönig'in şu sözleriyle kanıtlıyor:

*“Çeviribilim bütünleştirici bir bilim olarak tanımlanıyor, yani ruhbilim, toplumbilim, kültürbilim, dilbilim ve yazınbilim gibi çeşitli bilim dallarını kapsayan bir bilim. Bugün bunca teşvik edilen uluslar arasındaki diyalogun, galiba en kalıcısını Felsefe ve Edebiyatlarının çevirisi sağlar. Hangi dilde yazılmışsa yazılsın, insanlığın malı olan yeniden üretme ürünü yapıtlar, ancak çeviri sayesinde gerçekten insanlığın malı olabiliyor.”*²⁷⁶

Sonuç olarak çeviribilim, tarih boyunca gerek gizli, gerekse açık olarak gelişimini sürdürürken diğer bilim dallarıyla iletişim içinde bulunmuştur. İçinden çıkarak geldiği ve bağlarını sınıksız koruduğu dilbilim ve edebiyat bilimiyle yakın ilişkisi yanında iletişim imkanlarının hızla artması ve bilgi sistemlerinin gelişmesi sonucu doğal olarak iletişim ve bilişim bilimleriyle de ilişkisini sürdürmektedir.

²⁷⁶ Baykan Ali, “Sosyal-Kültürel Faktörlerin Çevirideki Rolü”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Konya, 2005, sayı-14, s. 177.

1.4. Ermeni Çevirmenler

Ermeniceden Türkçeye ve Türkçeden Ermeniceye yapılan çevirilerle ilgili çevirmen ve çeviri bazında ulaşabildiğimiz örnek sayısı oldukça kısıtlı. Bunun sebebini Türkiye’de Ermeni Edebiyatına duyulan ilgilinin büyük oranda Ermeni asıllı vatandaşlarımızla sınırlı kalmasıyla ve bu vatandaşlarımızdan belli bir bölümünün de Ermenice bilmeleri nedeniyle Ermeni yazarların eserlerini okumak için orjinal metinleri tercih etmeleriyle ilişkilendirebiliriz.

Ermenistan aslında çevirinin dini nitelik kazandığı ve dini bayram olarak kutlandığı ülkelerdendir. 30 Eylül günü dünyada “*Dünya Çevirmenler Günü*” olarak kutlandığı gibi, 13 Ekim tarihi de Ermenistan’da “*Kutsal Çevirmenler Günü*” (“*Targmançats Ton*”) adıyla bir ulusal ve dini bayramdır. Aynı bayram Türkiye’de yaşayan Ermeni asıllı Türk vatandaşlarımız arasında da kutlanmaktadır. Bu bayram İncil’in Ermeniceye çevirisini yapan Mesrop Maştots, Sahak Partev ve çeviri yapan diğer çevirmenler anısına kutlanmakta ve dini tören icra edilmektedir.²⁷⁷

Yaptığımız araştırmada, tarihsel bir sıralama içinde Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk rastladığımız Ermeni asıllı çevirmenlerin Divan-ı Hümayun tercümanlarına mensup Ermenilerden olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bunlardan ilki Manuk Bey (1769–1817) olarak da bilinen Emanuel Marzayan’dır.²⁷⁸ Marzayan, 1806–1812 yılları arasında süren Osmanlı-Rus Harbinde, 1809 yılında arabulucuk

²⁷⁷ Bkz: <http://www.armeniainfo.am/about/?section=holidays.>, <http://www.lraper.org/main.aspx?Action=DisplayNews&NewsCode=N000001979&Lang=TR> (25.11.2007)

²⁷⁸ Manuk Bey ya da Emanuel Marzayan (Doğumu: 1769, Rusçuk, Bulgaristan; ölümü: 1817, Chişinău, Moldova) Ermeni tüccar, diplomat ve han sahibidir.

yapmış, 1812 yılında imzalanan Bükreş Antlaşması Rus tarafı ile Osmanlı tarafı arasında geçen görüşmelerde önemli bir rol oynamıştır.²⁷⁹

İkinci Divan-ı Hümayun tercümanı da Antoine de Murat'tır. (1739–1813). Antoine de Murat İsveç büyükelçiliğinde çevirmenlik görevini yürütmüş, 1789 yılında İsveç ile Rusya'ya karşı imzalanan ittifak antlaşmasında aracılık yapmıştır.²⁸⁰

Antoine de Murat zamanında İsveç elçiliğinde çevirmenlik yapmış bir diğer Ermeni asıllı Osmanlı vatandaşı da Muradcan Tosunyan²⁸¹ (1740–1807) ya da Ignatius Mouradgea d'Ohsson'dur. Daha sonra İsveç vatandaşlığına geçen Muradcan, İstanbul'da bulunan İsveç Büyükelçiliğinde baştercümanlığa kadar yükselmiş, İsveç tabiyetine geçtikten sonra da, 1795 yılında İsveç'in İstanbul Elçisi görevine atanmıştır.²⁸²

Kevork Pamukciyan, kendisi de Ermeniceden çeviriler yaparak eserler veren bir çevirmen olarak, “*Biyografileriyle Ermeniler*” adlı eserinde, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’de yaşayan Ermeniler hakkında bilgiler sunmaktadır. Bu esere ilave olarak Kevork B. Bardakjian’ın “*A Reference Guide to Armenian Literature*” adlı eseri de Ermeni Edebiyatını işlemekte, Ermeni yazar şair, çevirmen ve gazetecilere ait bilgiler vermektedir. Her iki eserin incelenmesi sonucunda bulguladığımız, çevirmenlik yaptığı belirlenen kişilere ait bilgilere aşağıda yer vereceğiz. Bu bilgilerde alıntı yaptığımız eserlerin transkripsiyon tarzlarına uymakla birlikte, verdiğimiz örnekleri Türkçe dil bilgisi kurallarına uygun hale getireceğiz.

²⁷⁹ Bkz.: <http://en.wikipedia.org/wiki/Dragoman>, http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_dragomans.

²⁸⁰ Bkz.: http://fr.wikipedia.org/wiki/Antoine_de_Murat.

²⁸¹ Muradcan Tosunyan ya da Ignatius Mouradgea d'Ohsson (Doğumu: 1740, İstanbul; ölümü: 1807, Paris, Fransa) Ermeni asıllı diplomat, tarihçi ve dilci.

²⁸² Kevork Pamukciyan, **Biyografileriyle Ermeniler**, İstanbul, 2003, s. 368.

Mesrop Maştots (Doğumu: 362? Hatsegats, Muş; Ölüümü: 439–440) Patrik I. Nerses'ten klasik dilleri öğrenmiş, Ermeni harflerini hazırlamış ve muhtemelen de Gürcü alfabesine katkıda bulunmuştur. Hazırladığı alfabe 410'da İncil'in Ermenice çevirisinde kullanılmıştır.²⁸³

Sahak (Surp) (Partev) (Doğumu: 345; Ölüümü: 439) Ermeni Kilisesi Katolikosudur. Yunanca ve Süryanice kopyalarından İncil'in Ermenice çevirisini yapan bir grubu yönetmiştir.²⁸⁴

Hovhannes Terzintsi (?) Apkar Tohatetsi'nin oğlu **Sultanşah** ile birlikte XIII. Papa Gregoryan'ın takvimini çevirmişler ve 1584'de Roma'da bastırmışlardır.²⁸⁵

Haçadur, Yeremya Çelebi Kömürciyan'ın Ermeni harfli Türkçe eseri "*Hikaye-i Faris ve Vena*"'ya temel oluşturan öyküyü 1587'de Marsilya'da babası Derzinli Hovhannes ile birlikte Fransızcadan Ermeniceye çevirmiştir.²⁸⁶

Haçatur Yerzurumetsi (Doğumu: 1666; Ölüümü: 1740) Ermenice yazdığı kitaplar yanında nazım şeklinde yazılmış iki cilt insani bilimlerle ilgili ansiklopedisi vardır. Bunlara ilave olarak Hristiyanlık üzerine yazılmış Latince iki kitabı bulunmaktadır. Kitaplarındaki çevirilerinde Katolik doktrinini yaymaya çalıştığı bilgisi yer almıştır.²⁸⁷

²⁸³ K. Pamukciyan, 2003, s. 305.

²⁸⁴ K. Pamukciyan, 2003, s. 342.

²⁸⁵ Kevork B. Bardakjian, **A Reference Guide to Armenian Literature**, Michigan, ABD, 2000, s. 27.

²⁸⁶ K. Pamukciyan, 2003, s. 235.

²⁸⁷ K. B. Bardakjian, 2000, s. 94.

Kevork Mikhlayim (Rahip) (Doğumu: 1681; Ölümü: 1758) Paris'teki Diloğlanları Mektebi'ne ilk giren öğrencilerdendir. Dini eserleri vardır.²⁸⁸

Zakarya Mısırlı (Doğumu: 1681; Ölümü: 1758) Çevirmendir. Paris'teki Diloğlanları Mektebi'nin ilk öğrencilerindendir.²⁸⁹

Bağdasar Krikoryan (Tıbir) (Doğumu: 1683; Ölümü: 30 Ocak 1768, İstanbul) 18. yüzyılda yaşamış Ermeni şair, yazar, dilbilimci ve düşünürüdür. Hazırladığı dini kitaplara ilave olarak Ermenice gramer kitapları ile Ermeni harfli Türkçe olarak yayınlanan “*Ermenilerin Hristiyanlığı Kabul Etmelerinin Tarihi*” ve basılmamış Ermeni tarihçisi Horenli Movses'in “*Ermenistan Tarihi*” adlı çevirisi bulunmaktadır.²⁹⁰

Eğia Muşegyan (Doğumu:1689; Ölümü:?) Çeşitli konularda, tıp, astronomi ve dilbilim konusunda çevirileri vardır. Fransızcadan fabllar ve bir drama çevirmiştir. Fransa, İran ve Rusya ile ilişkileri olmuştur. Eserlerinde Ermenilere özgürlük verilmesi amacıyla Büyük Petro ile görüşmek istediği yazılmakta ancak bunu gerçekleştirip gerçekleştirmediği bilinmemektedir. Fransızca, Farsça, Arapça, Azerice dillerini bildiği bilgisi yer almıştır.²⁹¹

Hagop (Tıbir) **Camcioğlu** (Camcızade) (Doğumu: muhtemelen 1695, Ölümü: 1777 öncesi, İstanbul) 18. yüzyılda yaşamış bir Ermeni çevirmen ve dilbilimcidir. 1721 yılında İsveç Büyükelçiliğine çevirmen olarak atanmış ve ömrünün sonuna kadar bu görevde kalmıştır. Çevirdiği eserler, Fransızcadan

²⁸⁸ K. Pamukciyan, 2003, s. 307.

²⁸⁹ K. Pamukciyan, 2003, s. 309.

²⁹⁰ K. Pamukciyan, 2003, s. 83-85.

²⁹¹ K. B. Bardakjian, 2000, s. 86-87.

Ermeniceye “*Kirk Hradagan*” (Nasihat Kitabı-Ermenice baskısı 1723-1736, Ermeni harfli Türkçe baskısı 1723), Latineden Ermeniceye Caton’un (Ölümü 3. yüzyıl) “*Disticha de Moribus ad Filiom*” ve Newton’un “*Felsefe*” (“*Philosephiae Naturalis Principia Mathematica*” ya da “*Principia*”) eserleri (basılmamıştır), Yunancadan Ermeniceye Ortodoks mezhebinin ayinlerini gösteren “*Orologion*” adlı dini eser sayılabilir.²⁹²

Hovhannes (Jean) Kömürçiyen (Carbognano) (Doğumu: 1700?; Ölümü: 1763) Sicilya Krallığı İstanbul Büyükelçiliği baştercümanlığını yapmıştır.²⁹³

Hagop Nalyan (Doğumu: 1706, Divriği, Sivas; Ölümü: 19 Temmuz 1764, İstanbul) Partik, başpiskopos. Katip Çelebi’nin “*Cihannüma*” eserini çevirmiş ancak basılmamıştır.²⁹⁴

Stepan Camcioğlu (Doğumu: 1720’li yıllar; Ölümü: 1777) İsveç Büyükelçiliğine çevirmen olarak çalışmıştır. Hagop Camcioğlu’nun oğludur.²⁹⁵

Bedros (Piyer) Camcioğlu (Doğumu: 1727; Ölümü: 1814) Kardeşi Stepan Camcioğlu gibi İsveç Büyükelçiliğine çevirmen olarak çalışmıştır.²⁹⁶

Kozmas Gomidas (Cosimo Comidas) Kömürçiyen (Carbognano) (Doğumu: 1749, İstanbul; Ölümü: 1807’den sonra, İstanbul) Elçilik tercümanı, tarihçi, dilbilimci ve ressam. Napoli Krallığı İstanbul Büyükelçiliği tercümanlığı yapmış, 10 Ekim 1778’de elçilik diloğlanlığına atanmıştır. 1785’de İspanya

²⁹² K. Pamukciyan, 2003, s. 141-142.

²⁹³ K. Pamukciyan, 2003, s. 280.

²⁹⁴ K. Pamukciyan, 2003, s. 317.

²⁹⁵ K. Pamukciyan, 2003, s. 142.

²⁹⁶ K. Pamukciyan, 2003, s. 141.

Elçiliğinde tercümanlık yapmıştır. Üç adet tarih konulu İtalyanca eseri bulunmaktadır.²⁹⁷

Kalust Arabyan (Doğumu: 1785, İstanbul; Ölümü: 9 Temmuz 1850, İstanbul) Matbaacı, tarihçi ve çevirmendir. Takvim-i Vekayi'nin Ermenice baskısı yazı işlerini yürütmüştür. Alemdar Mustafa Paşa hakkında yazdığı Ermenice tarihçe "*Ruşuk Âyânı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları*" adıyla Esat Uras tarafından Türkçeye çevrilerek yayınlanmıştır. Arabyan "*Hazreti Süleyman'ın Meselleri*" adlı eseri Türkçeye çevirerek yayınlamıştır.²⁹⁸

Arsen Bagratuni (1790–1866) Dilbilimci, çevirmen ve öğretmen. Yunanca ve Latince bilgisiyle Homer ve Virgil'den esinlenerek epik Ermeni kahramanı Hayk'ın destansal öyküsünü yazmıştır.²⁹⁹

Kerovpe Aznavor(yan) (Doğumu: 1791, İstanbul; Ölümü: 4 Nisan 1843, İstanbul) Ermeni Mikhitarist tarikatına mensup rahiptir. Bossouet'in "*Discours sur l'histoire universelle*", Fleury'nin "*La vie des Israélites*" eserlerini ve kolera hakkındaki bir kitabı Ermeniceye, Rahip Gugas İnciciyan'ın "*Amaranots Püzantyan*" adlı eserini de İtalyancaya çevirmiştir.³⁰⁰

Krikor Nişastacıyan, çevirmendir. Barutçubaşı Hovhannes Dadyan'a Ermenice dersleri vermiştir.³⁰¹

Georg Mhlayim (18. yy) Kaynakta Yunanca, Latince, Fransızca ve Türkçe bildiği belirtilmekte, çeşitli dini kitaplardan çeviriler yaptığı bilgisi yer almaktadır.

²⁹⁷ K. Pamukciyan, 2003, s. 283.

²⁹⁸ K. Pamukciyan, 2003, s. 34-35.

²⁹⁹ K. B. Bardakjian, 2000, s. 113-115.

³⁰⁰ K. Pamukciyan, 2003, s. 68.

³⁰¹ K. Pamukciyan, 2003, s. 321.

Bu tür kitaplarından başka Ermeni harfli Türkçe dini kitapları da mevcuttur. Kitaplarında Latineden yaptığı çevirilere yer verilmiştir.³⁰²

Arsen Dpir Kostantnupoltsi (18. yy) Yunanca, Latince, Türkçe ve Arapça eşanlamlı tanımlamaların bulunduğu 1200 kelimelik bir ansiklopedisi bulunmaktadır.³⁰³

Aleksi Manas (Ölümü: 1888'den önce) 1870 yılından itibaren Altıncı Daire-i Belediye'de (Beyoğlu) çevirmen ve evrak müdürü olarak çalışmıştır.³⁰⁴

Kaspar Manas (Ölümü: 1885?, Paris) Hariciye görevlisi ve ressam. Osmanlı Devleti Viyana Elçiliğinde birinci katiplik ve çevirmenlik görevinde bulunmuştur.³⁰⁵

Hovhannes (Deroyents-Badveli) **Çamurcuyan** (Doğumu: 1801; Ölümü: 1888) Bursalı Ermeni din adamı, çevirmen, dilbilimci. Rousseau'nun "*Toplum Sözleşmesi*" eserini Ermeniceye çevirmiştir.³⁰⁶

Tovmas Dadyan (Doğumu: 1802; Ölümü: 1828) Mütercim ve müzik sanatçısıdır (kemancı). Barutçuluk üzerine Fransızcadan Ermeniceye çevirileri vardır.³⁰⁷

Mesrop Tağiedyan (1803–1858) Erivan'lı yazar. Hayatının büyük bir bölümünü Hindistan'ın Kalküta şehrinde geçirmiştir. Reginald Hebert'den (1783–1826) "*Palestine*" adlı eseri Ermeniceye çevirmiştir. Diğer çevirileri Shakespeare, Milton, John Locke, Aleksander Pope ve Robert Burn, Byron, Chesterfield gibi

³⁰² K. B. Bardakjian, 2000, s. 97.

³⁰³ K. B. Bardakjian, 2000, s. 95.

³⁰⁴ K. Pamukciyan, 2003, s. 296.

³⁰⁵ K. Pamukciyan, 2003, s. 297.

³⁰⁶ K. Pamukciyan, 2003, s. 157.

³⁰⁷ K. Pamukciyan, 2003, s. 201-202.

yazarlardandır. Latinceden Hugo Grotius'un "*De Veritate Religionis Christianae*" eserini "*Cşmartutyun Kristoneakan Havato*" adıyla çevirmiştir.³⁰⁸

Hagop Gircikyan (Efendi) (Doğumu: 1806, İstanbul; Ölümü: 1865, Beşiktaş, İstanbul) Öğretmen ve devlet adamı. Mustafa Reşit Paşa'nın (1800–1858) çevirmenliği ve çocuklarının öğretmenliğini yapmıştır. Paris Büyükelçiliğinde ikinci tercüman, Londra Büyükelçiliğinde baş tercüman görevinde bulunmuştur. Reşit Paşanın sadrazamlığı döneminde Sadaret Baştercümanı, Paris Büyükelçiliğinde müsteşarlık ve maslahatgüzarlık görevlerini yürütmüştür.³⁰⁹

Andon Yaver Tıngıryan (Paşa) (Doğumu: 1812; Ölümü: 1908) Harbiye Nezareti Yabancı Diller Mükâleme (görüşme) Şube müdürlüğü yapmıştır.³¹⁰

Hovsep Vartanyan (Vartan Paşa) (Doğumu: 26 Eylül 1816, İstanbul; Ölümü: 28 Mart 1879, İstanbul) Osmanlı devlet adamı, gazeteci, yazar ve çevirmendir. 1837'de Bahriye'de tercümanlığa başlamış ve baştercümanlığa kadar yükselmiştir. Ermeni harfli Türkçe gazeteler yayınlamıştır. Osmanlı devletinde yazılan ilk romanlardan biri olan ve Ermeni harfli Türkçe olarak yazılan "*Akabi Hikayesi*" eserin yazarıdır. Bu eser Andreas Tietze tarafından Latin harfleriyle 1991 yılında yayınlanmıştır. Çevirilerine örnek olarak Alain-René Lesage'den (1668–1747) "*Topal Şeytan Hikâyesi*"; "*Paris Meşvereti*" (Mükâleme meclislerinin mazbataları) sayılabilir.³¹¹

³⁰⁸ K. B. Bardakjian, 2000, s. 133-135.

³⁰⁹ K. Pamukciyan, 2003, s. 225-226.

³¹⁰ K. Pamukciyan, 2003, s. 365.

³¹¹ K. Pamukciyan, 2003, s. 373-374.

Sebuh Manas (Doğumu: 1816; Ölümü: 1889) Hariciye görevlisi ve saray ressamı. 1852’de Osmanlı Devleti Paris baştercümanlık görevinde bulunmuştur.³¹²

Artin Garabed Davut (Paşa) (Doğumu: 1816, İstanbul; Ölümü: 1873, Biarritz, Fransa) Katolik Ermeni dinine mensup Osmanlı devlet adamı. Hariciye Nezaretinde çalışmış, 1840’da Berlin Büyükelçiliği kâtip ve tercümanlığı görevini yürütmüştür.³¹³

Gevond Alişan (1820–1901) Yazar, çevirmen. Epik şiirleri ve ansiklopedik çalışmaları yanında, Schiller’den “*Die Glocke*” ve Byron’dan “*Childe Harold’dan Canto IV*”, gibi eserlerin çevirilerini yapmıştır. “*Knar Amerikyan*” adlı seçkisinde N. P. Willis, Andrews Norton, Bryant, J.G. Whitter gibi Amerikalı yazarların eserlerinden çevirdiği şiirlere yer vermiştir.³¹⁴

Krikor Margosyan (Doğumu: 1821, İzmir; Ölümü: 1888, İstanbul) Kaynakta dokuz dil bildiği ve Kırım harbi görüşmelerini de kapsayan çevirmenlik görevlerinde bulunduğu bilgisi yer almaktadır.³¹⁵

Abroyan Sahak Efendi (Doğumu: 15 Eylül 1823, İzmir; Ölümü: 1900, İstanbul), Babiâli Tercüme Kaleminde, Hariciye Nezaretinde çalışmış, Mabeyin-i Hümayun baştercümanı olmuştur. Türkçeye çevirdiği eserler arasında “*Büyük Petro*”, Voltaire’nin “*XII. Şarl’ın Tarihi*”, Jean Baptiste Say’ın “*Politik Ekonomi*” ve Machiavelli’nin “*Hükümdar*” adlı eserleri sayılabilir.³¹⁶

³¹² K. Pamukciyan, 2003, s. 298.

³¹³ K. Pamukciyan, 2003, s. 206.

³¹⁴ K. B. Bardakjian, 2000, s. 116-117.

³¹⁵ K. Pamukciyan, 2003, s. 301.

³¹⁶ K. Pamukciyan, 2003, s. 3.

Mihran Apikyan Efendi (Doğumu: 15 Eylül 1823, Samatya, İstanbul; Ölümü: 1938, İstanbul) Edebi çevrelerde Mihri mahlasıyla tanınmış Ermeni bir gazeteci yazardır. Kaynakta, Ermeniceden başka Türkçe, Farsça ve Arapça dillerini bildiği yazılmaktadır. 1873–1903 yılları arasında Bab-ı Seraskeri Tercüme kaleminde bulunmuştur.³¹⁷

Mkrtyç Beşiktaşlıyan (1828-1868) Yazar, şair, çevirmen. Voltaire'den “*La Mort de Cesar*” ve “*Alfieri's Saul*”, Hugo'dan “*L'Enfant*” Charles Wolfe'dan (1791–1823) “*The Burial of Sir John More*” ve Frédéric Bérat'dan (1801–1855) “*Ma Normandie*” (Yerk Hayreni) gibi eserleri çevirmiştir.³¹⁸

Artin Dadyan (Paşa) (Doğumu: 1830, Yeşilköy, İstanbul; Ölümü: 1901, Şişli, İstanbul) Vezirlik de yapmış olan bir diplomattır. Türkçe, Ermenice ve Fransızca bildiği bilgisi verilmektedir. 1859 ve 1865 yıllarında Babıâli Tercüme Kalemi'nde iki defa görev almış, Paris Büyükelçiliği'nde bulunmuştur. 1887 yılında vezir rütbesi almış, 1888 yılında da Hariciye Nezareti müşavirliği görevini yaparken Bulgaristan Fevkalade Komiseri olmuştur.³¹⁹

Mateos Mamuryan (1830-1901) Yazar, eğitimci, çevirmen. İzmir'de yaşamış olan yazar, Batı Ermenice standartlarını oluşturmasıyla tanınır. İzmir'de çıkan “*Arevelyan Mamul*” gazetesinin sahibidir.³²⁰

Karekin Çaprasdciyan (Doğumu: 1830, İstanbul; Ölümü: 1862, İstanbul) Tabip, rejisör, senaryo yazarı ve çevirmendir. Türkçe ve Ermeniceden başka

³¹⁷ K. Pamukciyan, 2003, s. 26.

³¹⁸ K. B. Bardakjian, 2000, s. 118-119.

³¹⁹ K. Pamukciyan, 2003, s. 190-191.

³²⁰ K. B. Bardakjian, 2000, s. 121.

Fransızca, Ulahça, Rusça, Yunanca, İtalyanca, Latince, İngilizce ve İspanyolca öğrenmiştir. Fransızca'dan çevirdiği François René Chateaubriand'ın "*Atala*", Alexandre Dumas'ın "*La Chapelle Gotique*" eserleri basılmış, Victor Hugo'dan çevirdiği "*Lucrece Borgia*" basılmamıştır. Kaynakta, Yunanca'dan bazı piyesleri Ermeniceye çevirdiğinden bahsedilmektedir.³²¹

Hagop Boyacıyan (Doğumu: 1837, Diyarbakır; Ölümü: 9 Aralık 1914, İstanbul) Matbaacı. Kırım Harbi esnasında Üsküdar İngiliz karargâhında tercümanlık yapmıştır.³²²

Mıgırdiç Acemyan (Doğumu: 1838, Ortaköy, İstanbul; Ölümü: 1917, İstanbul), Ermeni şair ve tercümandır. Schiller'in "*Haydutlar*", Lamennais'in "*Halkın Kitabı*", "*İki Çavuşlar*" ve "*Pancinella*" eserlerini Ermeniceye çevirmiştir.³²³

Tateos Gezürıyan (Badveli) (Doğumu: 1838; Ölümü: 1910) Şair, çevirmen ve öğretmendir.³²⁴

Sırapyon Tığlıyan (Doğumu: 1840, İstanbul; Ölümü: 1919, İstanbul) Öğretmen, yazar ve tiyatro yazarıdır. Batı dillerinden çeviriler ve Fransız melodramlarından uyarlamalar yapmıştır.³²⁵

Gazaros Ağayan (1840–1911) Yazar, çevirmen. Arutyun yev Manvel, Anahit gibi eserlerinin yanında, Edward Ballamy'nin (1850–1898) "*Looking Backward: 2000–1887*" adlı eserini Ermeniceye çevirmiştir.³²⁶

³²¹ K. Pamukciyan, 2003, s. 157-158.

³²² K. Pamukciyan, 2003, s. 138.

³²³ K. Pamukciyan, 2003, s. 6.

³²⁴ K. Pamukciyan, 2003, s. 225.

³²⁵ K. Pamukciyan, 2003, s. 365.

Mikayel Portukalyan (Paşa) (Doğumu: 1842; Ölümü: 1897) Devlet adamı, ekonomist. Babıâli’de çevirmenlik yapmış, Ziraat bankasının kurucularından birisi olmuştur. Galata Gümrük müdürlüğü yapmış, Mülkiye’de dersler vermiştir.³²⁷

Harutyun Tiryakyan (Doğumu: 1845, Talas; Ölümü: 1919, New York, ABD.) Dilbilimci, doğu bilimci, çevirmen ve doktordur. Kaynakta eski ve yeni İran dillerini bildiğinden bahsedilmektedir.³²⁸

Boğos Barnasyan Efendi (Doğumu: 1845, Arapkir, Elazığ; Ölümü: 2 Mayıs 1902, İstanbul) Ermeni gazeteci ve devlet adamı. Türkçe ve Ermeniceden başka Fransızca, İngilizce ve Almanca dillerini bilen Barnasyan’ın çeşitli dergi ve gazetelerde yazıları yayınlanmış, Matbuat Müdürlüğünde Birinci Katiplik ve Saray Tercümanlığı görevlerinde bulunmuştur.³²⁹

Reteos Berberyan (Rahip) (Doğumu: 10 Ekim 1848, Hasköy, İstanbul; Ölümü: 6 Nisan 1907, Üsküdar İstanbul) Ermeni şair, yazar, eğitimci ve çevirmen. 1870’te “*Melun*” adlı romanın birinci cildini, 1871’de Lamennais’in “*Bir Mutekidin Sözleri*” adlı eserini Fransızcadan Ermeniceye 1883’te Goethe’nin “*Hermann ve Dorothea*” eserini Almandan Ermeniceye çevirmiştir. Pamukciyan’ın eserinde Ermenice ve Türkçeden başka Fransızca, İngilizce ve Almanca dillerini bildiği bilgisi verilmektedir.³³⁰

³²⁶ K. B. Bardakjian, 2000, s. 148-149.

³²⁷ K. Pamukciyan, 2003, s. 339.

³²⁸ K. Pamukciyan, 2003, s. 366.

³²⁹ K. Pamukciyan, 2003, s. 101.

³³⁰ K. Pamukciyan, 2003, s. 122.

Püzant Boyacıyan (Doğumu: 1859, Langa, İstanbul) Matbaacı ve gazeteci. 1896 yılında Püzant Keçyan Efendi'nin (1859–1927) “*Püzantion*” gazetesinde çevirmenlik yapmıştır.³³¹

Dikran Gamsaragan (Doğumu: 1866, İstanbul; Ölümü: 1943, Vichy, Fransa) Ermeni yazarı. Fransız yazar Eugène Sue'nün “*La Famille Geoffroy*” eserini Ermeniceye çevirmiştir.³³²

Hagop Baronyan (1843–1891) Tiyatro yazarı, çevirmen. Komedi tarzında eserleriyle tanınır, Don Carlos'tan (1848–1909) eserler ve “*Karl Kalkışmaları*” (The Carlist Risings (1872–1876)) çevirileri vardır. Eserlerinde Molière etkisi görülür.³³³

Manuk Azaryan (Doğumu: 1850, Ortaköy, İstanbul; Ölümü: Nisan 1922, Beyoğlu, İstanbul) Ermeni politikacı, çevirmen. 1864 yılında devlet tarafından eğitim için Fransa'ya gönderilen Azaryan dönüşünde Hariciye Nezaretine kâtip olarak atanmış, aynı zamanda askeri okullar ve Ermeni okullarında Fransızca öğretmenliği yapmıştır. 1873 yılında sadaret tercümanlığına atanmış, 1876'da Hersek İhtilali ve Türk-Rus Harbinde Balkan ordularında diplomatik kuryelik görevlerinde bulunmuştur. Bundan sonra Petersburg, Korfu, Galatz ve Belgrad sefirliklerinde görevler almıştır.³³⁴

³³¹ K. Pamukciyan, 2003, s. 139.

³³² K. Pamukciyan, 2003, s. 220.

³³³ K. B. Bardakjian, 2000, s. 121-123.

³³⁴ K. Pamukciyan, 2003, s. 65-66.

Hovhannes Tolayan (Doğumu: 1856; Ölümü: 1936) Gazeteci çevirmen. Mecmua-i Ahbar adlı Ermeni harfli Türkçe ve Ermenice gazeteyi çıkarmış, Fransızcadan Türkçeye çeviriler yapmıştır.³³⁵

Diran Kelekyan (Doğumu: 1862, Kayseri; Ölümü: 1915, İstanbul ya da Sivas) Gazeteci, yazar ve çevirmen. Çıkardığı Ermenice ve Ermeni Harfli Türkçe gazetelerin yanında Hamid Vehbi'nin çıkardığı “*Saadet*” gazetesinin mütercimi ve başmakale yazarlığını yapmıştır. Başlıca çeviri eserleri “*Hayat*” (küçük hikâyeler, Krikor Zohrab'ın “*Hayat Olduğu Gibi*” eserinin çevirisi–1913) ve “*Kamus-ı Fransevi*” (Resimli Türkçe-Fransızca Sözlük–1928) sayılabilir.³³⁶

Zabel Asadur (Doğumu: 1863, Üsküdar, İstanbul; Ölümü: 19 Temmuz 1934, Beyoğlu, İstanbul). Sibil mahlasıyla tanınan Zabel şair ve yazardır. “*Bir Kızın Kalbi*”, “*Parıltılar*”, Ermenice gramer, “*Tankaran*” (Müze) gibi eserleri yanında Fransızca'dan çevirileri, örneğin, Anatole France'ın “*Le Crime de Sylvestre Bonnard*” sayılabilir.³³⁷

Hovhannes Aleksenyan (Doğumu: 1868, Adapazarı; Ölümü: 1936, İstanbul), Ermeni gazeteci ve çevirmendir. Charles Wagner'in “*Sade Hayat*” eserini Ermeniceye çevirmiştir.³³⁸

Simeon Çömlekciyan (Doğumu: 14 Ağustos 1870, İstanbul; Ölümü: 18 Mayıs 1929, İstanbul) Gazeteci çevirmen. Çeşitli gazetelerde yazıları yayınlanmıştır. Batı dillerinden Ermeniceye çevirileri mevcuttur.³³⁹

³³⁵ K. Pamukciyan, 2003, s. 366.

³³⁶ K. Pamukciyan, 2003, s. 269.

³³⁷ K. Pamukciyan, 2003, s. 42.

³³⁸ K. Pamukciyan, 2003, s. 14.

Hovhannes Aznavor (Doğumu: 1870, Bahçecik, İzmit; Ölümü: 1940, İstanbul) Ermeni matbaacı ve gazeteci. 1910 yılında Nasrettin Hoca hikâyelerini Ermeniceye çevirip Onnik Parseğyan ile kendisine ait Yeni Osmanlı Kitabevi'nde yayınlamıştır.³⁴⁰

Yevpime (Çobanyan) Avedisyan (Doğumu: 1872, Beşiktaş, İstanbul; Ölümü: 4 Ağustos 1950, Paris, Fransa). Ermeni kadın şair ve yazardır. “*Fecir ve Grub*”, “*Hatıralar*” gibi eserleri Ermenice yazmış, İtalyan yazar Gabrielle D’Annunzio’nun “*Ateş*” adlı romanını Ermeniceye çevirmiştir. Bu eseri basılmamıştır.³⁴¹

Arşag Çobanyan (Doğumu: 1872, Beşiktaş, İstanbul; Ölümü: 1954 Paris, Fransa) Ermeni yazar, şair, çevirmen ve gazetecidir. Fransızcadan Ermeniceye çevirileri bulunmaktadır.³⁴²

Zabel (Hovhannes) Eseyan (Doğumu: 1878, Üsküdar, İstanbul; Ölümü: 1943, Sibirya, Rusya) Gazeteci, şair, yazar ve çevirmen. Paris, İstanbul, Bakü ve Erivan gibi şehirlerde kitapları yayınlanmıştır. Çeviri etkinliği olarak 1915 olayları esnasında Ermenilerce yazılan anıları Fransızcaya çevirmiştir.³⁴³

³³⁹ K. Pamukciyan, 2003, s. 172-173.

³⁴⁰ K. Pamukciyan, 2003, s. 67.

³⁴¹ K. Pamukciyan, 2003, s. 57.

³⁴² K. Pamukciyan, 2003, s. 169-170, K. B. Bardakjian, 2000, s. 153-154.

³⁴³ K. Pamukciyan, 2003, s. 216,

<http://www.hyetert.com/yazi3.asp?s=0&AltYazi=Makaleler%20%5C%3E%20Genel&Id=234&DiId=1>. (25.11.2007)

Tigran Çökvryan (Çeokvryan) (1884–1915) Yazar, çevirmen. Kısa hikayeleri bulunmaktadır. Maupassant’tan “*Boule de Suif*” ve L. Andreevs’ten “*Krasny Smekh*” eserlerini Ermeniceye çevirmiştir.³⁴⁴

Hrand Der-Andreasyan (Doğumu: 1892, İzmit; Ölümü: 1978, İstanbul) Araştırmacı çevirmen. Yeremya Çelebi Kömürciyan’ın (1637–1695) “*İstanbul Tarihi*” ve Gugas İnciyan’ın (1758–1833) “*18. Asırda İstanbul*” eserlerini çevirmiştir. Türk tarihine ilişkin Ermeni kaynaklarından derlediği yazıları bulunmaktadır.³⁴⁵

Serents Şahrigyan, 1912 yılında İstanbul’da, yayınlanan “*Ermeni Edebiyatı Numuneleri*” adlı Türkçe kitaptaki eserlerin çevirmenidir. Söz konusu kitapta Şahrigyan’ın Kirkor Zohrab, Hrand Asadur, Rupen Zartaryan, Avedis Aharonyan, Dikran Gamsaragan, Avedik İshakyan, Zabel Esayan (Sibil), Zabel Asadur gibi dönemin tanınmış Ermeni yazarların öykülerinden çevirilerine yer verildiğini ifade ediyor.³⁴⁶

Pars(eğ) Tuğlacı(yan), (Doğumu: 1 Nisan 1933, İstanbul) Dilbilimci, araştırmacı, yazar ve çevirmen. Sözlük ve ansiklopedi çalışmaları ile tanınır. “*Kızıl Kayzer*” gibi Ermenice hariç diğer dillerden de çevirileri bulunmaktadır.³⁴⁷

Sonuç olarak yukarıda sözü geçen çevirmenler incelendiğinde, çoğunlukla çevirilerin diğer dillerden Ermeniceye yapıldığı görülmektedir. Bu faaliyetler de Osmanlı devletinin genelinde olduğu gibi 17. yüzyıldan sonraki dönemde artmıştır.

³⁴⁴ K. B. Bardakjian, 2000, s. 166-167.

³⁴⁵ K. Pamukciyan, 2003, s. 208.

³⁴⁶ Pars Tuğlacı, **Ermeni Edebiyatından Seçkiler**, İstanbul, 1992, s-90.

³⁴⁷ K. Pamukciyan, 2003, s. 368, 77.

Dil öğrenme ihtiyacı duymayan Osmanlı'nın yanında zaten öncelikle ana dilinden önce Osmanlıca konuşan etnik azınlıklar Türklere nazaran daha avantajlı durumda bulunmaktaydılar. Osmanlı Devletinin son 50 yıllık dönemi öncesinde ise yaptığımız araştırma sonrasında Ermeniceden Türkçeye çeviri yapılmadığını görüyoruz. Bunun da Ermeni edebiyatına duyulan ilgi eksikliğinden kaynaklandığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Türkiye'deki yansımaları açısından Ermenistan düşünüldüğünde Ermeniceden Türkçeye çeviri yapan çevirmen sayısının daha da az olduğunu görüyoruz. Bunun ise iki ülke arasında diplomatik ilişkinin olmaması nedeniyle Türkçeye resmi çeviri ihtiyacının sınırlı seviyede kalmasından, edebi alanda ise Ermenistan'da Türkçe okuryazar kesimin bulunmamasından ya da çok az sayıda olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Cumhuriyet döneminde çeviri yapan Ermeni asıllı Türk vatandaşı çevirmenler ile ilgili bilgi, tezimizin üçüncü bölümünde çevirisi yapılan Ermenice eserlerle ilgili kısımda ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. Çeviribilim Kuramları

2.1. Kuram Neden Gerekli?

Çeviri ve çeviri kuramları düşünüldüğünde en başta akla gelen sorulardan birisi kuramsal alandaki bilginin uygulama alanına yani çeviriye ne şekilde yansıtacağı, bir diğeri de çeviri yapmak için kuramsal bilgiye ihtiyaç olup olmadığıdır. Bunlara cevap olarak Susan Bassnett *“Translation Studies”* adlı eserinde çeviri kuramı ve pratiği arasında yakın bir ilişki olduğunu ifade ederek konuyu şöyle irdeliyor:

*“Çeviri sürecinin arkasındaki “nasıl?” olgusunu anlamaya çalışmayan bir çevirmen arabanın nasıl yürüdüğü hakkında hiçbir fikri olmayan bir Rolls Royce sürücüsüne benzer. Aynı şekilde hayatını motorları parçalarına ayırmaya harcamış ancak hiç araba kullanmamış bir tamirci de “nasıl?” olgusunu “ne?” olgusuna tercih ederek araştıran kuru akademisyen imgesine uyar.”*³⁴⁸

Rezan Kızıltan (1950-) 1995 yılında yayınladığı *“Çeviri ve Kültür Alışverişi”* adlı eserinde çeviri kuramını çeviribilim içinde özel bir alan olarak düşünmenin mümkün olduğunu ifade ediyor. Kızıltan, çeviri kuramının çeviriyi somut dil çiftlerinden ve metinlerinden soyutlayarak çeviri süreciyle, çevrilen metinlerin dille olan bağlantısını göz ardı etmeksizin çeviri eyleminin ana problemleriyle

³⁴⁸ S. Bassnett, 2004, s. 79.

ilgilendiğini belirtmiştir. Kuramın, çeviri sürecini, çevrilebilirlik problemini, çeviride ölçüt olgusunu, çeviri eyleminin rolü ve değerini, iletişimin araç olarak işlevini incelediğini açıklamıştır.³⁴⁹

Bu konuda, çeviribilim araştırmacısı Mine Yazıcı, kuramsal bilginin çeviriye geniş açıdan bakmayı öğrettiğini, çevirinin sadece kaynak dil ve kültürü bilmekle yapılamayacağını, bunun için erek dil ve kültür bilgisi ile araştırma ve yaratıcı düşüncenin gerekli olduğunu anlamasına neden olduğunu ifade ediyor.³⁵⁰

Işın Bengi Öner³⁵¹ ise, kuram bilgisinin çevirmene özgüven kazandırmasından bahsederek kuramların kendilerine güven duyabilecekleri bir farkındalık yarattığını ve çevirmenlerin yaptıkları eylemleri açıklayabilecek bir benlik kazandırdığını açıklıyor. Öner, çevirinin bir beceri olduğunu ve bu becerinin altında bilginin de yer aldığını belirterek kuramsal bilgiyle uygulamanın iç içe geçmesiyle çeviri eyleminin açıklanabilir hale geldiğini ifade ediyor.³⁵²

2.2. Çeviri Kuramları

Çeviri kuramları ile ilgili yurdumuzda da çeşitli çalışmaların yapıldığını, bu bilimin gelişmesine katkıda bulunmaya çalışan bilim adamlarımızın olduğunu söylemek gereklidir. Bunlardan birisi olan Eruz, çeviri kuramları ile ilgili olarak yazdığı “Çeviriden Çeviribilime” eserinde son dönem çeviribilim çalışmalarına

³⁴⁹ Erkan Türkoğlu, “Çeviribilim ve Yabancı Dil Öğretiminde Araç Çeviri Uygulamaları”, **Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir, 1996, s. 36.

³⁵⁰ M. Yazıcı, 2005, s. 27.

³⁵¹ Prof. Dr. Boğaziçi Üniversitesi, Çeviribilim Bölümü, Öğretim Üyesi.

³⁵² Işın Bengi Öner, Ülker İnce, A. Banu Karadağ, Dilek Dizdar, “Çeviri ve Çevirmenlik Üzerine Söyleşi”, **Varlık Dergisi**, Ocak 2004, s- 16-17.

değiniyor. Eruz, 20. yüzyıla gelinceye kadar çeviri tartışmalarının çeviri metnin dokunulmazlığını, kaynak kültürdeki metnin erek kültürde eşdeğerliğini sorgulamaya ya da metnin çevrilebilirliğini araştırmaya yöneldiğini ifade ediyor. Araştırmacı, günümüz çeviri anlayışına göre özellikle de kaynak kültür odaklı çevirilerde çeviri kokan ve erek kültürün dilbilgisi özelliklerini dikkate almayan çeviriler ortaya çıktığını, buna benzer şekilde erek kültür odaklı çeviri yapıldığında ise çevirmenin, kaynak dili ve kaynak kültürü tamamen göz ardı ettiğinin düşünülüğünü belirtiyor. Eruz, aslına sadakat ve kültür odaklılık gibi olgulardan hareketle, İsrailli çeviribilimcilerin, “*erek odaklı*” çeviri kuram ve yaklaşımlarını geliştirdiklerini, Toury, Vermeer, Holz-Mänttari ve Reiss³⁵³ gibi kuramcıların oluşturdukları bu kuramların “*İşlevsel Çeviri Kuramları*” olarak nitelendirildiği bilgisini veriyor. Araştırmacı, erek odaklı kuramların kaynak metnin betimlenmesini içerse de, asıl olarak çeviri sürecini ve erek metnin oluştuğu kültürel ortamı ele aldığını vurguluyor. Ona göre, bu kuramlar genellikle yazın metinlerini ele almakla beraber Toury’nin erek metinde kültür olgusunu sorgulaması, bu yaklaşımları betimleyici çalışmalar, “*Skopos Kuramı*” ve çeviriyi bir eylem biçimi olarak ele alan “*Translatorisches Handeln*” (Çeviriyle İlgili Davranışlar) yaklaşımı diğer kullanmalık metinler de düşünülerek oluşturulmuş kuramlardır.³⁵⁴

Yaptığımız araştırmada, çeviribilim ve inceleme alanları konusunda ilk defa araştırma yapan bilim adamının James Holmes olduğu bilgisine ulaştık.

³⁵³ Katharina Reiss, Prof.Dr., Würzburg Üniversitesi, Almanya.

³⁵⁴ F.S. Eruz, 2003, s. 50-51.

Çeviribilimciler Mona Baker³⁵⁵ ve Mine Yazıcı, Holmes'un, çeviribilim için iki temel alan betimlediğini belirtiyorlar:

1) “*Kuramsal alan*” (“*pure translation studies*”),

2) “*Uygulama alanı*” (“*applied translation studies*”).³⁵⁶

Baker, Holmes'un kuramsal alanda çeviri oluşurken bu bilinmeyen olguyu tanımlamak ile tanım ve açıklama için prensipler ortaya koymayı amaçladığını belirtiyor. Uygulama alanında ise, çeviri eğitimi, sözlük, terim bankası benzeri çeviri yardımcı araçları ile çevirmenin ve çeviri sürecinin rolü hakkında toplumu bilgilendirmek ile çeviri eleştirisi gibi pratik uygulamaları ele almayı amaçladığını ifade ediyor.³⁵⁷

Holmes'un tanımladığı çeviribilim alanlarını bir tablo halinde göstermek istersek, şu şekil karşımıza çıkar:³⁵⁸

³⁵⁵ Prof.Dr. Çeviribilim Araştırmaları, Manchester Üniversitesi, İngiltere.

³⁵⁶ Mona Baker, “Translation Studies”, Mona Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, New York, 2004, s. 277., M. Yazıcı, 2005, s. 17.

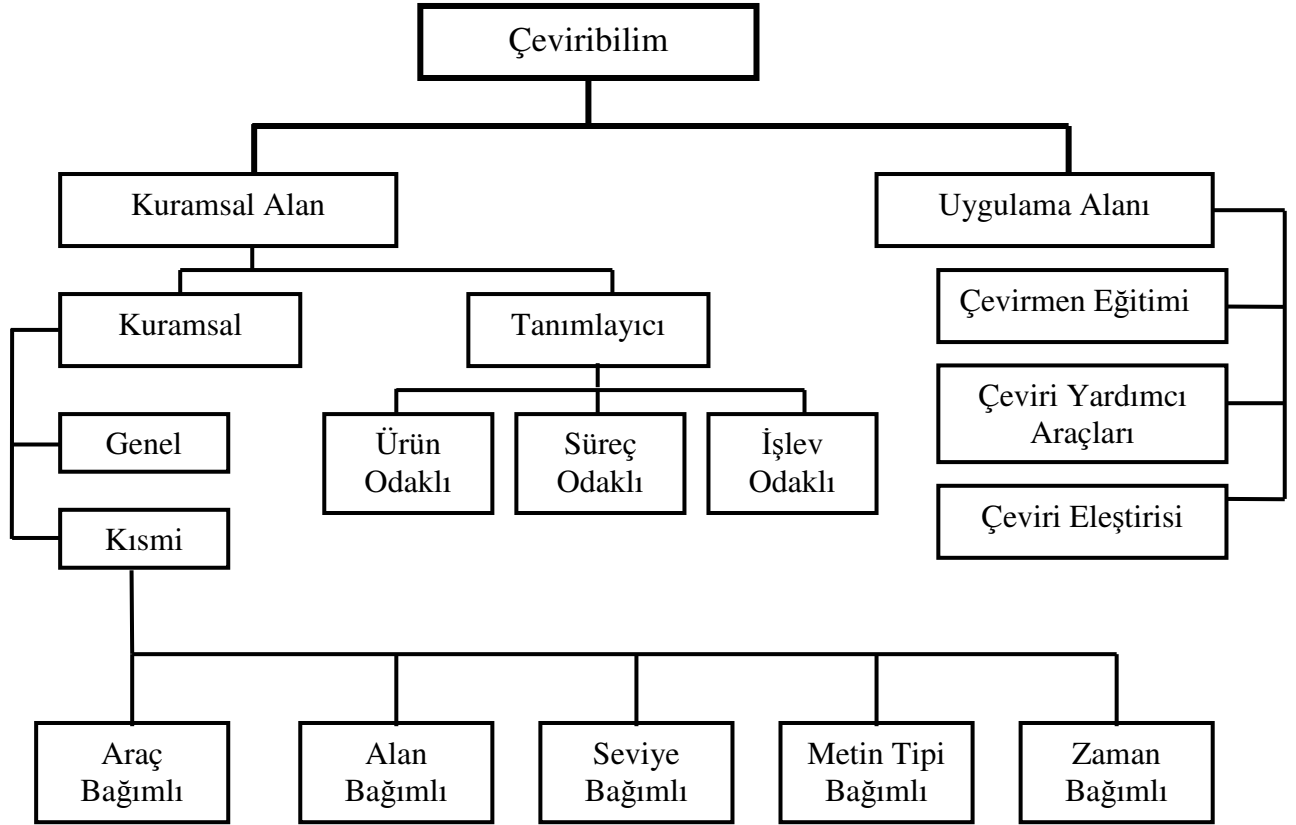
³⁵⁷ M. Baker, 2004, s. 277.

³⁵⁸ M. Yazıcı, 2005, s. 18.

Holmes'un Kuramsal Alan Tablosu:

Genel Araştırma	Kısmi Araştırma	Betimleyici
Kavramsal ve kuramsal çalışmalar. Burada soyut kavramların yeniden incelenmesi, tekrar yorumlanarak ve gerekirse açılanarak özel alanla ilgili soyut düşünce üretme yeteneğinin gelişmesi hedeflenmektedir.	Çeviri aracı bağımlı (Bilgisayarlı çeviri-çevirmen elinden)	Ürün
	Dil-Kültür Bağımlı	Süreç
	Dilbilgisi Bağımlı (Sözcük tümce, metin düzeyinde)	Ürün+Süreç
	Metin türü/söylem türü bağımlı inceleme	
	Zaman sınırlı inceleme	
	Çeviri Sorunu Bağımlı (Eşdeğerlik, eğretilme gibi)	

Mona Baker ise “Çeviri Araştırmaları” ya da “Çeviribilim” ile ilgili tabloyu aşağıda yer alan şekliyle akış diyagramı biçiminde göstermektedir:

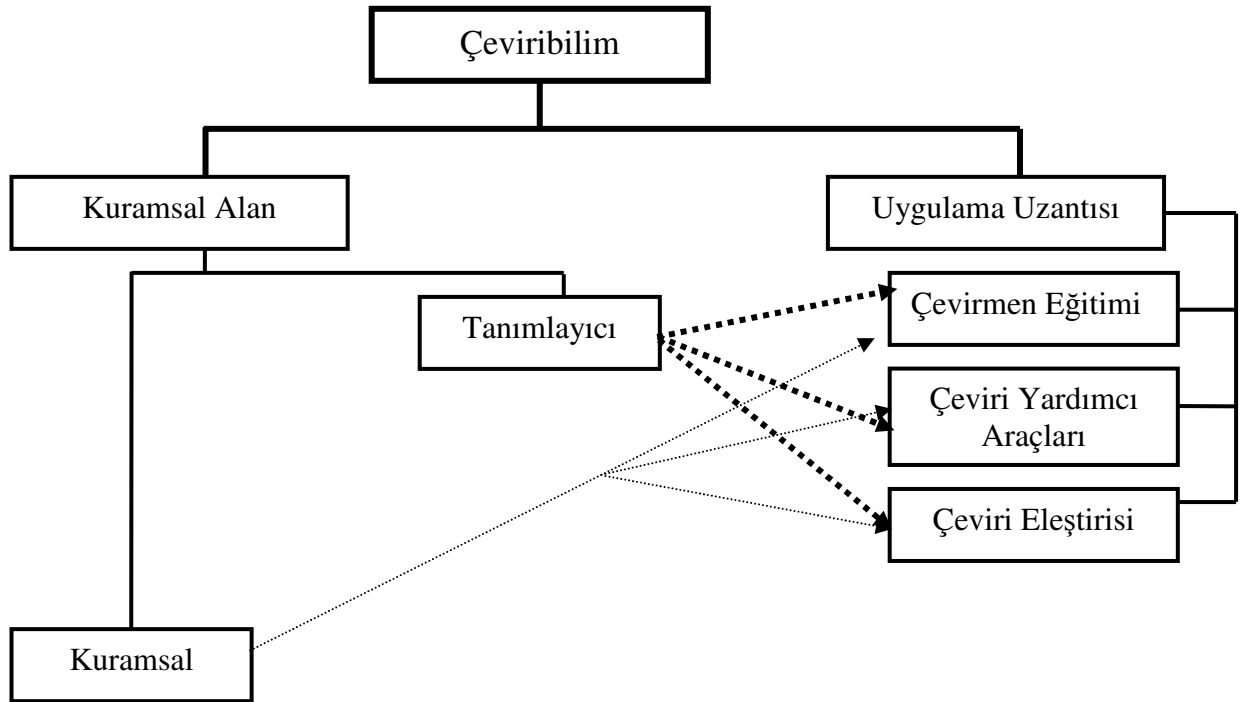

Baker, Holmes’un kuramsal ve tanımlayıcı araştırmalar ile uygulama alanı arasındaki ilişkinin tek taraflı olmaktan çok diyalektik olduğu, her bir dalın diğer ikisinin kullanımı için malzeme sağladığı ve diğerlerinin ürettiği bulguları kullandığı düşüncesinde olduğunu ifade ediyor. Araştırmacı, çeviribilimin gelişmesinin tüm dallara bağlı olduğunu Holmes’un şu sözleriyle vurguluyor: “...verilen zamana göre ihtiyaçlar değişebilse de, disiplinin gelişmesi ve ilerlemesi için her üç dala dikkat göstermek gerekmektedir.”³⁵⁹

³⁵⁹ M. Baker, 2004, s. 278-279.

Baker, Toury'nin Holmes'den farklı olarak çevirmen eğitimi ve çeviri eleştirisi gibi uygulama alanı çalışmalarının çeviribilimin merkez ögesi olmaktan çok “uzantısı” olduğunu savunduğunu, Holmes'un her üç alanın karşılıklı ilişki görüşünün tersine kuramsal ve tanımlayıcı alanın bir tarafta, uygulama uzantısının diğer tarafta sayılması ve aralarındaki ilişkisinin tamamen tek yönlü olması gerektiği düşüncesinde olduğunu belirtiyor.³⁶⁰

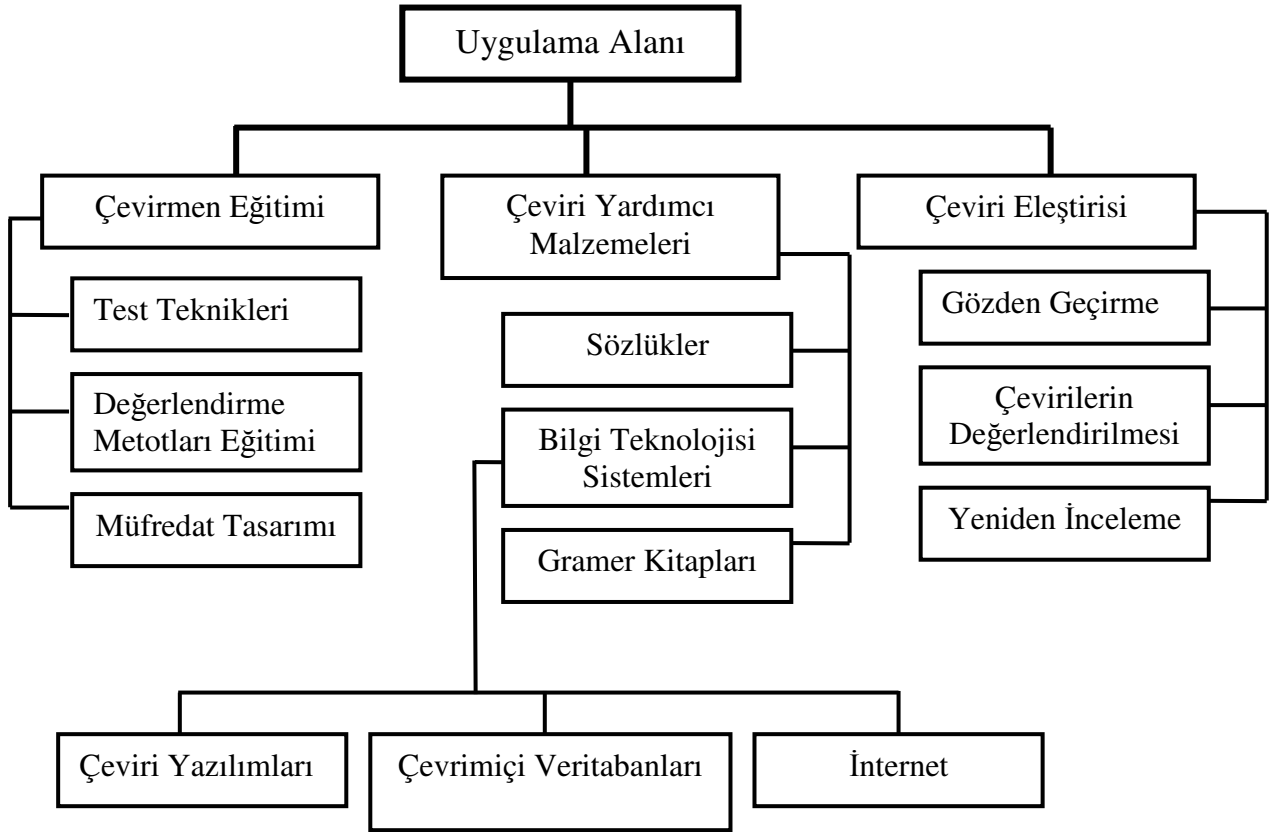
Toury'nin savunduğu, çeviribilimde kuramsal alanla uygulama alanı arasındaki ilişkileri açıklayıcı şematik gösterim şu şekildedir³⁶¹:

³⁶⁰ İbid., 2004, s-279.

³⁶¹ M. Baker, 2004, s. 278.

Bir diğ er araştırmacı Jeremy Munday³⁶², Holmes'un tablosunun uygulama alanını genişleterek şu şekilde gösteriyor:³⁶³

Yazıcı, İngiliz kuramcı Peter Newmark'ın kuramsal alanı uygulama alanıyla sınırladığını, kuramın  eviri sorununa odaklanarak çevirinin nasıl yapılacağını incelemesi ve yol gösterici olması gerektiğini savunduğunu ifade ediyor.³⁶⁴

³⁶² Dr. Surrey  niversitesi  eviri Araştırmaları Merkezi (Centre of Translation Studies-CTS) Başkan Yardımcısı.

³⁶³ Jeremy Munday, **Introducing Translation Studies, Theories and Applications**, New York, ABD, 2005, s. 13.

³⁶⁴ M. Yazıcı, 2005, s. 20.

Sonuç olarak çeviribilim ile ilgili kuramlar oluşturan bilim adamlarının görüşleri incelendiğinde, en doğru yaklaşımın, sorun olmadan kuram olmayacağı gerçeğinden hareketle, kuramların eğitici olması, sadece düşünce alanıyla sınırlı kalmaması, uygulama alanına da girerek çevirmenlere yol gösterici olması gerektiği ifade edilebilir.

Çeviribilime 1980’li yıllardan günümüze değin “*dilbilim odaklı*” ve “*çeviribilim odaklı*” olmak üzere iki farklı yaklaşımda bulunulmuştur. Şimdi bu yaklaşımları inceleyeceğiz.

2.2.1. Dilbilim Odaklı Yaklaşımlar

Şehnaz Tahir Gürçağlar³⁶⁵, çeviri kuramlarının yüzyıllar boyunca farklı biçimlerde geliştiğini, 1970’li yıllara kadar kuramların çeviriyi metin ve bir süreç olarak gördüğünü ifade ediyor. Gürçağlar, bu zaman dilimine kadar kuramların çevirinin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin kurallar oluşturma ötesine gidememiş olduğunu ve çeviri yöntemlerinin de sadece “*serbest*” ve “*sadık*” kavramları çerçevesinde değerlendirildiğini ekliyor.³⁶⁶

Fransız Çeviribilimci Jean-René Ladmira, çeviribilimin insan bilimlerinin yer aldığı grupta sayıldığını, bu grupta dilbilimin yönlendirici bilim olduğunu ve dilbilimin çeviribilimi oluşturacak kavramsallaştırmaların büyük bir bölümünü

³⁶⁵ Doç. Dr. Boğaziçi Üniversitesi, Çeviribilim Bölümü öğretim üyesi.

³⁶⁶ Şehnaz Tahir Gürçağlar, **Kapılar, Çeviri Tarihine Yaklaşımlar**, İstanbul, 2005, s. 14.

sağlamakla kalmadığını aynı zamanda en verimli kabul edilen yöntembilimsel yaklaşımı da sağladığını ifade ediyor.³⁶⁷

Mine Yazıcı kuramsal ve uygulama alanıyla ilgili çalışmaları ile tanınan ve 1981 ve 1988 yılında iki defa yayınlanan “*A Textbook of Translation*” adlı yapıtıyla Peter Newmark ismini veriyor. Yazıcı, Newmark’ın bu kitabında dilbilimden yola çıkarak çeviribilim alanında kuramsal bir araştırma yapısı oluşturmaya çalıştığını, çeviriye genel anlamda metin çözümlemesi üzerine, kaynak metnin yakından okuma ve anlamını çıkarmanın çeviri ediminin ön koşulu olduğunu öne sürerek yaklaştığını belirtiyor. Yazıcı’ya göre, Newmark, çeviri amaçlı metin çözümlemesinde 1) kaynak metnin amacı, 2) çevirmenin amacı, 3) metin türü, 4) hedef kitle, 5) metnin resmiyet derecesi, 6) yazarın dilsel yetkinliği, 7) çevirinin nerede yayınlanacağı konuları üzerinde durmuştur. Araştırmacı, Newmark’ın çeviriye kaynak odaklı yaklaştığını ve çeviride üründen yola çıkmakla birlikte çeviri amaçlı metin çözümlemesinden çok okuma anlamaya yönelik metin çözümlemesi üzerinde çalıştığını vurguluyor. Newmark’a göre, iyi çeviri yapabilmek için kaynak metni iyice okuyup anlamak ve çeviri metin arasında bildirişimi sağlamak yeterlidir. Newmark, Vermeer ve Toury’nin savunduğu erek metin ve erek ekin odaklı çeviri kuramından çok kaynak metin ve kaynak ekin odaklı kuramlar üzerinde çalışarak çeviri kuramını çeviri sorunlarını çözmede kullanılan ve kurallar koyan bir araç olarak betimlemiştir. Ona göre Newmark, çeviri sürecine Toury ve Vermeer’in tümevarımlı ve betimleyici yaklaşımlarının aksine, Dan Sperber³⁶⁸ ve Deirdre Wilson’ın³⁶⁹ Bildirişim Kuramını

³⁶⁷ J.R. Ladmiral, 1992, Çev. M. Rifat, 2005, s. 199.

³⁶⁸ Prof. Dr. Antropolojist, Dilbilimci ve Düşünce Bilimci, Fransız Milli Bilimsel Araştırma Merkezi (French Centre National de la Recherche Scientifique-CNRS)

³⁶⁹ Prof. İngiliz Dilbilimci, University College London.

temel alarak öne sürdüğü tümdengelimli ve çıkarımsal bağıntı kuramına uygun bir yaklaşım sergilemiştir.³⁷⁰

Jeremy Munday, Newmark'ın "*Approaches To Translation*" ve "*A Textbook of Translation*" adlı yapıtlarının çevirmen eğitiminde yaygın olarak kullanıldığını ve araştırmacının bu yapıtlarıyla anlama dayalı dilbilimsel kuramların uygulama örneklerini çeviri uygulamalarıyla birleştirdiğini ifade ediyor. Mine Yazıcı, aynı konuda, Newmark'ın bilimsel metinlerin, toplumsal, siyasal ya da edebi metinlerin çevirisinde iki yöntem geliştirdiğinden bahsediyor. Kaynak dil odaklı anlamsal (semantic) çeviri ve erek dil odaklı iletişimsel (communicative) çeviri.³⁷¹

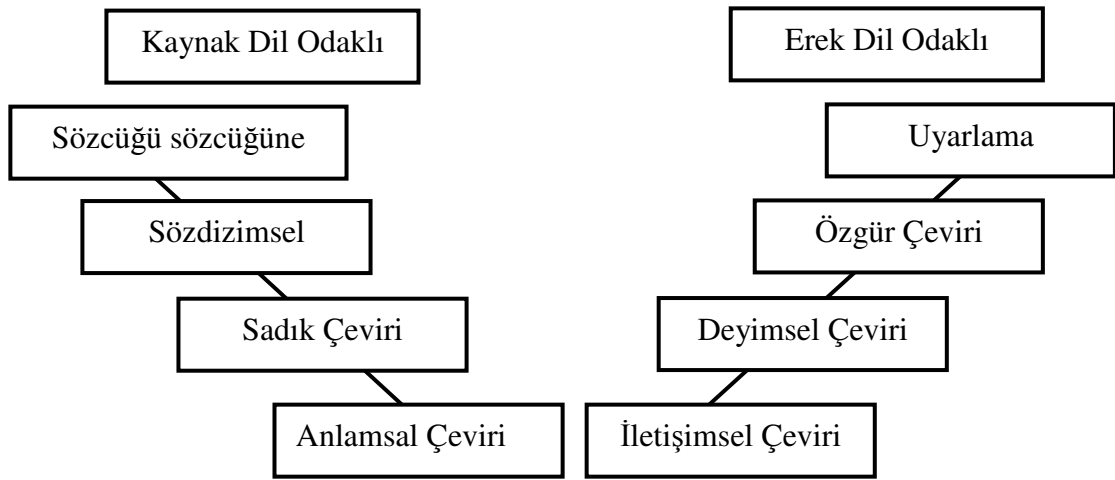
Newmark, kendi sözleriyle, "*iletişimsel çeviri*"de ("*communicative translation*") çeviri metnin, erek dil okuyucularında kaynak metnin kaynak dil okuyucularında yarattığı etkiye mümkün olan en yakın etkiyi yaratmayı hedeflediğini, "*anlamsal çeviri*"de ("*semantic translation*") ise, çeviri metnin, kaynak metnin bağlamsal anlamının tam manasıyla, erek metnin anlamsal ve sözdizimsel yapılarının elverdiği ölçüde dönüştürülmesinin amaçlandığını ifade ediyor.³⁷²

³⁷⁰ M. YAZICI, 2005, s. 96-98.

³⁷¹ J. Munday, 2005, s. 44., M. YAZICI, 2005, s. 98-99.

³⁷² J. Munday, 2005, s. 44.

Yazıcı, anlamsal ve iletişimsel çeviri yöntemlerini kaynak ve erek dil odaklı olmak üzere aşağıdaki tabloyla gösteriyor.³⁷³

Yazıcı, araştırmasında Newmark'ın “*anlamsal çeviri*” anlayışı üzerinde durarak, bu yöntemde, erek dilin elverdiği ölçüde kaynak dilin sözdizimsel ve anlamsal yapısına sadık kalınarak özgün metnin bağlamsal anlamını ortaya çıkarmanın amaçlandığını belirtiyor. Araştırmacı, bunun da kaynak metnin, metniçi bağlamda sözdizimsel, anlamsal, dilbilgisel ve sözcük düzeyinde korunması olarak anlaşıldığını ifade ediyor. Yazıcı, bu kuramda erek metnin dizgeye ait ve yazınsal normlarından hiç bahsedilmemesini, kaymalara değinilmekle birlikte kaynak dizge

³⁷³ M. YAZICI, 2005, s. 99.

normlarına yakın çevirilerin hedef gösterilmesini eleştirerek, Newmark'ın kuramında eşdeğerliğin sözcük düzeyinde arandığını belirtiyor. Yazıcı'nın Newmark kuramında vurguladığı ikinci sorun ise iletişimsel çeviri tanımıyla ilgilidir: Newmark, bu tür çevirilerin erek yazılı dil geleneğiyle uyumlu olması, yani daha çok iletinin doğru biçimde aktarılmasını amaçlaması gerektiğini, bunun da çevirinin erek dilde anlaşılacak şekilde basitleştirilmesiyle sağlanabileceğini belirterek bilimsel konu çevirilerini bu türe örnek gösteriyor.³⁷⁴

Munday, Newmark'ın kuramında çok kuralcı olması nedeniyle eleştirilirken, yaptığı değerlendirmelerin üslubunun kendi deyimiyle çeviribilimin dilbilim öncesi zamanından izler taşıdığını, örnek vermek gerekirse, çeviriler için “*akıcı*” ve “*garip*” tabirlerini kullanırken çeviri eylemi için anlamsal ise “*sanat*” iletişimsel ise “*zanaat*” tanımlamalarını yaptığını belirtiyor. Araştırmacı, bu eleştirilere rağmen Newmark'ın çalışmalarının eğitim görenler için yeterli derecede rehberlik örneği ve tavsiyesi sunduğunu, çeviri uygulamaları ile ilgili sorunları çözdüğünü vurguluyor.³⁷⁵

Yazıcı, 1982'de yayınladığı “*The Science of Translation: Problems and Methods*” adlı yapıtında ortaya koyduğu şekliyle dilbilim odaklı çalışmalar yapan çeviri kuramcılarının bir diğerini de Alman çeviribilimci Wolfram Wilss³⁷⁶ (Doğumu: 1925) olarak gösteriyor. Yazıcı, Wilss'in kitabında dilbilimciler, yabancı dil ve çeviri eğitimi verenler ile çevirmenler gibi geniş bir kitleye hitap ederek hem kuramsal hemde uygulama alanına eğildiğini, çeviribilimi modern dilbilimin bir alt kolu olarak nitelendirerek yapısal ve üretimsel dilbilimden ayrı tuttuğunu ifade ediyor. Araştırmacı, Wiss'in çeviri ediminin iletişime dayanan devingen sürecini göz

³⁷⁴ M. YAZICI, 2005, s. 98-101.

³⁷⁵ J. Munday, 2005, s. 46.

³⁷⁶ Prof.Dr. Alman Çeviribilimci.

önünde tutarak bilişsel ve öznel yönü ağır basan kuramlar oluşturmayı tercih ettiğini ifade ediyor.³⁷⁷

Munday ise, Nida ve Koller gibi bilim adamlarıyla aynı dönemde, Wilss'in Saarbrücken'de bulunan Universität des Saarlanders'te verdiği eğitim ve yaptığı çalışmalarda, çeviri araştırmalarına bilimsellik katma kaygısıyla “*Übersetzungswissenschaft*” (Çeviribilim) terimini ilk kullanan bilimadamı olduğunu belirtiyor.³⁷⁸

Yazıcı'ya göre Wilss, Chomsky'nin “*dil edinci*” görüşlerinden hareketle bir “*aktarım edinci*” öne sürmüş, metni erek dil karşılaştırmalı olarak kaynak dilde tümce düzeyinde sözdizimsel ve anlamsal olarak çözümleyip, erek dilde yeniden düzgülemenin çeviribilim açısından daha kolay ve işler bir yöntem olacağını savunmuştur. Araştırmacıya göre Wilss, çeviride amaç kavramını metin türüne göre ele almış, Humbolt'un dilin ölü bir sistem olmadığı savı ile Schleiermacher'ın bilimsel ve sanatsal metinlerde okurun yazara götürülmesi gerektiği savını birleştirmiştir. Yazıcı'ya göre, Wilss'in kuramındaki eksik yönler devingeliği sağlayacak bir akış tablosu kullanmaması ve kendine ölçüt aldığı aktarım edincini somut verilere dayandıramaması olmuştur.³⁷⁹

Araştırmacı Juliane House³⁸⁰, dilbilim yaklaşımı incelemelerde, kaynak ve erek metin çiftinin, sözdizimsel, anlamsal, biçimsel ve pragmatik aktarım ilişkileri açısından karşılaştırıldığını ifade ederek Wilss'in, metinsel analizlerde her iki dilin “*kullanım normlarının*” (“*norms of usage*”) önemli olduğunu ve bu normlardan

³⁷⁷ M. YAZICI, 2005, s. 102-103.

³⁷⁸ J. Munday, 2005, s. 9.

³⁷⁹ M. YAZICI, 2005, s. 103-105.

³⁸⁰ Prof. Dr. Hamburg Üniversitesi.

sapmaların çeviri yetersizliklerinin işaretleri olarak alınabileceğini vurguladığını belirtiyor.³⁸¹

Mine Yazıcı, Wilss'in çeviride eşdeğerlik kavramını çevrilecek metin tiplerine göre ele aldığını belirterek, bilimsel ve sanatsal metinlerde yazarın yaratıcılığını öne çıkaracak şekilde kaynak metnin korunması gerektiğini öne sürdüğünü ve bu tür metinlerde kaynak odaklı yaklaşımı benimsediğini ifade ediyor. Wilss'in çeviride eşdeğerliğin karşılaştırmalı dilbilim yöntemleriyle sağlanabileceğini savunduğunu ve çeviri süreci için beş aşamalı bir sıralama önerdiğini belirtiyor:

- 1) Kaynak metin tümcelerinin sözdizimsel, anlamsal ve biçimsel açıdan karşılaştırılarak analizinin yapılması,
- 2) Kaynak metne dayalı olarak çeviri sorunlarının ortaya çıkarılması,
- 3) Aktarım edinci yardımıyla bu sorunların nasıl giderilebileceğinin araştırılması,
- 4) Kaynak metnin yüzeysel yapısına bakılarak eşdeğerliğin anlamsal ve biçimsel olarak nasıl sağlanacağını ortaya konulması,
- 5) “*Geri çeviri*” yoluyla çeviri metnin kaynak metinle karşılaştırılarak metinlerarası biçimsel eşdeğerliğin sağlanması.

³⁸¹ Juliane House, “Quality of Translation” Mona Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, New York, ABD, 2004, s. 198.

Yazıcı, bu konuda Wilss'in sözcükler ya da sözdizimi arasındaki karmaşık ilişkinin tümce ya da yan tümceler düzeyinde çözülebileceğini düşünerek tümceyi çeviri birimi olarak seçtiğini ve kaynak metinde saptanan çeviri sorunlarının erek dil bağlamında çözülebileceğini vurguladığına işaret ediyor.³⁸²

Çeviribilim araştırmacısı Carol Maier,³⁸³ çeviri eleştirisi için Wilss'in karşılaştırmalı modeli savunduğunu ifade ederek, temel anlamda, kaynak ve erek metinlerin karşılaştırıldığı deneysel, dilbilimsel bir yaklaşım izlenmesinin önemini vurguladığını belirtiyor.³⁸⁴

Roger T. Bell, dil ve çevirideki akılla ilgili anlıksal süreçler açısından Wilss'in "*The Science of Translation: Problems and Methods*" (1982) adlı makalesinde psikolinguistikçiler ve nörologlar tarafından dil verilerinin beyinde nasıl saklandığının, dille ilgili eşleştirme sürecinin nasıl gerçekleştiğinin ve hangi akılsal yapıların dil bilgisine erişmede aktif olduğunun bilinmediğini vurguladığını ifade ediyor. Ancak Bell, bu olgunun bilinmesinin çeviri kuramının da ilerisinde çevirmenlere faydalı ipuçları sağlayabileceğini, bilinç artırıcı bir takım anlayışları geliştirebileceğini ekliyor.³⁸⁵

Yazıcı ise, erek odaklı yaklaşımı öne süren Wilss'in, kullanmalık metinlerde okurun yazara götürülmesi amacıyla erek odaklı yaklaşımın uygulandığı durumlarda çeviri eleştirisinin de buna uygun olarak, çeviri metindeki yanlışların erek dil normlarından sapma derecesine göre çözümlenip değerlendirilmesinin eleştirmen ve

³⁸² M. Yazıcı, 2005, s. 105-110.

³⁸³ Prof. Dr. Uygulamalı Dilbilim Enstitüsü, Kent State University, Ohio, ABD.

³⁸⁴ Carol Maier, "Reviewing and Criticism", Mona Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, New York, 2004, s. 207.

³⁸⁵ Roger T. Bell, "Psycholinguistic/cognitive Approach", Mona Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, New York, ABD, 2004, s. 189.

çevirmenler için kabul görebilecek bir yöntem olduğunu savunduğunu ifade ediyor. Buna ilave olarak Wilss'in, çeviride sözün iletişimsel açıdan önemine de işaret ettiğini, yazınsal metinlerde de eleştirmenin çevirmenin erek dilde yarattığı etkiyi ölçüt almasının doğru olacağını vurguladığını belirtiyor. Araştırmacı, Wilss'in tarihsel ve dilbilimsel olarak çeviribilime sağlam bir temel hazırlamak ve çeviribilim için devingen bir süreç başlatmakla birlikte, kuramsal alanla uygulama alanı arasında bağlantı kuramadığı eleştirisini yapıyor.³⁸⁶

Dilbilim odaklı yaklaşım üzerinde çalışma yapan bir diğer araştırmacı Paul Kussmaul'dur.³⁸⁷ Araştırmacı Hasan Cavit Tuncer, Kussmaul'dan çevirdiği, "*Bir çevirmen dilbilime ne kadar gerek duyar?*" adlı makalede, bir çevirmenin özellikle öğrenim esnasında, profesyonel çevirmen olmak üzere eğitim aldığı üniversite derslerinde büyük ölçüde dilbilime ihtiyaç duyacağını ifade ediyor. Kussmaul'un bu savını, çevirmenler ve dilmaçlar için eğitim veren üniversitelerin ders programlarında dilbilimin yerini alması gerçekliği ile savunduğunu belirtiyor. Ona göre Kussmaul, dilbilimin çeviri kuramı üzerinde giderek artan bir etki kazandığını, bunun çeviri kuramının çağdaş dilbiliminin bir uzantısı olduğu izlenimini uyandırsa da aslında dilbilimin çeviri kuramının bir bölümü olduğu iddiasında bulunmaktadır. Tuncer, çeviribilimcinin, kültürel antropoloji, yazın eleştirisi, toplum bilimi ve iletişim bilimi gibi bilim dallarının çağdaş çevir kuramıyla bütünleşmesi gerektiğini savunduğunu ilave ediyor. Araştırmacı, Kussmaul'un, dilbilimsel yöntemlerin gerektiği gibi uygulandıkları takdirde, çeviri esnasında oluşan süreçleri ve çeviri

³⁸⁶ M. YAZICI, 2005, s. 110-113.

³⁸⁷ Dr. Johannes Gutenberg Üniversitesi, Mainz, Almanya.

esnasında neler yapılması gerektiğini açıklama yoluyla eğitici bir araç olarak kullanılabileceğini vurguladığını belirtiyor.³⁸⁸

Mine Yazıcı, “*Training the Translator*” (Çevirmeni Eğitmek) adlı eserinde Kussmaul’un çeviri süreci üzerine odaklanarak, bilişsel dilbilim alanındaki araştırmaların çeviribilim üzerine yansımalarını incelediğini ifade ediyor ve Kussmaul’un yapıtında ürün ve süreç odaklı iki yaklaşımdan söz ettiğini belirtiyor. Kussmaul’un ürün odaklı yaklaşımı, hem kaynak hemde erek metin üzerinde somut veriler toplanması açısından tümevarımlı yöntem kullanılmasına imkân vermektedir. Yazıcı, Kussmaul’un süreç odaklı yaklaşımının yöntemsel olarak çeviri sürecinde kararların nasıl alındığını göstermesi açısından yararlı olduğunu savunduğunu, daha önce girilemeyeceği düşünülen anlıksal süreçlere diyaloglar yoluyla ulaşılabilceği savıyla sesli tutanaklar gibi deneysel yöntemler geliştirmeye çalıştığını ifade ediyor. Yazıcı, bu tutanaklar sayesinde çeviri sürecinde öğrenciye bilinçli karar verme yetisi kazandırılmış olduğu gibi, ayrı tür metinlerin çevirilerinde karşılaşılabilecek çeşitli sorunlara farklı teknik ve çözümlerle yaklaşma imkânını yaratacağını belirtiyor. Yazıcı, Kussmaul’un çevirmenin girişim korkusuna değinerek bu korkunun çeviride iletişimi engellediğine ve dil dersi ağırlıklı çeviri eğitiminin çeviri edincini zayıflatıldığını iddia ettiğini vurguluyor. Girişimi çevirmenin ön ya da dünya bilgisinin metnin gönderge çevresindeki bilgiye karışması veya müdahalesi olarak tanımlayan Kussmaul’un, çevirmenin sadece kendine güvenmesinin çeviride olumsuz kaymaya, metnin salt gönderge çerçevesine bağlı kalmasının da sözcük düzeyinde girişime yol açtığını savunduğunu belirtiyor. Yazıcı, Kussmaul’un girişimin önlenmesi konusunda açıklamaya da değindiğini, açıklamanın metni anlamada kullanılan bir

³⁸⁸ Hasan Cavit Tuncer, “Bir Çevirmen dilbilime neden gerek duyar? (Paul Kussmaul’dan çeviri)” **Metis Çeviri**, Sayı 4, 1988, İstanbul, s. 90-91.

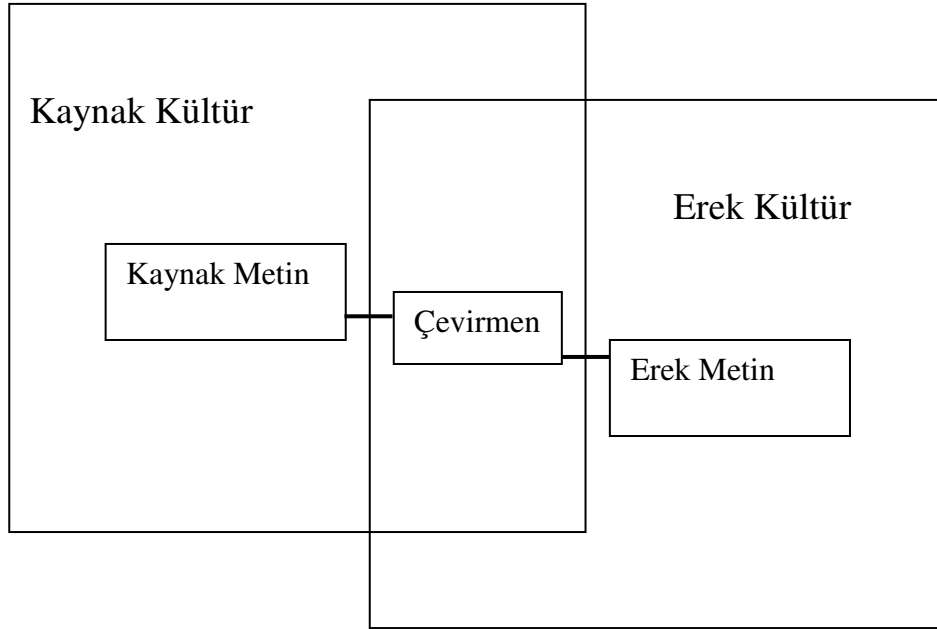
yöntem olmasına karşın, çevirmenin özgüvenini yitirerek elindeki hazır verileri, çeviri sorunlarını çözmede kullanamamasına yol açtığı savını öne sürdüğünü belirtiyor.³⁸⁹

Kussmaul, “*Becoming a Competent Translator in a B.A. Course*” (Sanatta Lisans (Bachelor of Arts) Kursunda yetenekli çevirmen olmak) adlı makalesinde, çevirmen olmak amacıyla kurs alan öğrencilerin eğitimi için üç safha tanımlıyor. Acemilik safhası (naïve stage) da denilebilecek birinci safhada amaç, çevirmenler için sözcüksel unsurlar en yaygın problem kaynağı olduğundan, iki dil sisteminin sözcüksel unsurları arasındaki farklılıklar için bir farkındalık oluşturmaktır. Ara safha (intermediate stage) denilen ikinci safhada ise, eşanlamlı sözcükler arasındaki küçük farklılıklar gibi sözcüksel unsurların anlambilimsel karmaşıklıkları hakkında daha ileri bir farkındalık geliştirmek amaçlanır. Uzmanlık safhasında (expert stage) ise daha üst seviyeli kaygılar sahneye çıkar. Metinsel unsurlar ilişkiler ağını oluşturur, metin bir kültür içindeki özel bir durumda iletişimsel bir olay haline gelir ve bu iletişimsel olay çevirmenlerin vermeleri gerekli olan kararlar için temel yapıyı oluşturur. Bu kararlar, kelime, sözdizimi ve eylem başlatan konuşma seviyesinde görülebilir. Kussmaul’a göre, birinci safhada toplumda ve pek çok çevirmen arasında hakim olan görüş uyarınca, eline iki dilli bir sözlük alan ve makul bir seviyede dil bilgisine sahip olan bir avukat, mühendis, iş adamı ya da sosyolog çeviri yapabilir. Biraz daha ileri olan ikinci safhada çevirmenler bire bir karşılıklar olmadığını görürler, aralarında seçim yapmanın zor olduğu genellikle çok sayıda muhtemel karşılık ile yüzyüze gelirler. Son safhada ise öğrencilerin amacı problem çözme ve kara vermede sağlam bir metotlu altyapıya sahip olmak, bunun için de çeviribilim ve

³⁸⁹ M. YAZICI, 2005, s. 114-117.

dilbilimi kullanmak olur. Çeviribilim onların iki dilli iletişimdeki konumlarını bilmelerine yardımcı olur, dilbilim problem çözme için usül bilgisi sağlar.³⁹⁰

Kusmaul'un son safhada tanımladığı çevirmenin konumu aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

³⁹⁰ Paul Kussmaul, "Becoming a competent translator in a B.A. course", Bildiri, Fifth International Symposium on Teaching Translation and Interpreting, (Beşinci Uluslar arası Çeviri ve Yorumlama öğretim Sempozyumu) 9-11 Aralık 2004, Germersheim, Almanya, "<http://www.fask.uni-mainz.de/user/hagemann/publ/kusmaul.pdf> (30.11.2007)

Kussmaul, çeviride yaratıcılığı dört aşamalı olarak değerlendiriyor. (1) Hazırlık (preparation), (2) Kuluçka (incubation), (3) Aydınlanma (illumination) ve (4) Değerlendirme (evaluating). Kussmaul'a göre, hazırlık safhasında metin analizi, yorumlama, çevirinin işlevi ve amacı ile ilgili akılsal faaliyetler yürütülür. Doğrudan aydınlatma safhasına yönelinen kuluçka safhası psikolojik ve fiziksel rahatlama dönemidir. Bu dönemde çevirmen çeviriyle ilgili olmayan ve mutfağa gitmek, bir kalıp çikolata yemek, kaseti açmak gibi zihinsel engelleri yenmeye yarayan aktiviteleri gerçekleştirir. Bu dönemde, düşünsel süreçler düşünüldüğünde, kaynak dilde verilen bir kelime için erek dilde eşanlamlı ve anlamsal olarak ilgili çok sayıda kelimenin mevcut olması durumunda çözümler ortaya çıkar. Aydınlanma safhasına yönelten düşünme mantığı birleştiriciden çok ayrıştırmacı niteliktedir yani çevirmenler kelimenin anlamını dilbilimsel formdan çıkarır ve konseptleri iliştiirme yoluyla sınıflara ayırırlar. Değerlendirme safhasında ise 1980'li yıllarda kabul gören ve çeviri esnasındaki süreçleri ortaya çıkarmayı amaçlayan “*Yüksek Sesle Düşünme Protokolleri*”’nde, (Think-aloud Protocoles-TAPs) safhalara bölmenin sorunlar oluşturduğu anlaşılır hale gelir. Bir kişinin düşünce yapısına uygun bir yön oluşturan, uygun çözümlerin bu yönde tanınması ve tatmin edici olmayan çözümlerin elenmesi tutumu söz konusu olur. Bu türdeki çözümlemeler çeviri pedagojisinde de kullanılabilir. Yaratıcı çözümlere yönelten süreçler başarılı çeviri modelleri olarak değerlendirilebilir.³⁹¹

³⁹¹ Paul Kussmaul, Sonja Tirkkonen-Condit, “Think-Aloud Protocol Analysis in Translation Studies.” Traduction, Terminologie, Rédaction-TTR, (İnternet Dergisi) 1995, c.8, s.1. Bkz: <http://www.erudit.org/revue/ttr/1995/v8/n1/037201ar.pdf>, (30.11.2007)

Salih Akdemir³⁹², Vermeer'in yaklaşımında iki anahtar kavramın ön çıktığını ifade ediyor: “*Informationsangebot (Sunulan bilgi)*” ve “*Skopos (Amaç)*”. İlk kavrama göre, kaynak metin artık “*Kutsal asıl*” görülmemektedir. Araştırmacı, amaç anlamına gelen ikinci kavram gereği, çevirinin amacının (“*skopos*”) bundan böyle kaynak metinden çıkarılmayacağını, bunun sebebinin de amacın, erek dil okurlarının beklentilerine ve gereksinimlerine dayandığını ifade ediyor. Ona göre, çevirmen, başarılı bir çeviri yapmak istiyorsa, erek dil okurlarının özel durumlarını bilmek zorundadır. Akdemir, Vermeer'in, bu görüşlerinin 1984 yılında Katherina Reis ile birlikte yayınladıkları “*Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie*” adlı eserde ayrıntılı bir biçimde sunulduğunu ve bugün özellikle, “*fonksiyonalizm*” (“*İşlevselcilik*”) başlığı altında, Mary Snell-Hornby³⁹³, Hans G. Hönl, Paul Kussmaul, Christiane Nord³⁹⁴ gibi bir çok araştırmacı tarafından savunulmakta olduğunu ekliyor.³⁹⁵

Tuncer, Kussmaul'un araştırma alanında metin, durum ve kültür gibi önemli unsurları inceleyen dilbilimsel yaklaşımların çeviri çözümlemesinde faydalı olacağını, yapısal anlambilimin de anlamı biçimden soyutlamaya yardım ettiğini vurguladığını ifade ediyor. Ancak Kussmaul'un, anlambilimsel yaklaşımların da ruhbilimsel ve metinbilimsel yaklaşımlarla desteklenmesi gerektiği düşüncesinde olduğunu belirtiyor. Kussmaul'a göre, sözdizimsel yaklaşımlardan işlevsel tümce çözümlemesi (izlek-sözcük yapılanışı), biçimle (sözcük düzeni) metinsel anlam arasında bağıntı kurduğu için çeviriye yararlı bir biçimde uygulanabilecektir. Ayrıca

³⁹² Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

³⁹³ Prof. Dr., Viyana Üniversitesi, Çeviribilim Merkezi.

³⁹⁴ Prof. Dr., Çeviribilim Araştırmacısı, Magdeburg-Stendal Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler, Almanya.

³⁹⁵ Salih Akdemir, “Kur'an Cevirilerinde Dikkate Alınmayan Önemli Üslup Özelliği Üzerine”, *İslâmiyât*, C.5, S.1, Ocak-Mart 2002, s.143-161.

söz-eylem kuramı, sözcükleri ve bu sözcüklerle gerçekleştirdiğimiz edimleri birbirine bağladığı için yararlı olacaktır. Söz-eylem kuramı metnin tutarlılığını dilsel öğelerin birbiriyle ilişkisinde değil sözün kullanıldığı bağlamın birliğinde aradığı için önem kazanıyor. Betimsel biçembilim de durumla sözcükler arasında bağıntı kurduğundan, çeşitli dilbilimsel düzeylerde bir çevirinin uygunluğunun denetlenmesi için teknikler sağlamaktadır. Son olarak Tuncer, Kussmaul'un çeviri eğitiminin ussal ve bilişsel bir süreç olması nedeniyle dilbilimin gerekli araçları sağlayabileceğini düşündüğünü vurguluyor.³⁹⁶

Dilbilim odaklı yaklaşımlar çerçevesinde günümüzde araştırmalar yapan bilim adamlarından biri de kuramcı Mona Baker'dır. Susan Bassnett, Mona Baker'ın 1990'lı yıllarda yaptığı bütüncü tabanlı çeviri araştırmalarının ("*corpus-based translation enquiry*") büyük ilgi gördüğünü ve çeviribilimin bilim alanında dilbilimin bir alt kolu olmaktan kurtularak disiplinler arası bir konuma yükseldiğini belirtiyor. Bassnett, bu dönemde çeviribilimde dilbilim odaklı araştırmalar yapan bilimadamlarından biri olarak Mona Baker'ın adını veriyor.³⁹⁷

Mine Yazıcı, Baker'ın 1992'de yayınladığı "*In Other Words*" adlı eserinde, çeviribilimde "*edimsel eşdeğerlik*" kuramını savunduğunu ve kuramının düşünce çerçevesini öncelikle sözcük düzeyinde eşdeğerlikten başlamak üzere eşdizimli sözcüklerin farklı dillerdeki çevirileri üzerine kurduğunu, bu şekilde örneklenen çevirilerden faydalanma yoluyla ödünçleme gibi yöntemlerden bahsederek kuramsal çerçeveye girdiğini ifade ediyor. Yazıcı, Baker'ın söz konusu eserinde ağırlıklı olarak kuramsal bilgiler vermekle birlikte, Arapça, Almanca, Rusça, Çince ve

³⁹⁶ Hasan Cavit Tuncer, "Bir Çevirmen dilbilime neden gerek duyar? (Paul Kussmaul'da çeviri)", **Metis Çeviri**, Sayı 4, 1988, İstanbul, s. 94-95.

³⁹⁷ S. Bassnett, 2004, s. 2-3.

İtalyanca gibi dillerdeki çevirilerden örnekler sunduğunu, bu çok dilli örneklerdeki sözdizimsel farklılıkların bilginin izleksel akışını nasıl etkilediği üzerinde durduğunu ifade ediyor. Araştırmacı Baker'ın, edimbilimi iletişim ortamında taraflar arasında dilin kullanımı olarak tanımladıktan sonra edimsel eşdeğerliği çeviri metnin kaynak metinle bağlaşıklık ve bağdaşıklık açısından örtüşmesi olarak değerlendirdiğini belirtiyor.³⁹⁸

Çeviribilim araştırmacısı Vanessa Leonardi³⁹⁹ çeviride eşdeğerlik konusunda yaptığı çalışmada, kuramcıların eşdeğerlik kavramını çeviri süreçleri bağlamında ele alarak üç grupta incelediğini ifade ediyor. 1) çevirinin doğrudan dilbilimsel bir eylem olmaması faktörü göze alınmadan çeviriye dilbilimsel yaklaşım, 2) çeviriye iki dil arasında bir mesaj aktarımı olarak düşünen ve eşdeğerliği kaynak kültür ile erek kültür arasında mesaj aktarımı olarak gören pragmatik/anlamsal ya da süreç odaklı yaklaşım, 3) bu iki yaklaşımın arasında duran ve eşdeğerliği kuramsal bir yaklaşımdan çok çevirmenlerin alışkanlıkları nedeniyle kullanım uygunluğu olarak niteleyen yaklaşım. Leonard, Baker'ı üçüncü yaklaşımın savunucularından olarak nitelerken araştırmacının şu sözlerini (Kenny'den aktarımla) örnekliyor; çeviride eşitlik; *“uygunluk mülahazasıyla kullanılır- çünkü çevirmenlerin çoğu, onu kuramsal bir konumda olmasından ziyade alışkanlıklarından kullanırlar.”* Leonardi araştırmasının devamında eşdeğerlik kavramı için araştırmacılar tarafından pek çok tanımlama getirildiğini (gramatik, metinsel ve pragmatik vd.), bunların içinde en ilginç tanımlamalardan birisinin Baker tarafından yapıldığını ifade ediyor.

³⁹⁸ M. Yazıcı, 2005, s. 121.

³⁹⁹ Dr. Çeviribilim araştırmacısı, Feminist çeviri araştırmalarıyla tanınır. “Gender and Ideology in Translation: Do Women and Men Translate Differently? a Contrastive Analysis Form Italian into English” (Çeviride cinsiyet ve İdeoloji: Kadın ve Erkekler farklı mı çeviri yaparlar? İtalyancadan İngilizceye bir Karşıtsal Çözümleme) eserinin yazarıdır.

Araştırmacı, Baker'ın çalışmasında eşdeğerlik kavramının tanımlanabileceği detaylı bir koşullar listesi sunduğunu, eşdeğerliği farklı seviyelerde, çeviri sürecinin tüm olgularını kapsayacak şekilde, dilbilimsel ve iletişimsel yaklaşımları biraraya getirerek tanımladığını ifade ediyor.⁴⁰⁰

Jeremy Munday ise, Baker'ın eşdeğerliği kelime, deyim, gramer, metin ve pragmatik seviyelerde incelediğini, eşdeğerliğin çeşitli dilsel ve kültürel faktörlerden etkilendiği, dolayısıyla her zaman göreceli olduğu görüşünü savunduğunu belirtiyor.⁴⁰¹

Leonardi, Baker'ın eşdeğerliği dört grupta ele aldığını vurguluyor. 1) Sözcük ya da daha üst seviyede ortaya çıkabilir; aşağıdan yukarıya yaklaşımda, çevirmen en alt seviyede, erek dilde sözcük bazında karşılık arayacaktır, bu da zaman zaman farklı dillerde sözcüğün birden fazla anlama karşılık gelebileceğinden (karmaşık ünite ya da morpheme) hareketle çevirmenin tek bir sözcüğün karşılığını düşünürken sayı, cinsiyet ve zaman gibi faktörlere dikkat etmesi gerekir. 2) Gramatik anlamda ortaya çıkabilir; farklı dillerde çeşitli gramer yapılarının farklı anlamlar taşıyabileceğinden, erek dilde özel gramatik yapıların yokluğu, (sayı, kip ve bakış açısı, ses, kişi ve cinsiyet) diller arasında mesaj aktarımında sorunlar yaratabilecek ve bu sebeple çevirmenin erek metne eklemeler ve çıkarmalar yapmasını gerektirebilecektir. 3) Metinsel anlamda ortaya çıkabilir; kaynak metin ve erek metnin bilgi ve uyumluluk açısından eşdeğerliğini sağlamada, hedef kültürdeki alıcılar için bağlaşık ve bağdaşık bir metin oluşturmak çevirmenin seçimi olacaktır ve çevirmenin bu konudaki kararını hedef kitle, çevirinin amacı ve metin tipi

⁴⁰⁰ Vanessa Leonardi, "Equivalence in Translation: Between Myth and Reality", **Translation Journal**, 2000, c. 4. (<http://accurapid.com/journal/14equiv.htm>). (5.11.2007)

⁴⁰¹ J. Munday, 2005, s. 49.

belirleyecektir. 4) Pragmatik eşdeğerlik, çeviri sürecinde sezdiriler ve kaçınma stratejilerinin varolması halinde, kaynak metindeki mesajın aktarılmasını sağlamak için ima edilen anlamların hedef dile aktarımı çevirmenin rolü olacaktır.⁴⁰²

Yazıcı, Baker'ın uygulama alanıyla ilgili yöntemsel önerilerini değerlendirerek kuramsal bir bilgi örütü kurmaya çalıştığını, kaynak dil ve metinden yola çıkarak erek dil ve erek metinden uzak durduğunu ve eşdeğerlik konusunda dilbilim ağırlıklı olarak çalıştığını ifade ediyor. Ona göre, Baker'ın kaynak metin odaklı, tabandan yukarı işleme yöntemi, Newmark'ın kaynak odaklı yaklaşımı ile paralellik gösterirken Kussmaul'un çeviri sürecindeki tepeden aşağı ve tabandan yukarı anlıksal işlemleri betimleyen erek odaklı yönteminden uzaktır.⁴⁰³

⁴⁰² V. Leonardi, a.g.m. 2000. (<http://accurapid.com/journal/14equiv.htm>). (5.11.2007)

⁴⁰³ M. Yazıcı, 2005, s. 124-125.

2.2.2. Çeviribilim Odaklı Yaklaşımlar

2.2.2.1. Çoğul Dizge Kuramı

Jeremy Munday araştırmasında, 1970’li yılların sonları ve 80’li yıllarda Karşılaştırmalı Edebiyat ve Rus Yapısalcılığı kaynaklı bir tanımlayıcı yaklaşım anlayışı doğduğunu ifade ediyor. Araştırmacı bunun Tel Aviv merkezli olmak üzere Itamar Even-Zohar⁴⁰⁴ ve Gideon Toury tarafından, diğer faktörlerin yanında, yazınlar ve cinsiyetlerin çevrilmiş ya da çevrilmemiş eserleri de kapsayacak şekilde baskınlık açısından birbiriyle yarıştığı, yazınsal çoğul dizge (polysystem) kuramıyla desteklendiğini belirtiyor.⁴⁰⁵ Mark Shuttleworth⁴⁰⁶ ise, kuramın Itamar Even-Zohar’ın Yahudi yazını üzerine çalışmaları sonucu doğduğunu ve köklerinin Rus Yapısalcı Juriy Tynjanov (1894–1943), Roman Jakobson ve Boris Ejkenbaum’un araştırmalarına dayandığını ifade ediyor.⁴⁰⁷ Bu çoğul dizgeci ikilinin, Belçika merkezli José Lambert⁴⁰⁸ ile André Lefevere ve İngiltere merkezli Susan Bassnet ile Theo Hermans’la⁴⁰⁹ çalışmalar yaptığını ilave eden Munday, Hermans tarafından editörlüğü yapılan bir makale seçkisinin “*The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation*” (“Yazının yönlendirilmesi: Yazınsal Çeviride Araştırmalar”), “*Manipulation School*” (“Yönlendirme Okulu”) tabirinin yerleşmesine neden

⁴⁰⁴ Prof. Çeviribilim araştırmacısı, Tel Aviv Üniversitesi, İsrail.

⁴⁰⁵ J. Munday, 2005, s. 14.

⁴⁰⁶ Öğretim görevlisi, Doktora öğrencisi, Leeds Üniversitesi, İngiltere.

⁴⁰⁷ Mark Shuttleworth, “Polysystem Theory” Mona Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, New York, 2004, s. 176.

⁴⁰⁸ Profesör. Çeviribilim araştırmaları, Leuven Katolik Üniversitesi, Avrupa Çeviri Araştırmaları Topluluğu kurucu üyesi. Halen Çeviri Araştırmaları Merkezinde faaliyet göstermektedir.

⁴⁰⁹ Prof.Dr. Londra Üniversitesi, Hollanda Edebiyatı ve Karşılaştırmalı Edebiyat bölümü.

olduğunu, bu dinamik, kültür odaklı kuramın sonraki on yılda gündemde kaldığını ve dilbilimcilerin dikkatini çektiğini belirtiyor.⁴¹⁰

Itamar Even-Zohar, *“The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem”* (“Çevirilen Edebiyatın Edebi Çoğul Dizge içindeki yeri”) adlı makalesinde çevirilen edebiyatın bir sistem olarak düşünülebileceğini ve gelişigüzel seçilmiş gibi görünen çeviri metinler grubu arasında ekinse ve sözel bir ilişkiler ağı bulunduğunu ifade ediyor. Even-Zohar, çevirilerin kaynak metinlerin erek yazın ile 1) seçilme yöntemi, seçim prensiplerinin erek yazına ait yan sistemlerle her zaman bağlantılı olması ve 2) çevirilen metinlerin erek yazına ait özel norm, davranış ve politikaları ya da yazınsal repertuarı, diğer yan sistemlerin etkisi altında benimsemesi olarak tanımlanabilecek iki yolla ilişki içinde olduğunu vurguluyor. Kuramcı, çevirisi yapılan yazının herhangi bir çoğul dizgeyle sadece bütünleşmediğini, aynı zamanda onun en aktif dizelgesini oluşturduğunu belirterek, çevrilen yazının yazınsal çoğul dizgede merkezi ya da ikincil konum alabileceğini, bu konumun yenilikçi (birincil) ya da muhafazakâr (ikincil) repertuvarlarla bağlantıları araştırılan çoğul dizgeye bağlı olduğunu vurguluyor. Even-Zohar’a göre, yazınsal çoğul dizgede merkezi konum üstlenen çeviri yazın, çoğul dizgenin yapılanmasında aktif rol oynar. Örneğin erek yazında mevcut olmayan yazınsal formlar çeviri yöntemiyle kazanılır. Even-Zohar, çevirilen yazının erek çoğul dizgede yan konum alması durumunda çevirmenlerin çabalarını yabancı metnin uyabileceği hazır ikincil modellere uydurmaya çalışacaklarını bunun da genellikle

⁴¹⁰ J. Munday, 2005, s. 14.

yetersiz çeviriye ya da elde edilen eşdeğerlikte arzulanan yeterlilik arasında büyük uyumsuzluklara yol açacağını ekliyor.⁴¹¹

Edwin Gentzler⁴¹², Even Zohar ve Toury'nin çoğul dizge kuramında şiir çevirisi hakkında iki konuya işaret ettiklerini belirtiyor. Birincisi, sözde güçlü kültürler düşünüldüğünde, (İngiliz, Fransız, Rus) alıcı kültürün çeviri kararları üzerinde kuvvetli bir etkisi oluşur, çevirilerin çoğu hedef sistem tarafından empoze edilen kısıtlamalara uyar. İkincisi, sözde zayıf kültürlerde, (gelişmekte olan ülkeler, krizdeki ülkeler) şiir çevirileri kaynak metnin formlarına uyar.⁴¹³

Mine Yazıcı, Çoğul Dizge Kuramı'nın, kendinden sonra gelenlere üç noktada ışık tuttuğunu ifade ediyor. 1) Sistemi tanımak açısından betimleyici incelemelere ilgiyi artırmıştır. 2) Çevirilerin sistemdeki rolünü anlamak açısından çeviribilimin inceleme gerecinin odağı, kaynak ekin ve kaynak metinden, erek ekin ve erek metinlere kaymıştır. 3) Çeviribilim araştırmaları devingen bir sistem içinde ele alınarak bu disiplinin durağanlıktan kurtulmasına yol açmıştır. Yazıcı, Zohar'ın, bu disiplinde sistem kavramı üzerine çalışmalarıyla genel kuram haline gelmesi yönünde ilk adımları attığını ve bu faktörlere bağlı olarak Çoğul Dizge Kuramının betimleyici kuramlarla doğrudan ilişkide olduğu değerlendirmesini yapıyor.⁴¹⁴

Mark Shuttleworth, Çoğul Dizge Kuramının bazı sorunlar nedeniyle eleştirildiğini vurgulayarak, bunlardan örnekler veriyor: Lefevere, kurama kutupluluk (polarity), sıklık (periodicity) ve himaye (patronage) gibi kavramların eklenmesinin

⁴¹¹ Itamar Even-Zohar, "The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem", 1978/1990, **The Translation Studies Reader**, Lawrence Venuti (ed.), New York, 2005, s. 199-204.

⁴¹² Çeviribilim araştırmacısı, Sömürgecilik sonrası çeviribilim araştırmaları.

⁴¹³ Edwin Gentzler, "Poetics of Translation" Mona Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, New York, 2004, s. 169.

⁴¹⁴ M. YAZICI, 2005, s. 129.

gerektiğini ifade ederken, kuramdaki birincil/ikincil kavramlarına ihtiyacı olup olmadığını sorgulamaktadır. Gentzler ise kuramın çok fazla Rus Yapısalcılığının etkisinde olmasını eleştirerek, bundan kurtulması gerektiğini belirtiyor. Shuttleworth, eleştirilere rağmen, kuramın henüz mükemmelliğini kazanmadığına işaret ederek, ileri çalışmalar için bir başlangıç noktası oluşturduğunu ve bu haliyle yönlendirici bir özellik taşıdığını ifade ediyor.⁴¹⁵

2.2.2.2. Erek Odaklı Kuram

Çeviribilim araştırmacısı, Mark Shuttleworth, Çoğul Dizge Kuramına en göze çarpan eklemelerden birisi olan erek odaklı yaklaşımın Toury tarafından geliştirildiğini ifade ederek, yaklaşımın eşdeğerlik incelemesinin kaynak ve erek metinler arasında sınırlanması yerine, erek kültüre yoğunlaşarak kaynak metin incelemesi temeline dayandığı değerlendirmesini yapıyor.⁴¹⁶

Araştırmacı Juliane House, Toury'nin çevirinin kalitesinin erek dil çoğul dizgesi yazını içindeki işlevi içinde değerlendirildiği yaklaşımını benimseyerek kaynak metnin daha az öneme sahip olduğu, çevirinin de sadece bir çoğul dizgeye ait olgu olduğu önermesini savunduğunu ifade ediyor. Araştırmacı Toury'nin erek ekinin yazınsal çoğul dizgesinin çevirinin kalite değerlendirme faktörlerini belirleyeceğini, çeviri metnin kaynak metinden bağımsız olarak inceleneceğini ve

⁴¹⁵ E. Gentzler, M. Baker (ed.), 2004, s. 179.

⁴¹⁶ M. Shuttleworth, M. Baker (ed.), 2004, s. 178.

özel çeviri sorunlarına çözümlerin “çeviri eşdeğerliğinin işlevsel-bağıntısal kavramı arabuluculuğu” ile analiz edileceğini öne sürdüğünü vurguluyor.⁴¹⁷

Jeremy Munday, ise Toury’nin “*Descriptive Translation Studies - and Beyond*” (“*Tanımlayıcı Çeviri Araştırmaları - ve devamı*”) adlı yapıtında serbest çalışmaları birleştirerek disiplinin daha sistematik ve tanımlayıcı bir dalını oluşturmayı amaçladığını ifade ediyor. Araştırmacı, Toury’nin çevirilerin mutlak olarak erek ekinin sosyal ve yazınsal kültüründe yer işgal ettiği ve bu konumun uygulanan çeviri stratejilerini belirlediği önermesi ile Even-Zohar ile kendisinin önceki çalışmalarını geliştirerek tanımlayıcı çeviri araştırmaları için üç safhalı bir metodoloji oluşturduğunu ifade ediyor. Bu metodoloji ürün ve sosyokültürel sisteminin rolünün tanımlanmasını kapsıyor.

- 1) Erek kültür dizgesi içinde çevirinin kabul edilebilirliği ya da önemi açısından yerini belirlemek,
- 2) Kaynak ve erek metin parçalarından birbirine uyan çiftler tanımlamak ve çeviri konseptinin altında yatan temeli genelleştirmeye çalışarak, kaynak ve erek metni kaymalar için karşılaştırmak,
- 3) Gelecekteki çevirilerde karar verme süreci için ipuçları çıkarmak.

Munday, Toury’nin metodolojisinin devamında, 1. ve 2. safhaları benzer diğer metin çiftleri için tekrarlayarak daha genel bir bütünce oluşturmak ve cinsiyet,

⁴¹⁷ J. House, Mona Baker (ed.), 2004, s. 198.

dönem, yazar gibi faktörler için tanımlayıcı bir çeviri profili tanımlamanın önemli bir adım olduğunu ifade ediyor.⁴¹⁸

Yazıcı, Toury'nin kuramında betimleyici ve açıklayıcı olmak üzere iki temel yöntem kullandığını ifade ediyor. Araştırmacı, betimlemeye “*çeviriler erek ekin ürünüdür*” önseliyle başlaması nedeniyle tündengelimli bir yöntem kullanması, bu önseli bulgulandırma ve gerekçelendirme için ise tümevarımlı yönetime yönelmesinden hareketle Toury'nin araştırmasının iki yönlü bir akış izlediğini vurguluyor. Yazıcı, Toury'nin, çeviribilimde “*ürün + süreç odaklı*”, işlevsel bir araştırmadan yana tutum sergilerken, kuramında betimleyici ve açıklayıcı bir yöntem kullandığını, diğer kuramlarla karşılaştırıldığında ise bütünlüklü ve genel bir kuram olmasına çalıştığını belirtiyor. Çeviri gibi karmaşık ilişkiler sergileyen görüngülerde insanın anlama yetisini de göz önünde bulundurarak karşılaştırmalı çözümlemenin genel olamayacağını, “*sorun + çözüm*” çifti arasındaki ilişkilerin bütüncü ya da örnek olay üzerinde kısmi olarak araştırılabileceğini savunduğunu ekliyor. Yazıcı, eşdeğerlik açısından bakıldığında Toury'nin eşdeğerliği değişmeyen ve değişen arasında denge olarak tanımladığını ve çevirinin erek dizgedeki birincil ya da ikincil derecedeki konumuna göre çeviri anlayışını belirlediğini, erek ekinde yerleşmiş çeviri anlayışına yakın olan her metnin çeviri sayılabileceğini öne sürdüğünü ifade ediyor.⁴¹⁹

Mark Shuttleworth, Gideon Toury'nin yaklaşımıyla eşdeğerliğin kaynak ve erek metinler arasında aranmasından çok araştırmacıların çevirilen metnin erek çoğul dizgede kendi özellikleri ile yer alan bir oluşum olduğu düşüncesine odaklandıklarını

⁴¹⁸ J. Munday, 2005, s. 112.

⁴¹⁹ M. Yazıcı, 2005, s. 131-134.

belirtiyor. Araştırmacı, erek odaklı olarak nitelendirilen ve Gideon Toury ile özdeşleşen bu yaklaşım sonrasında erek metnin doğasını araştıran pek çok tanımlayıcı çalışma yapıldığını ekliyor.⁴²⁰

Araştırmacı Dorothy Kenny,⁴²¹ eşdeğerliğin deneysel anlamda en güçlü görüngesinin Toury'nin çalışmasında yer bulduğunu belirterek, önceden tanımlanmış ve öngörücü bir yaklaşımda Toury'nin eşdeğerliği verilen sabit bir değer olarak gördüğünü ve çeviri araştırmalarında, asıl sorulması gereken sorunun, her iki metnin belli bir yönden eşit olup olmadığı değil, hangi tür ve seviyede eşdeğerlik gösterdikleri olduğunu vurguladığını belirtiyor. Toury'nin çevrilebilirlik olgusunu dillerarasılıktan çok metinlerarasılıkla tanımladığını, eşdeğerliğin kaynak ile erek metin üzerinden iki dil ve edebiyat arasındaki gerçek ilişkiler ile gerçek söylemlere ait belirgin nesnelere işaret eden, doğrudan gözlemlenebilir betimsel bir terim olduğunu iddia ettiğini belirtiyor. Araştırmacı, bu tanımlamanın eşdeğerliği çeviri olayından sonra gerçekleşebilecek deneysel bir kategoride gördüğünü, Toury'nin eşdeğerliği soyut, ideal bir ilişki ya da kaynak ve erek metinler, çeviri ve kaynakları arasında ilişkiler kategorisi tanımlayan “*teorik bir terim*” olarak algıladığını belirtiyor.⁴²²

Munday, Toury'nin ilk çalışmalarında çeviri kaymalarını ölçme amaçlı yeterli çeviri için “*varsayımsal ara sabit*” (“*hypothetical intermediate invariant*”) ya da “*tertium comparationis*” kavramını öne sürdüğünü ancak aynı zamanda da bu sabitin önceden belirlenen bir değer olduğu düşünüldüğünde hiç bir çevirinin tam “*yeterli*”

⁴²⁰ M. Shuttleworth, M. Baker (ed.), 2004, s. 178.

⁴²¹ Dr. Bilgisayar destekli dilbilim, bilgisayar destekli çeviri konuları, Almanca teknik terimler araştırmacısı, Dublin City Üniversitesi, İrlanda.

⁴²² Dorothy Kenny, “Equivalence”, Mona Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2004. s. 78-80.

olmayacağı görüşünü kabul ettiğini vurguluyor. Munday, kuramcının çeviri kararları ile ilgili “*çeviri davranışı eğilimlerini*” belirleyerek bunlardan genellemeler çıkarmak ve bu genellemelerden yararlanarak çeviri eyleminde kullanılabilecek normlar oluşturmayı amaçladığını, bunu yaparken de hedefinin gelecekteki tanımlayıcı araştırmalar için hipotezler kurmak olduğunu belirtiyor. Munday, normları bir kültür, toplum ve zamana özel sosyokültürel kısıtlamalar olarak tanımlarken “*normlar*” ifadesi için Toury’nin şu tanımı yaptığını ifade ediyor:

*“...bir toplum tarafından paylaşılan genel değerlerin ve fikirlerin özel durumlara uygun ve uygulanabilir icraat talimatları halinde, neyin doğru ya da yanlış, yeterli ya da yetersiz olduğunu tanımlayacak şekilde çevirisi.”*⁴²³

Gideon Toury, “*The Nature and Role of Norms in Translation*” adlı makalesinde, çevirinin en az iki dil ve iki ekin geleneğinin ya da her seviyede iki grup norm dizgesinin varlığı ile yönlendirdiğini ifade ederek üç türlü norm belirlemiştir. Bunlardan ilki **Öncül norm** (initial norm) denilen çevirmenin çeviriye başlamadan önce çevirinin hangi ekinin normlarına uygun olarak yapılacağına dair verdiği kararlardır. Kaynak odaklı seçimde çevirmen yeterli çeviri için uğraşacak ve erek norm ve uygulamalarında uyumsuzluklar yaşayabilecektir. Erek odaklı seçimde ise, erek ekin normları çeviriyi tetikleyeceğinden kaynak metinden kaymalar kaçınılmaz olacaktır ve yeterlilikte erek ekin normlarına bağlılık kabul edilebilir olacaktır. Toury’nin makalesinde ikinci grubu **Süreç öncesi norm** (preliminary norm) ve **Çeviri süreci normları** (operational norm) olarak tanımlıyor. **Süreç öncesi çeviri normları**, çeviri politikası ile ilgili normlardır. Çeviri politikası çevirisi yapılacak metin tiplerinin seçimini kapsar, hangi özel metinlerin seçileceği, hangi dil

⁴²³ J. Munday, 2005, s. 112-113.

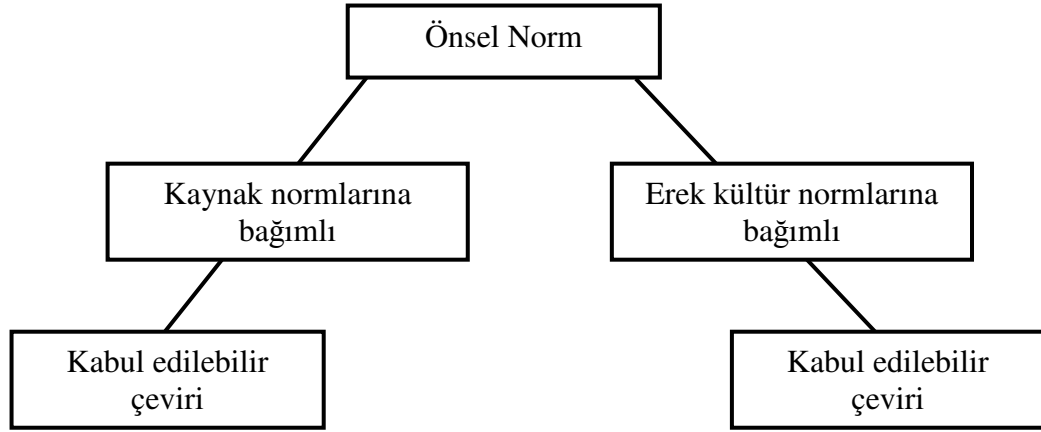
ve ekinden, hangi zaman dilimine yönelik metinlerin seçileceği, ara dillerin seçilip seçilmeyeceği ve hangi gruplara yönelik çeviri yapılacağı gibi kararlar bu normları oluşturur. **Çeviri süreci normları** ise çeviri eylemi esnasında alınan kararları yönlendiren normlardır. Bu normlar çeviri sırasında kaynak ve erek metin arasındaki ilişkileri yönlendirir, çevirmenin çevirisi sırasında neyin sabit tutacağı, neyi değiştireceğiyle ilgili kararlarıdır. Bunlar **matriks** (matricial norms) ve **metin içi-dilsel** (textual-linguistic norms) normlar olarak çeşitlendirilebilir. **Matriks normları** erek dil unsurlarının kaynak dilin unsurlarına karşılık olarak erek metinde yer alması ve metinsel bölümlendirilme ile ilgili kararlardır. Bunlar ekleme ve çıkarmalar, yer değiştirmeler ve bölümlendirmedeki değişiklikler ile ilgili karar normlarıdır. **Metin içi-dilsel normlar** ise erek metni formüle edecek malzemenin seçimi ya da orijinal metinsel ve dilsel malzemenin yer değiştirmesi ile ilgili kararlardır. Bu normlar genel ve seçilen çeviri metne özel olabilir.⁴²⁴

Jeremy Munday, normlar ile ilgili incelemesinde, önsel normların çevirmenin genel kararı ile ilgili olduğunu belirterek, çevirmenin kararını kaynak metne yönelik oluşturmasıyla erek metnin yeterli çeviri olacağını, erek kültür normlarına yönelik karar durumunda ise erek metnin kabul edilebilir çeviri olacağını ifade ediyor.⁴²⁵ Munday, yukarıdaki incelemeyi aşağıdaki tablo ile gösteriyor:

⁴²⁴ Gideon Toury, "The Nature and Role of Norms in Translation" 1978/1995, **The Translation Studies Reader**, Lawrence Venuti (ed.), New York, 2005, s. 205-210.

⁴²⁵ J. Munday, 2005, s. 114.

Jeremy Munday Norm Tablosu:

Yazıcı, Toury'nin eşdeğerliği tarihsellik kavramı içinde incelemesiyle, egemen çeviri anlayışının tarih içinde değişebileceğinden hareketle eşsüremli olduğu kadar geriye dönük araştırmalara da yer verdiğini bu nedenle de “*betimleyici kuram*” olarak adlandırılabilceğini ifade ediyor. Araştırmacı, Toury'nin kuramının, dilbilim ve filolojilerden farklılığına dikkat çekerek bağımsız bir bilim dalı olarak çeviribilim kimliğini ortaya çıkardığını, bütüncü üzerinde disiplinler arası araştırmalara sağlam zemin hazırladığını ekliyor⁴²⁶

2.2.2.3. Metin Türü ve İşlevsellik:

Jeremy Munday, çeviri kuramları ile ilgili tanımlamalarında Reiss ve Vermeer'in çalışmalarından bahsederek, metin türü bağımlı çalışmalara dahil ettiği

⁴²⁶ M. YAZICI, 2005, s. 140-141.

bu yaklaşımın, edebi, iş alanı ve teknik metinler gibi metin türlerinin çevirilerinin incelenmesini içerdiğini ifade ediyor.

Jeremy Munday, çeviri kuramları ile ilgili tanımlamalarında Katharina Reiss ve Vermeer'in çalışmalarından bahsederek, metin türü bağımlı çalışmalara dahil ettiği bu yaklaşımın, edebi, iş alanı ve teknik metinler gibi metin türlerinin çevirilerinin incelenmesini içerdiğini ifade ediyor. Munday, Katherine Reiss'in 1970'li yıllarda bildirişimi gerçekleştiren ve eşdeğerliği sağlayan, sözcük ve cümleden çok metin merkezli bir eşdeğerlik kavramı üzerine çalışma yaptığını ifade ediyor.⁴²⁷

Katharina Reiss, *"Type, Kind and Individuality of Text: Decision Making in Translation"* (*"Metnin Tür, Çeşit ve Kimliği:Çeviride Karar Verme"*) adlı makalesinde dillerarası çeviriyi kaynak metne işlevsel anlamda eşdeğer bir erek metin üretimi amaçlı iki dilli bildirişimsel arabuluculuk işlemi olarak tanımlıyor. Reiss, çeviri işleminde öncelikle kaynak metnin işlevsel eşdeğeri bir erek metin oluşturmak için kaynak metnin işlevinin belirlenmesi gerektiğini, bunun için de üç safhalı bir işleme gerek duyulacağını ifade ediyor. İlk safhada en küçük metinsel üniteden başlamak üzere metnin bütününe giden ya da metnin bütününden en küçük metin parçasına yönelen bir analiz metodu uygulamanın gerektiğini belirtiyor. Reiss, bu analizin, ilk olarak metin türünün analizi, metnin özellikle belirli dil toplumları

⁴²⁷ J. Munday, 2005, s. 12., s. 73-74.

için özel olarak yapılandırılan sosyokültürel bildirimsel izleklere uygun sınıflandırılması, son olarak da metnin kimlik analizinden oluştuğunu belirtiyor.⁴²⁸

Christina Schäffner,⁴²⁹ Reiss'in kuramında “işlev” kavramını ele alıyor. Ona göre, Vermeer ve Reiss, işlevin metin türü ve metin tipine bağlı olduğunu, kaynak metnin bir metin türü ve tipi ile ilişkilendirileceğini ve çevirmenin erek metnin oluşturulmasında izlenecek koşut hiyerarşi yöntemini seçmede bu işlevselliği gözönüne alacağını belirtiyor. Bunun yanında Vermeer ve Reiss'in, kaynak metnin erek metin türünü ve formunu belirleyici faktör olmadığını, erek metin türünün daha çok “amaç” faktörü tarafından belirlendiğini savunduklarını ifade ediyor.⁴³⁰

Munday, Reiss'in işlevsel yaklaşımının çeviri değerlendirmesini dizgeleştirmeyi amaçladığını ve Karl Bühler'in (1879-1963) üç kategorili dil işlevleri önermesini kullandığını açıklayarak üç dil işlevini ilgili dil boyutlarına ve bildirimde kullanılan metin türlerine ilişkilendirdiğini ifade ediyor. Munday, Reiss'in kullandığı metin türlerini, bilgisel (informative), anlatımsal (expressive), işlevsel (operative) ve görsel ve işitsel (audiomedial) olarak sınıflandırdığını belirtiyor.

Chesterman, Reiss'in metin türlerinin işlevsel karakteristiklerini ve çeviri metotlarıyla ilişkisini aşağıdaki tablo ile betimliyor:

⁴²⁸ Katharina Reiss, “Type, Kind and Individuality of Text: Decision Making in Translation” 1971, (çev.:Susan Kitron), Lawrence Venuti (ed.), **The Translation Studies Reader**, New York, 2005, s. 168-173.

⁴²⁹ Dr. Çeviribilim araştırmaları, Aston Üniversitesi, Birmingham, İngiltere.

⁴³⁰ Christina Schäffner, “Skopos Theory”, M. Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, New York, ABD, 2004, s. 236.

Metin Türü	Bilgisel	Anlatımsal	İşlevsel
Dilsel işlev	Bilgisel (nesne ve olguları temsil eder)	Anlatımsal (göndericinin tutumunu betimler)	Tanıtıcı (Metin alıcısına tanıtım yapar)
Metnin Odağı	İçerik Odaklı	Şekil Odaklı	Tanıtım Odaklı
Erek Metnin Amacı	Araştırma içeriğini göndermeli.	Estetik şekil göndermeli.	Arzu edilen tepkiyi sağlamalı.
Çeviri Metodu	“ <i>Düzyazı</i> ” gerektiği ölçüde açıklık .	“ <i>Tanımlama</i> ” metot, kaynak metin yazarı perspektifini benimseme	“ <i>Uyarılama</i> ” eşdeğerlik etkisi

Bu sınıflandırmalara göre araştırma yazıları bilgilendirici ve metin odaklı, şiirler anlatımsal ve şekil odaklı, reklamlar ise işlevsel ve metin odaklı olur. Reiss bunlara ilave olarak melez türlerin de olduğunu vurguluyor. Ayrıca görsel ve işitsel türün çevirisi için ek çeviri metotlarının gerekli olduğunu açıklıyor.⁴³¹

Yazıcı, Reiss’in ortaya koyduğu sadakat ve metinlerarası bağdaşıklık kurallarının, çevirinin dildışı öğelerin de araya girmesiyle birlikte işlevsellik açısından amaçlı bir eylem olduğu ve bu amacın da onun erek ekindeki işlevine göre

⁴³¹ J. Munday, 2005, s. 12., s. 73-74.

değiştirdiği konusunu tartışmaya açtığı değerlendirmesini yapıyor. Ona göre bu da çevirinin eylem ve bağıntı kuramıyla ilişkilerinin incelenmesine yol açmıştır.⁴³²

Munday, Reiss'in kuramında yeterlilik değerlendirmesi için diliçi (intralinguistic) ve dil dışı (extralinguistic) yönerge ölçütleri belirlediğini, bunlardan ilkinin anlamsal, sözcüksel, dilbilgisel ve stilistik özellikler, ikincisinin de durum, konu alanı, zaman, mekân, alıcı, gönderici, ve duygusal imâlar (mizah, alay heyecan) olduğunu belirtiyor.⁴³³

2.2.2.4. Eylem Kuramı

Sakine Eruz, Finlandiyalı çeviribilimci Justa Holz-Mänttari'nin çevirmenlik de yapan bir kuramcı olarak çeviriyi bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilen bir eylem olarak tanımladığını, bu tanımla çeviri etkinliğini ele aldığı gibi erek kültür ortamının gerektirdiği şekilde erek metnin oluşturulmasını öngördüğünü ifade ediyor.⁴³⁴

Christina Schäffner, işlev odaklı yaklaşımlardan birisi olan, çeviri kuram ve uygulamasını ele alan “Çeviriye İlişkin Eylem Kuramı”nın (“*translatorisches Handeln*”-“*translational action*”) Holz-Mänttari tarafından ortaya atıldığını ifade ediyor. Araştırmacı, kuramda çevirinin kültürler arası bir iletişim süreci olarak tanımlandığını, son ürünün özel durumlarda uygun işlevsel özelliği olan ve kullanım yeri bulunan bir fonksiyona sahip olduğunu belirtiyor. Schäffner, bu kuramda,

⁴³² M. YAZICI, 2005, s. 144.

⁴³³ J. Munday, 2005, s. 75.

⁴³⁴ F.S. Eruz, 2003, s. 53.

kaynak ve erek metin karşılaştırması ya da dilbilimsel bir yaklaşımın güdülmediğini, çevirinin geniş anlamda, uzmanlar ve müşteri ilişkileri bağlamında ele alındığını vurguluyor.⁴³⁵

Ian Mason, Holz-Mänttari'nin çeviriyi kültürler arası bir eylem olarak tanımladığını, bu eylemin amacının da çevirinin alıcısı ve çevirinin gerçekleştireceği özel işlev olduğunu vurguladığını belirtiyor.⁴³⁶

Christina Schäffner, kuramcının profesyonel çevirmenlere yol gösterici olabilecek kuramsal bir temel ve kavramsal bir yapı olmayı amaçladığını, bunu yaparken de bildirişim ve eylem kuramlarından faydalandığını açıklıyor. Araştırmacı, bildirişim kuramının kültürel engeller arasından aktarım sürecinin unsurlarını tanımladığını, eylem kuramının da çeviri eyleminin özel karakteristiklerinin açıklanmasını sağladığını belirtiyor. Ona göre, Holz-Mänttari kaynak metin analizini, bildirişimi sağlayan yapı ve işlev analizi olarak değerlendirmiş, kaynak metin okuyucusunun ilgi sahasına uygun olarak erek metnin de kökten değişikliğe uğrayabileceğini savunmuştur. Holz-Mänttari, çevirmenin tek taraflı olarak müşteri için çevrilmesi gerekli olan metinden çok hedefin durumuna ve görevlendirmeye odaklandığını savunuyor. Uzman bildirişimci olarak tanımladığı çevirmenin, çevirmen-müşteri, çevirmen-kaynak metin yazarı, çevirmen-erek okuyucu arasında kaynak metin yazarından erek okuyuculara kadar giden kültürlerarası mesaj aktarımını sağlamaktan sorumlu olduğunu, bunun da ancak aslında bir etik sorumluk olan yeterli metin üretimini yapabilecek uzmanlığa sahip

⁴³⁵ Christina Schäffner, "Action (Theory of Translational Action)", M. Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, New York, ABD, 2004, s. 3.

⁴³⁶ Ian Mason, "Communicative/functional approaches", M. Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, 2004, New York, ABD, s. 33.

çevirmenlerce sağlanabildiğini belirtiyor. Kuramcı, profesyonel metin üretimi olarak tanımladığı çeviri eyleminin işlevi, amacı ve çıktısı açısından mesaj aktarımını sağlaması yönünden değerlendirilmesi gerektiğini vurguluyor. Bunun için de çeviri eyleminin maksadını görevi bildirişimsel, müşterek eylemi yönlendiren ve koordine eden bir ortak **eylemler düzenleşimi** (Handlungsgefüge) yoluyla, bir **mesaj göndericisi** (Botschaftsträger) üretmek olarak tanımlıyor. Çeviri eylemi sürecinde metni, işleve uygun yapılandırılmış ve biçimsel elemanlarla (texture) temsil edilen **içeriğin** (Tektonik) **mesaj gönderici bileşeni** (Botschaftsträger im Verbund) olarak tanımlıyor. Kaynak metin bir başlatıcı (initiator), müşteri tarafından birincil ya da ikincil konumda atanan bir malzemedir, çeviri uzmanları tarafından üretilen erek metin ise çeviri başlatıcısı ya da diğer kullanıcılar tarafından kullanılabilir. Schöffner, Holz-Mänttari'nin çeviride eylem kavramının tüm çeviri türlerine uygulanabileceğini ve kuramının çevirmen tarafından alınacak kararlar için yol gösterici olmayı amaçladığını belirtiyor.⁴³⁷

2.2.2.5. Bağntı Kuramı

Deirdre Wilson ve Dan Sperber, “*Relevance: Communication and Cognition*” (“*Bağntı: Bildirişim ve Kavrama*”, Sperber & Wilson 1986; 1987) yapıtlarında çeviri ile ilgili bir “*Bağntı Kuramı*” (“*Relevance Theory*”) öne sürmüşlerdir. Bu eserde kuramlarının ana fikrini aşağıdaki şekilde açıklıyorlar:

⁴³⁷ C. Schöffner, M. Baker (ed.), 2004, s. 3-5.

*“Bağıntı kuramının merkez iddiası, bir konuşma ile başlatılan bağıntı beklentileri dinleyiciyi konuşmanın anlamına yönlendirmeye yönelik olarak yeterince belirli ve tahmin edilebilirdir. Bu kuram kavramsal olarak gerçekçi terimlerle bu bağıntı beklentilerinin büyüklüğünün ne kadar olduğunu ve deneysel olarak akla yakın bildirişime ne kadar katkısı bulunduğunu açıklamayı hedeflemektedir.”*⁴³⁸

Ian Mason ise, çevirmenlerin kaynak metin yazarının bilgi ve maksadını bilemeyecekleri gerçeğiyle karşı karşıya olduklarını, erek metnin alıcılarının da kaynak metin üreticilerinin bildirişimsel niyetlerine doğrudan erişimlerinin bulunmadığını ifade ediyor. Bu olgudan hareketle, çevirmenlerin de dâhil olduğu bildirişime katılanların, amaçlanan anlam için, metinsel kayıtlar temelinde ve mevcut olan ilgili bağlamsal bilgiler ışığında, akılsal bir model oluşturarak bu modeli mikro seviyede dil bilgisi ve makro seviyede dünya ile eşleştireceklerini savunuyor. Bu anlamda alıcının metni anlamaktan çok yorumladığını belirtiyor. Mason, bildirişime katılanların iletişimi, bilgiden çok üreticilerin ve alıcıların paylaştıkları kavramsal ortamın ve bir diğerinin varsayımlarının tahmin edildiği çıkarımlarla sağladığını ifade ediyor. Araştırmacı bu bildirişim modelinin bağıntı kuramsal bir temelde Sperber ve Wilson tarafından 1986’da, Gutt tarafından 1991’de, “*çevirinin yorumsal kullanımı*” (“*interpretive use*”) olarak ortaya atıldığını, temelinde ise bildirişimde her zaman en az işlem maliyeti ile yeterli içeriksel etkiyi sağlayabilecek en uygun bağıntı beklentisinin olduğunu vurguluyor.⁴³⁹

⁴³⁸ Deidre Wilson, Dan Sperber, “Relevance Theory”, Laurence R. Horn (ed.), Gregory Ward (ed.), **Handbook of Pragmatics**, 2004, Oxford, İngiltere, Malden, ABD, s. 607-632, Bkz: http://www.dan.sperber.com/relevance_theory.htm#_edn1 (10.12.2007)

⁴³⁹ I. Mason, M. Baker (ed.), 2004, s. 32.

2.2.2.6. Açıklayıcı Bildirişim Kuramı

Mine Yazıcı, bu kuramın, Ernest-August Gutt tarafından “*Bağıntı Kuramı*”’nın yorumlayıcı dil kullanımı kapsamında ele alınmasıyla ortaya atıldığını belirtiyor. Araştırmacı, kuramda, çevirinin, özgün metindeki açık ve kapalı sezdirimlerin alıcı kitleye aktarılması olarak tanımlandığını, çevirmenin sezdirimler aracılığıyla canlandırmada bulunarak derin yapıya ineceğini, kaynak metinle çeviri arasında yorumlayıcı benzerlikler kurarak iki metin arasında yüzeysel benzerlik oluşturacağını ifade ediyor.⁴⁴⁰

Lawrence Venuti, Ernest-August Gutt’un çeviriye bir diğer dilbilim alanı “*Bağıntı Kuramı*”’na uygun bilişsel yaklaşımla modellenmesi yoluyla yaklaştığını vurguluyor. Venuti kuramın, Sperber ve Wilson’ın açık ya da kasıtlı bildirişimin, kişinin bilgi dağarcığı, değerleri, inançları tarafından yorumlanan söylemin psikolojik bağlamı ya da kavramsal ortamı arasında bir karşılıklı etkileşime ve bağlamsal etkilerin elde edilmesi için gerekli işlemsel çabaya bağlı olduğu düşüncesinin yorumlayıcı dil kullanımı kapsamında ele alınmasıyla ortaya atıldığını belirtiyor. Venuti, Gutt’un, Sperber ve Wilson’ın kuramlarına ek olarak çeviride “*sadakatın*” yabancı metnin niyet edilen yorumunun, amaçlanan iletimi yeterli bağlamsal etkileri sağlamak koşuluyla, gereksiz işlemsel çabalardan kaçınarak iletilmesi konusunu tartışmaya açtığını belirtiyor. Venuti’ye göre, yorumlamanın yabancı metni temsil etme seviyesi ve yorumu ifade etme vasıtaları erek okuyucu kitlesi, onların metne ulaşabilirliği ve işlem kolaylığı ile belirlenir. Gutt’un bilişsellik üzerine vurgusu çeviriyi dilsel ve ekinel bir uygulama olarak görmez, çevirinin özel

⁴⁴⁰ M. YAZICI, 2005, s. 145.

metinsel şeklinin durumunu ve dinleyicileri dikkate almaz. Venuti, Gutt'un Bağntı kuramını "*insan doğasının psikolojik karakteristiğini temsil eden evrensel bir prensiptir.*" şeklinde tanımladığını, dolayısıyla bireysel psikolojiye işaret ederek sosyal faktörleri dışarıda bırakan, oldukça karmaşık, özet bir tanımlama sunduğunu belirtiyor. Venuti, bu görüşün Gutt tarafından çeviriye uygulanması sonucunda, çok özel bir zekâya sahip olanlar hariç, en az işlem çabası harcamak arzusunda olan evrensel okuyucuya işaret ettiğini vurguluyor. Bu gösterimde bağntı belirli bir tür çeviriye özeldir: Gutt'un sözleriyle, "*tanımlamada açık ve doğal olmalı ve gereksiz şekilde anlamak için zor olmamalıdır*".⁴⁴¹

Jeremy Munday, Derrida'nın⁴⁴² (1930–2004) çeviride "*Bağntı*" anlayışını varsayımsal olması ve çok fazla erek kültüre odaklanması nedeniyle eleştirdiğini ifade ediyor. Derrida'nın bakış açısından bağntılı bir çeviri, varsayımsal, istikrarlı bir anlatılan-anlatıcı ilişkisine dayanır. Derrida'nın sözleriyle bağntı;

"...kendisini, *el değmemiş anlatılanın herhangi bir anlatıcının alakasız vasıtalarıyla iletilmesi olarak sunar.*" ve tam bir şeffaflık (yeni çeviribilim anlayışında evcilleştirme-domestication) amaçlar.⁴⁴³

Yazıcı araştırmasında, bu kuramın nesnellik söylemiyle çeviri sürecini; yazar, çevirmen ve alıcıdan yalıtarak sadece iki metin arasındaki ilişkilere dayalı olarak açıklamaya çalışsa da, betimleyici yöntemden uzaklaşarak varsayımsal açıklamalara

⁴⁴¹ Lawrence Venuti, "1990s and Beyond", **The Translation Studies Reader**, 2005, New York, s.326-327.

⁴⁴² Jacques Derrida, Doğumu: 15 Temmuz 1930, El-Biar, Cezayir-Ölümü: 8 Kasım 2004, Paris (Fransa) Fransız filozof, edebiyat eleştirmeni ve Yapısökümcülük olarak bilinen eleştirel düşünce yönteminin kurucusudur.

⁴⁴³ J. Munday, 2005, s. 172.

dayandığı, bu yönüyle de kuramın görgülüğü tam olarak yakalayamadığı, sonrasında gelen kuramlara karşı sav işlevi gördüğü yorumunu yapıyor.⁴⁴⁴

2.2.2.7. Skopos Kuramı

Sakine Eruz, Hans. J. Vermeer'in ilk olarak 1978 yılında yayınladığı "*Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie*" ("*Genel bir Çeviri Kuramı İçin Çerçeve*") makalesinde işlevsel çeviri kuramlarının temelini attığını, bunu izleyen yıllarda yayınladığı diğer makaleleri ve özellikle de 1983 yılında yayınladığı "*Aufsätze zur Translationstheorie*" ("*Çeviri Kuramı İçin Makale*") eserinde erek odaklı çeviri kuramı ile ilgili temel düşünce yapısını oluşturduğunu ifade ediyor. Eruz, araştırmacının 1984 yılında Reiss ile birlikte Yunancada "*amaç, sonuç, planlanan iş*" anlamına gelen "*Skopos*" kelimesinden esinlenilerek "*Skopos Kuramı*" olarak adlandırılan amaca uygun çeviri eylemini tanımlayan yaklaşımını geliştirdiğini belirtiyor. Eruz, Vermeer'in bu yaklaşımını uygulama alanında da kanıtlama fırsatı bulduğunu, Vermeer'e göre bu kurama uygun olarak erek metnin, çeviri edinci oluşmuş bir çevirmen tarafından erek kültür ortamında yeniden yaratılmış bir metin olduğunu ekliyor.⁴⁴⁵

Ian Mason⁴⁴⁶ ise, bu kuramın çevirinin sadece dil ve (kaynak) metinden ibaret olmadığı, çevirilen metni de kapsadığı, çeviri eyleminin ısmarlanma ya da başka

⁴⁴⁴ M. YAZICI, 2005, s. 146.

⁴⁴⁵ F.S. ERUZ, 2003, s. 54.

⁴⁴⁶ Prof. Dr. Çeviribilim Araştırmaları, Heriot-Watt Üniversitesi, Edinburgh, İngiltere.

yollarla başlatılmasının kaynak metinden bağımsız olduğu görüşünden hareketle Reiss ve Vermeer tarafından “*Skopos Kuramı*”nın geliştirildiğini açıklıyor.⁴⁴⁷

Hans J. Vermeer, “*Skopos and Commission in Translational Action*” (“*Çeviri Eyleminde Skopos ve Komisyon*”) adlı makalesinde kuramın Eylem kuramının bir parçası olarak düşünülmesi gerektiğini, her çevirinin kaynak metin temelinde bir çeşit özel çeviri eylemi oluşturduğunu ve her eylem gibi çevirinin de bir amacı, bir maksadı olması gerektiğini belirtiyor. Skopos teriminin ise çevirinin maksadını açıklayan teknik bir terim olduğunu, her eylemin bir sonuca, yeni bir duruma veya olaya yol açması gibi çeviri eyleminin “*erek metine*”, çevirinin ise “*translatum*”a (ortaya çıkan çeviri metin) yol açtığını bildiriyor. Vermeer, çeviri eyleminin ve gerçekleştirileceği usulün eylemle ilgili görevlendirmeyi (commission) yapan müşteri (işveren) ile görüşüleceğini, amaç ve usulün metnin çevirmeninin başarısını sağlamak için yeterli ölçüde tanımlanmasının gerekli olduğunu belirtiyor. Vermeer, kuramında çevirmeni sonuç translatum’dan, dolayısıyla verilmiş olan vazifeden sorumlu uzman olarak tanımlıyor, skopos ise çevirmenin bakış açısına göre şekilleniyor, kaynak metin görevlendirmenin bir bileşeni durumuna geliyor ve “*translatum*”u belirleyen hiyerarşik olarak sıralanmış bağıntılı faktörler için temel oluşturuyor. Vermeer’e göre, kaynak metin genellikle kaynak ekinde bir durum ifade eder, bu sebeple de çevirmen kültürlerarası bildirişimden de sorumludur. Erek metin “*translatum*” ise, yeterlilik ölçütünü oluşturan erek kültüre odaklanması ile değerlendirilir, bunun sonuçları ise kaynak ve erek metinlerin birbirinden yalnız formülasyon ve içeriğin dağılımı gibi hususlarda ayrılmaz, aynı zamanda kaynak ve

⁴⁴⁷ I. Mason, M. Baker (ed.), 2004, s. 32.

erek metinlerin önceden düşünülmüş hedeflerinde de ciddi anlamda farklılıklar olabilir.⁴⁴⁸

Vermeer, her eylemin bir amacı olduğunu, amaç taşımayan etkinliklerin eylem olarak nitelendirilemeyeceğini ve çeviri eyleminin amacı olarak tanımladığı “*skopos*”un üç yolla uygulanabildiğini, dolayısıyla da üç amaç ifade ettiğini vurguluyor.

Vermeer’e göre *skopos* kavramının uygulanabileceği eylemler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. Çeviri süreci ve bu sürecin amacı,
2. Çeviri sonucu elde edilen “*translatum*” ve bu “*translatum*”un işlevi,
3. Çevirinin biçimi ve bu biçimi seçmede etkin olan niyet.⁴⁴⁹

J. Munday, Reiss ve Vermeer’in tüm metinler için geçerli olabilecek bir görüş arayışı içinde kuramlarını geliştirdiklerini ifade ederek kuramda geçerli olan genel kuralları aşağıdaki gibi sıralıyor:

- 1) Bir “*translatum*”un (ya da erek metnin) amacı (*skopos*) ile tayin edilir,
- 2) Erek metin, kaynak kültür ve kaynak dilde bilgi sunumu ile bağlantılı, erek kültür ve erek dilde bir bilgi sunumudur,
- 3) Erek metin doğrudan tersine dönük şekilde bir bilgi sunumu başlatmaz,

⁴⁴⁸ Hans J. Vermeer, “Skopos and Commission in Translational Action”, (çev. Andrew Chesterman) 1989, **The Translation Studies Reader**, Lawrence Venuti (ed.), New York, 2005, s. 227-229.

⁴⁴⁹ İbid., 2005, s. 230.

4) Erek metin kendi içinde tutarlı olmalıdır,

5) Erek metin kaynak metin ile tutarlı olmalıdır,

6) Yukarıdaki beş kural, skopos kuralı önkoşul olmak üzere hiyerarşik bir sıralama içinde bulunmaktadır.⁴⁵⁰

Christina Schäffner, Skopos Kuramında eşdeğerliğe işlevsel bir açıdan yaklaşıldığını ifade ediyor. Schäffner, Vermeer'in, eşdeğerlik bazlı çeviri kuramlarında olduğu gibi kaynak metnin, kaynak okuyucularda yarattığı etkinin ya da yazarın metne atadığı işlevin çeviri sürecini başlatmadığını, müşteriler gibi çeviri eylemini tetikleyenlerin erek metinden bekledikleri işlev ya da erek metnin amacı olduğunu vurguladığını belirtiyor. Ona göre, amaç erek metin kullanıcısı, kullanıcının konumu ve kültürel altyapısıyla geniş anlamda sınırlanmaktadır.⁴⁵¹

Araştırmacı Sakine Eruz, Skopos kuramında kaynak metinle erek metin arasında bir “arz – talep” ilişkisinden bahsederek, erek metnin kaynak metinden talep doğrultusunda yararlandığını ve talep doğrultusunda erek metnin oluştuğunu ifade ediyor. Ona göre, çevirmen çok iyi bir gözlemci, çeviri bağlamına göre yorumlar yapan, çeviri kararları alan bir kültür uzmanıdır. Eruz, Vermeer'in çeviri etkinliği sürecinde çevirmenin, metni etkileyen kaynak kültürün “para” (toplumsal), “dia” (topluluk kültürü) “idio” (kişisel kültür) boyutlarını dikkate alarak erek metni erek kültürün para, dia ve idio kültürleri çerçevesinde yeniden oluşturması gerektiğini vurguladığını belirtiyor. Eruz, kültürler arası etkileşimi iletişimsel olarak sağlayabilmesi için çevirmenin bu kültürlerin kısıtlamalarını aşması ya da ilişkileri

⁴⁵⁰ J. Munday, 2005, s. 79.

⁴⁵¹ C. Schäffner, “Skopos Theory” Mona Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, New York, ABD, 2004, s. 236.

saydamlaştırması gerektiğini belirterek bunun ancak çeviri edincinin sağlanmasıyla mümkün olacağı değerlendirmesini yapıyor.⁴⁵²

Christina Schäffner, Skopos Kuramı'nın çeşitli araştırmacılar tarafından eleştirildiğini belirterek Chesterman'ı⁴⁵³ örnek gösteriyor. Ona göre, Chesterman, çeviri metin her ne kadar arzulanan amacını gerçekleştirse de, mikro seviyede alınan çeviri kararları düşünüldüğünde, sözcük bazında (lexical), sözdizimsel ve biçimsel açıdan yeterli olmayabileceğini değerlendirmiştir. Newmark ise, mesaja odaklanılarak işlevselliği sağlamak için aşırı basitleştirme sonucunda, anlamın zenginliğini yitirebileceğini ve kaynak dil metnin güdümünün erek metinde kaybolabileceği eleştirisini yapıyor. Bir diğer eleştiri de Snell-Hornby'den geliyor: Bu kuramın özellikle sanat içeren yazınsal metinlerin çevirilerine uygulanma ihtimali zayıftır, çünkü, yazınsal metinler, diğer metinlere nazaran oldukça karmaşıktırlar, yazının biçimsel özellikleri daha fazla öne çıkar.⁴⁵⁴

Yazıcı'ya göre, Vermeer'in kuramının gerekçelendirme yöntemi olarak söyleşisel nitelikte karşı savlardan yola çıkan bir yöntem seçmesi, çizgisel ve döngüsel bir mantık yürütememesine ve kuramın uygulama alanına yönelik dar bir kuram olarak kalmasına neden olmuştur. Yazıcı, Vermeer'in kuramında amacı belirleyenin kültür bağımlı etmenler değil insan unsuru bağımlı faktörler olması bağlamında genel bir kuram gibi görünse de profesyonel dünyaya seslenmesi nedeniyle dar kapsamlı bir kuram olduğunu ifade ediyor.⁴⁵⁵

⁴⁵² Eruz F.S., 2003, s.54.

⁴⁵³ Andrew Chesterman, Prof.Dr., Genel Dilbilim Bölümü, Helsinki Üniversitesi.

⁴⁵⁴ C. Schäffner, M. Baker (ed.), 2004, s. 239-240.

⁴⁵⁵ M. Yazıcı, 2005, s. 156.

2.2.2.8. İşlevsel Kuram ve Normlar

Jeremy Munday, Christiane Nord'un "*Text Analysis in Translation*" ("*Çeviride Metin Çözümlemesi*", 1988–1991) çalışmasında, cümle seviyesi ve metin düzeyinde, daha çok metinlerin kurgulanmasını araştıran, metin çözümlemesi amaçlı detaylı bir işlevsel model öne sürdüğünü ifade ediyor. Munday, Nord'un iki temel çeviri ürünü veya sürecinden bahsettiğini belirtiyor: 1) Belgesel Çevirisi: yazar ve kaynak metin alıcısı arasında bildirişimi sağlayan doküman olarak görev yapar. Bu durumda Munday, yazınsal metin çevirilerini örnek vererek erek metnin alıcılarının kaynak metnin düşüncelerine erişebildiklerini ancak bunun çeviri metin olduğundan da haberdar olduklarını vurguluyor. Metinsel olarak da kelimesi kelimesine çeviriyi, yazınsal çeviriyi ve kaynak kültüre özel terimlerin aynen çevirisi örneklerini veriyor. 2) Enstrümantal Çeviri: Hedef kültürde yeni bir iletişimsel eylemde, bağımsız bir mesaj gönderme enstrümanı olarak görev yapar. Burada alıcıların, mesajın daha önce iletişimsel başka bir eylemde kullanıldığını farketmemeleri amaçlanır. Başka bir deyişle erek metin alıcıları, metni kendi dillerinde yazılmış bir kaynak metin olarak algırlar. Kaynak ve erek metin aynı işlevi yerine getirir. Nord bunu "*işlev koruyan çeviri*" olarak adlandırıyor. Bu tür çevirilere örnek olarak da kullanım klavuzlarının çevirisini veriyor.⁴⁵⁶

Araştırmacı Ian Mason, Nord'un çeviriyi bir bildirişim olarak gördüğünü ve çeviri süreci hakkındaki görüşlerini bildirişim kuramı temelinde oluşturduğunu ifade ediyor.⁴⁵⁷

⁴⁵⁶ J. Munday, 2005, s. 81-82.

⁴⁵⁷ I. Mason, M. Baker (ed.), 2004, s. 30.

Mine Yazıcı, Christiane Nord'un "*İşlevsel Kuramı*"nın Vermeer'in Skopos kuramı üzerine kurulu olduğunu, Dressler ve de Beugrand'ın çevirinin bir iletişim olgusu olduğu tezlerini kabul eden Nord'un, işlevselliği metinden başlatarak tanımladığını ifade ediyor. Ona göre, iletişim olgusunda, gönderici, alıcı ve belirli bir zaman ve yerde geçen bir olay söz konusudur. Göndericinin parçası olduğu olayı veya niyetini en iyi paylaşabilecek şekilde iletebilmesi bir dizi amacı olan eylemi yerine getirmesiyle anlaşılır. Burada gönderici ve alıcı aynı zaman ve ortamı paylaşmazlarsa, iletinin alıcıda farklı bir işlev yerine getirmesine neden olur. Çeviri süreci esnasında da aynı şekilde çeviri metnin kaynak metnin işlevini yerine getirmesi düşünülemez. Kuramcının, uzlaşım terimini her iki metin için de ortak bilgi ve beklentilere dayalı olarak bağlayıcı olmamakla beraber karşılıklı anlaşmaya dayalı saymaca kurallar olarak tanımladığını belirten Yazıcı, bu tanımdan metin türünün kültür bağımlı bir kavram olduğunu ve metin hakkındaki uzlaşımın oluşturucu ve düzenleyici ilkelerden meydana geldiği yorumunu yapıyor. Araştırmacı, çeviride oluşturucu ilkelerin, metin türü, metin biçimi ve düzenlemesiyle ilgili geleceğe yönelik kararlar kapsamında geniş ölçekli kural veya ilkeler olduğunu, düzenleyici ilkelerin de çevirmenin erek ekin okurunun beklentilerine uygun olarak aldığı küçük ölçekli kararlar şeklinde tanımlanabileceğini açıklıyor. Yazıcı, Nord'un bu şekilde işlevselliği her iki ekin metin türü geleneği açısından kurallaştırarak, çeviri olgusuna iki yönlü bakmayı hedeflediğini ve işlevsellik amacıyla çevirinin kültürlerarası iletişim olarak adlandırılabilir temel amacını yitirme tehlikesine karşı önlem almaya çalıştığı şeklindeki düşüncelerini aktarıyor. Araştırmacı, işlevsellik açısından Vermeer ve Nord'u karşılaştırarak, birincinin erek kutupta kalmasının, sadece Almanca konuşulan ülkelerde ses bulmasına neden olduğunu, ikincinin işlevselliği

kaynak kutupla ilişkilendirmekle birlikte, çok dilliliği benimseyen genel bir kuram öne sürdüğü fikrini çağrıştırdığını ifade ediyor.⁴⁵⁸

Sonuç olarak yukarıda hem tarihsel hem de düşünsel yönleriyle incelediğimiz çeviri ve çeviri kuramları arasındaki ilişkiler kapsamında, kuramsal bilginin uygulama alanına yansması ve bu kuramların çevirmenlere yaptıkları çevirileri yönlendirmede sağlayacağı yarar en önemli konulardan birisidir. Nasıl ki çevirmenler zaman zaman koşut metinlerden yararlanarak çevirilerinin güzelliği ve sadakatini pekiştiriyorlarsa, çeviri yapanlara kuram bilgileri, yönlendirici ve çeviri sürecinde yardımcı bir faktör olarak görev yapar. Çeviri yapabilmek için sadece erek ve kaynak dilbilgisinin yeterli olmayacağından hareketle, bilgi bazında da olsa çevirmenlerin kuram altyapısına sahip olması çevirilerin güzellik ve tutarlılığına katkı sağlar. Kuram çevirmenlere hem kaynak hem de erek kültür yönünden bakmakta geniş bir görüş açısı sağlayabiliyorsa görevini yerine getirmiş, kütüphane raflarından kurtularak insanların dimağlarında yer bulmuş olur.

Ermeniceden Türkçeye yapılan çeviriler düşünüldüğünde, genellikle çevirmenlerin çevirmenlik yada çeviribilim eğitimi almamış kişiler olması, çevirilerini Ermenicenin ana dilleri olması nedeniyle önsezileri yardımıyla kurguladıkları süreçler yardımıyla yapmaları, söz konusu çevirmenlerin kuramsal açıdan hangi kurama yakın oldukları konusunda bir değerlendirme yapmayı güçleştiriyor. Her ne kadar yukarıda tanıtmaya çalıştığımız kuramlar çevirmene yol gösterme açısından olmazsa olmaz bir sınıflandırma içine dahil edilemese de, çevirinin sağlığını ve güzelliğini artırmada yardımcı olacağı muhakkaktır. Bu nedenle özellikle iki toplumun uzun süreler birlikte yaşaması nedeniyle oluşan kültür

⁴⁵⁸ M. YAZICI, 2005, s. 156-158.

iletişimi sonrasında birbirine yakınlaşan kültürleri, çeviride aşılabilir sorunlar ortaya çıkarmayacağından, Ermeniceden çeviri yapan çevirmenlerin yazarın mesajını daha iyi aktarmaya yarayan erek kültür odaklı çeviri kuramlarını tercih etmeleri daha uygun olacaktır.

2.3. Çeviri Sorunları

Çevirinin insan düşüncesini zorlayan, karmaşık bir süreç olması, kültür aktarımı açısından düşünüldüğünde iki kültür arasındaki iletişimin ve bu iletişim sonucu ortaya çıkan aktarımın zorluğu gibi etmenler nedeniyle çeviri sorunları meydana gelmektedir. B. Bozkurt, Peter Levi'nin⁴⁵⁹ 1 Ocak 1978 tarihli Sunday Times gazetesinde çıkan makalesinde, Puşkin'in "*Eugene Onegin*" adlı yapıtının yeni bir çevirisini değerlendirdiğini, Levi'nin yazısında on yıl önce Puşkin'den yapılan tüm İngilizce çevirilerin yetersizliğinden umutsuzluğa düşerek bu yazarla ilgilenmekten vazgeçmek zorunda kaldığını belirttiğini ifade ediyor. Bozkurt, Peter Levi'nin, *Eugene Onegin* çevirisinin ona Puşkin'i kazandırdığını ifade ederek, kusursuz çeviri diye bir şeyin söz konusu olmayacağına değindikten sonra, elindeki kusursuza yakın çevirinin değeri ve önemi üzerinde durduğunu ekliyor. Bozkurt, yazısının devamında, çevrilemezlik konusuna değinerek bunu dil engelinde aramak gerektiğini ve bunun sebebinin iki dil arasında yaşanan aktarım sorunu olduğunu belirtiyor. Araştırmacı, kültürlerarası farklılıklar dolayısıyla kültürleri birbirine oldukça yakın toplumların dilleri arasında bile sözcüklerin eşdeğer anlam

⁴⁵⁹ Peter Chad Tigar Levi, (Doğumu:16 Mayıs 1931, Middlesex, İngiltere; Ölümü: 1 Şubat 2000), Prof. Dr. Oxford Üniversitesi (1984-89), şair, arkeolog, gezi yazarı, biyografi yazarı, eleştirmen, eğitimci ve Cizvit din adamı.

taşımayabileceğini ve bu sebepten her söze her deyişe bir karşılık aramanın boş bir çaba olacağını ifade ediyor.⁴⁶⁰

Berke Vardar ise, çeviriyi değişik diller kullanan vericiler ve alıcılar arasında bilgi aktarımı sağlayan bir etkinlik olarak tanımladıktan sonra, burada yaşanabilecek en önemli sorunun bilgi kaybı olacağını ifade ediyor. Araştırmacı bu bilgi kaybının salt dilsel (sözdizimsel, sözlüksel-anlamsal, deyişbilimsel) nedenlerle ve salt ekinse-toplumsal nedenlerle oluşabileceğini ekliyor. Vardar, bu sorunları tamamen bertaraf etmenin mümkün olmayacağını, çevirinin başarısından bağımsız olarak ister istemez kayıpların meydana geleceğini ekliyor. Ekinse-toplumsal hataların en aza indirilebilmesi için de, çevirmenlerin öncelikle kaynak dil ve kültür hakkında geniş bilgi sahibi olması gerektiğine işaret eden Vardar, çevirmenin tercihlerine bağlı olarak göstergelerarası aktarımdan bildirisel uyarlamaya kadar pek çok yöntemin uygulanabileceğini vurguluyor.⁴⁶¹

İsmail Boztaş ve Şirin Okyayuz Yener ise, çeviri hatasını “*Açıklamalı Çeviri Terimleri Sözlüğü*”nde; “*Erek metinde yapılan yanlışların çoğu ya çeviri ilkelerinin iyi bilinmemesine veya çeviri kurallarının ve ilkelerinin göz ardı edilmesi ile çevirmenin erek dilde düzgün bir ileti sağlayamamış olmasına bağlanmaktadır. ... Çeviri yanlışları, ya kaynak metnin bölümlerinin yanlış yorumlanmasından, ya da yöntem hatalarından ileri gelmektedir. Belli başlı çeviri yanlışlarına açıklamaların yerinde kullanılmaması, yanlış anlam aktarımı, iki dil arasındaki girişimi yanlış yorumlama ve kaynak metne ilaveler yaparak veya eksilterek çevirmek örnek*

⁴⁶⁰ B.R.Bozkurt, “Çeviri ve Sorunları”, **Çeviri**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1982, s. 5-13.

⁴⁶¹ Berke Vardar, “Dilbilim Açısından Çeviri”, **Türk Dili, Çeviri Sorunları Özel Sayısı**, 1978, Sayı:322.

verilebilir.” tanımlamasını yapıyorlar. Araştırmacılar çeviride yöntemsel hatalar olarak da “(yanlış) öykünme, (yersiz) açıklama, aşırı çeviri, müdahale, karşılık bulma” örneklerini veriyorlar.⁴⁶²

Boztaş ve Yener, çeviri yanlışları olarak diğer dillerden ödünçlenmiş sözcüklerin kullanımı, ekleme, öykünme, biçimdeş sözcükler, yanlış anlam, yersiz açıklama, müdahale, aşırı çeviri, kayıp, yanlış anlama, anlamsızlık, çıkarma/atlama, artık çeviri, eksik çeviri, karşılık bulma tanımlarını, dil hataları için ise belirsizlik, yanlış yapımlandırma, uygun olmayan ifade, yineleme, aykırıcılık ve ilişkilendirme tanımlarını veriyorlar.⁴⁶³

Boztaş ve Yener tarafından hata olarak nitelendirilen bu tanımlamalar aynı eserde aşağıdaki şekilde yer alıyor:

Çeviri Yanlışları:

Ekleme: Çevirmenin kaynak metinde olmayan bilgiyi veya biçimsel etkileri erek metne eklemesinden kaynaklanan bir çeviri hatası.

Öykünme: Çevirmenin kaynak metinde yer alan, kaynak dile ait bir sözcüğün veya deyişin bileşenlerini sözcüğü sözcüğüne sıralanış dizinine göre sadık bir çeviri yöntemi ile erek metne aktarması.

Biçimdeş Sözcükler: Belirli bir dildeki bir sözcüğün şekil olarak başka bir dildeki bir sözcüğe benzediği halde, bu iki sözcüğün anlamlarının veya içlemlerinin farklı olması.

⁴⁶² İ. Boztaş, Y. Ş. Okyayuz, 2005, s. 34, s. 147.

⁴⁶³ İbid., 2005, s. 148.

Yanlış Anlam: Kaynak metindeki bir sözcük veya bölüme bağlamda yüklenmediği bir işlem yükleyerek yapılan çeviri hatası.

Açıklama: Kaynak metindeki tek bir sözcüğü, erek dile eşdeğer işlemlere sahip sözcük ve öbeklerle aktararak erek metni uzatmak.

Müdahale: Bir dildeki biçim ya da anlamların etkisi sonucunda bir başka dilde sözcük, sözdizim ve sesbilim düzleminde değişmelere yol açan süreç. Çevirmenin bilgisizliğinden veya yöntemsel bir hatadan kaynaklanan ve erek metne kaynak dile özgü bir özellik aktarılmasına neden olan bir çeviri hatası.

Aşırı Çeviri: Bir kaynak metnin sadık çevirisi mümkün ve kabul edilebilir olmasına rağmen, çevirmenin dizgesel olarak sözcük seçiminde kaynaktaki ifadelerden farklı bir şekilde ifade etmesinden kaynaklanan bir yöntemsel hata.

Kayıp: Bir anlam ögesinin yok olması sonucunda erek metindeki anlatımsal, söz bilimsel veya biçimbilimsel öğelerin azaltılmış olması ve bu nedenle erek metnin kaynak metne kıyasla daha az zengin olmasıdır.

Yanlış Anlama (Yorumlama): Çevirmenin metni yanlış anlamasından veya yeterli genel kültüre sahip olmamasından kaynaklanan ve kaynak metindeki bir sözcük veya bölümün yazar tarafından amaçlanandan farklı, tamamen yanlış bir işlemle ifade edilmesinden kaynaklanan bir çeviri hatası.

Anlamsızlık: Çevirmenin kaynak metindeki bir ifadenin veya sözcüğün işlemini yanlış yorumlayarak veya yöntemsel bir hata yaparak erek metinde mantıksız bir oluşum ortaya koyması.

Çıkarma/atlama: Çevirmenin, kaynak metindeki gerekli bir ögeyi erek metinde yansıtamamasından kaynaklanan bir çeviri hatası.

Artık Çeviri: Çevirmenin kaynak metinde geçen ve erek metinde örtüklemesi gereken bazı yerleri açık hale getirmesi.

Eksik Çeviri: Çeviri yaparken çevirmenin erek metindeki anlamı verebilmesi için deyimisel bir çeviri için gereken karşılıkları, genişletmeleri ve ayrıntılı açıklamaları çıkarması sonucunda meydana gelen bir çeviri hatasıdır.

Karşılık Bulma: Çevirmenin çeviri yaparken iki dil arasında sözcüksel veya öbeksel düzeyde karşılık bulma eylemidir.

Dil Hataları:

Belirsizlik: Bir metnin bir kısmının birden fazla anlambilimsel yoruma açık olması.

Yanlış Yapılandırma: Genel anlamda aydınlarca makbul olmayan ifade tarzı; edebiyatta ve sanatta bazılarınca alışılmış şekil ve yazıların dışında kalan tarzda eser ve yazılar. (Translation Barbarism)

Uygun Olmayan İfade: Bir sözcüğe doğru olmayan bir anlam yüklemekten veya o sözcüğün kullanımına uygun olmayacak bir şekilde anlamlandırmaktan kaynaklanan bir dil hatası.

Yineleme: Aynı sözcüğün, sözdizimsel yapının, deyim veya paragrafın tekrarlanmasından oluşan sözbilimsel bir yapıdır.

Aykırcılık: Dilde geleneksel dil kurallarına aykırı olan sözdizimsel bir yanlışlıktır.

İlişkilendirme: Bir sıfat ve iki ismin bir eylemde sözdizimsel ilişkilendirilmesi olarak bilinen ilişkilendirme, yanlış bir sözce ile ilgili ya da gerçek anlamını yalnız o sözcede taşıyan bir öğeyi bir başka sözcede kullanma olarak tanımlanabilir

Doğu Ermeniceden Türkçeye yapılan çeviriler ile çeviri ve dil hataları düşünüldüğünde, genellikle yukarıda hata olarak nitelendirilen uygulamaların yanı sıra hiç aktarılmayan, çeşitli sebeplerle erek metinlerde yer almayan bölümlerin de olduğunu görüyoruz.

Bir sonraki bölümde yapacağımız analizlerde bu türde özgün metin ile erek metin arasındaki çelişkiler ve eksiklikleri vurgulayan örnekler irdelenmeye çalışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. Ermeniceden Türkçeye Çevrilen Eserler

Ermeniler asırlarca Osmanlı Devletinin vatandaşı olarak, ayrıcalıklı bir azınlık kimliğiyle aynı coğrafyada Türklerle birlikte yaşamışlardır. Bunun sonucunda da her iki toplumun siyasal, ekonomik, kültürel yaşamlarında yoğun bir iletişim var olmuştur. Ermenilerin söz konusu ortak yaşamın her aşamasında yazı dilinde Ermeni harflerini kullanmaları ama düşüncelerini dile getirmek için çoğunlukla Türkçeyi tercih etmeleri bu etkileşimin niteliği konusunda belirli bir fikir vermektedir. Birsen Karaca, “*Aktualnie Problemy Perevoda Hudojestvennogo Teksta s Russkogo na Turetskiy Yazık*” (Rusçadan Türkçeye Çevrilen Sanat Metinlerindeki Güncel Çeviri Sorunları)⁴⁶⁴ başlıklı makalesinde bu veriden yola çıkarak Türkçeye ilgili tarihte yaşanmış ilginç bir fenomene dikkat çekiyor: Bu fenomen, Osmanlı vatandaşlarının (etnisiteleri ne olusa olsun) güncel yaşantılarında ve yazılı metinlerde Osmanlı İmparatorluğunun resmi dili Osmanlıca’yı değil Türkçe kullanmakta ısrar etmeleri, ama Osmanlı döneminde Türklerin kullandığı Arap harfleri yerine kendi alfabelerindeki sembolleri tercih etmeleridir. Dolayısıyla, arşivlerde araştırılması ve değerlendirilmesi gereken Ermeni harfleriyle kaleme alınmış çok sayıda Türkçe metin mevcuttur. Bunlara ilave olarak Cumhuriyet öncesi dönemde ve Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar gelen dönemde Türkçeden Ermeniceye ve Ermeniceden Türkçeye yapılan çeviriler de bulunmaktadır. Tezimizin konusunun Ermeniceden

⁴⁶⁴ Birsen Karaca, “Aktualnie Problemy Perevoda Hudojestvennogo Teksta s Russkogo na Turetskiy Yazık”, Vestnik Moskovskogo Universiteta, Seriya 9, Nomer 2 (Mart-Aprel), Moskva, 2007, s. 130-136.

Türkçeye çevrilen eserler olması nedeniyle aslında hacimli bir araştırma konusu olan Türkçeden Ermeniceye çevrilen eserler konusuna girmeyeceğiz. Ermeni harfleriyle Türkçe metinler ise tez konumuzu şu özelliğiyle ilgilendiriyor: Günümüzde bazı yayınevleri ve araştırmacıların bu konuda araştırmaları sonucunda yayınladıkları kitaplarda Ermenice sözcüklerin Latin harflerine aktarılmış örnekleri yer alıyor.

Çeviri kuramlarından Ermenice metinlerin analizlerini yaparken daha çok “*erek odaklı kuramları*” benimsemek, Ermenice ve Türkçenin uzun yıllar birlikte ve yoğun bir karşılıklı kültür aktarımı içinde yaşamış iki toplumun dilleri olması nedeniyle daha uygun olacaktır. Bu nedenle çeviri analizlerimizde yazarın okuyucuya iletmeye çalıştığı mesajın erek dil okuru tarafından doğru anlaşılıp anlaşılamayacağı, bu aktarımın ne kadar sağlıklı, ne doğrulukla yapıldığını araştırmak, analizlerimizin temelini oluşturacaktır.

Ermeniceden Türkçeye çevrilen eserleri incelerken Birsen Karaca⁴⁶⁵, Pars Tuğlacı’nın çalışmaları yanında Ahmet Kankal’ın⁴⁶⁶ çalışması ve çevrilen eserler de başvuru kaynağımız olacaktır.

3.1. Batı Ermeniceden Yapılan Çeviriler

Araştırmamızın sonucunda Ermeniceden Türkçeye yapılan çevirilerin çok da uzak bir geçmişe gitmediğini gördük. Osmanlı döneminde Ermenice eserlerin Türkçeye çevrilerek Türk okurların istifadesine sunulması çok sık rastlanan bir

⁴⁶⁵ Doç.Dr. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

⁴⁶⁶ Doç.Dr. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı.

durum değildir. Osmanlı Devletinde yaşayan Ermeni çevirmenlerin genellikle Avrupa’da eğitim görerek bir Avrupa dili üzerine uzmanlaşmaları da genellikle çevirilerini bu dillerden Ermeniceye yapmaları sonucunu doğurmuştur. Özellikle de edebi eserlerin Türkçeye çevrilmesi Cumhuriyet döneminde yoğunluk kazanmıştır.

Bunun istisnası 1912 yılında İstanbul’da, Ahmed İhsan ve Ortakları matbaası yayınlarından “*Ermeni Edebiyatı Numuneleri*” adlı Türkçe kitabıdır. Pars Tuğlacı’nın “*Ermeni Edebiyatından Seçkiler*” adlı eserinde, söz konusu kitapta Kırkor Zohrab, Hrand Asadur, Rupen Zartaryan, Avedis Aharonyan, Dikran Gamsaragan, Avetik İsaahakyan, Zabel Esayan (Sibil), Zabel Asadur gibi dönemin tanınmış Ermeni yazarlarına ait kısa hikâyelere yer verildiğini öğreniyoruz. Araştırmacı, bu yazıların Serents Şahrigyan tarafından Türkçeye çevrildiği bilgisini de veriyor.⁴⁶⁷

Bu çalışmadan başka, Ermenice olarak basılan, Cumhuriyet dönemi Ermeni yazını okurlara tanıtmak üzere 1957’de Kadıköy Aramyan Okulu Mezunları Cemiyeti (*Aramyan Sanutz Miutyun*–1957) tarafından yayınlanan “*Hamaynabadger Hanrabedagan Sırçani İstanbulahay Kraganutyan*” [Cumhuriyet dönemi İstanbul Ermenileri Edebiyatı Seçkisi] adlı eser anılmaya değerdir. Ayrıca, 1920–1980 yılları arasında Ermenistan dışındaki ülkelerde yaşayan Ermeni yazarları ve eserleri hakkında bir çalışma olan, Minas Tölölyan’ın 1955 yılında Kahire’de yayınladığı, sonradan genişleterek ikinci baskısı 1982’de Boston Hayrenik [Anavatan] Yayınları

⁴⁶⁷ P. Tuğlacı, 1992, s. 90.

tarafından yapılan “*Tar mi Kraganutyun*” [Bir Asır Edebiyat] adlı seçki de bu türe dahil edilebilecek çalışmalardandır.⁴⁶⁸

Ermeni Edebiyatını Türk okurlara tanıtmayı amaçlayan iki eser, 1992 yılında İstanbul’da yayınlanan Pars Tuğlacı’nın “*Ermeni Edebiyatından Seçkiler*” ve Birsen Karaca’nın hazırladığı 2001 yılında Kültür Bakanlığı Yayınları arasında basılan “*Ermeni Edebiyatı Seçkisi*” önem arz etmektedir.

Ermeniceden Türkçeye çevrilen diğer edebi eserler için ise, Ahmet Kankal’ın çalışmasına bakmak gerekiyor. Kankal, 2003 yılında yazdığı “*Ermeni Öykülerinden Türkçe Yayınlananlar Üzerine*” adlı makalesinde o güne kadar Ermeniceden Türkçeye çevrilmiş olan eserlerden bahsediyor. Araştırmacı bu eserlerde İstanbul, İzmit, İzmir, Gümüşhane, Erzincan, Sivas, Tokat, Malatya, Harput (Elazığ), Diyarbakır, Adıyaman, Urfa, Afyon, Konya, Adana ve Halep şehirleri ile onlara göre daha küçük yerleşim yerlerinden bahsedildiğini ifade ederek, çeşitli yazarlara ait 20 eseri incelediği bilgisini veriyor.⁴⁶⁹

Ermeniceden Türkçeye çevrilen eserler konusunda ilk inceleyeceğimiz Ermeni yazarı Hagop Mintzuri (1886 Armıdan–1978 İstanbul)’dir. Mintzuri’nin eserlerinden “*Armıdan*” [Արմւան-Արման] 1966 yılında Ermenice olarak basılmıştır. Söz konusu eser Türkçeye Silva Kuyumcuyan tarafından iki bölümde çevrilmiştir: “*Armıdan Fırat’ın Öte Yanı*”; “*Atina Tuzun Var mı?*”. Mintzuri’nin bu eserlerinden başka Ermenice olarak yayınladığı “*Mavi Işık*” [Լաւաւոյն լոյս- Gabuyd

⁴⁶⁸ <http://www.bolsohays.com/webac.asp?referans=25>,
<http://www.hyetert.com/yazi3.asp?s=0&AltYazi=Makaleler%20%5C%3E%20Edebiyat&Id=150&DilId=1>.

⁴⁶⁹ Ahmet Kankal, “Ermeni Öykülerinden Türkçe yayınlananlar Üzerine”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı:157, 2003.

Luys]⁴⁷⁰ eserindeki 50 öyküden 18'inin çevirisi “*Kapandı Kirve Kapıları*” adıyla Nurhan Büyük Kürkciyan tarafından çevrilmiştir. “*İstanbul Anıları-1897-1940*” Mintzuri'nin Türkçeye çevrilen son eseridir. Eser Silva Kuyumcuyan tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Gerçekçilik akımından etkilenmiş olan Mintzuri, eserlerinde doğduğu köyden ve çevresinden başlamak üzere yaşamından kesitler sunmakta, tanıdığı, kendinde iz bırakmış kişileri tanıtmaya çalışmaktadır.⁴⁷¹

Osmanlı Devleti zamanında doğan ve 1913'e kadar da Anadolu'da yaşamış olan bir diğer Ermeni yazar Hampartsum Gelenyan (Hamadeğ) da eserleri Türkçeye çevrilen yazarlandandır. Hamadeğ'in 1913'te Amerika'ya göç etmesinden sonra yazdığı “*Güvercinim Harput'ta Kaldı*” eseri Sarkis Seropyan tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bu eserde yazarın çocukluk yıllarındaki yaşamından, yaşadığı çevredeki insan ilişkilerinden ve kırsal hayatın gerçeklerinden bahsedilmektedir.⁴⁷²

Eserleri Türkçeye çevrilen yazarlar arasında İstanbul Ermeni edebiyatına mensup yazarlardan, Ermeni Cemaat Meclisi üyeliği ve Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda İstanbul milletvekilliği de yapmış olan Krikor Zohrab anılmaya değerdir. Alena Ramiç, Krikor Zohrab'ın “*Gyankı İnçbes Vor E*” [Կյանքը Ինչպէս Որ Է-Hayat Olduğu Gibi] Ermenice olarak ilk kez 1911'de yayınlanan eserinin 1913 yılında Diran Kelekyan tarafından “*Hayat, Olduğu Gibi*” adıyla Osmanlıcaya çevrildiği bilgisini veriyor. Ramiç, Osmanlıca eserin Ahmet İhsan Tokgöz (1868–1947) tarafından yayınlandığını, bu Osmanlıca kitaptan faydalanılarak Zuhal Kargı

⁴⁷⁰ Transkripsiyonlarda, Batı Ermenicesine ait kelimelerin Batı Ermenice; Doğu Ermenice kelimelerin ise Doğu Ermenice transkripsiyonları esas alınmıştır.

⁴⁷¹ Hagop Mintzuri, *Armıdan, Fırat'ın Öte Yanı*, İstanbul, 1996-1998-2005, *Atina Tuzun Var mı?*, İstanbul, 2000-2005, *Kapandı Kirve Kapıları*, İstanbul, 2002, *İstanbul Anıları-1897-1940*, İstanbul, 2002.

⁴⁷² Hampartsum Gelenyan, *Güvercinim Harputta Kaldı*, İstanbul, 1998.

Ölmez⁴⁷³ (Doğumu: 1961) ve Arzu Özzayım tarafından günümüz Türkçesine çevrildiğini ifade ediyor. Araştırmacı, 2000 yılında “*Hayat, Olduğu Gibi*” adıyla yayınlanan eserde Krikor Zohrab’ın aşk, evlilik, din, ahlakî değerler, yoksulluk ve toplumsal sorunlar gibi konular hakkındaki düşüncelerinin azınlıkların bakış açısı ile gerçekçi bir anlatımla yansıtıldığı belirtiyor.⁴⁷⁴ Zohrab’ın Türkçe olarak yayınlanan bir diğer eseri, çeşitli dergi ve gazetelerde Ermenice yayınlanan kısa öykülerinden derlenen “*Öyküler, Osmanlı Meclisinde bir Ermeni Mebus*” adlı kitaptır. Söz konusu öyküler, Hermon Araks tarafından çevrilmiş ve 2001 yılında yayınlanmıştır.⁴⁷⁵

Ermenice yazdığı eserleri Türkçeye çevrilen yazarlardan Zaven Biberyan, iki eseri ile karşımıza çıkıyor. Biberyan’ın “*Karıncaların Günbatımı*” [Մրճիիւնէրն Վերջալոյսը-Mırcünneru Vercaluysı] isimli kitabı, Silvart Malhasyan tarafından “*Babam Aşkale’ye Gitmedi*” adıyla çevrilerek yayınlanmıştır. Bundan başka “*Sürtük*” [Լկրտածը-Lgırdadzı] adlı eseri de Rober Koptaş tarafından çevrilerek “*Yalnızlar*” adıyla yayınlanmıştır.⁴⁷⁶

Şiirleriyle tanınan Antan Özer, eserleri Türkçeye çevrilen yazarlarımızdandır. Yazarın 1990 yılında yayınlanan “*Ve*” [Եւ- Yev] adlı Ermenice kitabındaki on öykünün çevirisi “*Yaşamı Beklerken*” adıyla Klemans Çelik (Zakaryan) tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Yazar kitabında, sıradan insanların umut ve hayal kırıklığını işlemiştir.⁴⁷⁷

⁴⁷³ Doç.Dr. Mersin Üniversitesi Türk Dili, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.

⁴⁷⁴ Alena Ramiç, **KANAT, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Merkezi Haber Bülteni**, Ankara, 2001, Sayı 8. Bkz: <http://www.bilkent.edu.tr/~kanat/k060801.html>. (12.11.2007)

⁴⁷⁵ Krikor Zohrab, **Öyküler, Osmanlı Meclisinde bir Ermeni Mebus**, İstanbul, 2001.

⁴⁷⁶ Zaven Biberyan, **Babam Aşkale’ye Gitmedi**, İstanbul, 2000, **Yalnızlar**, İstanbul, 2000.

⁴⁷⁷ Antan Özer, **Yaşamı Beklerken**, İstanbul, 1997.

Bunlardan başka Yervant Gobelyan da eserleri Türkçeye çevrilen Ermeni yazarlara örnek oluşturuyor. İzmit/Bahçecik kökenli bir Ermeni ailesine mensup olan Gobelyan, 1965 yılından sonra İstanbul’da çeşitli gazete ve dergilerde yayınladığı Ermenice ve Türkçe eserleri ve araştırmaları ile göze çarpıyor. Gobelyan’ın, “*Memleketini Özleyen Yengeç*” adlı eseri Hagop Gobelyan tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Gobelyan, bu kitabında İstanbul’u ve dayısını anlattığı yengeç hikâyesini merkez alarak, memleketlerini terk eden veya terk etmek zorunda kalan Ermenileri işlemiştir.⁴⁷⁸

Fotoğraf sanatçısı kimliği ile tanıdığımız Ara Güler, 1950’lerde yazdığı “*Babil’den Sonra Yaşayacağız*” adlı öykü seçkisiyle bir diğer örnektir. Sanatçının [Բաբելոնէն վերջ պիտի ապրինք-Papelonon Verç Bidi Abrink] adlı Ermenice eserinden seçilmiş 11 öykü Sirvart Malhasyan tarafından “*Babil’den Sonra Yaşayacağız*” adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Kitapta yazarın Türkçe yazdığı öyküler de bulunmaktadır. Eserde yazarın kurgu öyküleri yanında anılarını konu alan öyküleri de yer alıyor. Örneğin: Yazarın babasının doğum yeri olan Şebinkarahisar’ın Yayıcı köyüne babası ile birlikte yaptıkları ziyaret ve 1978’de Eritre’de bir savaş röportajı yaparken yaşadıklarına dair anıları Ara Güler’in öykülerine konu olmuştur.⁴⁷⁹

Bu noktada Ermenice bastığı eserlerle Batı Ermeni Edebiyatına katkıda bulunan Aras Yayıncılık’ın çeviri kitaplarından da bahsetmek gerekiyor: Örneğin: Yervant Sırmakeşhanlıyan’ın⁴⁸⁰ 20. yüzyıl başlarında, İstanbul’un balıkçıları, balıkçı

⁴⁷⁸ Yervant Gobelyan, **Memleketini Özleyen Yengeç**, İstanbul, 2000.

⁴⁷⁹ Ara Güler, **Babilden Sonra Yaşayacağız**, İstanbul, 2000.

⁴⁸⁰ Yervant Sırmakeşhanlıyan (Doğumu: 1870, İstanbul-Ölümü:1915, Diyarbakır?) Batı Ermeni Edebiyatına mensup bir yazar, eğitimci.

semtleri, eğlence yerleri ve balıkçıların yaşamları ile ilgili öykülerini barındıran “*Balıkçı Sevdası*”, Ani Baronyan⁴⁸¹ tarafından çevrilerek 2000 yılında yayınlanmıştır.⁴⁸²

Aras Yayıncılıktan yayınlanan bir diğer eser, Aram Andonyan’ın⁴⁸³ 1912–1913 yıllarında İstanbul’da basılan, Ermenice “*Balkan Savaşı’nın Resimli Ayrıntılı Tarihi*” [*Badgerazart Intartzag Badmutyun Balkanyan Baderazmin*] adlı eserinin çevirisi olan “*Balkan Savaşı*”. Kitap Ermenice aslından Zaven Biberyan tarafından çevrilmiş, savaş döneminde Balkanlarda geçen olayları konu almıştır.⁴⁸⁴

Lerna Ekmekçioğlu ve Melissa Bilal’in derlediği “*Bir Adalet Feryadı, Osmanlı’dan Türkiye’ye Beş Ermeni Feminist Yazar 1862-1933.*” eseri de Ermeniceden çevrilen Aras Yayıncılık çeviri faaliyetlerine örnektir. Anılan kitapta yer alan eserler Zülal Kılıç, Satenik Alanyan, Anjel Selver Çekem, Takuhi Tovmasyan, Melissa Bilal, Maral Aktokmakyan, Payline Tovmasyan, Talar Şilelyan, Sırpuhi Bilal tarafından çevrilmiştir. Kitapta Osmanlı Devleti’nin son döneminde yaşamış olan beş feminist Ermeni yazarı, Elbis Gesaratsyan (1830-1911), Sırpuhi Düsap (1841-1901), Zabel Asadur (Sibil) (1873-1934), Zabel Yesayan (1878-1942) ve Hayganuş Mark’ın (1885-1966) hayatı ve eserlerinin incelenmekte, dönemin kadın sorunlarına “*Ermeni Kadını*” gözü ile bakılmaktadır.⁴⁸⁵

Bu faaliyetlere Keğam Kerovpyan’ın (İşkol) (1924-1980) “*Mitolojik Ermeni Tarihi*”ni de ilave etmek gerekir. Kitap Sarkis Seropyan tarafından çevrilmiştir. Eser

⁴⁸¹ Getronagan Lisesi Ermenice Öğretmeni.

⁴⁸² Yervart Sirmakeşhanlıyan, **Balıkçı Sevdası**, İstanbul, 2000.

⁴⁸³ Aram Andonyan (Doğumu: 1879, İstanbul-Ölümü:23 Aralık 1951, Paris, Fransa) Gazeteci, yazar.

⁴⁸⁴ Aram Andonyan, **Balkan Savaşı**, İstanbul, 1999.

⁴⁸⁵ Lerna Ekmekçioğlu, Melissa Bilal, **Bir Adalet Feryadı, Osmanlı’dan Türkiye’ye Beş Ermeni Feminist Yazar 1862-1933**, İstanbul, 2006.

Kerovpyan'ın Ermenilerin Anadolu'daki varlıkları ile Ermeni mitolojisindeki efsane ve söylencelerin yanı sıra yazılı kaynaklara dayanan bir tarih kitabı niteliğindedir.⁴⁸⁶

Bu esere ilave olarak Yervant Odyan'ın "*Inger Pançuni*" [Ընկեր Փանչունի-Inger Pançuni] adlı kitabı Sirvart Malhasyan tarafından "*Yoldaş Pançuni*" adıyla Türkçeye çevrilerek 2000 yılında Aras Yayıncılık tarafından yayınlanmıştır. Eserde mizahi bir dille, yirminci yüzyılın başında yaşayan hayali bir kahramanın, Pançuni'nin başından geçen olaylar anlatılmaktadır.⁴⁸⁷

Vahan Totovents⁴⁸⁸'in (1889-1937) "*Eski Roma Yolu Üzerinde Hayat*" [Կյանքը Հին Հռոմեական Ճանապարհի Վրա-Kyankı Hin Hrovmeakan Canaparhi Vra] adlı eseri de "*Yitik Evin Varisleri*" adıyla Najda Demircioğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Doğu Ermeniceden çevrilen bu eserle ilgili ayrıntılı çalışmaya sonraki başlıkta yer vereceğiz.⁴⁸⁹

Bunlardan başka Aram Pehlivanyan'ın "*Şehrin Gürültüsünde*" [Քաղաքի Ժխրիւ Մեջ-Kağaki Jhorin Mec] adlı şiir kitabı "*Özgürlük iki Adım Ötede Değil*" adıyla 1999 yılında çevrilerek İstanbul'da yayınlanmıştır.⁴⁹⁰

Aras Yayıncılık'tan çıkan bir diğer çeviri eser, Raffi Kebapçıyan'ın "*Konuş Halil Bey Konuş*" adlı kitabıdır. Bu kitap yazarın daha önce yayınladığı Ermenice kitaplarında yer alan 11 öyküsünün Türkçe olarak kaleme alınmış halidir.⁴⁹¹

⁴⁸⁶ Keğam Kerovpyan (İşkol), **Mitolojik Ermeni Tarihi**, İstanbul, 2003.

⁴⁸⁷ Yervant Odyan, **Yoldaş Pançuni**, İstanbul, 2000.

⁴⁸⁸ Vahan Totovents (Doğumu:1889, Mezre, Elazığ – Ölümü: 1937) Gazeteci, yazar.

⁴⁸⁹ Vahan Totovents, **Yitik Evin Varisleri**, İstanbul, 2002.

⁴⁹⁰ Aram Pehlivanyan, **Özgürlük İki Adım Ötede Değil**, İstanbul, 2002.

⁴⁹¹ Raffi Kebapçıyan, **Konuş Halil Bey Konuş**, İstanbul, 2000.

Ermeniceden Türkçeye çevirilen eserler ile ilgili son çalışmaya Aras Yayıncılıktan çıkan “*Sivas 1877*” adlı eseri örnek olarak gösterebiliriz. Rahip Boğos Natanyan’ın yazdığı eserin çevirisi Sirvart Malhasyan tarafından “*Sivas 1877*” adıyla yapılarak Birzamanlar Yayıncılık tarafından Ocak 2008’de yayınlanmıştır. Kitapta azınlıkların gözünden Sivas, Tokat, Merzifon ve Amasya’daki Ermenilerin yaşamlarına ait bilgiler yer almaktadır.⁴⁹²

Edebi eserlerin dışında Ermeni tarihçilere ait kitapların çevirileri de yapılmıştır: Ermenice bilen ilk Türk olarak bildiğimiz Esat Uras’ın Ermenicede çevirerek Türk okurunun hizmetine sunduğu en önemli örnek, 1943 yılında Türk Tarih Kurumunca Ankara’da basılan, Kalost Arapyan’ın “*Ruşçuk âyânı Mustafa Paşa’nın Hayatı ve Kahramanlıkları*” adlı eserdir. Eser adından da anlaşılacağı gibi Rusçuk âyânı Alemdar Mustafa Paşa’nın (1765–1808) hayatının anlatıldığı bir çalışmadır.⁴⁹³

Aras Yayıncılıktan başka Eren Yayıncılıktan çıkan, Osmanlı şair, seyyah, diplomat ve tarihçisi Eremya Çelebi Kömürcüyan’ın (1637–1695), “*İstanbul Tarihi, XVII asırda İstanbul*”, adlı eseri Türkçeye çevrilen Ermenice eserler sınıflamasına giriyor. Bu eser, 1952’de Hrand Der Andreasyan tarafından Ermeniceden Türkçeye çevrilmiş, 1988 yılında Kevork Pamukçuyan tarafından ikinci basımı yapılmıştır. Esere Andreasyan’ın kendine ait tarih çalışmaları da eklenmiştir.⁴⁹⁴

Hrand Andreasyan yukarıda bahsettiğimiz çevirisinden başka tarih alanında yazılmış diğer Ermenice eserlerin çevirileriyle karşımıza çıkıyor. Andreasyan’ın,

⁴⁹² Bkz: http://www.bolsohays.com/kitap.asp?kitap_id=220, <http://kultur.sabah.com.tr/kit121-110001-20080123-1100.html> (15.01.2008)

⁴⁹³ Esat Uras, **Ruşçuk Âyânı Mustafa Paşa’nın Hayatı ve Kahramanlıkları**, Ankara, 1943.

⁴⁹⁴ Eremya Çelebi Kömürcüyan, **İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul**, İstanbul, 1988.

P. G. İncicyan'dan (1758-1833) çevirdiği “18. Asırda İstanbul”, P. Minas Bıjışkyan'dan çevirdiği “Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası, 1817-1819” ve Polonyalı Rahip Simeon'un yazdığı “Tarihte Ermeniler”, (“Polonyalı Tıbir Simeon'un Seyahatnamesi”) örnek verilebilecek eserler arasındadır.⁴⁹⁵

Andreasyan bu eserlere ilave olarak Aknerli Grigor'dan “Moğol Tarihi” ve “Okçu Milletin Tarihi” adlı eserleri Ermeniceden çevirerek yayınlamıştır. Ayrıca, “Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi 1806–1810 İsyanları. III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa” adlı çalışması da sayılması gereken çeviri eserler arasındadır.⁴⁹⁶

Tarih Vakfı Yurt Yayınlarından Temmuz 1996'da çıkan tarihçi ve eğitimci Sarkis Sarraf Hovhannesyan'ın (1740–1805), en önemli eseri sayılan “Payitaht İstanbul'un Tarihçesi” de anılmaya değer eserlerdendir. Yazarın 1800 yılında tamamladığı, yazması Ermeni Patrikhanesi'nde olan kitap 1967'de Ermenice olarak yayımlanmış, Tarih Vakfı Yurt Yayınlarının kitabı, Elmon Hançer tarafından bu baskıdan Türkçe'ye çevrilmiştir. Eserde dönemin İstanbul'u anlatılmaktadır.⁴⁹⁷

Belge Yayınları tarafından yayınlanan eserlere örnek vermek gerekirse, Levon Haçikyan'ın, Hemşin'lilerle ilgili yazdığı kitap “Hemşin Gizemi, Hamşen Ermeni Tarihinden Sayfalar” Ermeniceden Bağdik Avedisyan tarafından çevrilerek basımı yapılmıştır. Ayrıca Rafael İşhanyan'ın, “Başlangıcından II. yüzyıla Kadar Ermenilerin Tarihi” adlı eseri Sarkis Seropyan tarafından, Antranik Çelepyan'ın

⁴⁹⁵ P.G.İncicyan, **18. Asırda İstanbul**, İstanbul, 1976, P. Minas Bıjışkyan, **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası, 1817-1819**, İstanbul, 1969, Simeon, **Tarihte Ermeniler**, İstanbul, 1999.

⁴⁹⁶ Aknerli Grigor, **Moğol Tarihi**, İstanbul, 1954, Aknerli Grigor, **Okçu Milletin Tarihi**, İstanbul, 2007, Georg Oğulukyan, **Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi 1806–1810 İsyanları. III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa**, İstanbul, 1972.

⁴⁹⁷ Sarkis Sarraf Hovhannesyan, **Payitaht İstanbul'un Tarihçesi**, İstanbul, 1996.

“*Antranik Paşa*” kitabı da Mariam Arpi ve Nari Arek tarafından Ermeniceden çevrilerek yayınlanmıştır.⁴⁹⁸

Elimizdeki verilere göre, Ermeniceden çevrilen eserlerin sayısı çok olmasa da dikkate alınması gereken bir hacme sahiptir. Bu bağlamda Ermeniceden Türkçeye yapılan çeviri sürecinde etkili olan nedenlerle ilgili yaptığımız tespitlerin dikkate değer olanları şöyledir: Yeterli sayıda çevirmenin olmaması, Ermenice bilenlerin sayısının oldukça az olması, okurunun ilgi eksikliği, buna bağlı olarak satış başarısının yakalanamaması.

3.2. Doğu Ermeniceden Yapılan Çeviriler

Yaptığımız araştırma sonuçlarına göre, Türkiye’de genellikle Batı Ermeni edebiyatına ait eserler çevrilirken, Doğu Ermeni edebiyatının ürünü olan eserlerin çevrilişi nicelik itibarıyla oldukça az. Bunun en büyük sebebi Doğu Ermeni edebiyatına duyulan ilginin azlığı ve bu dilden edebi çeviri yapabilecek çevirmen sayısının yeterli olmamasıdır.

Çalışmamızın bundan sonraki alt başlıklarında, Doğu Ermeniceden çevrilmiş olan eserlerden araştırmalarımızın sonucunda Ermenice orijinaline ulaşabildiğimiz Vahan Totovents’in (1889–1937) Najda Demircioğlu tarafından çevrilen “*Yitik Evin Varisleri*”, Avetik İsaahakyan’dan Yervant Gobelyan’ın çevirdiği “*Abu Lala Mahari*”

⁴⁹⁸ Levon Haçikyan, *Hemşin Gizemi, Hamşen Ermeni Tarihinden Sayfalar*, İstanbul, 1996, Rafael İşhanyan, *Başlangıcından II. yüzyıla Kadar Ermenilerin Tarihi*, İstanbul, 2006, Antranik Çelepyan, *Antranik Paşa*, İstanbul, 2003.

ve “Bingöl” eserlerini ve medya araçlarında yer alan haberlerin Türk okurlar için nasıl çevrildiğini inceleyeceğiz.

3.2.1. “Yitik Evin Varisleri”:

“Yitik Evin Varisleri”, Vahan Totovents’in orijinali Ermenice olan “*Eski Roma Yolu Üzerinde Hayat*” [Կյանքը Հին Հռոմի Եւրոպայի Վրաս-Կյանկի Հին Հրովմեական Կանարիի Վրա] adlı eserinin Türkçe çevirisidir. Eserin Ermeniceden çevirisi Najda Demircioğlu tarafından yapılmıştır. İncelediğimiz eser, Aras Yayıncılık tarafından Temmuz 2002’de İstanbul’da Mart Matbaacılık’a bastırılmış. Kitabı yayına Rober Koptaş hazırlamış, kapak tasarımını ise Sayat Arık yapmıştır. Kapakta 20. yüzyıl başında Harput’taki Ermeni mahallesinin fotoğrafı yer almaktadır. Kitabın başında yayıncının kitabın Ermenice baskısı hakkında verdiği bilgileri içeren bir bölüm, Aras yayıncılık ve kitabın basımı hakkında bilgilerin yer aldığı bölüm, Vahan Totovents’in karakalem çalışması bir portresi ve ardından yazarın kısa biyografisi yer alıyor. Çeviri sırasında Adam Yayınları’nın Ana Yazım Klavuzu’nun kurallarına uyulduğuna işaret edilmesi eserin dikkat çeken unsurlarındandır. Sonraki üç sayfada ise, “*Eserler*” [Երկեր-Yerker] adıyla Erivan’da 1957 ve 1988’de basılan kitapta bulunan ve Ermeni yazarların Totovents hakkında yazdığı yazılar yer alıyor. Burada, Vahram Papazyan, Kurken Mahari, Yeğişe Çarents, Vağarşak Norents, Anahid Kevorkyan ve Kevork B. Bardakjiyan’dan yazıları görmek mümkün. Bir sonraki sayfada ise Totovents’in yapıtları ve basıldığı yıllar bulunuyor. Eser, 172 sayfa bir hacme sahip.

Eserin Vahan Totovents tarafından yazılan orijinali ilk defa “*Kyankı Hin Hrovmeakan Canaparhi Vra*” [Կյանքը Հին Հռովմեական Ճանապարհի Վրա] adıyla, 1930 yılında Erivan’da “*Nor Uğı*” [Նոր Ուղի-Yeni Yol] adlı aylık derginin üçüncü sayısında basılmıştır. Sonrasında 1931’de Moskova’da Rusça, 1933’te Erivan’da Ermenice basımı yapılan eserin baskıları 1956, 1957, 1966, 1972, 1979 ve 1988 yıllarında Erivan’da tekrarlanmıştır. 1956 yılında Beyrut’ta da basılan eser, 1988 yılında basılan Ermenice orijinalinde bulunan 21 bölümün 19’una yer verilerek “*Yitik Evin Varisleri*” başlığıyla çevrilmiştir. Kitabın bölümleri romen rakamlarıyla belirlenmiş, bölümler içindeki alt bölümler ise yıldız işaretleriyle kısımlandırılmıştır. Eserin son bölümünde ise dizin ve Aras Yayıncılık’ta basılan diğer eserlerin listesi yer almaktadır.

Eserin elimizdeki orijinal Ermenice sürümü ise, 1988 yılı Erivan “*Sovetakan Groğ*” [Սովետական Գրող] yayınevi tarafından basılmıştır. Eseri basıma A.C. Gevorkyan ve H.H. Felekyan hazırlamışlar, Önsöz ve tanıtımlar da A.C. Gevorkyan tarafından yapılmış. Orijinal eser üç kitap halinde hazırlanmış olup, elimizdeki örnek serinin 1. kitabıdır. 1. kitapta yazarın şiirleri ve öykülerinin bir kısmı bulunuyor. “*Yitik Evin Varisleri*” adlı kitabın çevirisinin yapıldığı “*Kyankı Hin Hrovmeakan Canaparhi Vra*” [Կյանքը Հին Հռովմեական Ճանապարհի Վրա-Eski Roma Yolu Üzerinde Hayat] başlıklı bölümü 1. kitabın 3. bölümünde bulunuyor ve 371. sayfadan başlayıp 529. sayfada son buluyor. 530, 531 ve 532. sayfalar kitabın içindeki eserlerin isimleri ve kısaca tanıtımlarına ayrılmış. 533 ve 534. sayfalarda dizin yer alıyor. Son iki sayfada ise basımevine ait, eseri yayına hazırlama aşamasında çalışan personelin okurlara tanıtıldığı bir bölüm var. Kitap toplam 536

sayfa hacme sahip. “*Kyankı Hin Hrovmeakan Canaparhi Vra*”’nın bölümleri “U,Բ,Գ” gibi aynı zamanda sayısal değerleri de ifade eden Ermenice harflerle, alt kısımlar ise üç adet yıldız işaretiyle “* * *” ayrılmıştır.

Doğu Ermeni Edebiyatında Romantik akımının temsilcilerinden birisi olan Totovents, eserlerinde genellikle yaşadığı ve etkilendiği olaylar ile kişilerden bahsetmektedir. Eserde çok zengin benzetmelere, süslü ifadelerle doğa tasvirlerine, şiirsel ifadelerle dolu eğretilmeler yer verilmiştir. Eserin olay kurgusu yazarın doğduğu yer olan Elazığ’ın Mezre kasabasında geçen olaylar çerçevesinde çocukluk döneminin anlatımı ve çevresindeki kişilerin tanıtılmasından oluşuyor. Dolayısıyla da eser tarih romanları ve köy romanları sınıflandırmasına alınabilir.

Roman, yazarın doğumunun anlatıldığı ilk bölüm ve kurgulandığı izlenimini veren ve annesinin bebeği aya çıkarmasının anlatıldığı ikinci bölümle başlıyor. Bu bölüm “U” bölümünden önce iki kısım halinde yıldızlarla eserden ayrılmıştır. Çeviri kitapta doğrudan “I” olarak başlayan bölümü Ermenice metinde “U” ya da “I”, çeviri metinde de “II” olarak devam eden bölümde yazar babasını, “Բ” ya da “2” Ermenice bölümlendirmede annesini tanıtıyor. Olay kurgusu bu şekilde bölümlere ayrılarak yazarın dedesi, halası, evlerinin kâhyası, erkek ve kız kardeşlerini ve çocukluğunda sevdiği diğer kızları tanıtmasıyla devam ediyor.

Totovents, eserinde aile çevresi ve köyündeki diğer kişileri tanıtırken dönemin olaylarına da değinmiştir. Buna Totovents’in eserinde, aralarında kendi kardeşi ve amcaları da dâhil olmak üzere dönemin Ermenilerinin Amerika Birleşik Devletlerine yerleşmelerini ve buralarda iş kurmalarını, Amerikalı Protestan

misyonerlerin misyonerlik faaliyetlerini, Almanlar'ın bölgede okullar açarak din propagandası yapmaları gibi Ermenilere yönelik faaliyetleri anlatmasını örnek olarak gösterebiliriz.

Totovents, kitabında çocukluk döneminde çevresinde yaşayan Ermenilerin adetlerine ve inanışlarına değiniyor, dinine pek de sıkı bağlı olmayan babası, iyi bir Hristiyan olduğunu ifade ettiği annesi, güvercinle uğraşmanın uğursuz sayılmasını vurguladığı Hagop'un öyküleri bunlara örnek sayılabilir. Bu dönemde kan dökmenin cinayetin çok sıklıkla rastlanılan bir olgu olduğunu, sevdikleri kız Veronika'yı öldüren Vahram ve Hraç'ın öyküsünden, düğün gecesi pencere kenarına gelen çocuklardan birini öldürecek kadar sinirlenen Hacı Soğomon'un öyküsünden, güvercin oynatan Hagop'un güvercinleri için yaptığı bıçaklı kavgalardan ve Hovsep'in Amerika'dan dönen babasını öldürmesinden anlıyoruz.

Totovents, eserinde dönemin kendisini etkileyen yazarlarından da bahsediyor, “*Arevelyan Mamul*” adlı haftalık dergide çıkan şiiriyle ilgili öyküsünde, dönemin yazarlarından Bedros Turyan (Zimbayan) (1851–1872) ve Misak Medzarents (Medzaduryan) (1886–1908) ile edebiyata özellikle de şiire olan yakınlığından söz ediyor.

Eser kurgusu içinde yer alan olaylar ve eserde zaman zaman yazarın aktardığı dönemin adetlerinden o dönemde Türk ve Ermeni toplumlarının birbirine bağlı bir şekilde yaşadığı, adet ve göreneklerin de neredeyse birbiriyle aynı olduğunu görüyoruz. Bunun en güzel örneği de yazarın ağabeyi Hagop'a Krikor'un kızının istenmesinden sonra Krikor Ağa'nın evinden yazarın evine bir “*sini*” baklava gönderilmesi Anadolu'da hala devam eden geleneklerden birisidir.

Eserin zaman kurgusu ise yazarın doğumu olan 1889 yılından başlıyor. Hem Ermenice hem de Türkçe çevirinin sonunda yer alan 1930 yılı, bu tarihte Totovents'in Ermenistan'da bulunmasından hareketle bize bunun Totovents'in “*Kyankı Hin Hrovmeakan Canaparhi Vra*” [Կյանքը Հին Հռովմեական Ճանապարհի Վրա] adlı romanını bitirme tarihi olduğu düşüncesini uyandırıyor. Eserdeki öykü zaman kurgusunun bitişi yazarın babasının mezarını son defa ziyaretinden bahsetmesinden hareketle 1909 yılı olması gerekir. Totovents, Türkiye’den 1909 yılında ayrılmış, Paris, New York gibi şehirlerde bulunmuş, Wisconsin Üniversitesinde 1912–1915 yılları arasında eğitim görmüştür. Amerika’dan Osmanlı İmparatorluğunun parçalanmasını hedefleyen Ermeni Gönüllü Birlikleri’ne destek vermek amacıyla dönerek Erzurum ve Van isyanlarına katılmış, ardından Osmanlıya karşı faaliyetlerini yürütmek için 1917–1920 yıllarını Kafkasya’da geçirmiştir.⁴⁹⁹ Sonuç olarak, Totovents’in Osmanlıya karşı katıldığı terör faaliyetlerinin “yoğunluğu” nedeniyle eserini bu yıllarda bitirmesinin olanak dışı olduğu düşünülebilir.

Bundan başka az da olsa zaman kurgusunda ileri geri gidiş gelişler bulunmaktadır: Eserde Totovents’in bir Fransız gemisinden inerek ilk defa ABD’de karaya ayak basışı ve edebiyat alanında yaptığı ilk çabaları anlatılmaktadır. Bu bilgiden yola çıkarak anlatılanların zaman olarak Totovents’in ABD’de eğitim gördüğü 1912-1915 yıllarına rastladığı düşünülmektedir.

⁴⁹⁹ Kevork B. Bardakjian, **A Reference Guide to Modern Armenian Literature, 1500-1920**, Michigan, ABD, s. 541.

Eserde leitmotiv olarak “*Eski Roma Yolu*”, ana motif olarak “*eski, kaybolmuş, yitip gitmiş ülke*” kullanılmıştır.⁵⁰⁰

Ermenice orjinal eserde çok sayıda Türkçe kelime bulunmakta, bunlar çeviride italik harflerle gösterilmektedir. Örnek verilecek olursa, “*sedir*”, “*ağa*”, “*Hacı*”, “*oğul*”, “*çocuk*”, “*amma*” gibi Türkçe kelimeler eserin pek çok yerinde görülmektedir. Bu kelimeler dışında eserin anlatıldığı dönemde sıkça kullanılan Arapça, İngilizce, Fransızca kökenli “*aristokrat*”, “*demokrat*”, “*enfiye*”, “*direktör*”, “*mistik*”, “*dirhem*”, “*okka*”, “*arkaik*”, “*maşallah*”, “*şivan*”, “*revolver*”, “*ritmik*”, “*kaos*”, “*misyoner*”, “*komedya*”, “*mistir*”, “*feodal*” gibi kelimeler ile “*vernadun*”, “*horan*”, “*araçnort*”, “*jamgoç*”, “*lusarar*” gibi Ermenice kelimelere yer verilmiştir.

Özgün eserde Ermenicede kullanılmakta olan ve Türk deyimlerine benzer deyimlere de yer verilmiştir: “*yüz vermemek*”, “*էրես չտալ*”, “*aklı başına gelmek*”, “*խելքը գլուխը գալ*”, “*laf aramızda*”, “*խոսքը միջերնի*”.

Eserde montaj ve edebi alıntı tekniği kullanılmıştır. Örneğin; halk ağzında kullanılan tekerlemeler:

a. “*Ay dede ay dede, gel bu yaramaz oğlanı götür.*” (Sayfa 11),

b. “*Lavantamın şişesi,*

İçinde menemşesi,

Ben Maran’ı severim,

⁵⁰⁰ Eserin yazınsal incelemesi Gürsel Aytaç’ın edebi inceleme yöntemleri esas alınarak yapılmıştır. Bkz.: Gürsel Aytaç, **Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler**, Ankara, 1990.

Ciğerimin Köşesi.” (Sayfa 56),

c. Türkçe bir türkü; “*Gündür Geçer Ağlama*” (Sayfa 59).

Edebi eserlere yapılan göndermeler: “*Misak’ın resmine bakıp kendimden geçiyor, saatlerce “ve dalgalanır ruhumun sakın denizi” diye tekrarlıyordum.*” (Sayfa 135) [Misak Medzarents’in “*Nor Dağ*er” adlı kitabında bulunan “*Vayrgriyan*” (Dakika) adlı şiirden alıntı.]

Eserin anlatım biçimi birinci tekil kişi, yani ben anlatım şeklindedir. Anlatım konumu yansız anlatımdır. Anlatım açısı dıştan bakıştır. Sunuş biçimi tasvir edici ve zaman zaman da yaşanmakta olanı anlatım şeklindedir. Anlatım tutumu ise doğrulayıcı-benimseyici tarzıdır. Yazar üslup düzeyi olarak halkın kullandığı günlük kelimelerin çoklukla metne hâkim olması nedeniyle aşağı üslup düzeyi kullanmıştır.

Türkçe çeviri eserin incelenmesi sonucu Romantik akımın bir göstergesi olarak söz sanatları sıklıkla kullanılmıştır. Çok sayıda retorik figürler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları:

Benzetmeler: “*Hacı Efendi, çınar gibi boyun var diyordu.*” “*Kurban olayım Yaradana, aslan gibi ciğeri var!*”(Sayfa 15), “*.... Babam kapkara ve ağır bir bulut gibi geldi, başını bana yasladi.*” (Sayfa 16), “*...toprak gebe bir kadına benzer, alabildiğine kıızıtır, yırtınırdı.*” (Sayfa 19), “*Gözyaşları gözkapaklarından birer yıldız gibi kayıyordu.*” (Sayfa 58), “*Aslan gibi de oğlan*” (Sayfa 63), “*.... Kristine gökten inmiş koca bir yıldızdı.*” (Sayfa 72) “*Veronika kapana kısılmış bir kuş gibi titriyordu.*” (Sayfa 89), “*Hava pınarların suyu gibi temiz ve berraktı.*” (Sayfa 95),

“Ay gibi vücudu var, tamam beyaz bir güvercin. ...” (Sayfa 149). *“Ufku saran kırmızı alev tozu bile pembeleştiriyordu.”* (Sayfa 85)

Figure Etimologica: *“.... Babam kapkara ve ağır bir bulut gibi geldi...”* (Sayfa 16), *“Gençler birbirlerine daha bir sıkı sarılır, daha çok sokulurlardı.”* (Sayfa 113), *“.... Ben bu şarkıyı, seni özlemle, özlemle, özlemle hayal ettiğim günlerde....”* (Sayfa 165), *“Sen annemin son menekşesi, son şarkısı, son sevinci...”* (Sayfa 71).

Asyndeton: *“Bunlardan birinin Hagop’u kurtaracağına, üzüntüsünü hafifleteceğine, hatta günü gelince bütün derdini unutturacağına emindi.”* (Sayfa 59), *“Berrak, tertemiz, duru bir sabahtı.”* (Sayfa 52), *“Anne sonsuzluk, tazelik, parlaklık şiiridir, gökyüzünün mavi kırlarında yetişen altın ağaçtır.”* (Sayfa 29).

Anakoluth: *“Finans aşkıyla borsaya girdi, o kargaşa içinde yuvarlandı, yükseldi ve battı. bir gün milyoner oldu, ertesi gün bir sente muhtaç kaldı.”* (Sayfa 29).

Klimax: *“Renk cümbüşü yaratan meyveler, meyveler, meyveler...”* (Sayfa 19), *“...Onlar baharda koşuşan bahar, onlar çiçeklerin içinde yuvarlanan çiçektiler.”* (Sayfa 72), *“...Geceleri ocak yakarlardı; basit, çok basi bir yaşamdı sürdükleri.”* (Sayfa 106) *“...bakışları güneş gibi ateşli, yakıcı, nemli, pırıl pırıldı....”* (Sayfa 106).

Antiklimax: *“Sessizlik, sonsuz bir sessizlik...”* (Sayfa 19).

Eserde rastladığımız tropelerden örnek verecek olursak,

Personifikation (Kişileştirme): Yazar, ilk bölümde, bebekliğinde annesinin kendisini dolunayda dama çıkarmasını anlatır, ancak bunu ben-anlatım biçiminde yapar, bebek olarak bunun farkına varmasının ve bize anlatmasının imkânı olmaması nedeniyle ve bunları hatırlayamayacağından hareketle bu bölümde kişileştirme sanatı uygulanmıştır. (Sayfa 11–13).

“... ölüm kapımızı çaldı, babamın elini tuttu. Dostça tokalaştılar. Evden kol kola çıktılar.” (Sayfa 21), “...Deniz nerede? Gökyüzü nerede? Ufukta birbirlerini kucaklamış gibiler....” (Sayfa 166). “.... O büyüleyici hayvan ne hayal ederdi, kim bilir.” (Sayfa 54), “.... Gündüzleri, güneş, serinlemek için çiftliğin havuzunda yüzerdi adeta.” (Sayfa 18) “.... Rüzgarlar ağıt yakıyor.” (Sayfa 29).

Aktarmalı Anlatımlar:

Katachrese: “.... güvercinler masumdur ama ölümdür.”, (Sayfa 153) “.... Güvercinin süt beyaz kanatları altında kan ve ölüm vardı.” (Sayfa 153) “Tebessümleri soluk varla yok arasındaydı, yüzlerinde belirmesiyle kaybolması bir olurdu.” (Sayfa 72).

Synesthesie: “.... Altın tınlı şarkısı yeşilliklere dökülüyor.” (Sayfa 29), “.... yeşillikler, annemin sevgi dolu yüreğini fısıldıyor.” (Sayfa 29), “.... Gözleri çölün unutulmuş bir köyünde yanan iki kandil gibiydi. Kâh yüksek, kâh alçak perdeden yerli yersiz gülüyordu.” (Sayfa 87).

Oxymoran: “Baba, sen beni ölümün sıcacık kollarıyla kucaklıyorsun.” (Sayfa 165), “.... sonsuz hayat, sonsuz ölüm, sonsuz üzüntü ve sonsuz sevinç.” (Sayfa 165).

Sanatlı anlatımlara örnekler,

Autonomasie: “Hacı efendi, *evimiz gene ev oldu.*” (Sayfa 56), “.... *Beni Mesrop harfleriyle Süryani bir öğretmen olan Aşur bey tanıştırdı.*” (Sayfa 67).

Periphrase: “.... *onun o arkaik görünümünü bozan tek şey de oydu.*” (Sayfa 68), “.... *babamın aristokratlığından bu derece ödün vermesi....*” (Sayfa 67).

Euphemismus: “*Ne kadar tombullaşmış kız, aman nazarım değmesin!*” (Sayfa 12), “*Annem en nazik yerime bir çimdik attı.*” (Sayfa 12).

Synekdоче: “*Hayat okulunun ilk öğrencilerinden, yıpranmış yaşlı hizmetkari*” (Sayfa 77).

Metonymie: “.... *o taş gibi inat bir türlü kırılmazdı. Kolay değildi: Köylüydüler. Ermeniydiler...*” (Sayfa 114).

Litotes: “*Yüzü fena değil ama vücudu kuru, tıpkı ben!*” (Sayfa 41).

İronie: “*Eğer matematikte de eşeğin yardımına başvuruyorsan lafımız yok.*” (Sayfa 76).

Eserdeki edebi sanatları inceledikten sonra çeviri analizini yapmak gerekiyor. Bu analizde sık başvurulmuş çeviri uygulamalarına öncelik verilecek, yayınlanmış çeviriyle kıyaslamak amacıyla Ermenice metnin çevirisi yapılırken de kaynak metne ve metnin sözdizimsel yapısına olabildiğince sadık kalınmaya özen gösterilecektir.

Bu çerçevede çevirinin analizine eserin adından başlayacağız.

Totovents'in eseri için seçtiği Ermenice özgün ad “ԿՅԱՆՔԸ ՀԻՆ ՀՌՈՎՄԵԱՎԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻ ՎՐԱ” (“*Kyankı Hin Hrovmeakan Canaparhi Vra*”)’dır.

Bu ifadenin Türkçe karşılığı, “*Eski Roma Yolu Üzerinde Hayat*” ya da “*Eski Roma Yolu Üzerinde bir Hayat*” olabilirdi. Çeviride kitabın orjinal adı tamamen değiştirilmiştir: Bunun için çevirmen alışılmadık bir yöntemle çevirisine yazarın babasının evinde asılı olan ve evin varislerinin belirlendiği bir kitabeden yola çıkarak “*Yitik Evin Varisleri*” adını vermiştir.⁵⁰¹

Eksik çeviriler :

Bölüm I.

1. Özgün metin: “Մայրս գնում է գոմ՝ կովը կթելու: Գնում է և երկար ժամանակ չի վերադառնում է:” (Sayfa 371)

Demircioğlu’nun çevirisi: “Annem ineği sağmak için ahıra gitmiş ve uzun süre dönmemiş.” (Sayfa 11)

Metnin Türkçe karşılığı: “Annem ineği sağmaya ahıra gidiyor. Gidiyor ve uzun süre geri dönmüyor.”

Çevirmen burada 1) iki cümleyi birleştirilerek bir cümle haline getirmiş, ikinci cümledeki yazarın annesinin geri dönüşünü vurgulamak için iki defa tekrarladığı “*gidiyor*” yüklemine bire indirmiş, 2) şimdiki zaman kipini de mişli

⁵⁰¹ Vahan Totovents, “Երկեր” “*Yerker*” (“*Eserler*”), “Կյանքը Հին Հռովմեական Ճանապարհի Վրա”, Երևան, 1988., Vahan Totovents, *Yitik Evin Varisleri*, İstanbul, 2002.

geçmiş zamana dönüştürmüştür. Burada yazarın vurgulamak istediği sözcüklerin atlanması nedeniyle **eksik çeviri** vardır.

2. Özgün Metin: “Նայելով և հրճվելով նրա բոցագույն փայլից՝ մի ձեռքով բռնեցի մայրիկիս մազերը, կախվեցի առաջ — ուզում էի ավելի մոտ լինել լուսնին — և մյուս ձեռքով ե՛ս էլ սկսեցի կանչել:” (Sayfa 371)

Demircioğlu’nun çevirisi: “O kızıl parıltının verdiği heyecanla, bir elimle annemin saçlarına asılırken, diğer elimle ay dedeyi çağırmaya başladım.” (Sayfa 12)

Metnin Türkçe karşılığı: “Onun alev rengi parıltısına bakarak ve heyecanla, bir elimle annemin saçlarını kavradım, ileri asıldım – aya daha yakın olmayı istiyordum- ve diğer elimle ben de çağırmaya başladım.”

Bu cümlede, yazar, zaman zaman kişileştirme sanatının bir uygulaması olarak bebeğin gözünden o andaki olayları aktarmaktadır. Çeviride akıcılığı sağlamak için sözcüksel düzeyde **karşılık bulma** yoluna gidilmiş, bu sebeple de birçok anlam ögesinin kaybolması sonucu ortaya çıkmıştır. Örneğin, “*alev rengi*” kelimesi “*kızıl*”, ifadesiyle değiştirilmiş, yazarın aya yakın olma isteğiyle annesinin saçlarına asılması çeviri metinde yer almamış, ifadeyi vurgulamak için Ermenice metinde geçmeyen “*ay dede*” ifadesi eklenmiştir. Bu cümlede de **eksik çeviri** ve **ekleme** yapıldığı görülmüştür.

3. Özgün Metin: “Մայրիկս նայեց ինձ և հանկարծ սեղմեց ինձ կրծքին՝ ախպե՛ս պի՛նո, ախպե՛ս գորովալից: Թեև ես կորցրի լուսինը, բայց դուրեկան էր ինձ համար մորս սեղմումը, ինձ դուր էր գալիս մորս բուրումը:” (Sayfa 371)

Demircioğlu'nun çevirisi: "Annem bana baktı, sonra birden şefkatle göğsüne bastırdı. Ay dedeyi gözden yitirdim ama annemin sarılışı ve kokusu o kadar güzeldi ki..."(Sayfa 12)

Metnin Türkçe karşılığı: "Annem bana baktı ve birden beni göğsüne bastırdı, öylesine sıkı! Öylesine şefkatli! Böylece ayı kaybettim, ama annemin sarılışı bana keyif veriyor, kokusu hoşuma gidiyordu."

Bu iki cümlede de, çevirmen metnin akıcılığını sağlamak için yazarın aslında söz sanatları kapsamında yaptığı tanımlamalardan bazılarını çıkarmıştır. Özgün metinde yazarın vurgulamak istediği ve aynı eylemin iki defa tekrarı olan "*keyif vermek*", "*hoşa gitmek*" yüklemelerinin çevirisi "*o kadar güzeldi ki...*" ifadesi ile değiştirilmiştir. Ayrıca özgün metindeki "*öylesine sıkı, öylesine şefkatli*" ifadeleri çeviri metinde yer almamış, "*ay*" ifadesi "*ay dede*" olarak çevrilmiştir. Bir diğer konu Ermenice bir bağlaç olan "Թեւ" (böylece) ifadesinin çevirisidir. Ermeniceden Türkçeye çevirilerde sıkça rastlanan sorunlardan birisi de bağlaçların Türkçeye çevirisinde yaşanmaktadır. Sözcüğü sözcüğüne çeviride Türkçe sözdizimine uygun olmayan cümleler ortaya çıkabilmektedir. Sonuç olarak bu cümlelerin çevirisinde yazarın vurgulamak istediği hoşnutluk durumunun çeviriye kazandırılmaması nedeniyle **eksik çeviri** ve eklenen sözcükler nedeniyle de **ekleme** ortaya çıkmıştır.

4. Özgün Metin: "Հայրս կալվածատէր էր և մեր գալառոս պետական քարձր պաշտոնատար:

Բայց եւ պէտք է սկսեմ նրա մահից:" (Sayfa 373)

Demircioğlu'nun çevirisi: “Babam mal mülk sahibi bir adamdı, bizim kasabanın da önde gelen devlet memurlarından...”

Ama önce onun ölümünü anlatmalıyım.” (Sayfa 14)

Metnin Türkçe karşılığı: “Babam mülk sahibi ve bizim bölgenin üst düzeyli devlet memurlarındandı.

Ama önce onun ölümünden başlamalıyım.”

Bu iki cümle, Ermenice aslına oldukça yakın olarak çevrilmiş, çevirmen erek kültüre uygun olması için “գաղաւթ” kelimesini “*kasaba*”, “*üst düzey devlet memuru-görevlisi*” ifadesini de “*önde gelen devlet memuru*” olarak çevirmiştir. Aslında Ermenicede kasaba kelimesinin “*ալիւս, գյուղաքաղաք*” kelimeleriyle ifade edilmesi daha uygundur. Bu iki çeviri sorunu Ermeniceye özgü olup Türkçede doğrudan karşılığı bulunmayan kelimelerin çevrilmesiyle ilgili tipik uygulamalardan birisidir. İkinci cümlede ise Ermenice aslından farklı olarak başlamak kelimesi “*anlatmak*” olarak çevrilmiştir. Bu iki cümlede görülen sorunları aslında geri çeviri yöntemiyle tespit etmek mümkündür. Sonuç olarak bu çeviride atlanan tümce öğeleri nedeniyle **eksik çeviri**, “*mülk sahibi*” ifadesinin birden fazla kelime ile çevrilmesi nedeniyle de **açıklama** oluşmuştur denilebilir.

5. Özgün Metin: “Մրգէ՛ր, մրգէ՛ր, մրգէ՛ր, որ գույն էին ճշում, խոտը հրավառ կանաչ, կանաչի մեջ կանաչ կակաչներ: Սարալանջ, որ ներկվում էր արևային արյունով, սարալանջի ետևը կապույտ լեռներ, այդ լեռների

գրկում, թարձր, ջի'նջ, փիրուզյա մի լիճ, կարծես բյուրավոր մանկական
աչքեր էին քթթում :” (Sayfa 377)

Demircioğlu’nun çevirisi: “Renk cümbüşü yaratan meyveler, meyveler,
meyveler... Her bir yanından kızıl laleler fışkıran ateşli çayırılar... Kıpırmızı güneş
ışınlarıyla bezeli dağ eteği, ardında mavi dağlar, dağların kucagında, yüksekte,
binlerce çocuk gözünün kırıştığı, berrak, masmavi bir göl.” (Sayfa 19)

Metnin Türkçe karşılığı: “Renk haykıran meyveler, meyveler, meyveler! Ot
alevli yeşil, yeşil içinde yeşil gelincikler. Güneşin kanıyla boyanmış dağın yamacı,
yamacın arkasında mavi dağlar, o dağların kucagında, yüksekte, berrak, turkuaz bir
göl, sanırsın sayısız çocuk gözleri kırışıyor.”

Paragrafın sadık çevirisinden anlaşıldığı şekilde, söz konusu paragrafta geçen
cümleler yazarın biçemsel tercihlerine yakın olmakla beraber biraz daha
sadeleştirilmiştir. Hem gelincik hem de lale anlamına gelen “կալկաչ” kelimesini
çevirmen lale olarak kullanmayı tercih etmiş, ancak renk tercihini Ermenice metinde
bulunan “կանաչ” yani yeşil yerine kırmızı olarak seçmiştir. Ayrıca “կանաչի մեջ
կանաչ կալկաչներ” ifadesinde Ermenice metinde bulunan ses uyumu [kanaçi mec
kanaç kakaçner.] çeviri metinde kaybedilmiş. Sonuç olarak bu paragrafta da atlanılan
söz öğleri nedeniyle **eksik çeviri** ve sadık çevirinin düzeltilerek yapılması
durumunda daha uygun bir çeviri elde edilebileceği halde gereğinden fazla kelime ile
çeviri yapıldığından **aşırı çeviri** oluşmuştur.

Kayıp:

1. Özgün Metin: “Նոր տարու զիշերը, երբ մենք՝ մանուկներս, սպասում էինք Ձմեռ պապիին, որ մեզ բերեր Նոր տարու նվերներ, մեր դուռը բախեց մահը, բռնեց հորս ձեռքը, սեղմեց ջերմագին և նրանք, մահն ու հայրս, թևանցուկ դուրս եկան տնից, քայլեցին սպիտակ ձյունի վրայով:

Գնացին և է՛լ չեկան:” (Sayfa 379)

Demircioğlu’nun çevirisi: Yılbaşı gecesi, biz çocuklar Noel Baba’nın yeni yıl hediyelerini beklerken ölüm kapımızı çaldı, babamın elini tuttu. Dostça tokalaştılar. Evden kol kola çıktılar, bembeyaz karların üzerinde yürüyüp gözden kayboldular.

Gittiler, bir daha da dönmediler... (Sayfa 21)

Metnin Türkçe karşılığı: “Yılbaşı gecesi, biz çocuklar, bize yeni yıl hediyeleri getirecek Kış Baba’yı (Doğu Ermenicede Noel Baba, Kış Baba olarak ifade edilir) beklerken, ölüm kapımızı çaldı, babamın elini tuttu, sımsıcacık sıktı, ve onlar, ölüm ve babam kolkola evden dışarı çıktılar, beyaz karların üzerinde yürüdüler.

Gittiler ve de gelmediler.”

Bu bölüm incelediğimiz yerler içinde eserin biçemsel özellikleri olarak sadık çeviriye en yakın bölümdür. Erek ekine uygun olarak “*sımsıcacık sıktı*” yerine “*Dostça tokalaştılar*” gibi değişiklikler ve “*ölüm ve babam*” gibi anlam ve pekiştirme öğelerini çıkarmıştır. Bu anlam öğelerinin çıkması sonucunda kaynak metindeki biçemsel zenginliğin kaybolduğunu görüyoruz. Bu anlamsal öğelerin erek

metinde kaybolması nedeniyle çeviride **kayıp** oluşmuştur. Burada görülen tipik sorunlardan birisi de “և է՛լ” “*ve de, ve dahi*” söz öbeğinin çevirisidir. Özgün metinde biçimsel güçlendirme sağlayan bu ifade doğrudan çevrildiği durumda erek metinde aynı etkiyi sağlayamayacaktır.

2. Özgün metin: “— Քա՛հ, աղջի՛կ, հարսն ի՞նչ եղավ,— հանկարծ՝ քացալանչու՛մ է հորաքոյրս,— զո՛ւմ գնաց ու չեկավ:” (Sayfa 371)

Demircioğlu’nun çevirisi: “Halam birden haykırmış:

“Kız, geline ne oldu? Ahıra bir gitti bir daha da gelmedi!” (Sayfa 11)

Metnin Türkçe karşılığı: “Ay, Kız! Geline ne oldu?” – diye birden haykırıyor halam, – “ahıra gitti ve gelmedi.”

Bu cümlede, tümcenin sözdizilimsel sıralaması Türkçeye uyarlamak için değiştirilmiş, başındaki ünlem işaretiyle ünlem belirten “Քա՛հ, աղջի՛կ” kelimeleri birleştirilerek ünlemsiz “Kız” olarak ifade etmiştir. Dolayısıyla **kayıp** ve **çıkarma/atlama** söz konusudur. Kaynak metinden farklı olarak ifadeyi güçlendirmek için erek metne “*bir daha da*” ifadesi eklenmiştir. Bu cümlede ise **ekleme** oluşmuştur.

Ekleme:

1. Özgün metin: “Վազու՛մ են զո՛ւմ, տեսնու՛մ են մոքս՝ կովի մոտ նստած, գրկու՛մ մի կապուտայա երեխա:” (Sayfa 371)

Demircioğlu'nun çevirisi: "Hemen ahıra koşmuşlar ve ineğin yanında oturan annemi görmüşler, kucagında da mavi gözlü bir bebek." (Sayfa 11)

Metnin Türkçe karşılığı: "Ahıra koşuyorlar, annemi görüyorlar; ineğin yanında oturmuş, kucagında bir mavi gözlü bebek."

Bu cümlede, Ermenice metinden farklı olarak "*hemen*" zamiri eklenmiş, kaynak metinde kullanılan şimdiki zaman kipi, erek metinde mişli geçmiş zamanla ifade edilmiştir. Özgün metinde bulunmayan bir tümce ögesinin metne ilave edilmesi nedeniyle bu çeviride de **ekleme** vardır denilebilir.

2. Özgün metin: "Այդ երեխան էս էի:" (Sayfa 371)

Demircioğlu'nun çevirisi: İşte o bebek bendim. (Sayfa 11)

Metnin Türkçe karşılığı: "O bebek bendim."

Burada yazar romanda kullandığı birinci tekil şahıs anlatım biçimini devam ettirerek, o anda kendisine daha sonra anlatıldığını düşündüğümüz doğum olayını kendi dilinden tasvir etmektedir. Metinde geçen "Այդ" sözcüğü, N.Baratyan'ın Ermenice-İngilizce sözlüğünde⁵⁰² "*that*" (O, şu) olarak, A. S. Garibyan'ın Modern Ermeni Dili Açıklamalı Sözlüğünde⁵⁰³ (Jamanakakits Hayots Lezvi Batsatrakan Bararan) ise "*Erkrord demkin mod linelu haraberutyun artahaytoğ tsutsakan deranun*" (İkinci şahsa yakın olma ilişkisi ifade eden işaret zamiri) olarak açıklanıyor. Buradaki çeviride "*Şu*" zamirinin erek sözdizimine uymayacağını

⁵⁰² N. Baratyan, *Armenian English Dictionary-Հայերեն-Անգլերեն Բառարան*, Erivan, 2002, s. 28.

⁵⁰³ A.S. Garibyan, *Modern Ermeni Dili Açıklamalı Sözlüğü-Ժամանակակից Հայոց Լեզվի Բացատրական Բառարան*, Erivan, 1969, c. I, s. 63.

düşünüldüğünden “O” zamiri kullanılmıştır. Bununla beraber özgün Ermenice metinden farklı olarak “İşte” işaret sıfatı eklenmiştir, bu cümlede de **ekleme** yapılmıştır.

3. Özgün metin:”... Ապա պառկեց հատակին, պարսկական քիրմանշահ գորգի վրա, հյուսնը վերցրեց նրա հասակի չափը:

— Չինարի բոյ ունիս, հաջի էֆենդի, — ասաց հյուսնը՝ չափը վերցնելուց հետո:

Հայրս ժպտաց անտարբեր:” (Sayfa 371)

Demircioğlu’nun çevirisi: “Bir ara, dülger boyunu daha rahat ölçsün diye babam İran Kirmanşah halısının üzerine boylu boyunca uzandı.

Dülger: “Hacı efendi, çınar gibi boyun var.” diyordu.” (Sayfa 15)

Metnin Türkçe karşılığı: “... Sonra yere yattı, İran Kirmanşah halısının üstüne, dülger onun boyunun ölçüsünü aldı.

— Çınar gibi boyun var, hacı efendi, - dedi dülger ölçüyü aldıktan sonra.

Babam kayıtsızca gülümsedi.”

Bu üç cümlede, akıcılığı sağlamak için Ermenice metindeki “sonra” zarfı “bir ara” olarak çevrilmiş, ayrıca Ermenice metinde bulunmayan “dülger boyunu daha rahat ölçsün diye” açıklaması eklenmiştir. Son tümce ise çeviri metinde hiç yer almıyor. Bu tümcelerde gördüğümüz ise **ekleme** ve **çıkarma/atlama**’dır.

4. Özgün metin: “Ոչ ավել, ոչ պակաս՝ սուրբ հոգի էր բաժանում.” (Sayfa 468)

Demircioğlu’nun çevirisi: “Hayır hayır yanlış okumadınız, ne eksik ne fazla, mistir Jacob, Kutsal Ruh dağıtıyordu.” (Sayfa 122)

Metnin Türkçe karşılığı: “Ne eksik ne fazla; Kutsal Ruh dağıtıyordu.”

Bu cümlede ise “*Hayır hayır yanlış okumadınız*” “*mistir Jacob*” söz öbekleri özgün metinde olmadığı halde erek metne ilave edilmiş anlamsal öbeklerdir. Eserin genelinde okuyuculara doğrudan göndermede bulunan bir tutum yer almadığı halde, yazar ile okuyucu arasında doğrudan iletişim kurmayı amaçlayan “*Hayır hayır yanlış okumadınız*” anlamsal söz öbeği eserin tutumuna aykırı bir görünüm sergilemektedir. Kaynak metinde yer almayan söz konusu ifadelerin erek metinde yer alması ile **ekleme** yapılmıştır.

Karşılık bulma:

1. Özgün metin: “Մայրիկս ինձ գրկել էր, կանգնել կտուրի վրա և կանչում էր.” (Sayfa 371)

Demircioğlu’nun çevirisi: “Annem beni kucaklayıp dama çıkarmıştı, şarkı söylüyordu.” (Sayfa 11)

Metnin Türkçe karşılığı: “Annem beni kucaklamış, damın üstünde durmuştu ve şarkı söylüyordu.”

Bu cümlede, Ermenice metnin sözdizimsel yapısı değiştirilmiş, erek sözdizimsel yapısına uygun hale getirilmiştir. Burada “կանչում էր” yüklemi Ermenicede “çağırarak, yüksek sesle bağırarak” anlamlarına da gelir. Bir sonraki cümlede yazarın annesinin söylediği kelimelerin şarkı olmadığı, daha çok tekerlemeye benzediği düşünüldüğünde, bunun “tekerleme söylüyordu” ifadesi daha doğru olabilirdi. Bu çeviride erek metinde anlam bütünlüğü sağlamak için **karşılık bulma** uygulaması yapılmıştır.

2. Özgün metin: “— Լուսինկա՛ պապա, լուսինկա՛ պապա, եկո՛ւ, էս չար տղան տա՛ր...” (Sayfa 371)

Demircioğlu’nun çevirisi: “Ay dede ay dede, gel bu yaramaz oğlanı götür.” (Sayfa 11)

Metnin Türkçe karşılığı: “Ay baba!, ay baba!, gel!, bu yaramaz oğlanı götür!”

Doğu Ermenicede “պապա”, konuşma dilinde “baba” anlamına gelmektedir.⁵⁰⁴ Bu cümlede, “Լուսինկա պապա” “Ay baba” kelimesiyle göze çarpan Ermenicedeki ekinsel farklılık erek odaklı bir yaklaşımla “Ay dede” olarak çevrilmiştir. Metnin sözdizimsel yapısı da erek sözdizimsel yapısına uygun olduğundan değişiklik olmamıştır. Bu çeviride erek ekin dizgesine uygunluğu sağlamak amacıyla **karşılık bulma** uygulanmıştır.

⁵⁰⁴ S.G. Abrahamyan, V. D. Arakelyan, **Modern Ermeni Dili Açıklamalı Sözlüğü-Ժամանակակից Հայոց Լեզվի Բացատրական Բառարան**, Erivan, 1980, c. IV, s. 162.

Açımlama:

1. Özgün metin: “Խոնարհվում էր այդ կինը մինչև ուկորների ծուծը.”

(Sayfa 380)

Demircioğlu’nun çevirisi: “Alçakgönüllü bir kadındı, kemiklerine işlemişti bu huyu.” (Sayfa 22)

Metnin Türkçe karşılığı: “Boyun eğdi o kadın, kemiklerinin iliğine kadar.”

Bu cümlede, Ermenice metnin sözdizimsel yapısı değiştirilmiş, erek sözdizimsel yapıya uymak amacıyla aslında bir yüklem olan “Խոնարհվել” kelimesi “*alçakgönüllü*” olarak çevrilmiştir. Özgün cümlede bulunan “մինչև ուկորների ծուծը” “*kemiklerinin iliğine kadar*” ifadesi “*Kemiklerine işlemişti bu huyu.*” olarak çevrilmiştir. Erek metindeki ifade gücünü artırmak amacıyla kaynak metindeki ifade daha fazla söz öbeğiyle çevirildiği için **açımlama** meydana gelmiştir.

2. Özgün metin: “Մայրս խոնարհությամբ ժպտում էր, բռնում հորս ձեռքը,

սեղմում էր երեսին և լռում.” (Sayfa 381)

Demircioğlu’nun çevirisi: “Annem zarifçe gülümser, babamın elini tutup yüzünü okşar, tek kelime etmezdi.” (Sayfa 23)

Metnin Türkçe karşılığı: “Annem alçakgönüllülükle gülümser, babamın elini tutar, yüzünü okşar ve susardı.”

Bu cümlede, özgün metindeki “խոնարհությամբ”, “*alçakgönüllülükle*” ifadesi özgün biçimsel yapıyı aktarmak amacıyla “*zarifçe*” olarak çevrilmiş, aslında

“*susardı*” ifadesiyle çevrilebilecek “լրու” “*tek kelime etmezdi*” olarak aktarılmıştır. Özgün metindeki tek sözcükten oluşan anlam bir söz öbeğiyle çevirildiği için **açıklama** oluşmuştur.

3. Özgün metin: “.... բայց այդ համարում էր աշխատանք.” (Sayfa 388)

Demircioğlu’nun çevirisi: “.... Dedem buncağız işi önemli sayardı.” (Sayfa 31)

Metnin Türkçe karşılığı: “.... fakat (O) bunu iş sayardı.”

Bu cümlede, “այդ” (Şu-O) ifadesi “*buncağız*”; “*iş sayardı*” şeklinde söylenen “համարում էր աշխատանք” kelimesi de “*işi önemli sayardı.*” kelimeleriyle ifade edilmiştir. Burada özgün metnin sadık çevirisi daha az söz öbeğiyle ifade edilebileceği halde daha fazla sözcük kullanılarak **açıklama**, özgün cümlede yer almayan “*dedem*” sözcüğünün eklenmesiyle de **ekleme** yapılmıştır.

4. Özgün metin: “.... ճանկեց ուղտի թամբը, մագլցեց վեր ու ճանապարհ ընկավ տեպի անապատը՝ ժպտու՛ն և ուրա՛խ.” (Sayfa 458)

Demircioğlu’nun çevirisi: “.... devenin semerini yakaladığı gibi üzerine tırmandı. Yüzünde gülücükler açarak çöle doğru yola koyuldu.” (Sayfa 109)

Metnin Türkçe karşılığı: “... devenin semerini yakaladı, yukarı tırmandı ve çöle doğru yola koyuldu; gülümseyerek ve mutlu.”

İncelediğimiz bu cümlede, “ժպտու՛ն և ուրա՛խ” söz öbeği “*yüzünde gülücükler açarak*” olarak çevrilmiştir. Bu ifade özgün metindeki “*gülümseyerek*”

ifadesinin karşılığını oluşturmaya rağmen, “*mutlu*” ifadesi karşılıksız kalarak kayıp oluşturmuş, ayrıca gülümseyerek ifadesi Türkçe metinde bir söz öbeğiyle ifade edilerek **açıklama** oluşturmuştur.

Çıkarma/Atlama:

1. Özgün metin: “Ես նայեցի մորս կանչած ուղղությամբ և տեսա լուսինը, որ մանիշակագույն մթնաշաղուտ, մուգ-կապույտ լեռան վրա նստել էր:” (Sayfa 371)

Demircioğlu’nun çevirisi: “Annemin seslendiği tarafa baktım, mor alacakaranlıkta, lacivert dağlar üzerinde ay dedeyi gördüm.” (Sayfa 12)

Metnin Türkçe karşılığı: “Ben annemin seslendiği tarafa baktım ve menekşe rengi alacakaranlıkta, koyu mavi dağın üzerine konmuş ayı gördüm.”

Bu cümlede, ifadeyi güzelleştirmek için Ermenice metindeki “*Ben*” zamiri atılmış, sözdizimsel yapıya uymak için ise bazı kelimelerin yerleri değiştirilmiştir. Doğu Ermenice karşılığı “mânıշակագույն” olan “*menekşe rengi*” özgün metinde “mânihշակագույն” olarak yazılmıştır. “*Mor*” ifadesi yerine yazarın kullanmayı tercih ettiği “*menekşe rengi*”, ya da *erguvani* kelimesinin kullanılması yazarın biçemsel tarzını daha iyi yansıtabilirdi. Bu tümcede de özgün metinde bulunan tümce öğelerinden özne, çeviri metinde gizli özneye dönüştürülerek **çıkarma/atlama** yapılmıştır.

2. Özgün metin: “Այնքան՝ մեծ էր այդ լուսինը: Դրանից հետո ես երբեք չտեսա այդքան մեծ լուսին:” (Sayfa 371)

Demircioğlu'nun çevirisi: "Öyle büyüktü ki... Hayatım boyunca o kadar büyüğünü bir daha görmedim." (Sayfa 12)

Metnin Türkçe karşılığı: "Öyle büyüktü ki o ay... Bundan sonra ben asla o kadar büyük ay görmedim."

Bu cümlede, çevirmen Najda Değirmencioğlu her iki cümledeki "ay" sözcüğünü çıkarmıştır. Özgün metin kurgusuna yapılan bu değişiklik **çıkarma/atlama** oluştursa da bu cümleden önceki cümlelerde "ay" sözcüğü özne oluşturduğu için anlam kaybı ve bilgi eksikliği oluşmamıştır. Bu cümlede "Դրանից հետո եւ երբեք" "*Şundan sonra asla*" veya "*Şundan sonra hiç*" söz öbeklerindeki işaret sıfatlarının yerine "*hayatım boyunca*" "*bir daha*" söz öbeklerini eklemiştir. Bu bölümde de **ekleme** söz konusudur.

Burada göze çarpan Ermenicede tipik sayılabilecek çeviri uygulamalarından birisi de "Դրանից" kelimesinin çevirisinde yaşanmaktadır. Ermenicede işaret zamirleri; "Uu, Դu" sırasıyla "*Bu, Şu-O*" olarak ifade edilebilir. "Uu" daha çok birinci tekil şahsın yakınındaki nesneleri ifade etmek için kullanılırken, "Դu" işaret sıfatı, uzaktaki nesneleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Baratyan'ın Ermenice-İngilizce sözlüğünde, "Դu" zamiri için, yakındaki nesneler için kullanıldığında "*this*" "*bu*", uzaktaki nesneler için kullanıldığında ise "*that*" "*şu-o*" karşılığını aldığı bilgisi yer alıyor. Ancak cümledeki kullanım yeri ve biçimsel açıdan "*Şu*" yerine "*O*" işaret zahirinin kullanılmasının daha uygun olacağı değerlendirmesi yapılabilir. Aynı sözlükte, "Դրանից հետո" söz kalıbı için "*sonra, bu veya ondan sonra, sonradan, daha sonra*" karşılığının yer aldığını görüyoruz. Dolayısıyla

çevirilerde bu kalıbın çevirisinin metnin yapısına da uygun olarak “*bundan sonra*” ya da “*ondan sonra*” şeklinde yapılması daha isabetli olacaktır.⁵⁰⁵

İncelediğimiz özgün eserde bulunduğu halde, eserin Türkçe çevirisinde yer almayan cümleler bulunmaktadır. Bu cümleleri de **çıkarma/atlama** sınıflandırmasına tabi tutmamız gerekiyor.

1. Özgün metin: “Արևածաղից մինչև արևամար մեր ընդարձակ ագարակում աշխատում էին մշակները:

Ամառ և ձմեռ մեզ համար ժամանակն” (Sayfa 434)

Demircioğlu’nun çevirisi: “Yazları ve kışları evimizde zamanın” (Sayfa 83)

Metnin Türkçe karşılığı: “Güneşin doğumundan batımına kadar bizim geniş çiftliğimizde canlar (köylü-serf) çalışırdı.

Yazın ve kışın bizim için zaman”

Bu bölümde birinci cümle çeviri metinde hiç yer almamıştır. Yazar romanın başında babasının mülk sahibi olduğunu belirtmesine rağmen, çiftliklerinde can (köle) çalıştıran ve ağalık geleneğini benimsemiş bir aileye mensup olduğunu vurgulayan bu cümlenin erek metne aktarılmadığını görmekteyiz. Bu nedenle dönemin yaşam şartları hakkında önemli sayılabilecek bilgilerin aktarıldığı bir anlam öbeğinin erek metinde yer almaması nedeniyle bu bölümde **çıkarma/atlama** görülmektedir.

⁵⁰⁵ N. Baratyan, **Armenian English Dictionary**, Erivan, 2002, s. 137.

2. Özgün metin: “Ամերիկահայերը վերադարձում էին՝ երբեմն «կուլտուրական» հիվանդություններով (սիֆիլիս և այլն) և նրանցից ոմանք էլ չէին մոռանում իրենց նախկին ֆեոդալական սովորությունները:” (Sayfa 479)

Demircioğlu’nun çevirisi: “Amerika’dan dönen Ermeniler’in birçoğu eski feodal alışkanlıklarından kurtulamamışlardı.” (Sayfa 129)

Metnin Türkçe karşılığı: “Amerikalı Ermeniler bazen “kültürel” (frenge ve diğer) hastalıklarla geri dönüyorlardı ve onlardan bazıları da eski feodal alışkanlıklarını unutamıyorlardı.”

Bu tümcenin çevirisinde bağlaçtan önceki ilk cümlecik çeviri metinde bulunmuyor. Bunun nedeninin olumsuz bir Ermeni imgesi oluşturabilecek “frenge ve diğer” hastalıklara kapılma bildiriminin erek okuyuculara aktarılmasından kaçınılması olduğu düşünülmektedir. Bu küçük cümlede aktarılmak istenilen anlam öbeğinin erek metinde çevrilmemesi **çıkarma/atlama** oluşturuyor.

Çeviri eserde yazarın özgün eserde oluşturduğu kurgunun değiştirildiği bölümler bulunuyor. Çeviri metinde 15. sayfada bulunan yazarın babasının tabutunun yapıldığı bölüm şu sıralamayla yer alıyor:

“1. Ve böylece babamın tabutu, sağlığında, kendi istediği şekilde yapılmış oldu.

2. Annem odasına çekilmiş ağırlarken, babam dülgerle şakalaşüyor, onun anlattığı hikâyeleri dinliyordu.

3. Rakıları bir bir yuvarlıyorlardı.

4. Bir yandan da dülger ceviz tahtaları ölçüp biçiyor, tıraşlıyor, parlatıyordu.

5. Sonunda babam onu uyardı:

“Usta Markar, hiç çivi kullanmayacaksın!”

6. Markar usta:

“Başım üstüne hacı efendi.” dedi, sonra da,

7. gülümseyerek kaldığı yerden devam etti: “Hacı efendiciğim, anlatayım, bundan 20 yıl önce...”

8. İçim rahattı. Markar ustanın çalışmasını safça seyrediyor, babamın İstanbul’a ya da daha uzak bir şehre gitmeye hazırlandığını zannediyordum.

9. Babam seyahatten döndüğünde ev hediyelerle dolar taşırdı.

10. Markar usta sonunda tabutu bitirdi. O kadar sakindi ki... Sanki bir masa ya da dolaptı yaptığı.”

Ermenice özgün metinde 373–374. sayfalarda yer alan bu bölüm şu sıralamayla verilmiş:

1. Եվ հորս ներկայության, նրա խստագույն ցուզմունքների և հրահանգների համաձայն՝ հյուսնը շինեց Հորս դագաղը...

2. Մայրս, առանձին սենյակում, ողբում էր աղիողորմ, մինչդեռ հյուսնը, հորս հետ կատակելով, պատմություններ պատմելով և

3. մեկ-մեկ օղի ճնկելով,

4. չափում էր ընկուզե տախտակը, կտրում, հղկում, ագուցում և փայլեցնում:

5. — Ուստա Մարգա՛ր, հեչ գամ չափտի գործածես, — պատվիրում էր հայրս:

6. — Գլխո՛ւս վրեն, Հաջի էֆենդի :

8. Իսկ ես, միամտորեն, թեթևագույն հոգով, դիտում էի ուստա Մարգարի աշխատանքը : Կարծում էի, որ հայրս պատրաստվում էր ճամփորտության, գնալու էր Ստամբուլ կամ ավելի հեռու քաղիքներ և ինձ նվերներ էր բերելու:

9. Ամեն անգամ երբ նա վերադառնում էր ճամփորդությունից՝ ողողում էր տունը նվերներով:

10. Ուստա Մարգարը շինեց դագաղը, վերջացավ: Կարծես մի սեղան շինեց կամ պահարան: Այնքան անտարբեր :

7. - Հաջի էֆենդիիս պատմեմ, ասկե քսան տարի առաջ... — պատմում էր ուստա Մարգարը, ծիծաղում ու հղկում տախտակը:⁵⁰⁶

Görüldüğü gibi 7. cümle, Ermenice metinde Margar Usta'nın tabutu bitirmesinden sonra yer alırken çeviri metinde babasının ustaya verdiği talimattan

⁵⁰⁶ Ibid., 1988, s. 373-374., Ibid., 2002, s. 15.

sonra yer alıyor. Bundan başka, yukarıda belirttiğimiz kısımda bazı tümceler bir önceki tümce ile birleştirilerek yan tümcecik haline getirilmiştir.

Ayrıca Doğu ve Batı Ermeni transkripsiyonunun farklı olması nedeniyle “*Margar*” ismi çeviri metinde “*Markar*” olarak yer almakta, Ermenicede “*vodka*” anlamına gelen “*օղի*” kelimesi⁵⁰⁷ de erek ekinsel yaklaşımla “*rakı*” olarak çevrilmiştir.

Bunların dışında Türkçe çeviride de belirtildiği şekliyle özgün romanda bulunan iki bölüm çeviri romanda yer almıyor. Bu bölümlerin çeviri metinde neden yer almadığını anlamak için konularına bakmak gerekmektedir.

Bunlardan ilki, özgün romanda 473–476. sayfalar arasında bulunan ve yazarın uzaktan bir akrabası olan Manuk Enişte’nin öyküsünü anlatan 14. bölümdür. Manuk enişte aile arasında hırsızlığıyla tanındığından çok da sevilen bir kişi değildir. Manuk enişte öyküsünün çevrilmemesinin nedeni olan olgu ise yaptığı iştir. Bu iş, Müslüman mezarlığına yeni defnedilmiş ölümlerin üzerinden değerli kefenleri çalarak ölümleri kefensiz olarak tekrar gömmek olarak belirtiliyor. Değerlendirmemize göre olumsuz bir Ermeni imgesi oluşturabilecek bu bölüm çeviriden tamamen çıkarılmıştır.

Çeviri metinden çıkarılan ikinci bölüm ise, yazarın Türk komşularının tanıtıldığı, dönemin Ermeni–Türk ilişkilerinin anlatıldığı ve dönemin yönetiminin eleştirildiği bölümdür. Bu bölüm özgün romanda 483–502. sayfaların olduğu 18. bölümdür. Bu bölümde öncelikle yazarın komşusu olan ve birlikte büyüdükleri Şemsi ve ablası Saniye’nin öyküleri yer alıyor. Yazar, zaman zaman kavga etseler de

⁵⁰⁷ N. Baratyan, **Armenian English Dictionary**, Erivan, 2002, s. 585.

Şemsi ile çok iyi arkadaş olduklarını, Saniye'den hoşlandığını ve birbirlerine oldukça yakın olduklarını, cinsel birliktelikleri olduğundan bahsediyor. Türklerin Ermenileri “*Gâvur*” olarak adlandırdıklarını, buna karşılık Ermenilerin de Türkleri “*İtler*” olarak nitelendirdikleri bilgisi bu bölümde yer alıyor. Ölen bir Türkün ardından Ermenilerin Tanrı'ya şükredip dünyadan bir Türk eksildiği için sevindikleri, aynı şekilde tutuklanan Ermeniler için de Türklerin mutlu olduğu ifade ediliyor.

Bir sonraki kısımda ise, yazarın başka bir kapı komşusu üç eşli bir Türk din adamının üçüncü karısı ile yaşadıkları yasak ilişkisi anlatılıyor. Atmış yaşında olan din adamının genç yaştaki üçüncü karısı olan Bahriye'dir yazarın ilişki yaşadığı kadın. Çeviri metinde yer almayan sonraki kısımda ise yazarın hayatına giren kızlardan birisi olan Veronika'nın öyküsü yer alıyor. Çevrilmeyen sonraki bölüm ise Sultanlık yönetiminin başlarını keserek idam ettiği iki terörist (yazarın deyişiyle “*devrimci*”) ve şehrin meydanında halka gösterilen başların öyküsüdür.

Çeviride yer almayan diğer kısım ise yazarın okul müdürü Hakop Simonyan'ın öldürülmesi ile ortaya çıkan olaylarla ilgilidir. Simonyan'ın Türkler tarafından öldürüldüğü haberinin yayılması üzerine Ermeni halk ile Türkler arasında olaylar çıkar. Ancak gene adı Hagop olan bir Ermeni gencinin, Simonyan'ın akrabalarından birisinin kızının evlenmesine izin vermemesi nedeniyle müdürü öldürdüğü ortaya çıkar. Çevrilmeyen bir sonraki bölümde Ahmet Çavuş'un öyküsü anlatılıyor. Ahmet Çavuş, karısını yatağında ölü bulmuştur ve bu cinayeti Ermenilerin işlediğini iddia etmektedir. Sonunda gerçek ortaya çıkar, karısını genç bir Türkle beraber yakalamıştır ve her ikisini de öldürmüştür. Daha sonra da karısını

yatağa koymuş gencin ölüsünü de bir çukura atmıştır. Ahmet Çavuş Konya'ya sürülür.

Sonraki kısımlarda da iki halk arasındaki olaylar anlatılıyor. İlk kısımda bir Ermeni kumaş tüccarından ucuza mal alamayan Türklerin bu adamı “*Dinimize küfretti*” bahanesiyle dövdüklerinden, daha sonraki bölümde ise birkaç Ermeninin yabancı bir Türkü ıssız bir yerde öldürdüklerinden bahsedilir, bunun sonucunda kasabada Ermenilerden tutuklananlar olmuştur.

Çeviri romanda yer almayan bir sonraki kısımda da bağ sahibi bir Ermeniden üzüm isteyen ve daha çok almakta ısrar edince Türkten dayak yiyen Tigran'ın öyküsü yer alıyor. Türk Tigran'ı dövdükten sonra da alnına bağladığı beyaz mendil ve doktordan aldığı reçete ile mahkemeye başvurur, mahkeme Tigran'ın itirazına rağmen onu iki ay hapse mahkûm eder. Sonraki kısım da Ermeni bir berberin Türk müşterisini traş ederken başka bir Ermeninin gelerek “*Dışarıda Türkler ve Ermeniler kavga ediyorlar!*” diyerek yaptığı şakayı yanlış anlaması sonrasında Türk müşterisinin boğazını keserek öldürmesini anlatan öyküdür. Bu öykünün sonunda ise berberin karısının tutuklandığı bilgisi yer alır.

Bir sonraki kısım da “*Kanun-i Esasi*” yani anayasanın ilanını anlatır. Türkler ve Ermeniler bu olay üzerine bir müddet barışmış gibi görünseler de birbirlerine güvenmemeyi sürdürürler.

Çeviri metinde yer almayan son kısım ise, yazarın küçükken oynadıkları, Türkler ve Ermeniler olarak iki gruba ayrılarak kalelerini savunma oyunu ile ilgilidir. Burada yazar her iki halkın da birbirlerine karşı düşmanlıklarının çocukluk çağlarından başlayarak geliştiğini vurgulamaktadır. Bu kısmın sonunda ise yazar bir

masal anlatır. Masal Van'dan başlamak üzere Akdeniz'e, Bağdat'tan Bizans'a kadar uzanan coğrafyada yaşayan bir halk ile ilgilidir. Bu halkı, ülke dışında yaşayan zengin ırkdaşları, batılı ülkelerin bakanları özgürlük vaadiyle komşularına saldırmaya kışkırtırlar. Bu komşuları din olarak onlardan ayırdır ancak hem sayıca fazla hem de yönetim gücüne sahiptirler. Sonuçta savaş çıkar ve güçsüz ırktan geriye küçük bir grup kalır.

Erek metnin kaynak metinle karşılaştırılması sonucu yapılan analizde, çoğunlukla **eksik çeviri** ve **çıkarma/atlama** görülmektedir. Özgün Ermenice metindeki bazı kelimelerin karşılıklarının tam olarak Türkçeye aktarılamadığı ve bazı bölümlerde ise sadık çeviri yöntemiyle çeviri yapılması durumunda erek ekinsel odaklılığın kaybolacağını düşünüldüğünden **aşırı çeviri** yapıldığı görülmektedir. Zaman zaman da kaynak metindeki anlamsal kurgunun değiştirildiği, erek okuyucunun daha kolaylıkla anlayabileceği biçimsel özelliklerin kazandırıldığı durumlara rastlamak mümkün. Sonuç olarak “*Yitik Evin Varisleri*” çevirisi genel olarak incelendiğinde başarılı bir çeviri olduğu görülmektedir. Özgün eserde bulunan yoğun ve güçlü doğa tasvirleri erek metindeki özgünlüğüne uygun bir şekilde yer almaktadır. Bunun yanında, çevirmen ya da editör tarafından kötü Ermeni imgesi yaratabilecek bölümlerin çıkarılması, dönemin Ermeni-Türk ilişkilerine bir Ermeni yazar gözüyle oldukça nesnel bir bakış açısı sergileyen bölümlerin çeviri eserde yer almaması yazarın amaçladığı bilgi aktarımının erek okuyucuya ulaşamamasına neden olmuştur. Bu eksikliklere rağmen, çevrilen kısımlar yazarın okuyucuya iletmek istediği mesajı verebilmesi açısından mümkün olduğunca yazara sadık kalınmış bir çeviri olarak göze çarpıyor.

3.2.2. “Abu Lala Mahari”:

“Abu Lala Mahari”, Avetik İshakyan’ın “*Աբն Լալա Մահարի*” (“Abu Lala Mahari”) eserinin Türkçe çevirisidir. Eser Birsen Karaca’nın 2001 yılında yayınlanan Ermeni Edebiyatı Seçkisi kitabında yer almaktadır. Çeviri Yervant Gobelyan tarafından yapılmıştır. Karaca, eserin adının Türkçeye çevrilmesinde Ermenice metnin esas alındığını belirterek, İshakyan’ın bu eserinde, 993–1507 yılları arasında Suriye’de yaşamış olan Arap düşünür ve şair Ebul Âlâ El-Maarri’nin (Ahmed Bin Abdullah) tüm malını yoksullara dağıtarak toplumunu terkedişini tasvir ettiğini belirtiyor. Birsen Karaca, eserin kaside biçiminde yazılışı ve Arapça kelimelerin eserde ustalıkla kullanılmasının da ilginç olduğunu ekleyerek, eserin ilk baskılarıyla son baskıları arasındaki farklardan yazarın eseri yeniden işlediği düşüncesinin oluştuğu değerlendirmesini yapıyor.⁵⁰⁸

“Abu Lala Mahari” adlı eserin çeviri incelemesinden önce, Avetik İshakyan’ın eseri yazdığı dönemdeki hayatını incelemek gerekiyor. Avetik İshakyan, 30 Ekim 1875 yılında eski adı Aleksandrapol, daha sonraları Leninakan, şimdiki adı ise Gümrü olan Ermenistan şehrinde doğmuştur. İlk eğitimini 1889–1892 yılları arasında Eçmiadzin Kevorkyan Papaz Okulunda tamamlamış, 1893’ten 1890’lı yılların sonuna kadar da Leipzig ve Zürih Üniversitelerinde çeşitli dersleri özel öğrenci olarak takip etmiştir.⁵⁰⁹ 1895 yılında Ermeni Devrimci Federasyonu’nun (Taşnaksutyun) Aleksandrapol Komitesine katılmış, bu komitenin

⁵⁰⁸ B. Karaca, 2001, s. 79-80.

⁵⁰⁹ Kevork B. Bardakjian, **A reference Guide to Modern Armenian Literature, 1500-1920**, Michigan, ABD, 2000, s. 378-379.

Aleksandrapol'daki faaliyetleri kapsamında Osmanlı Devleti'ne gönderilecek silahlı çetelerin teşkil edilmesi, batıda yaşayan Ermenilere silah ve malzeme yardımları gönderilmesi gibi faaliyetlerde bulunmuştur.⁵¹⁰ 1896 yılında Çarlık rejimine karşı gelmek suçundan tutuklanarak bir dönem Erivan hapishanesinde kalmıştır. Hapisten çıktıktan sonra 1897 yılında “*Şarkılar ve Yaralar*”, [Երգեր և վերքեր-Yerger yev Verker] adlı kitabını yayınlamıştır. Kısa bir süre sonra Çarlık rejimine karşı devrimci teşkilatlara katılma suçundan Odesa'ya sürülmüştür. Bu dönemde Zürih Üniversitesinde Edebiyat ve Tarih Felsefesi derslerini takip etmiştir. 1902 yılında Tiflis'e geri dönmüş, 1899–1906 yılları arasında yazdığı ve Ermeni Klasik edebiyatında, Ermeni Fedayi hareketine ilk defa ithaf edilen şiirlerini topladığı “*Hayduk Şarkıları*” [Հայդուկի երգեր-Hayduki Yerger] adlı eserini yayınlamıştır. Daha sonra 1908 yılında “*devrimci faaliyetleri*” nedeniyle 158 Ermeni yazarıyla birlikte tekrar tutuklanmış, Tiflis Metekha hapishanesinde altı ay kalmıştır. 1911 yılında ise Kafkasya'da kalma imkânı kalmadığından yurt dışına kaçmıştır.⁵¹¹ 1911–1926 yılları arasında Avrupa'da, Fransa, İtalya, İsviçre, Avusturya ve Almanya'da bulunmuş, 1926–1930 yılları arasında da Sovyet Ermenistanı'nda yaşamıştır. 1930–1936 yıllarında tekrar Paris'te bulunduktan sonra, 1936 yılından ölümüne kadar Ermenistan'da yaşamıştır. İsaahakyan 17 Ekim 1957 tarihinde Erivan'da ölmüştür.⁵¹²

Yaptığımız araştırmada İsaahakyan'ın “*Abu Lala Mahari*” adlı eserini 1909–1911 yılları arasında Tiflis'te bulunduğu yıllarda yazdığı bilgisine ulaştık. Yazar, romantik akıma uygun olarak yazdığı şiirde, şiirin ana kişisi şairin dilinden devlet

⁵¹⁰ Bkz.: <http://armenianhouse.org/isahakyan/bio-am.html>, (15.01.2008), Söz konusu internet sayfası Ermenicedir. Aynı sayfanın İngilizce sürümünde de benzer bilgi yer almaktadır.

⁵¹¹ Bkz.: <http://armenianhouse.org/isahakyan/bio-am.html>, (15.01.2008).

⁵¹² K. B. Bardakjian, 2000, s. 379.

otoritesine, mahkemeye ve ahlaki değerlere karşı mücadele veren kişilerin trajedisini işlemiştir.⁵¹³

Eserin Ermenice özgün metni ise Ermenice yayın yapan edebiyatseverlerin internet sayfalarında bulunabiliyor.⁵¹⁴ Bundan başka A. Yeğiazaryan ve Z. Grigoryan'ın hazırladığı ders kitabı olarak kullanılan “*Edebiyat-8*” kitabında da şiirin “*Birinci Sure*” isimli bölümü yer alıyor.⁵¹⁵

Ayrıca elimizde Guren Aleksanyan'ın “*Աբն Լալա Մահարու Վերածնունդը*” (“*Abu Lala Maharu Veradznundı*”) “*Abu Lala Al Mahari'nin Yeniden Doğuşu*” adlı eserinde yazarın orjinal eseri yorumladığı bir sürümü bulunmaktadır. Guren Aleksanyan'ın Ermenice düzenlemesinin bulunduğu kitap, 1996 yılında “*Vostochnaya Litaratura*” adıyla, RGA Yayıncılık tarafından Moskova'da basılmıştır. Kitabın redaktörlüğünü R.S. Kazaryan yapmıştır. Eserin kapağı ve arka sayfasında dönemin Suriye'sini tasvir edilen resimler yer almaktadır. Kitabın başında Guren Aleksanyan'ın fotoğrafı ile Rusça ve Ermenice Önsözü yer almaktadır. Kitabın son bölümünde ise Guren Aleksanyan'ın Avetik İshakyan ile 1954 yılında evinde görüşmelerini içeren bir anı yazısı bulunuyor. Eserin sonunda ise dizin yer alıyor. Eser, 39 sayfa bir hacme sahip.

Eserde bölümler Ermenice “ԱՌԱՋԻՆ ՍՈՒՐԱՀ”, “ԵՐԿՐՈՐԴ ՍՈՒՐԱՀ” gibi “*Birinci Surah*”, “*İkinci Surah*” olarak bölümlenmiştir. Kısım ya da

⁵¹³ A. M. İncikyan, Büyük Sovyet Ansiklopedisi, Bkz.: <http://slovari.yandex.ru/dict/bse/article/00030/33800.htm?text=%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%B0%D0%BA%D1%8F%D0%BD>, (15.01.2008)

⁵¹⁴ <http://forum.hayastan.com/index.php?showtopic=16123>, (15.01.2008), http://forum.armkb.com/literary_nook/22608-avetiq_isahakyan_abu-lala-mahari.html (15.01.2008)

⁵¹⁵ A. Yeğiazaryan, Z. Grigoryan, *Edebiyat-8, Գրականության-8*, Makmilan, Ermenistan, 2002, s. 139-140.

Bölüm yerine “*Surah-Sure*” kullanılması ve şiiri kaside formunda yazması yazarın Arap edebiyatı etkilerini çağrıştırmaktadır. Birsen Karaca, yazarın ünlü Arap filozof ve şairi Ebul Âlâ El-Maarri’nin yaşamı hakkındaki bilgileri Almanya’da yaşadığı yıllarda, Almanca eserlerden edindiği bilgisini veriyor.⁵¹⁶

Avetik İsahakyan, “*Abu Lala Mahari*” adlı eserinin özgün metnini kaside düzeninde ikişer mısralık beyitler halinde yazılmıştır. Her satırında 20’şer hece bulunmaktadır.

Şiirin Birinci Sure’sinde yer alan kafiyeyle ilgili şema aşağıda yer almaktadır:

Beyit 1: / _ / _ _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / [nɯ] A

/ _ / _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / [nɯ] A

Beyit 2: / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / [np] B

/ _ / _ _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / [npp] B

Beyit 3: / _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / [nɯ] A

/ _ _ _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / [nɯ] A

Beyit 4: / _ _ _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / [ɲɛɯ] C

/ _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / [ɲɛɯ] C

⁵¹⁶ B. Karaca, 2001, s. 79-80.

Beyit 5: / _ / _ _ / _ _ _ _ / _ _ / _ / _ _ / _ _ / [nɯ] A

 / / _ _ / / / _ / _ _ / _ _ / _ _ / _ _ / [nɯ] A

Bu beyitten sonra şiirin kafiye düzeni değişmektedir. Şiirin devamında yer alan kafiye düzeni aşağıdaki gibidir:

Beyit 6: Birinci Mısra [ɯ] D

 İkinci Mısra [ɯ] D

Beyit 7: Birinci Mısra [ɯjnɯ] E

 İkinci Mısra [ɯjnɯ] E

Beyit 8: Birinci Mısra [p] F

 İkinci Mısra [p] F

Beyit 9: Birinci Mısra [nɯ] -

 İkinci Mısra [nɯ] -

Beyit 10: Birinci Mısra [ɯlɯɯ] G

 İkinci Mısra [ɯlɯɯ] G

Beyit 11:	Birinci Mısra	[հռուն]	-
	İkinci Mısra	[հռում]	-
Beyit 12:	Birinci Mısra	[նւմ]	H
	İkinci Mısra	[նւմ]	H
Beyit 13:	Birinci Mısra	[նլ]	J
	İkinci Mısra	[նլ]	J
Beyit 14:	Birinci Mısra	[ւո]	K
	İkinci Mısra	[ւո]	K
Beyit 15:	Birinci Mısra	[նս]	L
	İkinci Mısra	[նս]	L
Beyit 16:	Birinci Mısra	[եւ]	M
	İkinci Mısra	[եւ]	M
Beyit 17:	Birinci Mısra	[նվ]	A
	İkinci Mısra	[նվ]	A

Beyit 18:	Birinci Mısra	[ɛu]	N
	İkinci Mısra	[ɛu]	N
Beyit 19:	Birinci Mısra	[pɪ]	O
	İkinci Mısra	[pɪ]	O
Beyit 20:	Birinci Mısra	[u]	D
	İkinci Mısra	[u]	D
Beyit 21:	Birinci Mısra	[ɪu]	P
	İkinci Mısra	[ɪu]	P
Beyit 22:	Birinci Mısra	[ɪu]	-
	İkinci Mısra	[ɪɔ]	-
Beyit 23:	Birinci Mısra	[uɪɾ]	S
	İkinci Mısra	[uɪɾ]	S

Görüldüğü gibi, genellikle beyitler kendi içinde kafiyelendirilmiş, bir kısmı yarım, bir kısmı tam, bir grubu da zengin kafiye şeklinde yapılandırılmıştır. Bazı beyitlerde de harf olarak kafiyelendirme olmasa da ses benzeşmesi açısından

kafiyelendirme yapılmıştır. Örneğin; 9. Beyit, [nı́n] (un), [nı́n] (um), 11. Beyit, [tɛnnı́n] (erun), [tɛnnı́n] (erum), 22. Beyit [hı́n] (İt), [hı́n] (İt).

Eserin çeviri analizini yapacağımız bölümler giriş, 1. ve 4. bölümler:

Giriş:

Özgün Metin: “Աբու-Լալա Մահարի”,

Gobelyan’ın çevirisi: “Abu Lala Mahari”,

Metnin Türkçe karşılığı: “Abu Lala Mahari”.

Özgün Metin: “Հռչակաւոր բանաստեղծը Բաղդադի”,

Gobelyan’ın çevirisi: “Bağdatlı ünlü ozan”,

Metnin Türkçe karşılığı: “Ünlü ozanı Bağdat’ın”.

Özgün Metin: “Տասնէակ տարիներ ապրեց,

“Խալիֆաների հոյակապ քաղաքում,”

Gobelyan’ın çevirisi: “Otuz yıl Halifelerin muhteşem kentinde yaşadı”,

Metnin Türkçe karşılığı: “Onlarca yıl yaşadı”

“Halifelerin muhteşem şehrinde,”.

Yukarıdaki mısralarda “Տասննյակ (Տասնյակ) տարիներ”, “*Onlarca yıl*” ifadesi “*Otuz yıl*” olarak yer almış ve çevirmen iki mısrayı tek bir mısrada birleştirmiştir. Bu kelime değişimiyle çeviri metinde anlamsal bir değişiklik oluşmuş ve **yanlış anlam** aktarımı yapılmıştır. Ayrıca, yazarın sözdizimsel kurgusu ve şiirin biçimsel özellikleri değiştirilmiştir.

Özgün Metin: “Ապրեց փառքի և վայելքի մեջ,”

Gobelyan’ın çevirisi: “İhtişam ve zevkleri tattı,”

Metnin Türkçe karşılığı: “Yaşadı ihtişam ve zevk içinde”.

Bu mısrada ise “*ihtişam ve zevk içinde yaşama*” eylemi, çeviride “*ihtişam ve zevkleri tatmak*” olarak çevrilmiştir. Burada “*tatmak*” eylemi süreklilik ifade etmeyen bir eylemdir, “*yaşamak*” ise süreklilik vardır, dolayısıyla “Ապրեց” sözcüğünün sadık çevirisi daha uygun görünmektedir. Çeviri metinde anlamsal bir değişiklik yaratmayan bu kelime seçimi ile **yanlış anlam** aktarımı yapılmıştır.

Özgün Metin: “Հզորների և մեծատունների հետ սեղան նստեց,”

Gobelyan’ın çevirisi: “Güçlüler ve zenginlerle sofraya oturdu,”

Metnin Türkçe karşılığı: “Güçlüler ve zenginlerle masaya oturdu”.

Burada “սեղան նստել”, “*masaya oturmak*” eylemi “*sofraya oturdu*” olarak çevrilmiştir. Masaya oturmak eylemi, özgün metinde zenginler ve güçlülerle birlikte yemek yeme eylemi kast edildiği için **karşılık bulma** eylemi gerçekleştirilmiştir.

Özgün Metin: “Գիտունների և իմաստունների հետ վեճի մտավ”

Gobelyan’ın çevirisi: “Bilginler ve bilgilerle tartıştı,”

Metnin Türkçe karşılığı: “Bilginler ve bilgilerle tartışmaya girdi”

Özgün Metin: “Գիտունների և իմաստունների հետ վեճի մտավ”

Gobelyan’ın çevirisi: “Sevdi ve arkadaşlarını sınıadı,”

Metnin Türkçe karşılığı: “Sevdi ve arkadaşlarını sınıadı”

Özgün Metin: “Եղավ ուրիշ-ուրիշ ազգերի հայրենիքներում,

Տեսավ և դիտեց մարդկանց և օրենքները:”

Gobelyan’ın çevirisi: “Çeşitli halkların ülkelerinde bulundu, seyretti ve

gördü insanların yaşamını

ve yasalarını,”

Metnin Türkçe karşılığı: “Bulundu başka-başka halkların anavatanlarında,

Gördü ve seyretti insanları ve yasaları,”

Özgün metinde yer alan yazarın kurgusunda değişiklik yapılmıştır. Özgün metindeki iki mısra Gobelyan’ın çevirisinde azalan bir dizilim yapısıyla üç mısra halinde yer alıyor. Bu çeviride, özgün metnin erek ekin geleneğine uygun hale getirilmesi kaygısı gündeme gelmiştir. Ayrıca yazarın “*gördü ve seyretti*” sıralaması tersine çevrilmiş, “*başka-başka*”, “*anavatan*” gibi anlamsal öğeler çeviri metinde

değişik kelimelerle ifade edilmiştir. Bu mısraların çevirisinde de anlamsal değişiklik nedeniyle **kayıp** meydana gelmiş, “մարդկանց” (insanlar) ifadesi, “*insanların yaşamını*” söz öbeğiyle çevrildiği için **açıklama** oluşturmuştur.

Özgün Metin: “Եւ նրա խորաթափանց հոգին ճանաչեց մարդուն,

ճանաչեց և խորագին ատեց մարդուն

Եւ նրա օրէնքները:

Եւ նրա խորաթափանց ոգին ճանաչեց մարդուն,”

Gobelyan’ın çevirisi: “Ve kişilerin ruhunun derinliklerine indi, insanları

tanıdı ve nefret etti onların

yasalarından,”

Metnin Türkçe karşılığı: “Ve onun ruhunun derinliklerini, tanıdı insanı

Tanıdı ve derinden nefret etti insandan

Ve onun yasalarından”

Buradaki iki mısranın da özgün metnin kurgusundan farklı olarak alt alta azalan formda birleştirildiğini görüyoruz. Yukarıdaki mısralar günümüz şiir eğilimine yakın bir biçimsel formda yeniden yapılandırılmıştır. Buna ilave olarak “*tanıdı*” yüklemi özgün metinde iki defa yazılarak vurgulanmak istenmesine rağmen erek metinde bir defa yer almakta, dolayısıyla **kayıp** meydana gelmiştir.

Özgün Metin: “Եւ որովհետս չունէր կին և երեխաներ,
Բոլոր իր հարստութիւնը բաժանեց աղքատներին,

Առավ իր ուղտերի փոքրիկ քարավանը՝

Պաշարով ու պարենով,”

(Եւ մի գիշեր, երբ Բաղդադը քուն էր մտել)

Gobelyan’ın çevirisi: “Ve ne karısı, ne de çocukları olmadığı için tüm

servetini fakirlere dağıttı

Bir gece kaldırdı kervanını Bağdat derin uykuda iken”

Metnin Türkçe karşılığı: “Ve çünkü karısı ve çocukları olmadığı için,

Tüm servetini dağıttı fakirlere

Aldı develerinin küçük kervanını

Yükle ve erzakla,”

Bu mısraların çevirisinde, özgün metinde bulunan dört mısra, bir sonraki dördlüğün ilk mısrasını da kapsayacak şekilde erek metne aktarılmıştır. Özgün metinde bulunan “Պաշարով ու պարենով” (Yükle ve erzakla) mısrası çeviri metinde yer almamaktadır. Bu nedenle de özgün metnin biçimsel kurgusu değiştirilmiş ve **çıkarma/atlama** oluşmuştur.

Özgün Metin: “Եւ մի գիշեր, երբ Բաղդադը քուն էր մտել

Տիգրիսի նոճիածածկ ափերի վրա,

Գաղտնի հեռացավ քաղաքից...”

Gobelyan’ın çevirisi: “(.... Bağdat derin uykuda iken)

Dicle nehrinin selvilerle gölgelenen kıyılarından

Gizlice terk etti Bağdat diyarını...”

Metnin Türkçe karşılığı: “Ve bir gece, Bağdat uykuya dalmışken

Diclenin selvilerle kaplı kıyıları üzerinden

Gizlice uzaklaştı şehirden...”

Çevirinin bu bölümünde genel olarak görülen bazı uygulamalar; **açıklama** ve **eklemelerin** yapıldığından söz etmek mümkün; örnek olarak; “Տիգրիսի նոճիածածկ ափերի վրա,” “*Diclenin selvilerle kaplı kıyıları üzerinden*”, mısrası “*Dicle nehrinin selvilerle gölgelenen kıyılarından*” olarak (**ekleme**); “Գաղտնի հեռացավ քաղաքից...”, “*Gizlice uzaklaştı şehirden*” ifadesi “*Gizlice terk etti Bağdat diyarını...*” olarak çevrilmiştir. Burada “*şehirden*” ifadesi şiirde söz konusu şehir Bağdat olduğu için “*Bağdat diyarını...*” olarak çevrildiğinden **açıklama** ortaya çıkmıştır.

Çeviride şiirin giriş bölümü incelenecek olursa, şiir sözdizimsel özelliklerinin erek şiir geleneğine uygun olması amacıyla değiştirildiğini görüyoruz. Bunun

yanında giriş bölümünün genel olarak İsaahakyan'ın biçemsel tarzına uygun olarak, fazla değişiklik yapılmadan çevrildiği, yazarın vermek istediği anlamsal tümce öğelerinin büyük bir bölümünün çeviri metinde kayba uğramadan yer aldığı görülmektedir.

Özgün eserde “*Birinci Surah, İkinci Surah ...*”, şeklinde kurgulanan bu bölümde, kaside formunun klasik yapısı iki mısralık beyitler karşımıza çıkıyor. Bu bölümlerden “*Birinci Sure*”‘den bazı beyitlerin çeviri analizi yapılacaktır.

Özgün Metin: “ԱՌԱՋԻՆ ՍՈՒՐԱՀ

Եւ քարավանը Աբու-Լալայի՝ աղբյուրի նման մեղմ կարկաչելով՝

Քայլում էր հանգիստ, նիրհած զիշերով, հնչուն զանգերի անուշ
ղողանջով:”

Gobelyan'ın çevirisi: “BİRİNCİ SURAH

Ve Abu Lala'nın deve kervanı bir pınar gibi

çağıldayarak,

Rahat uykuda kent uyuyorken gece yarısı

çingirakların tatlı sesiyle,”

Metnin Türkçe karşılığı: “BİRİNCİ SURE

Ve kervanı Abu Lala'nın, pınar gibi yumuşakça çağıldayarak

Sessizce yürüyordu, uyuyan geceyle çalan çingirakların tatlı sesiyle.

Çeviri metin incelendiğinde, **açıklama** ve **eklemeler** görüyoruz; “...նիրհած զիշերով”, (...uyuyan geceyle), ifadesi “*Rahat uykuda kent uyuyorken gece yarısı*” olarak çevrilmiş, burada **açıklama** yapılmıştır. Özgün Ermenice metinde “*kent*”, “*gece yarısı*” ifadeleri bulunmamakta, çeviri metne anlatım güçlülüğü sağlamak için eklenmiş olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle çevirinin bu bölümünde de **ekleme** söz konusudur. Ayrıca ikinci mısradaki, “Քայլում էր հանգիստ”, “*Sessizce yürüyordu*” ifadesinin yer almadığını görüyoruz. Burada da **kayıp** ve **çıkarma/atılma** karşımıza çıkmaktadır.

Özgün Metin: “Հավասար քայլով չափում էր ճամփան այն քարավանը
նրբ ու մոլոր,

Եւ դողանջները ծորում քաղցրալուր՝ ողողում էին դաշտերը
անդորր:”

Gobelyan’ın çevirisi: “Uygun adımla yolları ölçüp ilerleyerek eğri-büğrücük,

Ve çan sesleri yankılanırken etrafın sessiz ovalarında,”

Metnin Türkçe karşılığı: “Uygun adımla ölçüyordu yolu, o kervan eğri büğrü,

Ve çingirak sesleri dalgalanarak ahenkle; boğuyordu vadilerin sessizliğini,”

Bu bölümde Ermenice metindeki kaside formu çeviri metinde de değişmeden yer almakta, anlatımı güçlendirmek için çevirideki kelimelerde değişiklikler yapıldığı görülmektedir. Örneğin “նրբ ու մոլոր” sözcüğü “*eğri büğrü*” yerine “eğri büğrücük” olarak çevrilmiş, “ծորում” “*dalgalanarak, süzülerek*”, “քաղցրալուր”

“*ahenkle*” sözcükleri yer almamış, “*դաշտերը անդորր*” “*Sessiz vadiler*” de “*etrafın sessiz ovaları*” olarak çevrilmiştir. Bu çeviri bölümünde de **kayıp** ve **çıkarma/atlama** söz konusudur. Bunlardan başka, önceki beyitlerde “*չingirak*” olarak belirtilen sözcük bu beyitte “*չan*” olarak ifade edilmiştir.

Özgün Metin:

“Մեղկ փափկության մեջ Բաղդադն էր նիրհում ջեննաթի շքեղ, վառ երազներով,

Գյուլիստաններում բլբուլն էր երգում գազելներն անուշ՝ սիրո արցունքով:

Gobelyan’ın çevirisi: “Tatlı rehavet Bağdat kentini sallarken cennet

rüyalarında,

Gülistanlarda bülbül şakırken gözyaşı dolu

gazelleriyle”

Metnin Türkçe karşılığı: “Tatlı yumuşaklık içinde Bağdat uyuyordu cennetin görkemli, yanan rüyalarında,

Gülistanlarda bülbül şakırken gazeller tatlı aşk gözyaşlarıyla.”

Gobelyan, bu dörtlükte de kaside formundaki yapıyı korumuş, özgün Ermenice metinde olduğu gibi iki mısralı beyit şeklinde çeviri yapmıştır. Çeviri metni incelediğimizde, “*սիրոյ արցունքով*” “*aşk gözyaşları*” söz öbeğinin erek

metinde yer almadığını, “շքեղ, վառ երազներով” ifadesinin de “*cennet rüyaları*” olarak kısaltıldığını görmekteyiz. Bu beyitin çevirisinde de **kayıp** ve **çıkarma/atlama** söz konusudur. Bu bölümde dikkati çeken ikinci husus “*cennet*”, “*bülbül*” “*Gülistan*” gibi Arapça kelimelerin Ermenice metne dahil edilmesi olmuştur.

Çeviri analizi yapacağımız diğer bölüm “*Dördüncü Sure*”. Bu bölümden de bazı beyitler Türkçe çevirileri yönünden incelenecektir.

Özgün Metin: “ԶՈՐՐՈՐԴ ՍՈՒՐԱՀ

Գիշերն ահարկով՝ ե՛ւ սև, ե՛ւ հսկա մի չղջիկի պես թևերը փռեց,

Անձիր թևերը իջան, ծածկեցին քարավանն, ուղին և դաշտերն
անափ:”

Gobelyan’ın çevirisi: “DÖRDÜNCÜ SURAH

Gece müthişti, kara ve korkunç bir kuş misali yaydı

simsiyah kanatlarını,

Uçsuz bucaksız kanatlarıyla örttü tümünü kervanla

yolun, hem ovaların;”

Metnin Türkçe karşılığı: DÖRDÜNCÜ SURE

Gece korkunç ve kara ve müthiş bir yarasa misali yaydı kanatlarını,

Uçsuz bucaksız kanatları indi, kapladı kervanı, yolu ve sınırsız ovaları.

Özgün Ermenice metindeki sözdizimsel yapı bu beyitte de değiştirilmiştir. “*korkunç ve kara ve müthiş*” sözdizimi “*müthişti, kara ve korkunç*” olarak çevrilmiştir. Özgün metinde bulunan ve iki defa tekrar edilerek vurgulanan “Է՛լ տէ՛լ, Է՛լ հալայ” (ve kara ve müthiş) söz öbeğindeki “Է՛լ” “ve” bağlacı bir defa tekrar edilmiş, çeviri metinde “չղջիկ” “*yarasa*” olarak yer alan sözcük erek metinde “*kuş*” olarak değiştirilmiştir. İkinci mısradaki bulunan “*sınırsız ovalar*” anlamsal söz öbeği de kaybolmuştur. Bu beyitte de **kayıp** ve **çıkarma/atlama** bulunmaktadır.

Özgün Metin: “Եւ հորիզոնից մինչև հորիզոն երկինքը լցվեց մռայլ ամպերով.

Զէին շողշողում լուսինն ու աստղեր. խավարն՝ ասես թէ՛ պատած խավարով:”

Gobelyan’ın çevirisi: “Ve ufuklardan ufuklara dek karanlık gökler bulutla

doldu, her yer karardı,

Kapkara oldu gökyüzü, ne parıltısı kaldı yıldızın,

ne ihtişamı ayın, mehtabın,”

Metnin Türkçe karşılığı: “Ve ufuktan diğer ufka dek gökyüzü doldu karanlık bulutlarla,

Parıldamıyordu ay ve yıldızlar, karanlık sanırsın ki çevrelenmiş karanlıkla.”

Bu beyitte, özgün eserin kurgusu bozulmamış, iki mısralı beyit şeklinde çeviri yapılmıştır. Bu beyitte, özgün metinde olmayan “*ne ihtişamı ayın, mehtabın*”, “*her yer karardı*” gibi eklemeler yapılmıştır. Ayrıca, “*karanlık karanlıkla kaplandı*” gibi anlatımı güçlendiren benzetmeler çeviri metinde yer almamıştır. Bu beyitte de **kayıp** ve **ekleme** görülmektedir.

Çeviri metnin bütünü incelendiğinde okuması kolay ve akıcı bir erek metin yaratıldığı gözlemlenmektedir. Ermeniceden Türkçeye yapılan çevirilerde karşılaşılan tipik çeviri sorunları bu çeviride de görülmektedir. Çoğunlukla **kayıp**, **çıkarma/atlama** vardır. Genel olarak **kayıp** ve **çıkarma/atlama** görülmekle beraber şiirin biçimsel bütünlük ve akıcılığı çeviri metinde de yer almaktadır.

Avetik İsaakyan’ın “*Աբու Լալա Մահարի*” (“*Abu Lala Mahari*”) ve Gurgen Aleksanyan’ın “*Աբու Լալա Մահարու վերածնունդը*” (“*Abu Lala Maharu Veradznundi*”) “*Abu Lala Mahari’nin Yeniden Doğuşu*” adlı eserini karşılaştırdığımızda ise Aleksanyan’ın “*Abu Lala Mahari*” eserine temelde sadık kalmakla beraber, yazar özgün metni kendi tarzına uygun olarak yeniden yorumlamıştır. Örnek vermek gerekirse; giriş bölümü:

Avetik İsaakyan’ın “*Abu Lala Mahari*” adlı eseri:

Özgün Metin:

Աբու-Լալա Մահարին,

Հռչակաւոր բանաստեղծը Բաղդադի,

Տասնեակ տարիներ ապրեց

Խալիֆաների հոյակապ քաղաքում,

Türkçe Çevirisi: “Abu Lala Mahari,

Ünlü ozanı Bağdat’ın,

Onlarca yıl yaşadı,

Halifelerin muhteşem şehrinde,”

Gurgen Aleksanyan’ın “*Abu Lala Al Maharinin Yeniden Doğuşu*” adlı eseri:

“Աբու Լալա Մահարին,

Հռչակավոր բանաստեղծը Բաղդադի,

Բազում տարիներ թափառեց բարկ անապատի
ավազուտներում,

Ապրեց մենակության ու տառապանքի մեջ,

Փորձեց խոր խոցված իր սիրտը բանալ

Բորենիներին, վագրին կատաղի,

Բայց... Մնաց մենակ, անըմբռնելի մոլուցքին վայրի

Ու անմատչելի անգամ...”

Türkçe Çevirisi: “Abu Lala Mahari,

Ünlü ozanı Bağdat’ın,

Çok yıllar dolaştı yanan ıssız kumlarında,

Yaşadı tek başına ve ızdırap içinde,

Denedi derin yaralı kalbini açmayı,

Çakalların kurdun öfkesine,

Fakat yalnız kaldı, konuşulmaz kudurmuş vahşi,

Ve erişilmez zaman... Tufanlara...”⁵¹⁷

3.3. Medya Araçlarında Yapılan Çeviriler

Türkiye’nin Avrupa Birliğine katılmakla ilgili planları çerçevesinde diğer sorunlarla birlikte önümüze çıkan sözde Ermeni Soykırımı iddialarının ve Ermenistan’ın tanıtım çabalarına hız vermesi nedeniyle dünya çapında Ermeni sözcüğü daha fazla duyulur hale gelmiştir. Bu nedenle Türkiye içinde de artan ilgiye paralel olarak basın organlarında Ermeniler, Ermenice, Ermenistan gibi kelimelere daha fazla aşina olmaya başladık. Bu kapsamda, öncelikle Türkiye’deki internet sitelerinde bulunabilecek Doğu Ermenice çeviri eserlerden Avetik İsaahyan’ın “*Bingöl*” adlı şiir çevirisini ve Ermenistan’ın basın yayın organlarında yer alan ve

⁵¹⁷ Gurgen Aleksanyan, **Abu Lala Mahari’nin Yeniden Doğuşu**, Moskova, 1996, s. 6.

Ermenistan kaynaklı internet sayfalarından yayın yapan “Azg”, gazetesinin Türkçe çevirilerini inceleyeceğiz.

3.3.1. “Bingöl”

“Bingöl”, Avetik İsaahakyan’ın 19 Ocak 1941 yılında Erivan’da yazdığı özgün adı “*Բինգյոլ*” [Bingyol] adlı şiirinin Türkçe çevirisidir. Çeviri Paylin Tovmasyan tarafından yapılmıştır. Eser Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu bünyesinde Kardeş Türküler projesi kapsamında 1999 yılında “*Doğu*” isimli albümde yer almıştır. Eser bu albümde Ermenice olarak seslendirilmektedir. Yaptığımız araştırmada Kardeş Türküler projesinin Türkçeden başka Ermenice, Kürtçe, Çingenece, Gürcüce ve Lazca gibi etnik dillerde söylenen Türkü ve şarkıları bir araya getirerek albümler yapma amacını güttüğü bilgisine ulaştık. Kardeş Türküler albümlerinde İsaahakyan’ın “Bingöl” adlı eserinden başka “*Haynırına*”, Tatul Altunyan’ın “*Gançum em ari ari*” (Çağırıyorum Gel Gel), “*Es Kişer Hampartzum E*” (“Bugün Bayram Günüdür”), Pakrat Estukyan’ın “*Serabi*”, Aşık Civani’den “*Gorani*”, Kusan Şahen’in “*Zepür Gı Tarnam*” (“Meltem Olurum”) ve “*Sarı Gyalin*” adlı halk türkülleri ve Ermenice eserler de bulunmaktadır.

Avetik İsaahakyan’ın “Bingöl” adlı eserinin Ermenice özgün metni, 2001 yılında Erivan’da basılan “Ավետիք Իսահակյանի Ընտրանի Քնարերկություն” [“Avetik İsaahakyan Intrani Knarergutyun” (Avetik İsaahakyan Seçme Şiirler)] adlı seçkide de bulunmaktadır. Eserde bulunan özgün metin her biri 11 heceden oluşan,

dört mısralık dört kıta halindedir. Çeviri şiirde, bu kıtaların bir ve dördüncüsü yer almaktadır.⁵¹⁸

Eserin albümde yer alan iki kıtasının özgün metni aşağıda yer almaktadır:

ԲԻՆԳՅՈՒ

Երբ քաց եղան գարնան կանաչ դռները,

Քնար դառան աղբյուրները Բինգյուի.

Շարվե շարան անցան զուգված ուղտերը,

Յարս էլ գնաց յայլաները Բինգյուի:

Մոլորվել եմ, ճամփաներին ծանոթ չեմ,

Բյուր լճերին, գետ ու քարին ծանոթ չեմ.

Ես պանդուխտ եմ, էս տեղերին ծանոթ չեմ,

Քույրիկ, ասա ո՞րն է ճամփան Բինգյուի:

1941 Հունվարի 19

Երևան

⁵¹⁸ Avetik İsaḥakyan, “Ավետիք Իսահակյան Ընտրանի Քնարերկություն”, Erivan, 2001, s. 333.

Տիրին ալբումէ սըսլընտիրլըն տիրնի տը դորտյնյւ կրտսսնն տյակ տըմաստ
 ատաղրտկադրտն:

/ _ / _ / _ / _ / _ / _ / _ / [Երը] A

/ _ / _ / _ / _ / _ / _ / [Երը Բրնգյոնի] B

/ _ / _ / _ / _ / _ / _ / [Երը] A

/ / / _ / _ / _ / _ / [Երը Բրնգյոնի] B

/ _ _ / / _ _ _ / _ / / [րին տանոթ չեմ] C

/ / _ _ / / / _ / _ / / [րին տանոթ չեմ] C

/ / _ _ / / / _ _ / _ / / [րին տանոթ չեմ] C

/ _ / _ / / / _ / _ / _ / [ան Բրնգյոնի] A

Şiirin internet sayfalarında çevirisi şu şekilde yer alıyor:

BİNGÖL

Bahar yeşil kapıları açtığında,

Knar'a benzedi Bingöl'ün pınarları.

Dizi dizi geçti deve kervanları,

Yarım de gitti Bingöl'ün yaylalarına.

Kaybolmuşum yolların yabancısıyım,

Tüm göllerin, nehirlerin, taşların,

Ben göçmenim, bu yerlerin yabancısıyım,

Bacım, söyle, nerede Bingöl'ün yolları?

Aynı internet sayfasında, “*Knar: Eskiler santura benzetirlerdi; parmaklarla veya fildişi penalarla çalınırdı.*” açıklaması bulunuyor. Sayfada Kardeş Türküler “*Doğu*” albümünde yer alan diğer parçaların güftelerine erişim, albümün yapılmasına katkıda bulunan ve müzik enstrümanlarını icra eden kişilerin isimleri de yer alıyor.⁵¹⁹

⁵¹⁹ Bkz: <http://www.kalan.com/scripts/Album/dispkayit.asp?id=2684> (20.01.2008)

Şiirin çeviri analizini yapacak olursak;

Özgün metin: “Երբ քաց եղան զարնան կանաչ դռները,

Քնար դառան աղբյուրները Բինգյուլի.”

Çeviri Metin: “ Bahar yeşil kapıları açtığında,

Knar’a benzedi Bingöl’ün pınarları.”

Metnin Türkçe karşılığı: “Açıldığında baharın yeşil kapıları,

Knar’a döner pınarları Bingöl’ün,” (Knar, lire benzer bir çalgıdır.)

Bu iki mısrada şiirin sözdizimsel yapısı değiştirilmiş, bazı kelimeler cümle sonunda yer alırken çeviri metinde bir kelime öne alınmıştır. Birinci mısrada özgün metin edilgen cümle yapısında iken çeviri metinde etken yapıya geçirilmiş, bu şekilde şiirin anlatım gücü zayıflamıştır. Bu mısrada, edilgen yapıdaki “քաց եղան” “*açık olduklarında-açıldıklarında*” anlamına gelen söz öbeği, “*açtığında*” şeklinde etken yapıda çevrilmiştir. Ayrıca bir tür lir anlamına gelen “*Knar*” çevrilmeden olduğu şekilde bırakılmış, “դառնել”, “*olmak, dönmek*” yüklemi “*benzemek*” şeklinde çevrilmiş, “*çağlayarak lir gibi sesler çıkarır*” anlamındaki şiir mısrası anlamsal kayba uğramıştır. Bu nedenle bu mısralarda **kayıp** oluşmuştur.

Özgün metin: “Շարվե շարան անցան զուգված ուղտերը,

Յարս էլ գնաց յայլաները Բինգյոլի:”

Çeviri Metin: “ Dizi dizi geçti deve kervanları,

Yarım de gitti Bingöl’ün yaylalarına.

Metnin Türkçe karşılığı: “Sıra sıra geçti süslü develer,

Yârim de gitti yaylalarına Bingöl’ün.”

Bu iki mısra da ise, “*Sıra sıra*” anlamındaki “Շարվե շարան” “*dizi dizi*” söz öbeğiyle çevrilmiş, süslenip giydirilmiş develeri tasvir eden, “զուգված” sözcüğü çeviride yer almamıştır. Son mısra da ise şiirin sözdizimi değiştirilmiş, düz cümle yapısına getirilmiştir. Bu mısralarda da **kayıp** ve **çıkarma/atlama** oluşmuştur.

Özgün metin: “Մոլորվել եմ, ճամփաներին ծանոթ չեմ,

Բյուր լճերին, գետ ու քարին ծանոթ չեմ.

Ես պանդուխտ եմ, էս տեղերին ծանոթ չեմ,

Քույրիկ, ասա ո՞րն է ճամփան Բինգյոլի:”

Çeviri Metin: “Kaybolmuşum yolların yabancısıyım,

Tüm göllerin, nehirlerin, taşların,

Ben göçmenim, bu yerlerin yabancısıyım,

Bacım, söyle, nerede Bingöl’ün yolları?”

Metnin Türkçe karşılığı: “Kaybolmuşum, yollara yabancısıyım,

Sayısız göllere, nehir ve taş yabancısıyım,

Ben göçmenim, bu yerlere yabancısıyım,

Bacım, söyle hangisidir yolu Bingöl’ün?”

Bu dörtlükte, şairin yitikliği vurgulamak için tekrarladığı “*yabancısıyım*”, “ծաւնթ չեմ” (tanıdık değilim) sözcüğü “*yabancısıyım*” olarak çevrilmiştir. Ayrıca ikinci mısırda tekil olarak bulunan “գետ ու քարիւ” “*nehir*” ve “*taş*” sözcükleri çoğul olarak “*nehirlerin, taşların*” olarak çevrilmiştir. İkinci mısradaki “*yabancısıyım*” yüklemi çeviride yer almamıştır. Bu nedenlerle kıtada **yanlış anlam** ve **çıkarma/atlama** oluşmuştur.

Çeviri metnin geneli incelendiğinde, türkü niteliğinde söylenmesi ve okunması akıcı bir erek metin yaratılmak uğruna şiire güzellik katan bazı anlamsal söz öbeklerinin yer almadığını görmekteyiz. Bu çeviride de Ermeniceden Türkçeye çevirilerde sıkça görülen **kayıp** ve **çıkarma/atlama** çoğunlukta bulunmaktadır.

3.3.2. Yazılı Basın (İnternette Yayın Yapan Gazeteler)

Ermenistan'da Türkçe olarak yayın yapan bu gazetelere verilebilecek örneklerden birisi, Ermenistan'dan günlük olarak Ermenice, Rusça, İngilizce ve Türkçe yayın yapan “AZG Daily”⁵²⁰ (Millet Günlük) gazetesidir. Birkaç sene öncesine gidildiğinde hata oranı oldukça fazla Türkçe çevirilerle karşılaştığımız gazetenin internet sayfasında son dönemlerde aslına yakın, neredeyse hatasız çevirilere rastlıyoruz. İlk seçeneğe 30 Temmuz 2005 tarihli “ERMENİSTAN DEVLET BAYRAĞI ATLANTİK OKYANUSU'NDA” başlıklı haberi örnek vermek uygun olacaktır.

İnternette yayımlanan Ermenice özgün metin:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԴՐՈՇՆ ԱՏԼԱՆՏՅԱՆ ՕՎԿԻԱՆՈՍՈՒՄ

“Մենք՝ «Կիլիկիա» առագաստանավի անձնակազմի անդամներս, անցնելով Սեւ եւ Մարմարա ծովերով, ինչպէս նաեւ Միջերկրածովյան ավազանի Էգեյան, Կիլիկիո, Հոնիական, Տիրենյան, Ադրիատիկ, Լիգուրիական, Բալեարյան եւ Ալբորանյան ծովերով, 2005 թ. հուլիսի 27-ին, միջին եվրոպական ժամանակով ժամը 20.30 ընդհատեցին Ջիբրալթարի նավահանգստից մտանք Ջիբրալթարի նեղուց: Համընթաց քամու պայմաններում հաղթահարելով հանդիպակաց հոսանքը, 2005 թ. հուլիսի

⁵²⁰ <http://www.azg.am/?lang=AM>. (30.01.2008)

28-ին, ժամը 6.15-ին հասանք Տրաֆալգար, հրվանդանի մոտ Միջերկրական ծովն Ատլանտյան օվկիանոսից բաժանող պայմանական գծին։”⁵²¹

İnternette yayımlanan çeviri metin:

“ “Kilikya” yelkenlisi Karadeniz, Marmara Denizi, Akdeniz Havzası’nda Ege, Kilikya, İyonya, Tiren, Adriyatik deizleri sonrasında 27 Temmuz 2005’te. Orta Avrupa saat’yle 20:30’da Cibraltar limanından Cibraltar Boğazı’na girdi. Aynı yönde esen rüzgarın gücüyle karşıt su akıntısını aşarak 28 Temmuz 2005’te saat 6:15’te Atlantik Okyanusu ve Akdenizi bölen Trafalgar noktasına ulaştı.ulaştı.”⁵²²

Ermenice özgün metinde verilen bilgiler:

“Biz “Kilikya” yelkenlisi mürettebatı elemanları, Karadeniz ve Marmara Denizi’ni, Akdeniz havzasında Ege, Kilikya, İyon, Tiran, Adriyatik, Liguria, Baleares ve Alboran Denizleri’ni 27 Temmuz 2005’te geçerek Orta Avrupa saatiyle 20:30’da Cebelitarık limanından Cebelitarık boğazına girdik. Uygun rüzgar koşullarında karşı akıntıyı yenerek, 28 Temmuz 2005’te saat 06.15’te Trafalgar’a, burnun yanından Akdeniz’i Atlantik Okyanusundan ayıran temsili çizgiye ulaştık.”

İnternette yayımlanan Ermenice özgün metin:

“Բաց օվկիանոսում 5 ժամ նավարկելուց հետո, հյուսիսային լայնության 36 աստիճան 25 րոպե եւ արեւմտյան երկայնության 006 աստիճան 18 րոպե աշխարհագրական կետում, կավե սափորում միախառնելով Սեւանա լճից եւ Արցախի Վարարակն աղբյուրից բերված

⁵²¹ <http://www.azg.am/AR/2005073016>, (30.01.2008)

⁵²² <http://www.azg.am/TR/2005073002>, (30.01.2008)

ջրերը, լցրեցինք Ատլանտյան օվկիանոսի մեջ: Այդ ավանդական ծովային ծեսը խորհրդանշում է երազանքի իրականացումը, որին մեր ժողովուրդն սպասել էր ութ հարյուրամյակ:”⁵²³

İnternette yayımlanan çeviri metin:

“Açık denizde 5 saat seyrettikten sonra 36 derece 25 dak kuzey boylamı ve 006 derece 18 dak boylamındaki noktaya ulaştı. Burada Sevan gölü ve Karabağ Vararak çeşmelerinnin sularıyla karıştırılmış olan testi Atlantik Okyanusu’na döküldü. Bu deniz ayini halkımızın sekizyüzyıldır beklediği bir daniz ayinini sembolize ediyordu.”⁵²⁴

Ermenice özgün metinde anlatılanlar:

“Açık denizde 5 saat seyrettikten sonra, 36 Derece 25 Dakika Kuzey enlemi ve 006 Derece 18 Dakika Doğu boylamı noktasında, Sevan Gölü ve Karabağ’ın Vararak çeşmesinden getirilerek kil testide karıştırıldığı suyu Atlas Okyanusuna döktük. Bu geleneksel deniz töreni halkımızın sekiz yüzyıldır beklediği bir düşün gerçekleşmesini temsil ediyordu.”

İnternette yayımlanan Ermenice özgün metin:

«Կիլիկիայի» ճանապարհին օվկիանոսային առաջին նավահանգիստը կլինի Կադիսը, որտեղ 1492 թ. Քրիստափոր Կոլումբոսն իր կարավելլաներից մեկի վրա վերցրեց հայ նշանավոր ճանապարհորդ

⁵²³ <http://www.azg.am/AR/2005073016>, (30.01.2008)

⁵²⁴ <http://www.azg.am/TR/2005073002>, (30.01.2008)

Մարտիրոս Երզնկացուն: Այնտեղ մենք կհարգենք մարդկության բոլոր նախազնացների պայծառ հիշատակը:

«ԿԻԼԻԿԻԱՅԻ» ԱՆՁՆԱԿԱԶՄ, 28.07.2005 թ.»⁵²⁵

İnternette yayımlanan çeviri metin:

“Kilikya yelkenlisinin Okyanus’taki ilk limanı Gadis olacak. Bilindiği gibi Christoph Colombus 1492 yılında, ünlü gezgin Erzincan’lı Martiros’u Gadis’de gemilerinden birine kabul etmişti. Burada insanlığın ilk deniz gezginlerinin anısı saygıyla anılacak.”⁵²⁶

Ermenice özgün metinde anlatılanlar:

“ “Kilikya” yelkenlisinin okyanustaki ilk limanı, 1492 yılında Kristof Kolomb’un ünlü Ermeni Seyyahı Martiros Yerznkatsi’yi Caravellalarından birisine aldığı Cadiz limanı olacak. Burada biz insanlığın tüm önde gelenlerinin parıltılı anısını saygıyla anacağız.

“Kilikya” Gemi mürettebatı, 28.07.2005”

Buradaki çevirileri incelediğimizde, gördüğümüz çeviri hatalarının çoğunun çevirmenin erek ekine dolayısıyla da erek dile yeterince hakim olmaması nedeniyle meydana geldiğini görüyoruz. Bunun yanında “ulaştı.ulaştı”, “*saat’yle*”, “*deizleri*”, “*sekizyüzyıldır*” ve “*daniz*” gibi bazı redaksiyon hatalarının da çeviri sonrası erek metnin uzmanlar tarafından yeterince incelenip düzeltilmeye gidilmemesinden

⁵²⁵ <http://www.azg.am/AR/2005073016>, (30.01.2008)

⁵²⁶ <http://www.azg.am/TR/2005073002>, (30.01.2008)

kaynaklandığını değerlendirmekteyiz. Bu tür çeviri sorunlarını da **aykırıcılık** olarak adlandırabiliriz.

İlk cümleden başlanırsa, “Kilikya” yelkenlisi Karadeniz, Marmara Denizi, Akdeniz Havzası’nda Ege, Kilikya, İyonya, Tiren, Adriyatik deizleri sonrasında 27 Temmuz 2005’te.” ifadesinde yüklemi olmayan ve yarım bırakılmış izlenimini veren bir sözdizimsel çeviri yapılmıştır. Bu cümlemin çevirisinde **anlamsızlık** oluşmuştur.

Bundan başka kaynak metinde bulunan, “Ligurya, Baleares ve Alboran denizleri” ifadesinin erek metne muhtemelen çevirmenin bu kelimelerin karşılıklarını bulamaması sonucu girmediği ve bu nedenle **çıkarma/atlama** yapıldığını görüyoruz. Bundan başka “Cebelitarık” boğazı, “Cibraltar” boğazı; “Cadiz” “Gadis”; “Kristof Kolomb”, “Christoph Colombus” olarak çevrilmiş. Bu tür çevirilerde görülen sorun **müdahale** sınıfına girer. Bu da çevirmenin bilgi ya da araştırma eksikliğinin göstergesidir. Kaynak metnin bir gazete haberi olması, dolayısıyla bildirişimsel bir metin durumunda bulunması nedeniyle ve içinde yazınsal anlam öbekleri de barındırmadığından sözcüğü sözcüğüne ya da mümkün olmaması halinde erek odaklı, en fazla bildirişimi sağlayan kelimelerle çevirisi daha uygun olacaktır. Çevirinin analizi sonucunda bunun yapılmadığını, “*burnun yanından Akdeniz’i Atlantik Okyanusundan ayıran temsili çizgiye*” gibi biraz çevirisi zor anlam öbekleri içeren metinlerin erek metne ulaşmadan kaybolduğunu görüyoruz.

İkinci paragrafın çevirisinde ise sözdizimsel hatalar ve anlamsal kayıplar söz konusu. Örneğin burada çevirmenin “*enlem-boylam*” arasındaki farkı bilmediği kanaatine varıyoruz. Her iki kavram da çeviride “*boylam*” olarak yer almaktadır. Bu nedenle bu çeviride de **yanlış anlama (yorumlama)** oluşmuştur.

Son paragrafta ise, “Այնտեղ մենք կհարգենք մարդկության բոլոր նախազնացների պայծառ հիշատակը:” ifadesiyle tüm insanlığın önde gelenlerini kucaklamayı hedefleyen bildirişim metni, “*deniz gezginlerinin saygıyla anılmasına*” dönüşmüştür. Sonuç olarak çevirinin tümü incelendiğinde, çevirmenin doğrudan bilgi dağarcığı ve çeviri deneyimi ile ilgili olarak, **kayıp, yanlış anlama (yorumlama), müdahale, anlamsızlık, çıkarma/atlama** ve **aykırıcılık** görüyoruz.

Şimdi de aynı internet sayfasından son dönemlerde yayımlanan haberler çevirilerinin nasıl yapıldığına örnekler verelim.

İnternette yayımlanan Ermenice özgün metin:

“ ՄՈՒԹԱՖՅԱՆ ՊԱՏԴԻԱԴՔԸ ՊԱՀԱՆՋՈՒՄ Է:

Թուրքական «Հուրիեթ» թերթին տված հարցազրույցում Կոստանդնուպոլսի հայոց պատրիարք Մեսրոպ Բ Մուրաֆյանը ահաբեկչական է համարել Թուրքական պատմական ընկերության նախագահ Յուսուֆ Հալաչոլլուի ձերբուրմ 100 հազարավոր հավատափոխ եղած հայերի անուններն ու հասցեները լինելու մասին վերջինս արած հայտարարությունը եւ պահանջել նրանից հրապարակել դրանք: Հալաչոլլուի այն պնդմամբ, թե ինքը պատրիարքի բարեկամն է, Մուրաֆյանը պատասխանել է, որ բարեկամությունը նման ռասիստական հայտարարությունների հետ կապ ունենալ չի կարող:”⁵²⁷

⁵²⁷ <http://www.azg.am/?lang=AM&num=2007090119> (30.01.2008)

İnternette yayımlanan çeviri metin:

“PATRİK MUTAFYAN’IN TALEBİ

Türkiye’de yayımlanan Hürriyet gazetesine bir röportaj veren Türkiye Ermenileri patriği Mesrop II Mutaftyan, Türk Tarih Kurumu Bşk. Yusuf Halaçoğlu’nun, elinde 100 bin dönme Ermeniyeye ait isim ve adres listesi olduğuna dair açıklamayı tehdit edici bulduğunu ve elindeki listeyi açıklamasını talep etti.

Patrik Mesrop II, Yusuf Halaçoğlu’nun, kendisinin Patriğin dosto olduğuna dair iddialarını ise, ‘dostluğun benzeri ırkçı açıklamalarla ilgisi olamayacağını’ söyledi.”⁵²⁸

Burada dikkat çeken uygulama Ermenice metinde yer alan “Կոստանդնուպոլսի հայոց պապրիարք”; “*İstanbul Ermeni Patriği*” ifadesinin “*Türkiye Ermenileri patriği*” olarak verilmesi. Bu uygulamayla Ermenistan’daki ifadeyi Türkçeye uygun hale getirilmek için **karşılık bulma** yoluna gidilmiştir. Bunun yanında, “*dosto*” ve “*Ytusuf*” gibi redaksiyon hatalarını görmek mümkündür.

İnternette yayımlanan Ermenice özgün metin:

“ԼՂՀ-ի ՃԱՆԱՉՈՒՆԸ ԴԵՌ ՇՈ՞ՒՏ Է:

Հայաստանի արտգործնախարարությունը արձագանքելով «Ժառանգություն» կուսակցության հայտարարությանը, իր խոսնակի

⁵²⁸ <http://www.azg.am/?lang=TR&num=2007090102> (30.01.2008)

միջոցով հաղորդում է, որ «Հայաստանի կողմից Լեռնային Ղարաբաղի ճանաչումը մշտապես եղել է եւ շարունակում է լինել ՀՀ արտաքին քաղաքականության զինանոցում: Այս պետք է լինի այնպիսի պահը, որը կունենա առավելագույն արդյունավետություն եւ կնպաստի հարցի վերջնական հանգուցալուծմանը: Այդ պահը դեռեւս չի եկել», նշում է Վլադիմիր Կարապետյանը:»⁵²⁹

İnternette yayımlanan çeviri metin:

“ HENÜZ ERKEN

Ermenistan Dışışleri bakanlığı, ‘Miras Partisi’nin ‘Dağlık Karabağ Cumhuriyetinin Ermenistan Cumhuriyeti tarafından tanınmasına ilişkin yasa önerisiyle ilgili olarak, Dışışleri Bakanlığı sözcüsü Vladimir Karapetyan aracılığıyla yaptığı açıklamada şunlar ifade edildi: ‘Dağlık Karabağ’ın tanınması sorunu, Ermenistan’ın daimi gündeminde ve dış siyaseti dahilindedir. Bu öyle bir anda olmalıdır ki, herm azami sonuç versin hem de sorunun nihai çözümüne destek olsun. Böylesi bir an henüz gelmiş değil.’ »⁵³⁰

Özgün metin haber başlığında, “*Dağlık Karabağ Cumhuriyetinin tanınması henüz erken*”, “ԼՂՀ-ի ՃԱՆԱՉՈՒՄԸ ԴԵՌ ՇՈՒՄ Է” kısaltma harfleriyle gösterilen “Dağlık Karabağ Cumhuriyeti-DKC” ifadesi çeviri metinde uzun haliyle yayınlanmıştır. Tezimizde bilgilerine başvurduğumuz uzmanların sınıflandırmasına göre, bu **açıklama** hatası olarak görülse de Türk okurunun bu kısaltmayı

⁵²⁹ <http://www.azg.am/?lang=AM&num=2007090105> (30.01.2008)

⁵³⁰ <http://www.azg.am/?lang=TR&num=2007090101> (30.01.2008)

anlayamama ihtimali olduğundan zorunlu olarak **açıklama** yapılmıştır. Metnin diğer bölümlerinde çeviri metnin göndermek istediği mesajı etkileyebilecek bir hataya rastlanmamıştır. Bu da çevirmenlerin iki sene içinde deneyimlerinin artması yanında, kurumsal açıdan “AZG Gazetesi” yönetiminin ilerleme kaydettiğinin bir göstergesidir.

Medya araçlarında yapılan çeviriler düşünüldüğünde, önceki dönemlere nazaran çeviri hatalarında büyük oranda düşüş görülmektedir. Bu olgudan hareketle Ermenistan’da Türkçe eğitiminin gelişmeye başladığını, basın yayın kuruluşlarının yapılan çevirilere müdahale ve düzeltmelerinin ve çeviri yapan şahısların deneyimlerinin arttığını düşünmek mümkündür.

3.4. Ermeniceden Türkçeye Çevirilen Eserlerde Transkripsiyon ve Transliterasyon Sorunları

Ermenicenin Doğu Ermenice ve Batı Ermenice olmak üzere iki ayrı lehçesinin olması ve bu lehçeler arasında ciddi farklılıkların bulunması, her iki toplumun iletişimini güçleştirdiği gibi, araştırmacılar için de ciddi anlamda zorluklar yaratmaktadır. İki lehçe arasında yapılan çeviri ve aktarımlarda, Ermeniceden diğer dillere yapılan çeviriler ve aktarımlarda veya diğer dillerden Ermeniceye yapılan çeviriler ve aktarımlarda araştırmacıyı zaman zaman çözümsüzlüğe sürükleyen sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunun temel nedeni Ermeni alfabesindeki sembollerin aynı olmasına karşın Doğu ve Batı Ermenicelerinde farklı sesleri sembolize etmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak da bir metin Doğu Ermenicenin kurallarına göre farklı, Batı Ermenicenin kurallarına göre farklı okunmakta ve farklı yazılmaktadır. Özellikle özel adların aktarımı söz konusu olduğunda çevirmenlerin ve okurun yukarıda işaret edilen sorunla karşılaşması kaçınılmazdır.

Birsen Karaca “*Ermeniceden Türkçeye ve Rusçaya Çevrilen Metinlerde Transkripsiyon ve Transliterasyon Sorunu*” adlı makalesinde de yukarıda andığımız uygulamanın neden olduğu sorunları sınıflandırarak şöyle izah ediyor:

1) Doğu ve Batı Ermenice lehçeleri arasındaki farklar nedeniyle ortaya çıkan, hem seslendirme hem de yazımda sorunlar yaşandığı görülür: Örneğin, Hovhannes Kaçaznuni’nin önadı Türkçeye “*Hovhannes Kaçaznuni*”, “*Ovannes Kaçaznuni*”, “*Hovannes Kaçaznuni*”, “*Ovanes Kaçaznuni*” olmak üzere dört farklı şekilde aktarılmaktadır.

2) Yalnızca yazımda farklılıkların kaydedildiği durumlar: Örneğin: Mkrtiç Mkrtiçyan bazan “Mıkırtiç” olarak yazılırken, bazan da “ı” seslileri düşerek seste değişiklik olmadan harflerin yazıya aktarımında değişiklik göstermektedir: “Mkrtiç”.

3) Üçüncü gruba ise, Türkçenin değil de, batı dillerinin veya Ermenicenin alfabesi ve ses düzeni dikkate alınarak aktarımı yapılan adlar girmektedir. Örneğin: “Haçatur Abovyan” adında, ilk sessiz harf gırtlak sessizi olan Ermenicedeki sert “h”nin Türkçedeki “h” sessizinin telaffuzuyla verilemeyeceği düşüncesiyle, bir grup çevirmen “Khaçatur” şeklinde yazılmaktadır. Aynı uygulama “Gazaros Ağayan” adı için de geçerlidir. Bu adın Türkçe yazım kurallarına aykırı olarak zaman zaman “Ğazaros” şeklinde yazıldığını görüyoruz. Türkçede ve şu anda kullanmakta olduğumuz alfabeye soyadı “Kashkashian” şeklinde aktarılan Ermeni viyolacının adını Türkçe sesletim kuralları ile okumak mümkün olmamaktadır.

4) Dördüncü grup yazılım farklılıkları Ermenicenin doğu ve batı lehçeleri arasındaki ses ve yazılım düzeniyle ilgili sorundan kaynaklanmaktadır. Doğru Ermenicede “Grigor” şeklinde yazılan ad, batı Ermenicede “Krikor” olarak yazılmakta ve okunmaktadır. Bu nedenle de Türkçeye yapılan çevrinin hangi lehçeden yapıldığı sözcüğün yazılımını değiştirmektedir. Bu olgu, yalnız isimlerde değil, yüklemelerde de önemli sorunlar yaratmaktadır.⁵³¹

Yukarıda açıklanan sorunları irdelediğimizde, ortaya çıkan zorluğun öncelikle iki lehçe için temelde aynı alfabe kullanılmasına rağmen Doğru Ermeni alfabesinde olmayan bazı harflerin Batı Ermeni alfabesinde yer almasından kaynaklandığı

⁵³¹ Birsan Karaca, “Ermeniceden Türkçeye ve Rusçaya Çevrilen Metinlerde Transkripsiyon ve Transliterasyon Sorunu”, **Cumhuriyetimizin 80. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı**, Ankara, 2004, s. 245-246.

sonucuna ulaştık. Hatta Batı Ermenice lehçesi dahilinde de bazı farklılıkların olduğunu, İstanbul’da yaşayan Ermeni asıllı Türk vatandaşlarımızın ayrı alfabe ve transkripsiyon, Fransa’da yaşayan Ermenilerin ayrı alfabe ve transkripsiyon kullandığını tespit ettik.

Örnek vermek gerekirse: Doğu Ermeni alfabesindeki “Բ, բ”, “Գ, գ” sembolünün Batı Ermenicedeki ses değeri “p”, “Դ, դ” sembolünün ses değeri “t”, “Զ, զ” sembolünün ses değeri “k” ve “Յ, յ” sembolünün ses değeri “h”dir. Bu harflere ilave olarak, Doğu Ermeni alfabesinde olmayan “ԻԻ, իի” sembolü İstanbul Ermenileri arasında “ü” olarak seslendirilmekte, diğer Batı Ermenileri arasında da “u” ya da “Ի, ի” sembolü şeklinde “v” ses değerini almaktadır. Sadece Ermeni asıllı Türk vatandaşlarımızın kullandığı, “ԷՕ, էօ” harflerinin karşılığı olan “ö” gibi alfabe sembollerine de değinmemiz gerekiyor.

Yaptığı araştırmada Karaca, her iki lehçe arasında, bunların yanı sıra, fiil ve ad çekimlerinde, söz diziminde, sözcüklerin kullanım alanlarında da farklılıklar gözlemlendiğini ekliyor.⁵³²

Karaca’nın yaptığı tespite örnekler vermek gerekirse “գրել” (“yazmak”) fiili, Batı Ermenice okunuşu ya da transkripsiyonuyla [Krel], Ermenistan’da yaşayan bir kişi tarafından “կրել” “taşımak, çekmek” fiiliyle karıştırılabiliyor. Ermenistan’da yaşayan bir Ermeni’nin “կաւոն” (“zar, kaplama”) [par] demek istemesi halinde ABD’nde yaşayan bir Ermeni, bunu “kelime, söz” “քաւոն” olarak algılayabiliyor.

⁵³² Birsen Karaca, “Ermeni İddialarını Değerlendirirken Neden Ermenice Metinleri de Dikkate Almalıyız?”, Uluslar Arası Ermeni Sorunu Sempozyumu, 20-21 Nisan 2007, Ankara, s. 4.

Fransa’da yaşayan bir Ermeni, Eçmiadzin’de yaşayan bir arkadaşından “դէղ” (“ilaç”) [teğ] istediğinde, arkadaşı ona oturması için bir “yer” “տեղ” gösterebiliyor.

3.4.1. Doğu ve Batı Ermenice Transkripsiyonları

Şimdi yukarıda aralarındaki farkları belirttiğimiz Doğu ve Batı Ermenice (İstanbul) transkripsiyonlarına ilave olarak bulduğumuz diğer Batı Ermenice Transkripsiyonları ve bunların meydana getirdiği sorunları da irdelleyeceğiz.

Pars Tuğlacı, “*Ermeni Edebiyatından Seçkiler*” adlı eserinde, Batı Ermenice lehçesi Ermeni alfabesinin Türkçe değer karşılıklarını şu şekilde veriyor:⁵³³

Büyük Harf	Ա	Բ	Գ	Դ	Ե	Զ	Է	Ը	Թ	Ճ	Ի	Լ	Խ
Küçük harf	ա	բ	գ	դ	ե	զ	է	ը	թ	ճ	ի	լ	խ
Ermenice Okunuşu	ayp	pen	kim	ta	yeç	za	e	ıt	to	je	ini	liyon	khe
Türkçe Okunuşu veya değeri (Batı Ermenicesi)	a	p	k	t	y	z	e	ı	t*	j	i	l	kh

⁵³³ P. Tuğlacı, ibid. 1992, s. 23.

Büyük Harf	Ծ	Կ	Հ	Ձ	Ղ	Ճ	Մ	Յ	Ն	Շ	Ո	Չ	Պ	Ջ
Küçük harf	ծ	կ	հ	ձ	ղ	ճ	մ	յ	ն	շ	ո	չ	պ	ջ
Ermenice Okunuşu	dza	gen	ho	tsa	ğad	ce	men	hi	nu	şa	vo	ça	be	çe
Türkçe Okunuşu veya değeri (Batı Ermenicesi)	-	g	h	-	ğ	c	m	-	n	ş	v	ç	b	ç*

Büyük Harf	Ռ	Ս	Վ	Տ	Ր	Ց	Ի	Փ	Ք	Օ	Ֆ
Küçük harf	ռ	ս	վ	տ	ր	ց	ի	փ	ք	օ	ֆ
Ermenice Okunuşu	ra	se	vev	diyon	re	tso	hiyun	piyur	ke	o	fe
Türkçe Okunuşu veya değeri (Batı Ermenicesi)	r	s	v	d	r	-	-	p	k*	o	f

* Soluklu.

Sarkis Seropyan'ın çevirisini yaptığı, Artak Movsisyan'ın (1970) yazdığı “*Aratta, Kutsal Yasalar Ülkesi, M.Ö. 28–22 Yüzyıllar*” adlı eserde bir başka Türkçe transkripsiyon karşımıza çıkıyor.⁵³⁴

⁵³⁴ Artak Movsisyan, *Aratta, Kutsal Yasalar Ülkesi, M.Ö. 28-22 Yüzyıllar*, İstanbul, 2001, s. 56.

Büyük Harf	Ա	Բ	Գ	Դ	Ե	Զ	Է
Küçük harf	ա	բ	գ	դ	ե	զ	է
Ermenice Harfin Adı	aib	ben	gim	da	yeç	za	e
Transkripsiyon	a	p	g	d	y*	z	e
Doğu Ermenice Lehçesi	a	b	k	t	e	z	e
Batı Ermenice Lehçesi	a	p	k	t	e	z	e
Ortak Okunuşu	Ankara				dEmir	Zara	Erzurum
Doğu Ermenice Okunuşu		Boğaz	Gregor	Diyar			
Batı Ermenice Okunuşu		Perde	Kirkor	Tavşan			

* Sözcük başında Ye okunur.

Büyük Harf	Ը	Թ	Ժ	Ի	Լ	Խ	Ծ
Küçük harf	ը	թ	ժ	ի	լ	խ	ծ
Ermenice Harfin Adı	ıt	to	je	ini	liun	khe	tsa
Transkripsiyon	ı	th	j	i	l	kh	ts
Doğu Ermenice Lehçesi	ı	t	j	i	l	kh	ts
Batı Ermenice Lehçesi	ı	t	j	i	l	kh	dz
Ortak Okunuşu	Iğdır	Toros	Japon	İhsan	Londra	Türkçede Yok	Türkçede Yok
Doğu Ermenice Okunuşu							
Batı Ermenice Okunuşu							

Büyük Harf	Կ	Հ	Ձ	Ղ	Ճ	Մ	Յ
Küçük harf	կ	հ	ձ	ղ	ճ	մ	յ
Ermenice Harfin Adı	ken	ho	dza	ğat	çe	men	hi
Transkripsiyon	k	h	dz	ğ	ç	m	y*
Doğu Ermenice Lehçesi	k	h	dz	ğ	ç	m	y
Batı Ermenice Lehçesi	g	h	ts	ğ	c	m	y
Ortak Okunuşu		Harman	Türkçede Yok	BoĞa		Musa	BaYram
Doğu Ermenice Okunuşu	Kütahya				Çan		
Batı Ermenice Okunuşu	Giresun				Ciğer		

* Sözcük başında Batı Ermenicesinde h okunur. Örnek: Hagop

Büyük Harf	Ն	Շ	Ո	Չ	Պ	Ջ	Ռ	Ս
Küçük harf	ն	շ	ո	չ	պ	զ	ր	ս
Ermenice Harfin Adı	nu	şa	vo	ça	pe	ce	ra	se
Transkripsiyon	n	ş	o*	ç	p	c	r	s
Doğu Ermenice Lehçesi	n	ş	o	ç	p	c	r	s
Batı Ermenice Lehçesi	n	ş	o	ç	b	ç	r	s
Ortak Okunuşu	Nane	Şarap	kOzak	Çerez			Rize	Sevgi
Doğu Ermenice Okunuşu					Paris	Can		
Batı Ermenice Okunuşu					Bedros	Çarık		

* Sözcük başında çoğu kez vo okunur. Örnek: Voyvoda

Büyük Harf	Վ	Տ	Ր	Ց	Ի	Փ	Ք
Küçük harf	վ	տ	ր	ց	լ	փ	ք
Ermenice Harfin Adı	vev	tiun	re	tzo	iun	pür	ke
Transkripsiyon	v	d	r	tz	v	p	k
Doğu Ermenice Lehçesi	v	d	r	tz	v	p	k
Batı Ermenice Lehçesi	v	d	r	tz	v	p	k
Ortak Okunuşu	Vize		Ruh	Türkçede Yok	ciVan	Park	Kelebek
Doğu Ermenice Okunuşu		Tigran					
Batı Ermenice Okunuşu		Dikran					

Büyük Harf	Օ	Ֆ	ՈՒ	ԻԻ	ՅՈՒ	ԷՕ	ԱԻ
Küçük harf	օ	ֆ	ու	ի	յու	էօ	աւ
Ermenice Harfin Adı	o	fe	Birleşik Harfler				av-o
Transkripsiyon	o	f	u	iu	yu	ö	o
Doğu Ermenice Lehçesi	o	f	u	-	yu	-	-
Batı Ermenice Lehçesi	o	f	u	iu	-	ö	-
Ortak Okunuşu	Ordu	Fatsa	Urfa	-	-	-	av sonradan eklene o harfi karşılığıdır.
Doğu Ermenice Okunuşu				-	yuri	-	
Batı Ermenice Okunuşu				ü	-	ö	

Görüldüğü gibi burada da Ermenice öğrenmek isteyen veya Ermenice kelimelerin transkripsiyon ve transliterasyonunu yapmaya çalışan araştırmacıları zor duruma düşürebilecek ilave harf veya harf birleşmeleri ortaya çıktı. Tuğlacı'nın transkripsiyon tablosu ile Sarkis Seropyan'ın tablosu karşılaştırıldığında harflerin adlarından başlamak üzere pek çok farklılık olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu farklılıklar İngilizce ya da Fransızca transkripsiyon tabloları karşılaştırmasında daha ciddi sorunlara neden olacak seviyededir.

Buna örnek olarak da Kevork B. Bardakjian'ın kullandığı Batı Ermenicede harfler ve Latin alfabesi transkripsiyonu vermek yerinde olacaktır.⁵³⁵

Ermenice Harf Karşılığı	ա	բ	գ	դ	ե	զ	է	ը	թ	ժ	ի	լ	խ
Transkripsiyonu	a	b	g	d	e	z	ē	ě	t'	ž	i	l	h

Ermenice Harf Karşılığı	ծ	կ	հ	ձ	ղ	ճ	ւ	յ	ն	շ	ո	չ	պ
Transkripsiyonu	tz	k	h	dz	ł	č	m	y	n	š	o	ch	p

⁵³⁵ Kevork B. Bardakjian, **A reference guide to Modern Armenian Literature, 1500-1920**, ABD, 2000, s. 15.

Ermenice Harf Karşılığı	ջ	ռ	ւ	վ	տ	ր	ց	լ	փ	ք	օ	ֆ	ու
Transkripsiyonu	j	ř	s	v	t	r	ts	w	p'	k'	ō	f	u

Bu tabloda verilen transkripsiyon değerleri önce verdiğimiz örneklerden de oldukça farklı ve bu transkripsiyonda yazılmış kelimeleri okumak ve bilgisayarda bu transkripsiyonla yazı yazmak belli bir tecrübe ve bilgi birikimi gerektiriyor.

Bu transkripsiyonlar yanında değişik ansiklopedilerde farklı ses değerleri ve yazım düzenleri içeren örneklere de rastladık. Fransızca, “*Grand Larousse Universel*” ansiklopedisinde, Ermeni alfabesi ve lehçe transkripsiyonları için çeşitli örnekler bulunmaktadır.⁵³⁶

⁵³⁶ Bkz.: Madde: Alphabet Arménien, **Grand Larousse Universel**, Paris, 1992, c. 1, s. 681.

Büyük Harf Karşılığı	Ա	Բ	Գ	Դ	Ե	Զ	Է	Ը	Թ	Ժ	Ի
Küçük Harf Karşılığı	ա	բ	գ	դ	ե	զ	է	ը	թ	ժ	ի
Klasik Ermenice	a	b	g	d	é	z	é	ə	t**	j	i
Doğu Ermenice	a	b	g	d	ya da	z	é	ə		j	i
Batı Ermenice	a	p	k	t	yé	z	é	ə		j	i
Transliterasyon*	a	b	g	d	e	z	ē	ə	t'	ž	i

*Hübschmann-Meillet'in kullandığı sistem⁵³⁷

** Soluklu.

⁵³⁷ Hübschmann 1913 yılında Klasik Ermenice harflerinin transkripsiyonunu hazırlamıştır.

Büyük Harf Karşılığı	Լ	Խ	Ծ	Կ	Հ	Ձ	Ղ	Ճ	Մ	Յ	Ն
Küçük Harf Karşılığı	լ	խ	ծ	կ	հ	ձ	ղ	ճ	մ	յ	ն
Klasik Ermenice	l	kh	ts	k	h	dz	ł	tch	m	y	n
Doğu Ermenice	l	kh	ts	k	h	dz	gh	tch	m	y	n
Batı Ermenice	l	kh	dz	g	h	tz	gh	dj	m	h*	n
Transliterasyon	l	x	c	k	h	j	ł	č	m	y	n

* kelime başında h.

Büyük Harf Karşılığı	Շ	Ո	Չ	Պ	Ջ	Ռ	Ս	Վ	Տ
Küçük Harf Karşılığı	շ	ո	չ	պ	ջ	ռ	ս	վ	տ
Klasik Ermenice	ch	-	-	p	dj	-	s	v	t
Doğu Ermenice	ch	o	tch**	p	dj	r	s	v	t
Batı Ermenice	ch	o*	ch	b	dch	r***	s	v	d
Transliterasyon	š	o	ch	p	j	ř	s	v	t

* kelime başında o.

** soluklu

***yuvarlak

Büyük Harf Karşılığı	Դ	Յ	Ի	Փ	Ք	Օ	Ֆ
Küçük Harf Karşılığı	դ	յ	ւ	փ	ք	օ	ֆ
Klasik Ermenice			w			ô	f
Doğu Ermenice	r	ts	w	p		ô	f
Batı Ermenice	r*	ts**	w	p**	k**	ô	f
Transliterasyon	r	c'	w	p'	k'	ō	f

* ıslıklı

** soluklu

Yukarıdaki tablolarda verilen transkripsiyon değerleri ile Ermenice bir kelimeyi yazmaya çalıştığımızda görüyoruz ki aynı kelime için birçok ve birbirinden farklı yazılım şekilleri mevcut.

Bir diğer örnek vereceğimiz ansiklopedik transliterasyon örneği de “*Great Soviet Encyclopedia*”dan. Bu ansiklopedide kiril transkripsiyonu yanında latin harflerine transkripsiyonlar da verilmiştir.⁵³⁸

⁵³⁸ Bkz: Madde: Armenian Writing System, **Great Soviet Encyclopedia**, Moskova, 1970, c. 2, s. 358.

Ermenice Harf Karşılığı	ա	բ	գ	դ	ե	զ	է	ը	թ	ժ	ի
Transkripsiyonu	a	b	g	d	e*	z	e**	e**	t	zh	i

* ե= էաւ, էաւլ, էաւլլ gibi kelimelerde “e” yerine “i”.

** Kongre kütüphane transkripsiyon sistemi tarafından ayırıcı seslerin engellenmesi amacıyla değiştirilmiştir.⁵³⁹

Ermenice Harf Karşılığı	լ	խ	ծ	կ	հ	ձ	ղ	ճ	ւ	յ	ն
Transkripsiyonu	l	kh	ts	k	h	dz	gh	ch	m	y*	n

* kelime başında “h” olarak okunur.

Ermenice Harf Karşılığı	շ	ռ	չ	պ	ջ	ռ	ւ	վ	տ	ր	ց
Transkripsiyonu	sh	o	ch	p	j	rh	s	v	t	r	ts

⁵³⁹ Söz konusu not ansiklopedide yer alan özgün metinlerin çevirisidir.

Ermenice Harf Karşılığı	ն	փ	ք	լ	օ	ֆ
Transkripsiyonu	[`u]*	p**	k**	[ev]*	o**	f

* Köşeli parantez içindeki Ermeni harfleri Sovyet kaynaklarında bulunmakla beraber Kongre kütüphane transkripsiyon sisteminde bulunmamaktadır.

** Kongre kütüphane transkripsiyon sistemi tarafından ayırıcı seslerin engellenmesi amacıyla değiştirilmiştir.⁵⁴⁰

Büyük Sovyet Ansiklopedisi Ermeni harfleri transkripsiyonunda ise diğerlerinden farklı olarak bazı harflere (ւ, ք, օ) müdahale edilerek Latin transkripsiyonlarının değiştirildiğini görmekteyiz. Diğer transkripsiyonlardan farklı olarak “ղ” harfi için “gh”, “ն” harfi için de “rh” transkripsiyonu kullanılmaktadır. Bunun yanında diğer transkripsiyonlarda benzer sesli harfleri birbirinden ayıran semboller kullanılmamıştır.

Aşağıda yer alan iki transkripsiyon ise, İngilizce kaynaklarda bulunan ve uluslararası sesletim sembollerine de yer veren iki örnektir.⁵⁴¹

⁵⁴⁰ Söz konusu not ansiklopedide yer alan özgün metinlerin çevirisidir.

⁵⁴¹ Bkz: <http://www.omniglot.com/writing/armenian.htm> (15.01.2008).

Doğu Ermenicede harflerin okunuşu ve İngilizce transkripsiyonu:

Աւ	Բբ	Գգ	Դդ	Եե	Զզ	Էէ	Ըը	Թթ	Ժժ	Իի	Լլ	Խխ
ayb	ben	gim	da	ech	za	eh	et	to	zhe	ini	liwn	xeh
a	b	g	d	e, y	z	ē	ě	t'	zh	i	l	kh
[a]	[b]	[g]	[d]	[je-, -e-]	[z]	[e]	[ə]	[tʰ]	[ʒ]	[i]	[l]	[x]
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	20	30	40
Մմ	Կկ	Հհ	Ջճ	Ղղ	Ճճ	Մմ	Յյ	Նն	ՇՇ	Ոո	Չչ	Պպ
ca	ken	ho	ja	ghad	cheh	men	yi	now	sha	vo	cha	peh
ts	k	h	dz	gh	ch	m	y, h	n	sh	o	ch'	p
[ts]	[k]	[h]	[dz]	[ɣ]	[tʃ]	[m]	[h-, -j-]	[n]	[ʃ]	vo, -o-	[tʃʰ]	[p]
50	60	70	80	90	100	200	300	400	500	600	700	800
Ջջ	Ռռ	Սս	Վվ	Տտ	Րր	Յյ	Ոո	Փփ	Բբ	Օօ	Ֆֆ	
jeh	ra	seh	vew	tiwn	reh	co	u	piwr	keh	oh	feh	
j	r	s	v	t	r	ts'	u	p'	k'	ō	f	
[dʒ]	[r]	[s]	[v]	[t]	[ɹ]	[tsʰ]	[u]	[pʰ]	[kʰ]	[o]	[f]	
900	1000	2000	3000	4000	5000	6000	7000	8000	9000			

Batı Ermenicede harflerin okunuşu ve İngilizce transkripsiyonu:⁵⁴²

Աւ	Բբ	Գգ	Դդ	Եե	Զզ	Էէ	Ըը	Թթ	Ժժ	Իի	Լլ	Խխ
ayp	pen	kim	ta	yech	za	eh	ut	toh	zhe	ini	liwn	xeh
a	p	k	t	e, y	z	ē	ě	t'	zh	i	l	kh
[ə]	[pʰ]	[kʰ]	[tʰ]	[e]	[z]	[e]	[ə]	[tʰ]	[ʒ]	[i]	[l]	[x]
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	20	30	40
Մմ	Կկ	Հհ	Ջճ	Ղղ	Ճճ	Մմ	Յյ	Նն	ՇՇ	Ոո	Չչ	Պպ
dza	gen	ho	tsa	ghat	dje	men	hee	nu	sha	voh	cha	bey
dz	g	h	ts	gh	j	m	y, h	n	sh	o	ch'	b
[dz]	[g]	[h]	[ts]	[ɣ]	[dʒ]	[m]	[h]	[n]	[ʃ]	[o/və]	[tʃʰ]	[b]
50	60	70	80	90	100	200	300	400	500	600	700	800
Ջջ	Ռռ	Սս	Վվ	Տտ	Րր	Յյ	Իի	Փփ	Բբ	Օօ	Ֆֆ	
che	ra	seh	vew	diun	reh	tso	hiun	piur	key	o	feh	
ch	r	s	v	t	r	ts'	w	p'	k'	ō	f	
[tʃʰ]	[rr]	[s]	[v]	[d]	[ɹ]	[tsʰ]	[v/u]	[pʰ]	[kʰ]	[o]	[f]	
900	1000	2000	3000	4000	5000	6000	7000	8000	9000			

⁵⁴²Bkz: <http://www.omniglot.com/writing/armenian.htm> (15.01.2008).

Her iki transkripsiyonun karşılaştırılmasında, yukarıda verdiğimiz farklı sesletim örneklerini görmekteyiz. Bu örneklerde ilave olarak Doğu Ermenice transkripsiyonda “Օ, ծ” sembolünün ses değeri “ts”, “Ձ, ձ” sembolünün ses değeri “dz”, Batı Ermenice transkripsiyonda “Օ, ծ” sembolünün ses değeri “dz”, “Ձ, ձ” sembolünün ses değeri “ts” karakterleri ile gösterilmektedir. Bir diğer harf çifti; Doğu Ermenice transkripsiyonda “Ճ, ճ” sembolünün ses değeri “ch”, “Ջ, յ” sembolünün ses değeri “j”, Batı Ermenice transkripsiyonda “Ճ, ճ” sembolünün ses değeri “j”, “Ջ, ձ” sembolünün ses değeri “ch” karakterleri ile gösterilmektedir. Bu harflerle yazılan kelimelerin iki lehçe konuşanlarınca anlaşılmasında benzer sorunların yaşanacağı neredeyse kesin gibidir.

Son olarak da Birsen Karaca’nın önerdiği Ermenice Türkçe transkripsiyon incelendiğinde, Doğu Ermenice transkripsiyonu açısından sesletimde örnek alınabilecek bir çalışma olarak karşımıza çıkıyor.⁵⁴³

Ermenice Harf Karşılığı	ա	բ	գ	դ	ե	զ	է	ը	թ	ժ	ի
Transkripsiyonu	a	b	g	d	ye-e*	z	e	ı	t’	j	i

* sözcük başında [ye], sözcük ortasında ve sonunda [e].

⁵⁴³ Birsen Karaca, **Doğu Ermenice Türkçe Sözlük**, Ankara, 2001, s. V.

Ermenice Harf Karşılığı	լ	խ	ծ	կ	հ	ձ	ղ	ճ	մ	յ	ն
Transkripsiyonu	l	h'	tz	k	h*	dz	ğ	cç	m	y	n

* soluklu

Ermenice Harf Karşılığı	շ	ն	չ	պ	ջ	ռ	ւ	վ	տ
Transkripsiyonu	ş	vo*	ç	p**	c	rr***	s	v	t**

* sözcük başında [vo], sözcük ortasında ve sonunda [o].

** kısa okunur.

*** sert okunur.

Ermenice Harf Karşılığı	ր	ց	ռ	փ	ք	լ	օ	ֆ
Transkripsiyonu	r*	ts**	u	p'	k'	[ev]***	o	F

* yumuşak okunur.

** soluklu.

*** sözcük başında [yev], sözcük ortasında ve sonunda [ev].

Görüldüğü gibi yapılan çalışmalarda, Doğu ve Batı Ermenice alfabelerinin transkripsiyonları için birbirinden oldukça farklı sistem ve semboller kullanılmaktadır. Deneyimli araştırmacı ve çevirmenler için bile ciddi sorun oluşturan bu olgu nedeniyle, bir kelimenin ancak Ermenice harfleriyle yazımı görüldükten sonra doğru anlaşılması mümkün olmaktadır. Başka bir deyişle,

Ermenice bir sözcük duyulduğunda bunu yazıya geçirmek ya da Türkçeye dönüştürmek için öncelikle, kelimenin Doğu Ermenicesinde mi, Batı Ermenicesinde mi söylendiği bilgisi önem kazanmaktadır.

3.4.2. Doğu ve Batı Ermenice Transkripsiyon Sorunları

Yüzyıllarca bir arada yaşamış iki toplum olan Türk ve Ermeni toplumu kültürel olarak birbirinden her yönde etkilenmiştir. Bu olgu daha çok Ermenilerin Türkçeyi ana dilleri Ermeniceden daha fazla benimsemeleri ve yazar ve aydınlarının Ermeniceden çok Türkçe eserler vermeleri ile daha belirgin hale gelmektedir. Tezimizin önceki bölümlerinde de incelediğimiz gibi, Ermeni çevirmen ve yazarlardan bir kısmı Fransızca ve İngilizceden Türkçeye çeviriler yapmışlar, bu eserleri Ermeni harfli Türkçe kitaplarla okurlarına ulaştırmaya çalışmışlardır. Buna ilave olarak bazı yazarlar da eserlerini doğrudan Türkçe yazarak Ermenice harflerle yayınlamışlardır. Bu örneğe uygun olarak basılan gazete ve dergilerin de varlığı yadsınamaz bir gerçektir.

Bu noktada dikate değer iki sorunla karşılaşyoruz: 1) Ermenice harflerle Türkçe metinler ne kadar doğrulukla yapılmıştır? 2) Günümüz Türkçesine ve latin harflerine yapılan transkripsiyon ve transliterasyonda ne tür hatalar ortaya çıkmaktadır? Tezimizin bu bölümünde bu türde oluşan hataları araştıracağız.

Yukarıda da değindiğimiz gibi Türk ve Ermenilerin ortak kültürel yaşantısının ürünü olan Ermeni harfleriyle kaleme alınmış çok sayıda Türkçe eser bulunmaktadır.

Bu bölümde anacağımız ilk çalışma Hasmik A. Stepanyan'ın “*Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası (1727-1968)*”’dır.⁵⁴⁴ Stepanyan bu araştırmasında söz konusu dönemde basılmış olan kitapların geniş bir katalogunu yayınlamıştır. Toplam 652 sayfa hacme sahip eserde 1727 yılından itibaren dünyanın 50’den fazla şehrinde, 200’e yakın basımevinde basılmış 2000’den fazla kitap ve süreli yayından bahsedilmektedir. Araştırmacının ilk verdiği örnek ise 1727 yılında Venedik’te yayınlanmış olan Mkitar Sepasdatsi’nin 149 sayfalık “*Yeni Ermenice Dil Bilgisi*” kitabıdır. Son verdiği örnek ise, 1939–1947 yılları arasında İskenderiye’de basılmış olan “*Avedarani Tsayn*” (“*İncil’in Sesi*”) adlı aylık dergidir. Stepanyan’ın kitabının son bölümünde bu eserlerin kapaklarının basılı olduğu sayfalar da yer alıyor.⁵⁴⁵

Stepanyan, eserinin Önsöz’ünde bu eserleri üç döneme ayırarak şu tarihleri veriyor: 1727–1840, 1850–1890, 1890’lardan günümüze kadar gelen dönem. Araştırmacı, bu eserlerin Orta Doğuda Katolikliği yayma maksadıyla, Mkhitarianlar aracılığıyla, yalnız Ermenice konuşan Ermenileri değil, konuşma dili Türkçe olan Gregoryenleri amaçladığını ilave ediyor.⁵⁴⁶

Birsen Karaca, Hasmik Stepanyan’ın söz konusu eserlerin Türkçe edebiyata katkıları ile ilgili şu görüşüne atıfta bulunuyor:

“*Osmanlı Türkiye’sindeki Ermeni halkının sosyal ve tarihsel koşullar içerisinde kendiliğinden oluşan Ermeni harfleriyle Türkçe edebiyat, Ermeni*

⁵⁴⁴ Eserde yer alan sözcüklerin transkripsiyonları aynen korunmuş, düzeltme yapılmamıştır. Örnek: Mkitar, doğru transkripsiyon Mhitar; Mkhitarianlar, doğru transkripsiyon Mhitarianlar.

⁵⁴⁵ Hasmik A. Stepanyan, **Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası (1727-1968)**, İstanbul, 2005. s. 21, s. 29, s. 626.

⁵⁴⁶ İbid. 2005, s. 21.

kültürünün özgün ve önemli bir ayağıdır. Ermeni harfli Türkçe edebiyat, oluşum ve gelişim süreci içerisinde iki evre geçirmiştir: El yazması ve matbaa harfleri dönemi. XIV. yüzyıldan itibaren başlatılan el yazması dönemi, XVIII. yüzyılın başlarında matbaa harfleriyle yazılan eserlerin görülmesine kadar aralıksız olarak, matbaadan sonra da bir yüzyıl daha varlığını sürdürür. El yazması döneminden günümüze kadar 300 yazma ve tarih, kültür, folklor ve Ermeni halkının düşünce yapısıyla ilgili, şüphesiz ki, değerli materyaller sunan farklı edebi türlere ait fragmanlar günümüze kadar ulaşmıştır.”⁵⁴⁷

Karaca, “*Ermeni iddialarını değerlendirirken neden Ermenice metinleri de dikkate almalıyız?*”⁵⁴⁸ adlı bildirisinde, Stepanyan’dan sonra bir diğer araştırmacının, Fredrich von Kraelitz-Greifenhorst’un bu konudaki çalışmalarından bahsetmiştir. Kraelitz-Greifenhorst, 8 Mart 1911 tarihinde Viyana İlimler Akademisinde düzenlenen sempozyumda “*Ermeni Harfleriyle Türkçe Hakkında Araştırmalar*” başlığıyla bir bildiri sunmuştur. Bu bildiride Ermeni alfabesindeki sembollerin ve Türkçe seslerin özellikleri dikkate alınarak Ermeni harfli Türkçe metinlerde karşılaşılan sorunlar incelenmiştir.⁵⁴⁹

Bu konuda en geniş araştırmalardan birisini de Kevork Pamukciyan yapmıştır. Pamukciyan’ın Ermeni harfli Türkçe metinlerle ilgili 29 makalesi ve bu türde eserlerden Türk alfabesine çevirdiği metinleri kapsayan çalışması 2002 yılında İstanbul’da Aras yayıncılık tarafından basılmıştır. Pamukciyan bu eserinde, bu tür metinlerden örnekler vermekte, ilk kısımda bu eserlerin kapakları yer almaktadır.

⁵⁴⁷ B.Karaca, a.g.m. 2004, s. 244.

⁵⁴⁸ B.Karaca, “Ermeni iddialarını değerlendirirken neden Ermenice metinleri de dikkate almalıyız?”, Uluslararası Ermeni Sempozyumu, TÜKSEV, Ankara, 21 Nisan 2007.

⁵⁴⁹ Fredrich von Kraelitz-Greifenhorst, “Ermeni Harfleriyle Türkçe Hakkında Araştırmalar”, çev. Hakan Karateke, **Kebikeç**, sayı: 4, Ankara, 1996, s. 13-33.

Araştırmacı, eserinde, destanlar, şiirler, cönkler ve Ermeni harfli Türkçe mezar taşlarına yer vermiştir.⁵⁵⁰

Pamukciyan'ın kitabından bazı eserlerin kapaklarını incelemek bu metinlerin latin harflerine aktarımı sırasında karşılaşılan transkripsiyon ve transliterasyon sorunlarıyla ilgili fikir verecektir.

Yukarıda saydığımız eserlere ilave olarak son dönemlerde yayınlanan ve içeriğinde Ermenice transkripsiyonlar barındıran Keğam Kerovpyan'ın "*Mitolojik Ermeni Tarihi*" adlı eseri, Kevork B. Bardakjian'ın "*A Reference Guide to Modern Armenian Literature*" adlı eseri, Pars Tuğlacı'nın "Ermeni Edebiyatından Seçkiler" adlı eseri, Dora Sakayan'ın "*Bir Ermeni Doktorun Yaşadıkları, Garabet Haçeryan'ın İzmir Güncesi*", Artak Movsisyan'ın "*Aratta, Kutsal Yasalar Ülkesi*" ve Vahan Totovents'in "*Yitik Evin Varisleri*" eserleri de incelenecektir.

1) Hem ses hem de yazımda farklılıkların olduğu durumlar:

Bu soruna verilebilecek örneklerden birisi Kaynak Yayınları'ndan ilk baskısı 2005 yılında yapılan ve 2007 yılı Ocak ayına kadar 16 baskı yapan "*Taşnak Partisi'nin Yapacağı Bir Şey Yok. (1923 Parti Konferansı'na Rapor)*" adlı kitaptır. Kitabın konusu 1918 yılında kurulan Ermenistan Devletinin ilk başbakanı Hovhannes Kacaznuni'nin Taşnak Partisi 1923 yılı konferansında sunduğu rapordur. Kacaznuni'nin isminin Ermenice özgün yazılışı "Հովհաննէս Քաջազնունի" şeklindedir. Bu ismin transkripsiyonu "*Hovhannes Kacaznuni*" olması gerekirken,

⁵⁵⁰ Kevork Pamukciyan, *Ermeni Harfli Türkçe Metinler*, İstanbul, 2002, s. XI – XXIII.

kitabın başlığında “*Ovanes Kaçaznuni*”, kitap içeriğinde ise “*Ovanes Kaçaznuni (İğithanyan) (Hovannes Katchaznoui)*” olarak yer almaktadır.⁵⁵¹

İkinci örnek, Akdamar kilisesi restorasyonundan sonra açılış törenine katılmaya gelen Ermenistan Kültür Bakan Yardımcısı’nın adıyla ilgilidir. Ermenice yazılışı “Գագիկ Գյուրջյան” olan ve “*Gagik Gyurcyan*” Ermeni Devlet adamının ismi çeşitli haber kaynaklarında “*Gagik Gürciyan*”⁵⁵², “*Gagik Gyurjian*”⁵⁵³ olarak yer alıyor. Gene alıntı yaptığımız ikinci internet sitesinde, Ermenice özgün adı “Աղթաւաք”, “*Ahtamar*” olan ve Türkçeye “*Akdamar*” olarak geçmiş olan ada ve üzerinde bulunan kilisenin adı da “*Ahdamar*” olarak yazılmıştır. Oysa Aktamar adası Türkiye’nin sınırları içerisinde bulunmaktadır ve Türk okurlar için yapılan aktarımda esas olan adanın Türkçe adı olmalıdır.

2) Sadece yazımda farklılık olan durumlar:

Ermenice özgün yazılımı “Միհրաբ Գոշ”, “*Mhitar Goş*” (1130/40-1213) olan Ermeni yazarının adı Tuğlacı’nın eserinde “*Mikhitar Koş*”⁵⁵⁴, Bardakjian’ın eserinde ise, “*Mhit‘ar Goş*”⁵⁵⁵ transkripsiyonuyla yazılmıştır. Bir diğer örnek, Batı Ermenice yazımıyla “Միհրաբեւնց” sözcüğü Pamukciyan’ın “*Ermeni Harfli Türkçe Metinler*” adlı eserinde “*Mihitarist*”⁵⁵⁶ olarak çevrilmiştir. Kevork Pamukciyan’ın eserinin devamında, “*Mhitar*” sözünden türetilmiş, “Վենետիկ Միհրաբեւնը”, “*Venedik Mhitareanı (Mhitaryanı)*” ve “Միհրաբեանլար”, “*Mhitareanlar*

⁵⁵¹ Hovhannes Kacaznuni, **Taşnak Partisi’nin Yapacağı Bir Şey Yok. (1923 Parti Konferansı’na Rapor)**, İstanbul, 2007, s. 5.

⁵⁵² <http://www.ntvmsnbc.com/news/403946.asp>, (20.01.2008).

⁵⁵³ <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=GBultenDetay&BultenNo=8539>, (20.01.2008).

⁵⁵⁴ P. Tuğlacı, 1992, s. 60.

⁵⁵⁵ K.B.Bardakjian, 2000, s. 26.

⁵⁵⁶ K. Pamukciyan, 2002, s. XVI.

(*Mhitaryanlar*)” sözcükleri için sırasıyla “*Venedik Mikhitaryanı*” ve “*Mikhitaryanlar*”⁵⁵⁷ transkripsiyonlarını kullandığını görüyoruz. Bu da bizi Pamukciyan’ın eserinin tümünde aynı transkripsiyon esaslarını uygulamadığı sonucuna götürüyor. Aynı eserde sözü geçen bir diğer kitap, “*Hayadar Turkeren Kıraganutyunı*” transkripsiyonuyla veriliyor.⁵⁵⁸ Burada Doğu Ermenicesi “գրականութիւն” olan sözcüğün transkripsiyonu “*grakanutyun*” olarak yazılabilir.

Buna gruba giren diğer örnekler, Doğu Ermenicede yazılımı “Մկրտիչ Աճեմյան” olan “*Mkrtiç Acemyan*” (1838–1917) Tuğlacı’nın eserinde “*Mıgırdiç Acemyan*”⁵⁵⁹ olarak, Bardakjian’ın eserinde ise “*Mkrtich Ačēmean*”⁵⁶⁰ olarak görülüyor. Başka bir “*Mıgırdiç*” örneği de Dora Sakayan’ın eserinde yer alıyor. Doktor Haçeryan’ın soy ağacı işlenirken “Հաճի Մկրտիչ”, “*Haci Mkrtiç*”, “*Haci Mıgırdiç*” olarak çevrilmiştir. “Haci” ifadesi Arapçadan Türkçeye geçmiş “Hacı” ifadesinin bozulmuş halidir ve Kudüs’e gitmiş Ermeniler için kullanılmaktadır. Burada her iki transkripsiyonun da Türkçenin kuralları ve Türkçeye yerleşmiş kullanım özellikleri için uygun olmadığını görüyoruz. Doğru transkripsiyon Doğu Ermenicesi için “*Haci Mkrtiç*”, Batı Ermenicesi için ise, “*Haci Mgrdiç*” olmalıdır.⁵⁶¹

Bir diğer örnek Keğam Kerovpyan’ın eserinden, Manantyan’ın “*Ermeni Halkı Tarihine Analitik Bakış*” adlı kitabının transkripsiyonunu “*Kinnagan Desutyun Hay Joğovırti Badmutyan*” olarak veriliyor. Burada “քննական” ve “ծոռովորի”

⁵⁵⁷ K. Pamukciyan, 2002, s. LII.

⁵⁵⁸ K. Pamukciyan, 2002, s. XVII.

⁵⁵⁹ P. Tuğlacı, 1992, s. 79.

⁵⁶⁰ K. B. Bardakjian, 2000, s. 262.

⁵⁶¹ Dora Sakayan, **Bir Ermeni Doktorun Yaşadıkları, Garabet Haçeryan’ın İzmir Güncesi**, İstanbul, 2005, s. 19-20.

sözcüklerinin transkripsiyonları yazılımda sembol olarak görülmediği halde okunan “Ը”, “Ի” sembolü kullanılarak yapılmıştır.⁵⁶²

3) Batı dilleri ve Ermenice alfabesinin etkisiyle yapılan transkripsiyon hataları:

Türkçe dilbilgisi kuralları gereği ilk harf olarak “Ğ” harfi kullanılmamasına rağmen, Hasmik A. Stepanyan’ın eserinde, “Հայր ՂԷԻՈՆԴ ՅՈՎԱՆԵԱՆ” [“Hayr Gevond Hovanean(Hovnanyan)”] isimli dua kitabının adı “*Ğevond Hovnanyan*” ve “*Kevond Hovnanian*” olarak Doğu ve Batı transkripsiyonlarıyla yazılmıştır.⁵⁶³ Bu konuda bir diğer örnek ise Pamukciyan’dan. Venedik’te bulunan “*San Lazzaro*” adası Ermenice yazılımı “Սուրբ Ղազար” “*Surp Ğazar*” olarak belirtiliyor.⁵⁶⁴

Buna benzer bir diğer örnek, Horenli Movses, “Մովսէս Խորենացի”, “*Movses Horenatsi*” için verilebilir. Bu ismin transkripsiyonu, Kerovpyan’ın eserinde “*Khorenatsi*” olarak kayda geçmiştir.⁵⁶⁵

Levon Panos Dabağyan, “*Türkiye Ermenileri Tarihi*” adlı eserinde, Katolikos, “Խորեն Ա. Մուրադբեկյան” için ayırdığı bölümde, din adamının ismini “*Ğoren I. Gatoğigos Muratpekyan*” olarak bildiriyor. Aslında bu ismin doğru transkripsiyonu, Doğu Ermenice için “*Horen I. Muradbekyan*”; Batı Ermenice için ise “*Horen I. Muratpegyan*” olarak yazılmalıdır.⁵⁶⁶

⁵⁶² Keğam Kerovpyan, **Mitolojik Ermeni Tarihi**, 2003, İstanbul, s. 72.

⁵⁶³ H. A. Stepanyan, 2005. s. 214.

⁵⁶⁴ K. Pamukciyan, 2002, s. XV.

⁵⁶⁵ K. Kerovpyan, 2003, s. 57.

⁵⁶⁶ Levon Panos Dabağyan, **Türkiye Ermenileri Tarihi**, İstanbul, 2006, s. 394.

Aynı konuda vereceğimiz örnek, “*Hayal*” adlı gazetenin kapağından alınmıştır. Söz konusu kapak ve açıklaması Kevork Pamukciyan’ın, “*Ermeni Harfli Türkçe Metinler*” kitabının XVIII. sayfasında yer alıyor:

Gazete, Teodor Kasap'ın Arap Harfli Türkçe “*Hayal*” Gazetesinin Ermeni Harfli Türkçe sürümüdür. Burada Ermenicedeki kalın gırtlak sessizi “h” harfi, “խ” de talaffuzunun güç olacağı düşünüldüğünden, “Kheyal” olarak yazılmıştır. Söz konusu bilgi Stepanyan'ın eserinde de mevcuttur.⁵⁶⁷

Bu türdeki hatalara vereceğimiz son örnek, Talat Sait Halman’dan, Pars Tuğlacı’nın seçkisi için yazdığı önsözde, “*Frik*” takma adıyla yazan “Խաչատուր” “*Haçatur*” adlı şairin adını “*Khaçadur*” olarak veriyor.⁵⁶⁸

4) Doğu ve Batı Lehçeleri arasındaki farklar nedeniyle oluşan hatalar:

Bu türde hataları ya da daha doğru bir ifadeyle transkripsiyon farklarını özellikle Batı Ermenicesi ile yazan yazarlarımızın eserlerinde ya da Doğu Ermeniceden çeviri yapan Batı Lehçesini bilen çevirmenlerimizin eserlerinde görmek mümkündür. Örnek olarak, Sakayan’ın eserinde, “Տէր Գրիգոր”, “*Ter Grigor*” çeviri metne, “*Der Krikor*” olarak geçmiştir. Bunun benzeri, Vahan Totovents’in eserinde, hizmetçi “Գրիգոր” [“*Grigor*”], ya da “Գոգո” [“*Gogo*”] çeviride “*Krikor* ve *Koko*” olarak yer buluyor.⁵⁶⁹ Her ne kadar eserde konuşmaların çoğu Batı Ermenice lehçesinde olsa da eser Doğu Ermenicesiyle yazıldığı için “*Grigor*” şeklinde yazılması daha uygun olacaktır. Bunun benzeri olarak özgün metinde güvercin oynatan kuşbaz “Ակոբ” “*Akob*”, “*Hagop*” olarak, yazarın kardeşi “Գևորգ” [“*Gevorg*”] ise “*Kevork*” olarak çevrilmiştir.⁵⁷⁰

Bu transkripsiyon hatalarının yanında, harflerin yanlış okunmasından kaynaklanan hatalar da görmek mümkündür. Örneğin Kraelitz-Greifenhorst’un makalesinde, “Եւմի” “*yeemi*” (yemi) yazıldığı halde karşılığı olarak “*yeni*”,

⁵⁶⁸ Talat Sait Halman, Pars Tuğlacı, 1992, s. 6.

⁵⁶⁹ V. Totovents, 2002, s. 43-44.

⁵⁷⁰ İbid. 2002, s. 401, s. 512.

“Undtut”, “Sojea” yazıldığı halde karşılığında “Sofya”, “նասկհաթլարբլա” “naskhatlariyla” karşılığında ise “nasihatlariyla” hatalarını görmek mümkündür.⁵⁷¹

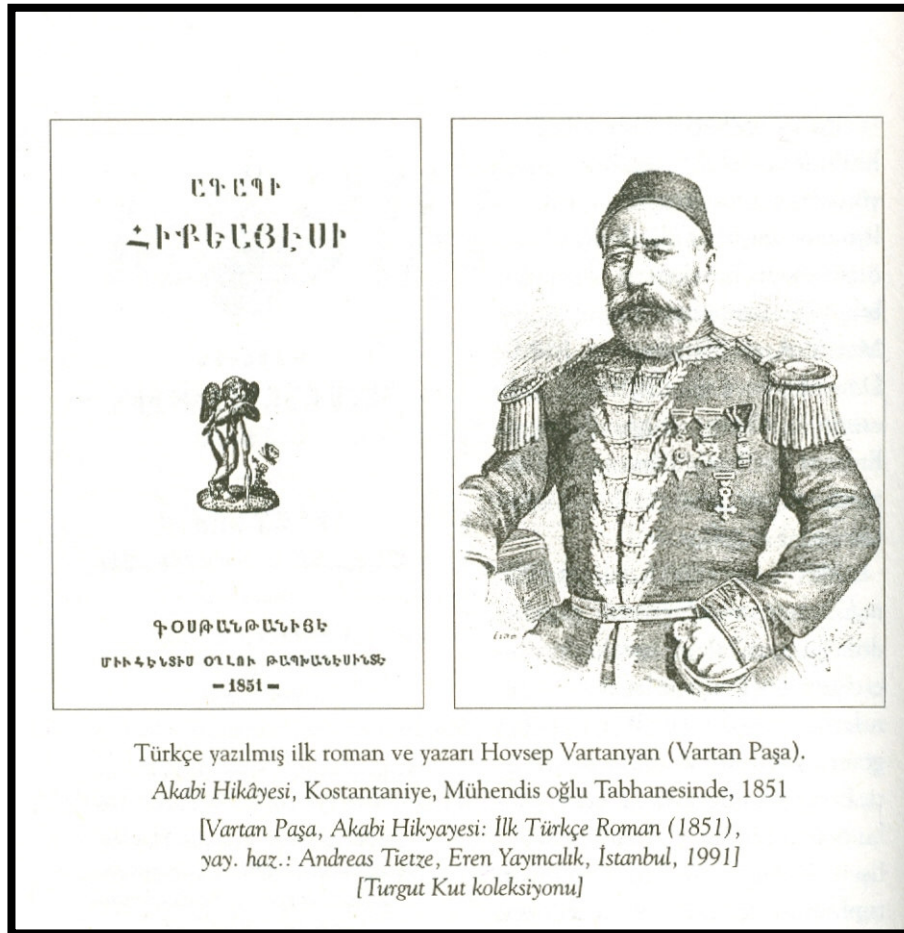
Bunun benzeri Dabağyan’ın eserinde “Mhitar Hareket” yerine “Miğitarist Hareket”; “Եկեղեցի”, kilise yerine de “Yegegezi”; “Movses Horenatsi” yerine “Movses Ğorenazi”; “Հայոց Ձոր”, “Hayots Dzor” yerine ise “Hayoz Zor” yazılmıştır. Dabağyan’ın eserinde bu türde hataların örneklerini çoğaltmak mümkündür.⁵⁷²

Son olarak Hovsep Vartanyan’ın “Akabi Hikayesi” adlı eserinin kapak sayfasını inceleyeceğiz. Aşağıda yer alan şekil ve açıklamalar Kevork Pamukciyan’ın, “Ermeni Harfli Türkçe Metinler” kitabının XX. sayfasında bulunmaktadır. Mevcut bilgilere göre “Akabi Hikayesi” Ermeni harfleriyle Türkçe yazılmış ilk romanlardan birisidir.⁵⁷³

⁵⁷¹ F. von Kraelitz-Greifenhorst, a.g.m. çev.Hakan Karateke,1996, s. 13-33.

⁵⁷² L. P. Dabağyan, 2006, s. 22, 219, 272, 474, .

⁵⁷³ Bkz.: Gonca Gökalp Alpaslan, “Osmanlı Dönemi Türk Romanının Başlangıcında Beş Eser”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Osmanlı’nın 700. Yılı Özel Sayısı**, 1999, s. 185-202.

Bu örnekte romanın Türkçe olan adı (doğal olarak) Batı Ermenicenin fonetik ve yazım kurallarına uygun olarak “Ագապի Հիքեայեսի”, “*Akabi Hikayesi*” olarak yazılmıştır ve öyle okunmaktadır. Oysa aynı metni Doğu Ermenicede “*Agapi Hikeayesi*” olarak okumak gerekiyor. Doğu Ermenice ile “*Akabi Hikayesi*” yazabilmek için de “Աղաբի Հիքայեսի” söz öbeğini kullanmalıyız. Bu örnek, Doğu ve Batı Ermenice arasındaki farkı da göstermemize yardım ediyor.

Yukarıda verdiğimiz örnekler Doğu ve Batı Ermenicenin ses yapısı, Doğu ve Batı Ermeni alfabeleride kullanılan sembollerin aynı olmasına karşılığın ses değerlerinin farklı olması gibi nedenlerle Türkçe özel isimlerin transliterasyon ve

transkripsiyonları yapılırken karşımıza çıkabilecek sorunların neler olabileceği konusunda fikir edinmemize yardım ediyor. Doğu Ermenice bir metni Batı Ermenicesinin kurallarıyla okumak istediğimiz zaman veya tam tersi bir durumda da aynı sorunlarla karşılaşmamız kaçınılmazdır.

3.4.3. Doğu ve Batı Ermenice Transliterasyon Sorunları

Doğu Ermenice transliterasyonu için Vahan Totovents'in Yitik Evin Varisleri adıyla çevrilen “Կյանքը հին հռովմեական ճանապարհի վրա”, “*Kyankı Hin Hrovmeakan Canaparhi Vra*” (“*Eski Roma Yolu Üzerinde Hayat*”) eserine bakmamız gereklidir. Eserin Doğu Ermenicesindeki adı, “*Yitik Evin Varisleri*” kitabında “*Giyankı Hin Hrovmeagan Canabarhi Vıra*” olarak Latin alfabesine çevrilmiştir. “*Hayat*” sözcüğü burada özne durumundadır ve sadece belirtme eki “ը” alabilir. Bunun yanında “*Hrovmeagan*” ve “*vıra*” sözcüklerinde yazılmayan ancak gizli harf olarak okunan “ը”, “ի” transliterasyona dâhil edilmiştir.⁵⁷⁴

Transliterasyon yönünden ikinci inceleyeceğimiz eser ise, Avetik İshakyan'ın “*Bingöl*” adlı şiiri. İnceleme amacıyla, eserin Doğu Ermenice özgün metni birinci satırda, Batı Ermeni alfabesiyle yazılmış metni ikinci satırda yazılmıştır. Batı Ermenicesi için “B.E.”, Doğu Ermenicesi için “D.E.”; Doğu Ermenice transliterasyonu için “D. Trnsltrs.”, Batı Ermenice transliterasyonu için “B. Trnsltrs.”, kısaltmaları kullanılacaktır.

⁵⁷⁴ V. Totovents, 2002, usul gereği, diğer yazarların görüşleri.

D.E. ԲԻՆԳՅՈԼ

B.E ԲԻՆԳԵՕԼ

D.E. Երբ բաց եղան զարնան կանաչ դռները,

D. Trsltrs: Yerb bats yeğan garnan kanaç drnerı,

B.E Երբ բաց եղան զարնան կանաչ դռները,

B. Trsltrs: Yerp pats yeğan karnan gananc tirneri,

Bu mısranın transliterasyonunda, “կանաչ” sözcüğü “*gananc*” olarak çevrilmiş, “դռները” kelimesindeki gizli “ը” seslisi “i” olarak yazılmıştır. Diğer kelimeler Batı Ermenice transliterasyona uygun olarak çevrilmiştir.

D.E. Քնար դառան աղբյուրները Բինգյօլի.

D. Trsltrs: Knar daran ağbyurneri Bingyoli,

B.E Քնար դառան աղբիւրները Բինգէօլի.

B. Trsltrs: Knar tarnan ağpürneri Bingöli.

Bu mısranın transliterasyonunda, ise “դառան”, “*daran*” sözcüğü “*tarnan*” olarak çevrilmiştir.

D.E. Շարվէ շարան անցան զուգված ուղտերը,

D. Trnsltrs: Şarve şaran antsan zugvatz uğterı,

B.E Շարուէ շարան անցան զուգուած ուղտերը,

B. Trnsltrs: Sarveşaran antsan zukvadz uğderı,

Bu mısranın transliterasyonunda, mısranın ilk harfi “Շ” “Ş”, “S” olarak yazılmış, iki kelime birleştirilerek transliterasyon “Sarveşaran” olarak yer almıştır. Doğru transliterasyon “Şarve şaran” olmalıdır.

D.E. Յարս էլ գնաց յայլաները Բինգյոլի:

D. Trnsltrs: Yars el gnats yaylanerı Bingyoli.

B.E Եարս էլ գնաց եայլաները Բինգէօլի:

B. Trnsltrs: Yars el kınats yaylanerı Bingöli.

Bu mısranın transliterasyonunda ise “գնաց”, “*gnats*” ve “եայլաները” “*yaylanerı*” kelimelerindeki gizli “ը”, “ի” seslisi “i” olarak yazılmıştır. Diğer kelimeler Batı Ermenice transliterasyona uygun olarak çevrilmiştir.

D.E. Մոլորվել եմ, ճամբաներին ծանոթ չեմ,

D. Trsltrs: Molorvel em cambanerin tzanot çem,

B.E Մոլորուել եմ, ճամբաներին ծանոթ չեմ,

B. Trsltrs: Molorvel em, campanerin dzanot çem,

D.E. Բյուր լճերին, գետ ու քարին ծանոթ չեմ.

D. Trsltrs: Byur lcerin ged u karin tzanot çem.

B.E Բիւր լճերին, գետ ու քարին ծանոթ չեմ.

B. Trsltrs: Pür lcerin ked u karin dzanot çem.

Bu mısranın transliterasyonunda da “լճերին”, “*lcerin*” kelimelerindeki gizli “ը” “ի” seslisi “i” olarak yazılmıştır. Diğer kelimeler Batı Ermenice transliterasyona uygun olarak çevrilmiştir.

D.E. Ես պանդուխտ եմ, էս տեղերին ծանոթ չեմ.

D. Trsltrs: Yes panduht em, es teğerin tzanot çem,

B.E. Ես պանդուխտ եմ, Էս տեղերին ծանօթ չեմ.

B. Trsltrs: Yes bantukhd em es değerin dzanot քem,

Bu mısranın transliterasyonunda da “պանդուխտ” kelimesindeki sert “h” sesi “kh” olarak çevrilmiştir.

D.E. Քույրիկ, ասա՛, ո՞րն է ճամբան Բինգյոլի:

D. Trsltrs: Kuyrik asa, vorn e camban Bingyoli?

B.E. Քոյրիկ, ասա՛, ո՞րն է ճամբան Բինգեօլի:⁵⁷⁵

B. Trsltrs: Kurik asa vorin e campan Bingöli?

Bu mısra “Քույրիկ” “*Kuyrik*” veya Batı Ermenice “*Kuyrig*” olarak çevrilmesi gerekirken “*Kurik*” olarak çevrilmiş, “n^oրն”, “*vorn*” soru sözcüğü “*vorin*” olarak çevrilmiştir. Bu mısrada da gizli “ը”, “ի” seslisinin “i” olarak yazılması örneğini görüyoruz.⁵⁷⁶

Görüldüğü gibi, Doğu ve Batı Ermenice Lehçelerinden başlamak üzere her iki dilin transkripsiyon ve transliterasyonları ile ilgili, çevirmenlerin işini zora sokabilecek karmaşıklıklar vardır. Bu olgu zaman zaman ana dili Ermenice olanları bile zorlamakta, hatalara zemin oluşturmaktadır.

⁵⁷⁵ Eserin Batı Ermenice metni için bkz.:

<http://forum.hayastan.com/index.php?s=d4a93520e0d9af95ac82334435d9f217&act=Print&client=printer&f=47&t=25483>

⁵⁷⁶ Doğu Ermenice transliterasyonu tarafımdan yapılmıştır. Batı Ermenice transliterasyonu için Bkz: <http://www.kalan.com/scripts/Album/dispkayit.asp?id=2684>, (21.01.2008)

SONUÇ

Bu tezin yapılmasındaki amaç, Doğu Ermeniceden Türkçeye yapılan çevirilerde karşılaşılan çeviri sorunlarını araştırmak, tespit edilen çeviri sorunlarını incelemek ve nedenlerini belirlemek olmuştur. Bu amaç doğrultusunda Doğu ve Batı Ermeni lehçeleri üzerinden Ermeniceye özgü bir soruna dikkat çekilmiştir: Bu sorun her iki lehçe için kullanılan alfabedeki sembollerin ses değerlerindeki farklılıklardır. Bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan transkripsiyon ve transliterasyon farklarını araştırmak da amaçlarımız arasındaydı. Bu araştırma dâhilinde, tezimizin bütünlüğü içerisinde temel çeviri ve çeviribilim kavramları ile sorunları incelenmiş, çeviribilimin bugün geldiği noktanın irdelenmesi amacıyla çeviri ve çeviribilim tarihçesi araştırılmıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde çeviri etkinlikleri ve Ermeni çevirmenler hakkında araştırma yapılmıştır.

İkinci bölümde, çeviri kuramları incelenmiş, çeviri kuramlarının hangi gerekçelerle oluşturuldukları ve bu kuramları yapılandıran bilim adamlarının görüşlerine ve çevirilerde genelde karşılaşılan çeviri sorunlarına yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Ermeniceden Türkçeye çevrilen eserler incelenmiş, öncelikle çevrilen eserler listelenmiştir. Bu eserler içerisinden çeviri yöntemleri ve çevirilerinin durumları ile örnek teşkil edilebilecek çeviriler seçilerek çeviri eleştirisi yöntemleriyle irdelenmiştir. Son olarak da Doğu ve Batı Ermenice arasında alfabe ve transkripsiyon, transliterasyon sorunları araştırılmıştır.

Tezin amacı çerçevesinde vardığımız sonuçlara göz atacak olursak ilk bölümde çeviri ve çeviribilim ile ilgili araştırma sonrasında, çeviri ihtiyacının

yalnızca ticari ve diplomatik bir çerçevede olmadığı, yazınların ve değişik kültürlerin birbiriyle medya araçları üzerinden etkileşiminin artması ile kültürel alanda da sürekli büyüme eğilimi gösterdiği görülmüştür. Çeviriyle beraber çeviribilimin de gelişmesi kaçınılmaz bir olgu olarak karşımıza çıkmış, çeviribilimin gelişimini sürdürüken, içinden çıktığı dilbilim ve edebiyat bilimiyle de ilişkisini koruyarak kendine yeterli bir hale gelmekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu gelişen yapıdaki çeviribilimi anlamak için tarihi gelişimine bakılmış, çeviribilimin ilkçağlardan itibaren bazen bilinçli bazen de bilinçsiz olarak bilimadamlarının ilgi alanına girdiği, çevirinin nasıl yapılması gerektiğiyle ilgili tartışmalarla beraber çevirinin bilimsel bir çerçeveye tarihsel bir izlekte taşındığı tespit edilmiştir.

Yaptığımız araştırmayla, Türk okurun Batı edebiyatının türleriyle tanışmasındaki başlangıç tarihine ait eser örnekleri bulunmuş, bu örnekler aracılığı ile uygulanan ve çevirmenlerin benimsedikleri çeviri yöntemleri ile karşılaştıkları sorunlar gözden geçirilmiştir. Bu araştırma dâhilinde, bu bilgi birikimi ve deneyimin günümüzde yapılan çeviriler için zemin oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Ülkemizde de yürütülen çeviri ve çeviribilim çalışmaları irdelenerek konunun ülkemizdeki açılımları incelenmiştir.

Tezimizin konusu olan Ermeniceden çeviriler kapsamında Ermeni çevirmenler araştırılmış ve bu çevirmenlerin Ermeniceden Türkçeye yaptığı çeviri sayısının fazla olmadığı, bunun da daha çok Ermeni edebiyatına olan ilgi eksikliğine dayandığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle de Doğu Ermeniceden yapılan çevirilerin sayısının daha da az olduğu görülmüştür. Bunun en büyük sebebinin, bu dilden edebi

çeviri yapabilecek çevirmen sayısının yeterli olmaması olabileceği değerlendirilmiştir.

Çeviri kuramları araştırmamızda ise, çeviribilim ile ilgili kuramlar oluşturan bilim adamlarının görüşleri incelenerek en doğru yaklaşımın, sorun olmadan kuram olmayacağı gerçeğinden hareketle, kuramların eğitici olması, sadece düşünce alanıyla sınırlı kalmaması, uygulama alanına da girerek çevirmenlere yol gösterici olması gerektiği sonucuna varılmıştır. Tarihsel ve düşünsel yönleriyle incelenen çeviri ve çeviri kuramları arasındaki ilişkiler kapsamında, kuramsal bilginin uygulama alanına da girerek çevirmenlere yaptıkları çevirileri yönlendirmede yararlar sağlayacağı düşüncesine ulaşılmıştır. Çeviri yapabilmek için sadece erek ve kaynak dilbilgisinin yeterli olmayacağı, bilgi bazında da olsa çevirmenlerin kuram altyapısına sahip olmasının çevirilerin güzellik ve tutarlılığına katkı sağlayacağı düşüncesi benimsenmiştir.

Ermeniceden Türkçeye yapılan çevirilerin kuramsal alana yansımaları incelenmiş, genellikle bu çevirmenlerin çeviribilim eğitimi almamış kişilerden oluştuğu, çevirilerini Ermenicenin ana dilleri olması nedeniyle önsezileri yardımıyla yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ermenice ile Türkçe düşünüldüğünde, her iki toplumun uzun süreler birlikte yaşaması nedeniyle birbirine yakınlaşan kültürlerinin, çeviride kültür aktarımı sorununu en alt seviyeye indirdiği ve bu nedenle Ermeniceden çeviri yapan çevirmenlerin mesaj aktarımını öne çıkaran erek kültür odaklı çeviri kuramlarını tercih etmelerinin uygun olacağı değerlendirilmiştir.

Ermeniceden Türkçeye yapılan çeviri araştırmamızda, Ermenilerin Türkçeyi ana dilleri Ermeniceden daha fazla benimsedikleri ve yazar ve aydınlarının

Ermeniceden çok Türkçe eserler verdikleri tespit edilmiştir. Ermeni çevirmen ve yazarlardan bir kısmının ise Fransızca ve İngilizceden Türkçeye çeviriler yaptıkları, bu eserleri Ermeni harfli Türkçe kitaplarla okurlarına ulaştırdıkları bilgisine ulaşılmıştır.

Ermeniceden Türkçeye yapılan çeviriler ile çeviri ve dil hatalarının incelenmesi sonrasında ise, Türk okurun tepkisini çekmemek, çeviriler nedeniyle oluşabilecek kötü Ermeni imgesini engellemek amacıyla Doğu Ermenice eserlerde çevirilere aktarılmayan, erek metinlerde yer almayan bölümlerin olduğu görülmüştür. Örnek olarak seçilen “*Yitik Evin Varisleri*”, “*Abu Lala Mahari*”, “Bingöl” ve basın yayın organlarındaki Türkçe çeviri metinlerin incelenmesi sonucunda yapılan analizlerde, çoğunlukla kayıp, eksik çeviri ve çıkarma/atlama durumuyla karşılaşıldığı görülmüştür. Özgün Ermenice metinlerde yazarın oluşturduğu kurgunun zaman zaman değiştirildiği, özellikle “*Yitik Evin Varisleri*” adlı eserin çevirisinde iki bölümün çevrilmediği görülmüştür. Söz konusu romanın çevirisi ve diğer eserlerin çevirilerinin genel incelemesinde ise eksik kısımlar haricinde yazarın okuyucuya iletmek istediği mesajın erek dil okuyucusuna ulaştırıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Doğu ve Batı Ermenice lehçeleri üzerindeki araştırmamızda ise temelde aynı alfabe kullanılmasına rağmen Doğu Ermeni alfabesinde olmayan bazı harflerin Batı Ermeni alfabesinde yer aldığı, hatta Batı Ermenice lehçesinin ülkeden ülkeye bile değişiklikler gösterdiği bilgisine ulaşılmıştır. Yaptığımız çalışmada, Doğu ve Batı Ermenice alfabelerinin transkripsiyonları için de birbirinden oldukça farklı sistem ve semboller kullanıldığı, bunun da deneyimli araştırmacı ve çevirmenler için bile ciddi

sorun oluşturduğu sonucuna varılmıştır. Son bölümde ise Ermeni yazar ve araştırmacıların eserlerinde yaptığımız araştırmada transkripsiyon ve transliterasyon sorunlarının karşılıklı olarak doğru ve tam anlaşılırlığı ciddi anlamda zorlaştırdığı düşüncesine ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akbulut, Ayşe Nihal, **Söylenceden Gerçekliğe**, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2004.

Aksoy, N. Berrin, **Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi**, İmge Yayınları, Ankara, 2002.

Aleksanyan, Gurgen, **Abu Lala Mahari'nin Yeniden Doğuşu**, "Արմա Լալա Մահարու վերածնունդը", RGA. Yayıncılık, Moskova, 1996.

Andonyan, Aram, **Balkan Savaşı**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Aristakes, H., Pohcalıyan, Vrd., **Ermeniceden Ermeniceye Açıklamalı Cep Sözlüğü**, Agop Apelyan Matbaası, İstanbul, 1974.

Aytaç, Gürsel, **Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.

Aytaç, G., **Genel Edebiyat Bilimi**, Say Yayınları, İstanbul, 2003.

Aytaç, G., **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi**, Say Yayınları, İstanbul, 2003.

Baker Mona, "Translation Studies", Mona Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2004.

Bardakjian, Kevork, B. **A Reference guide to Modern Armenian Literature, 1500-1920**, Wayne State University Press, ABD, 2000.

Bassnett, Susan, **Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2004.

Behar, Cem, **Ufki ve Mezmurlar**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1990.

Bell, Roger T., “Pyscholingustic/cognitive Approach”, Mona Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2004.

Berke, Vardar, **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 1988.

Berman, Antoine, “Çeviribilim ve Çeviribilimin Görevleri”, Mehmet Rifat (ed.), **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları: 2. Temel Metinler**, YKY, İstanbul, 2005.

Bıjışkyan, P. Minas, **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası, 1817–1819**, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları. İstanbul, 1969.

Biberyan, Zaven, **Yalnızlar**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Biberyan, Z., **Babam Aşkale’ye Gitmedi**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2000,

Carr, Myriam Salama, “French Tradition”, **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2004.

Çelepyan, Antranik, **Zoravar Antranik**, Arevik Yayınları, Erivan, 1990.

Çelepyan, Antranik, **Komutan Antranik**, Peri Yayınları, İstanbul, 2003.

Dabağyan, Levon Panos, **Türkiye Ermenileri Tarihi**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Dick Archie L. **Scholarship, identity and lies: the political life of H.J. de Vleeschauwer**, 1940–1955, University of South Africa, 2002.

Dryden, John, “On Translation”, R. Schulte, J. Biguenet (ed.), **Theories of Translation, An Anthology of Essays form Dryden to Derrida**, University of Chicago, Chicago, ABD, 1992.

Ekmekçioğlu, L., Bilal, M., **Bir Adalet Feryadı, Osmanlı’dan Türkiye’ye Beş Ermeni Feminist Yazar 1862–1933**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Ellis, Roger, Oakley-Brown, Liz, “British Tradition”, **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2004.

Eruz, F. Sakine, **Çeviribilim, Çeviriden Çeviribilime**, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2003.

Even-Zohar, Itamar, “The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem”, 1978/1990, Lawrence Venuti (ed.), **The Translation Studies Reader**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2005.

Gelenyan, Hampartsum, **Güvercinim Harput’ta Kaldı**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Gentzler, Edwin, “Poetics of Translation”, Mona Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2004.

Gobelyan, Yervant, **Memleketini Özleyen Yengeç**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Goethe, Johann Wolfgang von, “Übersetzung, Translations”, İng. çev: Sharon Sloan, R. Schulte, J. Biguenet (ed.), **Theories of Translation, An Anthology of Essays from Dryden to Derrida**, University of Chicago, Chicago, ABD, 1992.

Grigor, Aknerli, **Moğol Tarihi**, İ.Ü.Edebiyat Fak.yayınları, İstanbul, 1954.

Grigor, Aknerli, **Okçu Milleti Tarihi**, Yeditepe Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Göktürk, Akşit, **Çeviri: Dillerin Dili**, YKY., İstanbul, 1994.

Güler, Ara, **Babelonen Verc Piti Abrink**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 1995.

Güler, Ara, **Babilden Sonra Yaşayacağız**, İstanbul, 1996.

Gürçağlar, Şehnaz Tahir, **Kapılar, Çeviri Tarihine Yaklaşımlar**, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Haçikyan, Levon, **Hemşin Gizemi, Hamşen Ermeni Tarihinden Sayfalar**, Belge Yayınları, İstanbul, 1996.

House, Juliane, “Quality of Translation” Mona Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2004.

Hovhannesyan Sarkis Sarraf, **Payitaht İstanbul’un Tarihçesi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

İnciyan, P.G., **18. Asırda İstanbul**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1976.

İsahakyan, Avetik, **Ավետիք Իսահակյանի Հնարանի Քնարերկություն**, Hayagitak Yayınları, Erivan, 2001.

İshanyan, Rafael, **Başlangıcından II. yüzyıla Kadar Ermenilerin Tarihi**, Belge Yayınları, İstanbul, 2006,

Jakobson, Roman, “On Linguistic Aspects of Translation”, R. Schulte, J. Biguenet (ed.), **Theories of Translation, An Anthology of Essays form Dryden to Derrida**, University Of Chicago Press, Chicago, ABD, 1992.

Kacaznuni, Hovhannes, **Taşnak Partisi’nin Yapacağı Bir Şey Yok. (1923 Parti Konferansı’na Rapor)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.

Kayaoglu, Taceddin, **Türkiye’de Tercüme Müesseseleri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998.

Kebabcıyan, Raffi, **Konuş Halil Bey Konuş**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Kerovpyan, K., **Mitolojik Ermeni Tarihi**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Kenny, Dorothy, “Equivalence”, Mona Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2004.

Kittel, H., Poltermann, A., “German Tradition”, **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2004.

Kömürcüyan, Eremya Çelebi, **İstanbul Tarihi, XVII. Asırda İstanbul**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1988.

Ladmiral, Jean René, “Fransız Dilinde Çeviribilimin Otuz Yılı”, Mehmet Rifat, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları: 2. Temel Metinler**, Om Yayınevi, İstanbul, 2005.

Ladmiral, J. R., “Çeviri Yapmak: Çeviri İçin Teoremler, II. Baskıya Önsöz”, M. Rifat, **Çeviri Seçkisi-2, Çeviri(bilim) nedir? Başkasının Bakışı**, İstanbul, 2004.

Maier Carol, “Reviewing and Criticism”, **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2004.

Mason, Ian, “Communicative/functional approaches”, M. Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD. 2004.

Mintzuri, Hagop, **Armıdan, Fırat’ın Öte Yanı**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 1996-1998-2005.

Mintzuri, Hagop, **Atina Tuzun Var mı?**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2000-2005.

Mintzuri, Hagop, **Kapandı Kirve Kapıları**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Mintzuri, Hagop, **İstanbul Anıları–1897–1940**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

Movsisyan, Artak, **Aratta, Kutsal Yasalar Ülkesi, M.Ö. 28–22 Yüzyıllar**, Belge Yayınları, İstanbul, 2001.

Munday, Jeremy, **Introducing Translation Studies, Theories and Applications**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2005.

Necatigil Behçet, **Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1980.

Nida, Eugene A., “Bible Translation”, **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2004.

Odyan, Yervant, **Yoldaş Pançuni**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Oğulukyan Georg, **Georg Oğulukyan’ın Ruznamesi 1806 - 1810 İsyamları. III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa**, İstanbul Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972.

Özer, Antan, **Yaşamı Beklerken**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Paker, Saliha, “Turkish Tradition”, Mona Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2004.

Pamukciyan, Kevork, **Ermeni Harfli Türkçe Metinler**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Pamukciyan, Kevork, **Biyografileriyle Ermeniler**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2003.

Paz, Octavio, “Translation: Literature and Letters”, Rainer Schulte, John Biguenet (ed.), **Theories of Translation, An Anthology of Essays from Dryden to Derrida**, University Of Chicago Press, Chicago, ABD, 1997.

Pehlivanyan, Aram, **Özgürlük İki Adım Ötede Değil**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Pia Pedani, Maria, **In nome del Gran Signore. Inviati ottomani a Venezia dalla caduta di Costantinopoli alla Guerra di Candia, Venezia** (Deputazione editrice) 1994.

Reiss, Katharina, “Type, Kind and Individuality of Text: Decision Making in Translation” 1971, (çev.:Susan Kitron), Lawrence Venuti (ed.), **The Translation Studies Reader**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2005.

Rifat, Mehmet, **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları:2. Temel Metinler**, YKY., İstanbul, 2005.

Rifat, Mehmet, **Çeviri Seçkisi-2, Çeviri(bilim) nedir? Başkasının Bakışı**, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Rifat, Mehmet (ed.), **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları: 1.Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler**, Y.K.Y., İstanbul, 2005.

Robinson, Douglas, “Literal Translation”, **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2004.

Sakayan, Dora, **Bir Ermeni Doktorun Yaşadıkları, Garabet Haçeryan’ın İzmir Güncesi**, Belge Yayınları, İstanbul, 2005.

Schäffner, Christina, “Action (Theory of Translational Action)”, M. Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2004.

Schäffner, Christina, “Skopos Theory”, M. Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2004.

Shuttleworth, Mark, “Polysystem Theory” Mona Baker (ed.), **Routledge Encyclopedia of Translation Studies**, Routledge Yayınları, New York, ABD, 2004.

Sırmakeşhanlıyan, Yervart, **Balıkçı Sevdası**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Simeon, Georges, **Tarihte Ermeniler**, Çiviyazıları, İstanbul, 1999.

Stepanyan, Hasmik A., **Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası (1727-1968)**, Turkuaz Yayınları, İstanbul, 2005.

Totovents, Vahan “Երկեր” “*Yerker*” (“*Eserler*”), “Գյանքը Հին Հռովմեական Ճանապարհի Վրա“, Sovetakan Groğ, Երևան, 1988.

Totovents, Vahan, **Yitik Evin Varisleri**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Toury, Gideon, “The Nature and Role of Norms in Translation” 1978/1995, **The Translation Studies Reader**, Lawrence Venuti (ed.), Routledge Yayıncılık, New York, ABD, 2005.

Tuğlacı, Pars **Ermeni Edebiyatından Seçkiler**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.

Uras, Esat, **Rusçuk Âyânı Mustafa Paşa’nın Hayatı ve Kahramanlıkları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1943.

Uras, Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, Belge Yayınları İstanbul, 1987.

Ünver, A.Süheyl, **Hekim Konyalı Hacı Paşa**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1953.

Vardar, Berke, **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 1988, s. 16.

Vermeer, Hans J., “Skopos and Commission in Translational Action”, (çev. Andrew Chesterman) 1989, **The Translation Studies Reader**, Lawrence Venuti (ed.), Routledge Yayıncılık, New York, ABD, 2005.

Venuti, Lawrence, “1990s and Beyond”, **The Translation Studies Reader**, Lawrence Venuti (ed.), Routledge Yayıncılık, New York, ABD, 2005.

Wilson, D., Sperber, D., “Relevance Theory”, Gregory W., Horn, L., R.(ed.), **Handbook of Pragmatics**, Blackwell Handbooks in Linguistics, Oxford, İngiltere, Malden, 2004. [http://www.dan.sperber.com/relevance_theory.htm#_edn1]

Yücel, Oğuz, **Yabancı Dil Öğretiminde Çevirinin Yeri ve Önemi**, Ankara, 2004.

Yazıcı, Mine, **Çeviribilimin Temel Kavram ve Kuramları**, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2005.

Yazıcı, Mine, **Çeviri Etkinliği**, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2004.

Yeğiazaryan, A., Grigoryan Z., **Edebiyat-8, Գրականություն-8**, Makmilan, Ermenistan, 2002.

Zohrab, Krikor, **Öyküler, Osmanlı Meclisinde bir Ermeni Mebus**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Sözlük ve Ansiklopediler

Abrahamyan, S.G., V. Arakelyan, D., Garibyan, A.S., **Modern Ermeni Dili Açıklamalı Sözlüğü-Ժամանակակից Հայոց Լեզվի Բացատրական Բառարան**, Ermenistan S.S.C. İlimler Akademisi Yayınları, Erivan, 1969-1980.

Baratyan, N., **Armenian English Dictionary - Հայերեն-Անգլերեն Բառարան**, Macmillan Yayıncılık, Erivan, 2002.

Boztaş, İsmail, Yener, Şirin Okyayuz, **Açıklamalı Çeviri Terimleri Sözlüğü**, BRC. Basım Matbaacılık, Ankara, 2005.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, İstanbul, 1986.

Güçlü, Abdülbaki, Uzun, Erkan, Uzun, Serkan, Yolsal, Ümit Hüsrev, **Felsefe Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, 2002.

The Encyclopedia Americana International Edition, Connecticut, ABD, 1980.

Everymans Encyclopedia, Londra, 1967.

Great Soviet Encyclopedia, Moskova, 1970.

Grand Larousse Universel, Paris, 1992.

Karaca Birsen, **Doğu Ermenice Türkçe Sözlük**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2001.

Sürelî Yayınlar

Akdemir, S., “Kur’an Cevirilerinde Dikkate Alınmayan Önemli Üslup Özelliği Üzerine”, **İslâmiyât**, C.5, S.1, Ocak-Mart 2002., s.143–161.

Alpaslan, Gonca Gökalp, “Osmanlı Dönemi Türk Romanının Başlangıcında Beş Eser”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Osmanlı’nın 700. Yılı Özel Sayısı**, 1999, s. 185–202.

Baykan Ali, “Sosyal-Kültürel Faktörlerin Çevirideki Rolü”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Konya**, 2005, sayı–14, s. 177.

Bozkurt, B.R., “Çeviri ve Sorunları”, **Çeviri**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1982.

Dick, Archie L. “**Scholarship, identity and lies: the political life of H.J. de Vleeschauwer**, 1940-1955, University of South Africa, 2002.

Galanti, Avram, “Türkiye ve Sâmi Dilleri”, Sadeleştirenler; Nurettin Ceviz, Musa Yıldız, **Nüsha, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl IV, Sayı 15, Güz 2004.

Gökdoğan, M. D., Unat, Y., **Fatih Dönemi (1451 – 1481) Bilim Anlayışı ve Bilim Adamları**”, **İstanbul’un Fethinin 550. Yılı Anı Kitabı**, İstanbul’un Fethinin 550’nci Yıl Dönümü Paneli, 29 Mayıs 2003, Ankara Üniversitesi, Ankara 2004.

Gürses, Sabri, “Şair Kadar Çevirmen Var”, **Varlık Dergisi**, Haziran 2006.

Kale, Bülent, “Türkiye Çeviri Tarihinden Kesitler ve Bugün”, **Birgün Gazetesi**, 14.11.2006.

Kankal, Ahmet, “Ermeni Öykülerinden Türkçe yayınlananlar Üzerine”, **Milli Eğitim Dergisi**, Sayı:157, 2003.

Karaca, Birsen, “Ermeniceden Türkçeye ve Rusçaya Çevrilen Metinlerde Transkripsiyon ve Transliterasyon Sorunu”, **Cumhuriyetimizin 80. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı**, Ankara, 2004.

Karaca, Birsen, “Aktualnie Problemy Perevoda Hudojestvennogo Teksta s Russkogo na Turetskiy Yazık”, *Vestnik Moskovskogo Universiteta*, Seriya 9, Nomer 2 (Mart-Aprel), Moskva, 2007, s. 130–136.

Karaca, Birsen, “Ermeni İddialarını Değerlendirirken Neden Ermenice Metinleri de Dikkate Almalıyız?”, **Uluslar Arası Ermeni Sorunu Sempozyumu**, TÜKSEV, 20–21 Nisan 2007, Ankara.

Karantay, Suat, ““Tercüme Bürosu”: Normlar ve İşlevler.””, **Metis Çeviri Dergisi**, İstanbul, 1991, Sayı 16, s. 96–97.

Kızıltan, Rezan, “Tarihte Çeviri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Ankara, 2002, c. 41, sayı 1–2, s. 38–39.

Kraelitz-Greifenhorst, Fredrich von, “Ermeni Harfleriyle Türkçe Hakkında Araştırmalar”, çev. Hakan Karateke, **Kebikeç**, sayı 4, Ankara, 1996, s. 13–33.

Kussmaul, Paul, “Becoming a competent translator in a B.A. course”, Bildiri, Fifth International Symposium on Teaching Translation and Interpreting, (Beşinci

Uluslar arası Çeviri ve Yorumlama öğretim Sempozyumu), 9–11 Aralık 2004, Germersheim, Almanya.

Kussmaul, Paul, Tirkkonen-Condit, Sonja, “Think-Aloud Protocol Analysis in Translation Studies.”, Traduction, Terminologie, Rédaction-TTR, 1995, c.8, s.1.

Leonardi, Vanessa, “Equivalence in Translation: Between Myth and Reality”, **Translation Journal**, c.4., 2000. [<http://accurapid.com/journal/14equiv.htm>].

Menemencioğlu, N., “Çeviri Sorunları”, **Metis Çeviri**, İstanbul, Yaz 1988.

Orellana, Marjorie Faulstich, Dorner, Lisa, Pulido, Lucila, “Immigrant youth’s work as family translators or “para-phrasers.” Social Problems.” Northwestern University, Evanston, ILLINOIS, ABD, 2003.

Öner, Işın Bengi, İnce, Ülker, Karadağ, A. Banu, Dizdar, Dilek, “Çeviri ve Çevirmenlik Üzerine Söyleşi”, **Varlık Dergisi**, Ocak 2004, s- 16-17.

Ramiç, Alena, **KANAT, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Merkezi Haber Bülteni**, Ankara, 2001, Sayı 8.

Tuncer, Hasan Cavit, “Bir Çevirmen dilbilime neden gerek duyar? (Paul Kussmaul’da çeviri)” **Metis Çeviri**, Sayı 4, İstanbul, 1988.

Turner, Frederick, “Çeviri Üstüne”, İngilizce’den çev. Yusuf Eradam, **Metis Çeviri**, İstanbul, Yaz 1988.

Unat, Yavuz, “Mustafa İbn Ali el-Muvakkît ve İ’lâm el-’İbâd fî A’lâm el-Bilâd (Şehirler Aleminde Mesafelerin Bildirimi) Adlı Risâlesi”, **Electronic Journal**

of **Oriental Studies-EJOS**, VII (2004), No. 10, [Adıvar, Adnan, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Geliştirilmiş IV. Basımı Hazırlayanlar: Aykut Kazancıgil, Sevim Tekeli, İstanbul 1982, **Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi-OCLT**, Cilt I.]

Vardar, Berke, “Dilbilim Açısından Çeviri”, **Türk Dili, Çeviri Sorunları Özel Sayısı**, 1978, Sayı: 322.

İnternet Siteleri

<http://www.academiecaen-scabl.com/>

<http://acikarsiv.ankara.edu.tr/>

<http://www.answers.com/>

<http://www.arasyayincilik.com/>

<http://armenianhouse.org/>

<http://www.armeniainfo.am/>

<http://www.azg.am/>

<http://www.bartleby.com/>

<http://www.biyografi.net/>

<http://www.bilkent.edu.tr/>

<http://www.bolsohays.com/>

bkz.: <http://www.cevbir.org/>

<http://www.ceviridernegi.org/>

<http://www.cinarsozluk.com/>

<http://www.christopherlong.co.uk/>

<http://classics.mit.edu/>

<http://www.dan.sperber.com/>

<http://www.doguedebiyati.com/>

<http://ec.europa.eu/>

<http://encarta.msn.com/>

<http://encyclopedia.thefreedictionary.com/>

<http://en.wikipedia.org/>

<http://www.eraren.org/>

<http://www.erudit.org/>

<http://www.fask.uni-mainz.de/>

<http://fef.harran.edu.tr/>

<http://forum.hayastan.com/>

<http://forum.armkb.com/>

<http://www.hyetert.com/>

<http://www.hkmo.org.tr/>

<http://www.hyeetch.nareg.com.au/>

<https://ir.sun.ac.za/>

<http://www.kalan.com/>

<http://www.kimkimdir.gen.tr/>

<http://kitap.antoloji.com/>

<http://www.kultur.gov.tr/>

<http://kultur.sabah.com.tr/>

<http://www.linguistics.at/>

<http://www.lraper.org/>

<http://www.matenadaran.am/>

<http://www.meb.gov.tr/>

<http://www.ntvmsnbc.com/>

<http://www.omniglot.com/>

<http://penelope.uchicago.edu/>

<http://www.polonya.org.tr/sec1-relations.html/>

<http://www-psych.stanford.edu/>

<http://www.sesp.northwestern.edu/>

<http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/>

<http://slovari.yandex.ru/>

<http://www.stibc.org/>

<http://www.tanitim.boun.edu.tr/>

<http://tr.wikipedia.org/>

<http://www.turkishtime.org/>

<http://www.unisa.ac.za/>

<http://venus.unive.it/>

<http://www.ykykultur.com.tr/>

Tezler

Mongwe, M. John, “The Role of South African National Lexicography in the Planning and Compilation of Multifunctional Bilingual Dictionaries” **Yüksek Lisans Tezi**, Stellenbosch Üniversitesi, Matieland, Güney Afrika Cumhuriyeti, 2006, s. 65.

Türkoğlu Erkan, “Çeviribilim ve Yabancı Dil Öğretiminde Araç Çeviri Uygulamaları”, **Yüksek Lisans Tezi**, Eskişehir, 1996, s. 36.

Balcı Ayşe Altıntaş, “Türklerin Sherlock Holmes’ü Amanvermez Avni”, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2005.

TÜRKÇE ÖZET

“Ermeniceden Türkçeye Çevrilen Eserlerde Karşılaşılan Çeviri Sorunları”

başlığıyla yapılan bu çalışmada, temel çeviri ve çeviribilim kavramları, çeviri ve çeviribilimin tarihçesi, diğer bilimlerle ilişkileri, çeviri kuramları ve çeviri sorunları incelenmiştir. Ermeniceden Türkçeye yapılan edebi ve medyada karşılaşılan çevirilerden seçilenler üzerinde yüzeysel karşılaştırma, sanatsal analiz ve çeviri eleştirisi yöntemleri ile Ermeniceye özel tipik ve çevrilen metinlere özgü çeviri sorunlarının tespiti amaçlanmıştır. Son olarak da Doğu ve Batı Ermeni lehçeleri üzerinde inceleme yapılarak karşılaşılan transliterasyon ve transkripsiyon sorunlarının belirlenmesi hedeflenmiştir.

Çalışma üç bölüm halinde gerçekleştirilmiştir. İlk bölümde temel çeviri ve çeviribilim terminolojisi ile sorunlarına yer verilmiş, çeviribilim ve çeviri tarihçesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki çeviriler ve oluşturulan kurumlar incelenmiştir. Tarihçe araştırmasında çevirilerin bilimsel gelişmeye katkısı da ele alınmıştır. Daha sonra çeviri ve çeviribilimin diğer bilimlerle ilişkisi üzerinde durulmuştur. Son kısımda ise tarihsel bir perspektifte Ermeni çevirmenlerle ilgili araştırmaya yer verilmiştir.

İkinci bölümde çeviri kuramları incelenmiştir. Genel çeviri çalışmalarından başlamak üzere dilbilim ve çeviribilim odaklı yaklaşımlar ve araştırmacıların çeviribilimle ilgili görüşleri bu bölümde irdelenmiştir. İkinci bölümün sonu çeviri sorunlarına ayrılmıştır.

Üçüncü bölümde Batı ve Doğu Ermeniceden Türkçeye çevrilen eserlerle ilgili bir araştırma yapılmıştır. Doğu Ermeniceden Türkçeye yapılan sanatsal metin çevirilerinden örnekler seçilerek bu çeviriler, çeviri eleştirisi yöntemleri uyarınca incelenmiştir. Türkiye ve Ermenistan basın yayın organlarında yer alan çeviriler araştırılmış, seçilen çeviriler üzerinde yapılan analiz ile örnek teşkil edebilecek sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın son bölümünde ise Doğu ve Batı Ermeni alfabeleri, Doğu ve Batı Ermenice transkripsiyon ve transliterasyon sorunları irdelenmiş, bulunan çeşitli transkripsiyonlar karşılaştırma metoduyla incelenmiştir.

SUMMARY

In the master's thesis named "*Translation Problems Faced in the Translations from Armenian to Turkish*" basic concepts and history of translation and translation studies; their relationship with the other disciplines; translation theories and problems have been studied. Determining typical and text-specific translation problems from Armenian to Turkish has been aimed at by the help of broad comparison, literary analysis and translation criticism on selected examples of literary translations and translations available in media. Finally, revealing transcription and transliteration problems faced in the Eastern and Western Armenian dialects has been aimed.

This study has been conducted in three chapters. In the first chapter, the basic terminology and history of translation and translation studies, translation issues have been discussed. In the historical research, translations and translation institutions during the periods of the Ottoman Empire and the Republic of Turkey, their contributions to scientific evolution have been studied. Relations between translation, translation studies and the other disciplines, a general study on Armenian translators in a historical perspective have been added to the study.

In the second chapter, translation theories have been studied. Beginning from general studies, linguistic and translation studies oriented approaches to the

discipline and the views of theorists on translation studies have been discussed. The last part has been reserved to translation problems.

In the third chapter, a study of translated works from Western and Eastern Armenian to Turkish has taken part. Examples of literary translations from Eastern Armenian to Turkish have been chosen for analysis with the help of translation criticism. Sample translations that are available on Turkish and Armenian media have been selected to derive conclusions after detailed translation analysis. Finally, a research on Eastern and Western Armenian dialects, alphabets, problems of transcription and transliteration have been made and a comparative analysis has been conducted on several transcription examples.